

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918–1919

tom VIII

Autorzy not biograficznych:

Adamczewski Piotr S.	Krajkowski Leszek
Banaszak Pelagia	Krzyżanowska Zofia
Bartkowiak Teofil	Kulczycki Lesław
Basiński Jan	Łada-Czarnowska Danuta
Bauer Piotr	Łęska Irena
Becker Włodzimierz	Łukomski Grzegorz
Berus Kazimierz	Mielcarzewicz Maria
Bidziński Wiesław	Mielżyński Jan
Brembor Zenon	Migasiewicz Iwona
Byliński Eugeniusz	Molska Marianna
Bystrzyńska Felicja	Nowak Jan
Cichocka Anna	Omieczynski Witold
Czajka Maria	Pawłowska-Gauza Katarzyna
Czerwiński Bogdan	Pietrowski Michał
Danecki Jakub	Polak Bogusław
Dolczewska Krystyna	Polak Irmina
Duda Zygmunt	Rezler Marek
Formanowicz Mariusz	Rura Jarosław
Fornalski Antoni	Sielicka Grażyna
Gałczyńska Justyna	Strzyżewski Wiktor
Grzelak Adam	Szeszycki Tomasz
Jajor Jan	Szmyt Jerzy
Jakuboszczak Piotr	Ks. Szmyt Tadeusz
Jakubowicz Michał	Talarowski Adam Leonard
Janiec Stanisław	Tomkowiak Barbara
Jankowska Mieczysława	Tomkowiak Eligiusz
Jęchorek Marek	Tomkowiak Ewelina
Józwiak Zenon	Tomkowiak Malwina
Kabat Ewa	Wawrzyniak Jarosław
Kamińska Maria	Wiatr Mieczysław
Kardasz Danuta	Wojcieszak Bogumił
Kasprowiak Joanna	Wojcieszak Halina
Kasprowiak Maria	Wojtala Tomasz
Kicman Wojciech	Woźniak Marian
Kościański Zdzisław	Wytrykus Bolesław
Kowalak Czesław	Zieliński Damian

Powstańcy wielkopolscy ...

**Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918–1919**

Tom VIII

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2011

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918–1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny:

przewodniczący: Bogusław Polak

sekretarz: Eligiusz Tomkowiak

członkowie: Stefan Barłów, Marian Kadow, Zdzisław Kościański

opracowanie redakcyjne i korekta: Eligiusz Tomkowiak

projekt okładki: Anna Barłów

zdjęcie na okładce:

Powstańcy z kompani opalenickiej, jeszcze w mundurach niemieckich, częściowo przerobionych. Zdjęcie wykonane wiosną 1919 r. Ze zbiorów redakcyjnych *Opalenickiego słownika biograficznego*

ISBN 978–83–927042–8–7

wydano przy pomocy finansowej:

Marszałka Województwa Wielkopolskiego

Urzędu Miasta w Poznaniu

POZnań*

*Miasto know-how

157498

Opalgraf Opalenica

Wpełniając moralny obowiązek

Historia, o czym się nierzadko zapomina, to zbiór ludzkich losów. To nauka zajmująca się działaniami człowieka w przeszłości, wpływem ludzi na otoczenie i na nich samych, w ujęciu indywidualnym i grupowym. Wprawdzie kiedyś historią naturalną nazywano przyrodę, ale to już całkiem odrębne zagadnienie. Każdy z nas ma swoją historię. Swoją i najbliższej rodziny, sąsiadów, współpracowników, przyjaciół—a także tych, za którymi oględnie mówiąc, nie przepadamy. Może też dlatego literatura biograficzna i wspomnieniowa cieszy się niesłabnącym powodzeniem. Ludzie przepadają za ciekawostkami i ploteczkami z życia bliźnich. Badacz przeszłości jednak z tych odrębnych i wspólnych losów kształtuje obraz minionych lat i epok, łącząc je z doświadczeniami innych nauk, badających dziedziny, których wpływ na ludzkie losy jest oczywisty.

Znaczenie ludzkich losów nabiera określonej barwy szczególnie wtedy, gdy zajmujemy się ludźmi zaangażowanymi w wydarzenia wyjątkowo ważne w przeszłości kraju. Pojawia się wtedy naturalne zjawisko wartościowania, podziału ludzi na ważnych i mniej interesujących. Nie chodzi w tym przypadku o kryteria owej klasyfikacji, które zawsze będą subiektywne. Rzecz w umiejscowieniu danej osoby na tle ważnego, dominującego wydarzenia. Na tym, tle pojawia się sprawa formy i sposobu upamiętnienia osób wybitnych, ale i tych, którzy zajmowali mniej eksponowane stanowiska, lecz ze względu na wagę wydarzeń, w których uczestniczyli, nie mogą być pominięci.

Sprawy te są szczególnie aktualne w przypadku walki narodowowyzwoleńczej, gdy nie wolno zapominać nie tylko o przywódcach, politykach, wojskowych zaangażowanych w działalność niepodległościową, ale i o szeregowych żołnierzach, konspiratorach—ludziach na co dzień prawie nie zauważonych, ale bez których wszelkie przedsięwzięcia byłyby niemożliwe do przeprowadzenia. Nie ma ich w podręcznikach, lecz przetrwali w pamięci rodzin i najbliższych kolegów, znajomych, przyjaciół. Także na kartach pamiętników i w archiwalnym dokumencie.

Nie zawsze jednak ilość zachowanych materiałów jest zgodna z rzeczywistym zaangażowaniem i zasługami uczestnika walki o niepodległość. Tutaj czynnikiem, który może doprowadzić do całkowitego zapomnienia o danej postaci, jest czas, a z nim zacieranie się w pamięci wydarzeń sprzed lat, spychanych na odległy plan przez bieżące życie i nowe problemy. Można się jeszcze pogodzić z na-

turalnym dla każdego z nas zapominaniem. Nie sposób jednak zaakceptować zatarcie świadomości wagi wydarzenia, co nakazuje bezrefleksyjnie niszczyć pamiątki po zmarłych uczestnikach walk niepodległościowych, o wydarzeniach tak odległych, że uznano je za mało ważne, niezastępujące na utrwalenie. Jeszcze przed kilkudziesięciu laty historycy nie mieli trudności z dotarciem zarówno do żyjących uczestników m. in. walk z lat 1918–1921, jak i do materiałów, jakie się z tego czasu zachowały – nawet mimo trudnych lat drugiej wojny światowej, gdy w obawie przed represjami i groźba utraty życia liczne pamiątki i dokumenty dotyczące powstania wielkopolskiego zostały zniszczone lub ukryte tak, że ich odnalezienie jest już niemożliwe. Dziś realia niestety, często są już zupełnie inne. Podejmowane dziś działania biograficzne, w oparciu o materiały zachowane w rodzinach powstańców, są często przysłowiowym ostatnim dzwonkiem, jedyną szansą na ocalenie tych informacji i materiałów, które jeszcze dotrwały do naszych czasów.

Zjawisko to nie ominęło upamiętnienia także powstania wielkopolskiego lat 1918–1919 i uczestników walki o niepodległość z tego okresu. Autorzy kolejnych tomów słownika *Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919* doskonale wiedzą, ile wysiłku wymaga dziś nie tylko naturalna w badaniach historycznych kwerenda archiwalna i poszukiwania w literaturze, ale też uzyskanie potrzebnych informacji na temat uczestników wydarzeń sprzed ponad 90 lat, od członków rodzin, znajomych, przyjaciół. Czas zrobił swoje, przesunięcie pokoleń i doświadczenia minionych dziesięcioleci zmieniły kryteria ważności spraw. Zdarza się, że w niektórych rodzinach nawet już nie w pełni uświadomiony jest udział dziadka lub pradziadka w Powstaniu. Zatem jednym z zadań Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918–1919 jest utrwalenie wiedzy o tym wydarzeniu i upamiętnianiu zasług uczestników walk sprzed prawie wieku. Po upływie lat mniej ważne są funkcje, zajmowane stanowiska. Najważniejsza jest postawa zajmowana w realiach walki o niepodległość.

Opracowanie pełnego, kompletnego wykazu uczestników powstania wielkopolskiego z wielu przyczyn jest dziś niemożliwe. Wykazy sporządzane doraźnie w okresie przygotowań i w pierwszych dniach walk były niedokładne, niekompletne, często zaś nawet ich nie wykonywano. Stany osobowe były płynne, często ten sam powstaniec, w miarę rozwoju wydarzeń rejestrowany był w różnych miejscach. Nie zawsze też możliwe jest zarejestrowanie dokładnych zmian w składzie poszczególnych oddziałów już po rozpoczęciu formowania regularnej Armii Wielkopolskiej. Dodajmy, że po latach często niemożliwa jest wiarygodna i pełna weryfikacja spisów i wykazów, sprawiająca ogromne trudności już w okresie międzywojennym. Z wielu powodów nawet wykorzystanie (zachowanych tylko częściowo) kartotek i wykazów zweryfikowanych członków organizacji weterańskich, też wymaga wcześniejszej uważnej analizy informacji. Zatem

praca nad całościowym, kompletnym wykazem powstańców, będzie trudem, który nie przyniesie zadowalających rezultatów i zawsze będzie obciążony ogromnym balastem błędów, braków i niedopowiedzeń. W miarę dokładne wykazy można opracować jedynie w poszczególnych miejscowościach—a i to nie we wszystkich.

Realia te jednak nie zwolnią badacza dziejów powstania wielkopolskiego z obowiązku opracowania biogramów—sylwetek tych uczestników wydarzeń z lat 1918–1919, o których zachowała się wystarczająca liczba danych dla opracowania choćby ogólnej charakterystyki. W poszczególnych miejscowościach Wielkopolski od kilku lat ukazują się lokalne słowniki biograficzne prezentujące powstańców pochodzących z danego terenu. Bardziej ogólny, całościowy charakter miał wydany w 2002 roku *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918–1919*, opracowany przez zespół autorski pod redakcją A. Czubińskiego i B. Polaka. Podobny cel stoi przed wydawnictwem Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego, którego kolejny tom Czytelnik trzyma w ręku. Obok tekstów powstałych w wyniku poszukiwań archiwalnych są w nim biogramy powstałe w wyniku kontaktu z rodzinami uczestników powstania, które nawiązały kontakt z autorami słownika, udostępniły informacje, materiały, dokumenty. Po uzupełnieniu tych danych o wiadomości uzyskane w archiwach, można było opracować biogramy uczestników powstania, po których pamięć przetrwałaby tylko w tradycji najbliższych.

W towarzyszącej nam, szczęśliwej sytuacji od kilkadziesiątu lat niewymagającej udziału w zbrojnej walce o niepodległość, słowniki biograficzne prezentujące tych, którzy swoją postawą musieli podkreślić gotowość złożenia najwyższej ofiary w odzyskanie wolnej Polski, mają ogromne znaczenie wychowawcze i poznawcze. Czekamy więc na kolejne sylwetki, na kontakt z osobami dysponującymi informacjami na temat uczestników powstania wielkopolskiego. Będziemy je przedstawiać w kolejnych tomach naszego wydawnictwa. Ich bohaterom jesteśmy to winni.

Dr Marek Rezler

SKRÓTY JĘZYKOWE I OGÓLNE

abp–arcybiskup
AK–Armia Krajowa
AM–Akademia Medyczne
AO–Armia Ochotnicza
ap–akta personalne
AAP–Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
APL–Archiwum Państwowe w Lesznie
APP–Archiwum Państwowe w Poznaniu
baon–batalion
b. zab. prusk. (b. z. pr.)–były zabór pruski
CAW–Centralne Archiwum Wojskowe
ckm–ciężki karabin maszynowy
cm.–cmentarz
dak–dywizjon artylerii konnej
d-ca–dowódca
dr–doktor
ds.–do spraw
dyon–dywizjon
Fr.Lit.–Biał.–Front Litewsko–Białoruski
Fr.Włkp.–Front Wielkopolski
Fr.Ukr.–Front Ukraiński
Fr.Woł.–Front Wołyński
gen.–generał
GG–Generalne Gubernatorstwo
hr.–hrabia
inż.–inżynier
k.–koło
kl.–klasa
km–karabin maszynowy
komp.–kompania
kpr.–kapral
kpt.–kapitan
kpt. posp. rusz.–kapitan pospolitego ruszenia
ks.–ksiądz
LOPP–Liga Obrony Powietrznej Państwa
m.in.–miedzy innymi
mjr–major
MSZ–Ministerstwo Spraw Zagranicznych
mszps–maszynopis
NKSL (Nacz. K–da Straży Lud.)–Naczelna Komenda Straży Ludowej
NOW–Narodowa Organizacja Wojskowa
NRL–Naczelna Rada Ludowa

ok.–około
org.–organizacja, organizacyjny
p.–pułk
pac–pułk artylerii ciężkiej
pal–pułk artylerii lekkiej
pap–pułk artylerii polowej
PAU–Polska Akademia Umiejętności
pchor.–podchorąży
PCK–Polski Czerwony Krzyż
PKP–Polskie Koleje Państwowe
PKU–Powiatowa Komenda Uzuppełnień
plut.–plutonowy
płd.–południe
płk–pułkownik
płn.–północ
por.–porucznik
POW zab. prusk. (z. p.)–Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego
pow.–powiat
pp–pułk piechoty
ppłk–podpułkownik
ppor.–podporucznik
PPR–Polska Partia Robotnicza
PPS–Polska Partia Socjalistyczna
PRL–Powiatowa Rada Ludowa
prof.–profesor
psk–pułk strzelców konnych
psp–pułk strzelców pieszych
p. strz. wlkp.–pułk strzelców wielkopolskich
PTPN–Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
p.uł.–pułk ułanów
p. uł. wlkp.–pułk ułanów wielkopolskich
rez.–rezerwowy, rezerwy
rkps–rękopis
RP–Rzeczpospolita Polska
rtm.–rotmistrz
sierż.–sierżant
SL–Straż Ludowa
st.–starszy
strz.–strzelec
szer.–szeregowy
T. P. W.–Towarzystwo Powstańców i Wojaków
UJ–Uniwersytet Jagielloński
UP–Uniwersytet Poznański
ur.–urodzony
VM–Virtuti Militari
wg–według

Wlkp., wlkp.–Wielkopolska, wielkopolski
woj.–województwo
wojsk.–wojskowy
WP–Wojsko Polskie
wsch.–wschód
zach.–zachód
Zarz.–Zarząd
ZBoWiD–Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
ZHP–Związek Harcerstwa Polskiego
zm.–zmarł
ZPW–Związek Powstańców Wielkopolskich (w APP)
ZWZ–Związek Walki Zbrojnej

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

- AKWPWlkp.–Akta Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918–1919 przy Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu
- Grabów– Z dziejów Grabowa nad Prosną. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka i M. Rezlera, Kalisz 1990.
- Kawalerowie ...– Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka. T. II, cz.1, Koszalin 1991; T. II, cz. 2, Koszalin 1993.
- Paluszkiewicz, Szews: Słownik...–M. Paluszkiewicz, J. Szews: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych Wielkim Księstwie Poznańskim 1850–1918. Poznań 2000
- Powstańcy wielkopolscy...–Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Słowniczek biograficzny. T. 1, Poznań 2001.
- Słownik ...–Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002.
- Udział społeczeństwa...–Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego, Kalisz 1978.
- Wieliczka– Wieliczka: Od Proсны po Rawicz. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918–1919, Poznań 1931.

Adamczak Ludwik (1878–1947), urodził się 21 sierpnia 1878 r. w Kokoszkach koło Pudliszek jako syn Michała i Agaty z d. Dopierała. Miał braci: Antoniego, Franciszka (1866–1947) oraz siostry: Katarzynę, Stanisławę i Jadwigę. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Pudliszkach. W końcu XIX wieku został wcielony do armii niemieckiej w celu odbycia służby wojskowej. Po powrocie do rodzinnych Kokoszek, wobec braku pracy, podjął decyzję o wyjeździe do Westfalii, gdzie pracował jako górnik w kopalni węgla kamiennego. Podczas pobytu w zagłębiu węglowym Bohum aktywnie działał w polskich towarzystwach. Był znany w środowisku polskim z patriotycznej postawy. Na zebraniach i spotkaniach przybliżał uczestnikom najważniejsze wydarzenia z historii polskiej, podtrzymując patriotycznego ducha wśród rodaków. Na początku 1914 roku wrócił wraz z rodziną do Wielkopolski, osiedlając się w Piskorni koło Jutrosina, gdzie kupił gospodarstwo rolne od Niemca Augusta Cierpińskiego. Po wybuchu I wojny światowej w 1914 roku został zmobilizowany do armii niemieckiej. Do końca 1914 r. przebywał na poligonie w Biedrusku pod Poznaniem. W 1915 roku został skierowany na front zachodni w okolice Diedenhofen na granicy niemiecko–francuskiej. Podczas walk latem 1915 roku został ranny. W ramach leczenia skierowany

na urlop zdrowotny do Piskorni, z którego do służby w armii niemieckiej już nie wrócił. W grudniu 1918 r. zorganizował w miejscowościach Pawłowo i Piskornia oddział Straży Ludowej liczący około 40 osób. Po oswobodzeniu Jutrosina oddział został przydzielony do kompanii jutrosińskiej, wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego. Powstańcy pod jego dowództwem obsadzili odcinek powstańczy Ruda–Zygmuntowo–Nadstawem, pełniąc służbę patrolową oraz zabezpieczając powierzony odcinek powstańczy. Oddział ten w styczniu 1919 roku udzielił pomocy zaatakowanemu przez patrol niemiecki posterunkowi w Nadstawem, zmuszając przeciwnika do wycofania. Jako starszy rocznik nie otrzymał przydziału do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Zwolniony ze służby 15 marca 1919 r. W okresie dwudziestolecia międzywojennego prowadził własne gospodarstwo rolne w Piskorni. Był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 oraz Związku Powstańców Wielkopolskich – koło Jutrosin. W okresie okupacji hitlerowskiej ukrywał powstańczą przeszłość. Nie był represjonowany. Prowadził własne gospodarstwo rolne do śmierci. Zmarł 16 grudnia 1947 r. w Piskorni, w wieku 69 lat. Spoczywa na cmentarzu w Jutrosinie. Związek małżeński zawarł z Katarzyną Wierzbińską (1882–1954), z którą miał jedenaścioro dzieci: Annę, Jana (1905–1980), Stanisława (1909–1971), Władysława (ur. 1911), Ludwika (1913–1975), Józefa, Franciszka (1916–1985), Bronisława (1918–1918), Czesława (1919–1926), Stanisławę (1922–2001) oraz Józefę (1926–1990). Dyplomem nr 7761 uznany jako weteran Powstania Wielkopolskiego i wciągnięty do kartoteki archiwum To-

Ludwik
Adamczak

warzystwa dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego pod numerem 15478.

Materiały oraz informacje przekazane przez synową powstańca Katarzynę Adamczak, wnuka Jana Adamczaka oraz wnuczkę Elżbietę Grzelak; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229 s. 13; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz wykaz członków koła. Sygn. 230, s. 4; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. III, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; A. Grzelak, Ludwik Adamczak (1878–1947) (w:) Wiadomości Jutrosińskie nr 120, R. 2011, s. 7.

Adam Grzelak

Andrys Stanisław (1890–1972), urodził się 3 listopada 1890 r. w Chobienicach pow. Wolsztyn. Syn rolnika Wojciecha i Agnieszki z domu Janowskiej. Od szóstego do czternastego roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej w Chobienicach. Po zakończeniu edukacji pracował wraz z rodzicami w gospodarstwie rolnym. W latach 1906–1910 pracował zarobkowo na terenie Niemiec. W 1910 roku został wcielony do armii zaborczej, w której pełnił służbę jako szeregowiec do 1912

Stanisław
Andrys

roku. Zmobilizowany po wybuchu I wojny światowej 3 sierpnia 1914 r. do 99 pułku piechoty i skierowany na front zachodni. Brał udział w bitwie pod Verdun, gdzie został ranny w lewą rękę. Ze służby zwolniony w 1918 roku. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 1 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi kompanii chobienickiej pod dowództwo chor. Józefa Kudlińskiego. Brał udział w walkach pod Kopanicą, Babi-mostem, Grójcem Wielkim i Małym, Nową Wsią oraz Zbąszyniem. Po utworzeniu Wojsk Wielkopolskich, 15 marca 1919 roku otrzymał przydział do 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 pp), biorąc udział w zabezpieczaniu granicy wielkopolskiej na terenie powiatów: chodzieskiego, wągrowieckiego oraz nowotomyskiego. We wrześniu 1919 roku wyjechał wraz z pułkiem pod Kijów, biorąc udział w tamtejszych działaniach Wojsk Wielkopolskich. Ze służby zwolniony 6 kwietnia 1920 roku. Po zakończeniu służby wojskowej podjął pracę jako listonosz w Zbąszyniu, gdzie pracował do sierpnia 1939 roku. W okresie dwudziestolecia międzywojennego należał do Towarzystwa Gimnastycznego Sokół oraz Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR). Wobec zagrożenia wybuchem wojny za jego zgodą w połowie sierpnia 1939 roku został przeniesiony wraz z rodziną w okolice Strzałkowa w pow. konińskim. Po wybuchu wojny w obawie przed aresztowaniem uciekał w kierunku Warszawy, gdzie w połowie września 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej w okolicach Kutna. Po kilku dniach zbiegł i udał się do rodziny zamieszkałej pod Strzałkowem. W końcu września 1939 r. wrócił do Zbąszynia, gdzie zastał splądrowane i zniszczone

mieszkanie. Wraz z rodziną przeprowadził się w listopadzie 1939 roku do Jutrosina, gdzie posiadał dom wybudowany w latach wcześniejszych. W mieszkaniu tym rodzina przebywała do początku marca 1940 roku, to jest do dnia wysiedlenia do Szkoły Żydowskiej w Jutrosinie (na dzisiejszej ul. Dworcowej). W czasie okupacji został skierowany jako robotnik przymusowy na jutrosińską stację kolejową. Podobny los spotkał synów Stanisława, starszego – Mariana skierowano na początku 1940 roku do prac przymusowych w Korzeńsku, młodszego – Stanisława od lipca 1944 roku do prac przymusowych w okolicy Leszna, a później Włocławka. W 1945 roku podjął prace jako urzędnik pocztowy na jutrosińskiej poczcie. Pracował tam do dnia przejścia na emeryturę w 1953 roku. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, później Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł 14 maja 1972 roku w Jutrosinie. Spoczywa na jutrosińskim cmentarzu. Związek małżeński zawarł 31 stycznia 1921 roku z Jadwigą Basty (1897–1980), z którą miał dwóch synów: Mariana (ur. 1922) oraz Stanisława (ur. 1924). Odznaczony za służbę w armii niemieckiej Krzyżem Żelaznym II klasy. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1972) oraz awansowany 13 grudnia 1971 r. na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Ponadto odznaczony był Brązowym oraz Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę w Poczcie Polskiej.

Materiały oraz informacje przekazane przez syna powstańca Stanisława Andrysa; APL, ZBoWiD–Teczka personalna Stanisława Andrysa Sygn. 41; A.

Grzelak, Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 117/2010, s. 9; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe, t. V, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; A. Biskupski, Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, T. 1, Walki powstańcze na froncie zachodnim i północnym Wielkopolski, Organizacja Pułku, Bydgoszcz 1925, s. VIII.

Adam Grzelak

Andrzejewski Franciszek (1895–?), urodził się 11 listopada 1895 r. w Piekarach (pow. Poznań), w rodzinie rolnika Antoniego i Józefy z Typerków. Chodził do szkoły powszechnej w Dopiewie. Był uczestnikiem strajku szkolnego. W 1914 r. powołany do armii niemieckiej, ale zaraz zwolniony z powodu tzw. polskiej choroby i uznany za zupełnie niezdolnego do służby wojskowej. Przez cały okres I wojny światowej pracował jako listonosz w Dopiewie. W listopadzie 1918 r. wstąpił ochotniczo do Wachtundsicherheit kompanie (kompania straży i bezpieczeństwa). Brał udział w walkach ulicznych na ulicy Rycerskiej, przy odbieraniu Zamku i koszar Szóstaków w Poznaniu. Służył od 1 stycznia 1919 r. w I Batalionie Telegraficznym w Poznaniu. Walczył o wschodnią granicę Polski. Z wojska został zwolniony 20 stycznia 1921 r. Wrócił do domu w Dębnie i pracował na gospodarstwie. W 1924 r. przeprowadził się do Przechowa w powiecie Świecie, gdzie nabył gospodarstwo i zamieszkiwał w okresie międzywojennym. Posiadał następujące odznaczenia: Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921, Odznakę Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Należał

przed II wojną światową do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP – koło w Świeciu nad Wisłą. Był zweryfikowanym powstańcem wielkopolskim. Dalsze losy Franciszka Andrzejewskiego nie są znane.

CAW Akta personalne i odznaczeniowe, odrz. 20.09.1937 r.

Grażyna Sielicka

Andrzejewski Stanisław (1901–1985), urodził się 12 września 1901 r. w Sielcu Starym. Syn Piotra i Marcjanny z domu Wozignój. Miał siostrę Pelagię. W latach 1907–1914 uczęszczał do szkoły powszechnej w Sielcu Nowym. Po ukończeniu 16–tego roku życia rozpoczął pracę w majątku Sielec Stary jako pomocnik stajennego. 8 stycznia 1919 roku wstąpił w szeregi powstańcze, przydzielony został w szeregi oddziału Straży Ludowej z Sielca Starego, później kompanii jutrosińskiej, dowodzonej przez Marcelego Szymanowskiego. Brał udział w powstaniu na odcinku Jutrosin–Dubin–Szkaradowo, a także w okolicy Zdun, pełniąc służbę patrolową. Podczas pełnienia służby na posterunku mieszczącym się przy jutrosińskim moście, brał udział w zatrzymaniu Niemca próbującego wywieźć z Jutrosina karabin maszynowy. W nocy z 3 na 4 lutego 1919 roku brał udział w I bitwie rawickiej, na prawym

Stanisław
Andrzejewski

skrzydle frontu rawickiego w okolicy Zakrzewa w składzie plutonu jutrosińskiego podległego na czas walk pod kompanię jarocińską dowodzoną przez Feliksa Nadolskiego. Wówczas jego oddział otrzymał zadanie zniszczenia toru kolejowego łączącego Leszno z Rawiczem. Wobec braku materiałów wybuchowych powstańcy przystąpili do rozkręcania toru. Podczas prowadzonej akcji oddział został zmuszony do wycofania się w wyniku użycia min z gazem bojowym oraz ostrzału z karabinów maszynowych przez niemiecki pociąg pancerny. Poległ wówczas powstaniec Ignacy Zygmanski z Sielca Starego, kilku innych odniosło rany lub doznało obrażeń. W związku z młodym wiekiem oraz brakiem doświadczenia wojskowego nie otrzymał przydziału do nowo formowanego 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich i 15 marca 1919 roku został zwolniony ze służby. Po powrocie do Sielca Starego nadal pracował w miejscowym majątku. 13 czerwca 1919 roku został powołany do służby w Wojsku Polskim i wcielony do 11 Pułk Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 69 pp), gdzie przeszedł szkolenie wojskowe. 27 czerwca 1919 roku został przeniesiony do 70 pp w Pleszewie, skąd skierowano go na początku 1920 roku do Szkoły Podoficerskiej w Biedrusku koło Poznania. 16 lipca 1920 roku mianowany na stopień starszego szeregowego, a 17 sierpnia tegoż samego roku awansowany na kaprala. Po ukończeniu szkoły wojskowej 1 lipca 1920 roku został przydzielony do 101pp, w składzie którego brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Z początkiem lutego 1921 roku został skierowany do Poznania na kurs telefonistów. Następnie przeniesiony do 69 pp, z którego 10 lipca 1921 r. został

bezterminowo urlopowany. Ponownie powołany 22 kwietnia 1922 r. do 7 Dywizjonu Artylerii Konnej w Poznaniu, w którym pełnił służbę do 23 marca 1923 roku. Po powrocie w rodzinne strony podjął pracę w majątku sieleckim jako powozowy. W 1928 roku ukończył kilkumiesięczny kurs samochodowy w Poznaniu i pracował w dotychczasowym majątku jako kierowca. W kwietniu 1938 roku przeprowadził się do Lutyni koło Krotoszyna, gdzie otrzymał pracę jako kierowca samochodu. W okresie od 3 do 29 października 1932 roku odbył ćwiczenia rezerwy w 56 pp w Krotoszynie. 3 sierpnia 1939 roku został zmobilizowany do 3 kompanii Obrony Narodowej w Dobrzyca wchodzącej w skład Koźmińskiego Batalionu Obrony Narodowej. W szeregach tejże kompanii brał udział w wojnie obronnej 1939 roku. Szlakiem bojowym Kutno–Łęczyca dotarł pod Sochaczew, gdzie 25 września 1939 roku dostał się do niewoli niemieckiej. Więziony kolejno w obozach jenieckich w Kutnie, Zgierzu oraz Kaliszu. Zwolniony do domu w końcu października 1939 roku. W czasie okupacji hitlerowskiej pracował w majątku Lutynia jako kierowca, później majątku Zakrzów koło Jarocina jako traktorzysta. Ponownie przesiedlony do Gozdowa koło Wrześni, gdzie mieszkał do stycznia 1945 roku. Po II wojnie światowej pracował jako kierowca do przejścia na emeryturę. W lutym 1952 roku mianowany na stopień sierżanta. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany w 1975 roku na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 20 lipca 1985 roku. Spoczywa na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie w Poznaniu. Od-

znaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Medalem Za Udział w Walkach w Obronie Władzy Ludowej (1984) oraz Odznaką Honorową za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego (1985). 29 września 1925 roku zawarł związek małżeński z Marianną Sworowską. Ponowny związek małżeński zawarł 23 sierpnia 1939 r. z Stanisławą Kasprzak (ur. 1911). Miał pięcioro dzieci: Bolesława, Zbigniewa, Helenę, Ryszarda oraz Andrzeja.

Na podstawie: relacji powstańca, materiałów oraz informacji przekazanych przez syna powstańca Andrzeja Andrzejewskiego; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. III, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Anioła Wawrzyniec (1881–1956), urodził się 15 lipca 1881 r. w Krzyżownikach (obecnie w obrębie miasta Poznania), jako syn Wawrzyńca i Marii. Rodzice prowadzili gospodarstwo rolne. Uczęszczał do niemieckiej szkoły. Znał dobrze język niemiecki. Brat Wawrzyńca, Michał Anioła z zawodu rzeźnik, w czasie I wojny światowej wyemigrował do Brazylii (uciekł przed służbą w wojsku niemieckim. Ślad po nim zaginął ok. 1938 r.). Wawrzyniec

Wawrzyniec
Anioła

Anioła służył przed I wojną światową w armii niemieckiej w Lipsku. Po odbyciu służby wojskowej i ukończeniu szkoły rolniczej objął stanowisko zarządcy w majątku Stare (?) niedaleko Wącza. W 1915 r. został powołany jako rezerwista (podoficer) do armii niemieckiej i wysłany na front zachodni. W bitwie nad Marną był kontuzjowany. Przebywał w szpitalu polowym, a potem przeniesiony został do szpitala w Szamotułach. Posiadał przy sobie broń wyniesioną z niemieckiego wojska. Podczas pobytu w szpitalu żołnierze zawiązali radę wojskową, która przejęła władzę w Szamotułach. Utworzyli batalion i rozbrajali Niemców w mieście. Uniemożliwiali przejazd pociągów z bronią z Niemiec do Wielkopolski. Zdobyte uzbrojenie przesyłano na pomoc walczącym powstańcom. Walczył pod Szamotułami i Pniewami. Pilnował torów kolejowych, którymi Niemcy dostarczali broń do walki z powstańcami w Poznaniu. Nie brał udziału w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1921 r. ożenił się w Mościejewie koło Kwilcza z Eufrozyną z domu Hołoga (zmarła w 1953 r.). Z tego związku urodziło się dwóch synów: Tadeusz (ur. 1923) i Bolesław (ur. 1927) Po ślubie Wawrzyniec pracował dalej w majątku Stare jako zarządca. Potem przeniesiony został do Poznania. Pracował jako zaopatrzeniowiec w wojsku. W 1922 r. kupił 14 hektarowe poniemieckie gospodarstwo w Tomiczkach. We wsi tej mieszkali przed I wojną światową koloniści niemieccy. Ich domy zbudowano na początku XX w. (ok. 1912). Z chwilą klęski Niemiec Niemcy wyprowadzili się. Ich majątki (ziemia, zabudowania) przejął Urząd Ziemiński. Niemcy opuszczający Wielkopolskę otrzymywali tylko ekwiwalent za majątek ru-

chomy. Poniemieckie gospodarstwa w pierwszej kolejności otrzymywali na korzystnych zasadach powstańcy wielkopolscy. Spłacali je państwu w ratach bez procentu. Rodzina Wawrzyńca Anioły ostatnią ratę za otrzymane gospodarstwo spłaciła w 1993 r. W okresie międzywojennym Wawrzyniec Anioła należał do Narodowej Demokracji. Był też członkiem Kółka Rolniczego w Tomicach. Synowie uczęszczali do czteroklasowej szkoły powszechnej w Tomicach, a potem kontynuowali naukę w Buku. Tuż przed wybuchem II wojny światowej we wrześniu 1939 r. w Tomiczkach pojawili się na motocyklach żołnierze w polskich mundurach i nawoływali mieszkańców do opuszczania wsi. Większość mieszkańców Tomiczek uciekała przed wojskami niemieckimi na wschód, w kierunku Warszawy. Rodzina Aniołów dotarła aż pod Golinę. W czasie ucieczki tłumy cywilów ostrzeliwane były przez niemieckie lotnictwo. Niemcy już przed wybuchem II wojny mieli sporządzone listy powstańców wielkopolskich z okolic Buku. Taką listę Wawrzyniec Anioła widział w czasie rewizji przeprowadzonej przez oddział Obrony Narodowej na pastorówce w Buku, w lipcu 1939 r. Po powrocie do Tomiczek, Wawrzyniec Anioła zakopał w butelkach na polu dokumenty i pamiątki świadczące o jego patriotycznej postawie w czasie powstania wielkopolskiego. Wawrzyniec Anioła prowadził gospodarstwo rolne do 1941 r. W sierpniu 1941 r. Niemcy wysiedlili rodzinę Aniołów najpierw do Pobieździsk, a później do Edwardowa koło Ławicy. Wysiedlanie nastąpiło w nocy, można było zabrać tylko bagaż ręczny. Cały majątek przejęli Niemcy. Pierwsze wywózki nastąpiły już w 1940 r.

Wywiezione zostały wtedy na Lubelszczyznę rodziny m. in. Wiciaków i Gawronów. Rodziny Kowalczyków i Je-sionkowskich wysiedlono do pobliskich Jezierek, a Urbaniaków do Skrzynek. Majątki przejęli Niemcy przesiedleni na te tereny z Besarabii (dzisiejsza Rumunia). Ludzie ci słabo mówili po niemiecku, źle gospodarowali na przyznanych im majątkach. W wielu przypadkach nie wiedzieli, że osiedlani będą na ziemiach, z których wcześniej wypędzono w brutalny sposób Polaków. Zaprzyjaźniony Niemiec o nazwisku Golke pod ich nieobecność, wyniósł najcenniejsze rzeczy i narażając się, przywiózł im wozem do Edwardowa. 13 letni Bolesław doił krowy w majątku. Bywało, że 27 sztuk dziennie. Było to ciężkie zajęcie. Ojciec Wawrzyniec pracował jako stróż w majątku. W lutym 1945 r. rodzina Aniołów wróciła do Tomiczek. Gospodarstwo zastali w opłakanym stanie. Dorabiali się prawie od zera. W marcu 1945 r. Rosjanie zaangażowali Bolesława do transportu amunicji wozami konnymi, najpierw do Grodziska, a potem do samego Berlina. W drodze powrotnej ukradziono mu konia i wóz. Wrócił do rodzinnego domu na Zielone Świątki. W 1948 r. dostał powołanie do wojska. Jako syn *kułaka* został skierowany do odbycia służby wojskowej w kopalni, a potem w grupie szybkiego reagowania. Ten czas wspomina jako bardzo trudny. Należał też do Służby Polsce. Pracował m. in. przy demontowaniu Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego (MRU). Nie należał do ZBoWiD. Był członkiem PSL mikołajczykowskiego. W czasie pożaru domu w latach sześćdziesiątych spłonęły dokumenty ocalałe w czasie II wojny. Brak informacji o odznaczeniach. Zmarł 28 maja

1956 r. w Tomiczkach, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Tomicach.

Informacje syna Bolesława Anioły.

Grażyna Sielicka

Balcerek Walenty (1899–1966), urodził 4 lutego 1899 r. w Słupi, w rodzinie Andrzeja i Franciszki z domu Gielnik. Służbę wojskową odbył w wojsku pruskim. 28 grudnia 1918 roku wstąpił w szeregi Powstańców Wielkopolskich w Dopiewie. Walczył pod dowództwem por. Andrzeja Kopy. 5 stycznia 1919 roku brał udział w walkach o Wolsztyn. W lutym 1919 roku uczestniczył w walkach o Zbąszyń i Nowy Dwór. Jego dowódcą był por. Kosteński. W okresie międzywojennym wyjechał z rodziną do Francji. Tam pracował w kopalni węgla. Po powrocie do Polski w 1938 roku zamieszkał w Racocie. Zatrudniony tam został jako listonosz. W sierpniu 1939 roku został zmobilizowany do Dębina. Uczestniczył w kampanii wrześniowej. W niewyjaśnionych okolicznościach znalazł się na terenie Związku Radzieckiego. W 1940 roku znalazł się w Anglii. Służył w lotnictwie polskim w Wielkiej Brytanii jako mechanik. Do kraju wrócił w 1946 roku i zamieszkał razem z rodziną w Stęszewie. Pracował na tamtejszej poczcie jako listonosz.

Walenty
Balcerek

Należał do ZBoWiD-u. Zmarł 18 września 1966 roku w Sęszewie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym. W 1921 roku w Tomicach zawarł związek małżeński z Stanisławą z domu Zimna, która zmarła 16 czerwca 1990 roku w Sęszewie i została pochowana na miejscowym cmentarzu parafialnym. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Wawrzyn (ur. 1920), Janina (ur. 1924) zamężna Kosicka, Marian i Regina (ur. 1938).

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Sęszewie i Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Czerwiński B., Balcerk Walenty (1899–1966), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. IV, Poznań 2008, s. 15; informacje rodzinny.

Bogdan Czerwiński

Banaszak Edward (1892–1977), urodził się w Samostrzelu (pow. wyrzycki) 7 stycznia 1892 r. W 1912 r. ukończył z maturą seminarium nauczycielskie. Przez dwa lata pracował jako nauczyciel w szkole wiejskiej. 21 sierpnia 1914 r. powołany został do armii niemieckiej. Od 30 listopada 1914 r. walczył na froncie rosyjskim jako kapral, następnie zastępca oficera w 49 Pułku Piechoty armii pruskiej. Od 19 września 1916 r. do 15 stycznia 1917 r. odbywał kurs oficerski w Biedrusku. Po ukończeniu w stopniu podporucznika ponownie został wysłany na front ro-

syjski. 15 maja 1917 r. wraz z 49 Pułkiem Piechoty został skierowany na front zachodni do Francji. Pełnił funkcję oficera ordynansowego i łącznikowego Pułku. 14 maja 1918 r. został ranny i przebywał w lazarecie do 1 lipca 1918 r. Od 15 sierpnia 1918 r. jako dowódca kompanii w 212 Pułku Piechoty niemieckiej, walczył przeciwko wojskom amerykańskim. 10 października 1918 r. został zatruty gazem i ponownie przez miesiąc przebywał w lazarecie. 1 grudnia 1918 r. zwolniony z armii niemieckiej i przeniesiony do rezerwy stopniu podporucznika. W pierwszych dniach Powstania Wielkopolskiego 1918–19 organizował oddziały powstańcze i brał udział w rozbrajaniu Niemców pod Margoninem. Skierowany do Poznania, zorganizował oddział karabinów maszynowych, z którym walczył pod Budzynie, Szubinem i Rynarzewem. W styczniu 1919 r. był jednym z organizatorów 2-go Pułku Poznańskiego im. Dąbrowskiego. Następnie w 1 Pułku Rezerwowym Strzelców Wlkp., przekształconym w marcu 1919 r. w 10 Pułk Strzelców Wlkp. Dekretem Naczelnej Rady Ludowej nr 20 z dnia 30 marca 1919 r. został formalnie przyjęty do Wojsk Wielkopolskich w stopniu porucznika ze starszeństwem od 1 stycznia 1918 r. Od 22 czerwca do końca lipca 1919 r. walczył na froncie ukraińskim, w sierpniu i wrześniu 1919 r. na froncie wołyń-

Edward
Banaszak

skim, jako dowódca kompanii karabinów maszynowych w 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich, po czym wrócił do Wielkopolski. W lutym 1920 r. wyjechał wraz z pułkiem (przemianowanym na 68 Pułk Piechoty) na front litewsko-białoruski, jako dowódca II baonu (od 21 lutego 1920). Podczas odwrotu 23 lipca (13 sierpnia?) 1920 r. w zastępstwie objął funkcję dowódcy 68 Pułku Piechoty, którą pełnił do 28 września i ponownie od 19 listopada do 27 grudnia 1920 r. Podczas bitwy warszawskiej wyróżnił się przy zdobywaniu Nasielska, gdzie jego pułk wkroczył jako pierwszy. Wojnę 1920 r. zakończył w stopniu kpt. Później awansowany na stopień majora ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r. 28 grudnia 1920 r. objął funkcję dowódcy Baonu Szkolnego przy 17 DP. Następnie był szefem Oddziału III Sztabu Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu i dowódcą Baonu Szkolnego DOK VII. Kolejną jego jednostką był 55 Pułk Piechoty w Lesznie. Po odbyciu kursu dowódców baonu w Rembertowie, w maju 1923 r. został komendantem Baonu Szkolnego Piechoty nr 7 w Śremie (od 1927 r. Szkoła Podchorążych Rezerwy Piechoty nr 7 w Śremie). Przeprowadził reorganizację Szkoły, kładąc szczególny nacisk na wyszkolenie własnej kadry instruktorskiej. Dbał o wygląd i otoczenie koszar w Śremie., nadając im nowy wygląd zacierający pruski charakter, stworzył wzór budynku wojskowo-szkolnego. 1 stycznia 1928 r. mianowany podpułkownikiem. W opinii dowódcy Okręgu Korpusu nr VII gen. K. Dzierżanowskiego: okazując specjalne zdolności wychowawcze i wyszkoleniowe w przygotowaniu kandydatów na oficerów rezerwy, wywiązał się na nowym stanowisku ku zu-

pełnemu zadowoleniu swych przyłożonych. 15 sierpnia 1928 r. zdał komendę Szkoły w Śremie i objął dowodzenie 29 Baonem KOP w Suwałkach, następnie przeniesiony do 26 Baonu KOP w Żytyniu k. Równego. Od 17 lutego 1931 r. zastępca dowódcy 79 Pułku Piechoty w garnizonie Słonim. Od lipca 1935 r. dowodził 81 Pułkiem Strzelców Grodzieńskich w Grodnie. 19 marca 1938 r. mianowany pułkownikiem. Podczas kampanii wrześniowej 1939 walczył w składzie 29 DP w Armii Odwodowej Prusy w rejonie Kozienc i rzeki Pilicy. 6 września 1939 r. uczestniczył w walkach pod Piotrkowem Trybunalskim, potem w bojach odwrotowych w kierunku środkowej Wisły. Po bitwie w lasach na wschód od Przysuchy, 12 września nastąpiło częściowe rozproszenie pułku, od tego dnia z częścią pułku wchodził w skład zgrupowania płk T. Pełczyńskiego. Po przeprawie w nocy z 15 na 16 września na wschodni brzeg Wisły nadal uczestniczył w walkach. Do niewoli dostał się podczas próby przekroczenia rzeki Pilicy 2 października 1939 r. Więziony w obozach jenieckich: Radom, Lamsdorf, Oflag XI-B Braunschweig, Oflag IV-B Koenigstein, od 5 czerwca 1940 r. w Oflagu VII-A Murnau. Pełnił tam oficjalne i konspiracyjne funkcje: komendanta kazamaty, dowódcy kompanii oficerów sztabowych, komendanta bloku i wykładowcy oraz zastępcy dowódcy „Tajnej Legii Oficerskiej”. Po wyzwoleniu w maju 1945 r. wstąpił do PSZ na Zachodzie. Do 2 lipca 1947 r. przebywał na terenie Francji, po czym przez Wielką Brytanię, 4 sierpnia 1947 r. wrócił do kraju. Zamieszkał w Wielowśi k. Sycowa. Od 1 stycznia do 15 marca 1948 r. pracował w Banku Spółdzielczym w Sycowie. Następnie przeniósł

się do Szczecina, gdzie podjął pracę w Przedsiębiorstwie Transportu Międzynarodowego Warrant. 25 kwietnia 1949 r. został księgowym w Szczecińskim Przedsiębiorstwie Remontowo-Budowlanym nr 1 i stamtąd 30 czerwca 1958 r. odszedł na emeryturę. Po październiku 1956 r. proponowano mu pracę w Wojskowym Instytucie Historycznym, której nie mógł podjąć z powodu choroby. Członek ZBoWiD. Zmarł w Szczecinie 23 listopada 1977 r. Pochowany w rodzinnym grobowcu żony w Wysocku Wielkim (pow. Ostrów Wlkp.). Odznaczony: Krzyżem VM V kl. (1921), niemieckim Krzyżem Żelaznym I i II kl., OOP, KW, ZKZ, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–21, Odznaką Gryfa Pomorskiego (1950). Żonaty od 1931 r. z Ireną z Majerowiczów. Miał syna Andrzeja (ur. 1932).

CAW,teczka akt odznaczeniowych; Słownik Biograficzny Śremu, Śrem 2008, s. 31–33; Głowacki L., Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939; Plasota K., Zarys historii wojennej 68-go pułku piechoty, Warszawa 1929; Rocznik oficerski 1924, Warszawa 1924; Rybka R., Stepan K., Rocznik Oficerski 1939, Kraków 2006, s. 924; Wróblewski J., Armia Prusy 1939, Warszawa 1986; Dz. U. Rejencji Poznańskiej 1919 nr 23; Wiadomości Śremskie, R. 1929, nr 1, s. 3; Informacje, dokumenty i fotografie udostępnione przez wnuka Wojciecha Banaszaka.

Jarosław Wawrzyniak

Barczak Jan (1890–1961), inżynier rolnik, oficer Wojska Polskiego. Urodzony 19 grudnia 1890 r. w Łękocinach powiat Ostrów Wielkopolski jako syn

Jan
Barczak

rolnika Stanisława i Katarzyny z Mazurów. Ukończył szkołę powszechną i rolniczą w Schwerin (Niemcy). 4 października 1910 roku powołany do armii pruskiej, służył czynnie do 22 września 1913 roku. Ponownie wcielony do wojska niemieckiego od 2 sierpnia 1914 roku brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu, z początkiem 1919 roku wstąpił do oddziałów powstańczych. Brał udział w walkach o Wschowę, Sulmierzyce i Odolanów jako dowódca kompanii, później szwadronu. Z chwilą zorganizowania przez rotmistrza Ignacego hr. Mielżyńskiego pułku, Jan Barczak jako jeden z pierwszych żołnierzy 9 lipca 1920 r. z własnym koniem stawiał się na posterunku. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej, między innymi o Bobrujsk i Mińsk. Po zakończeniu działań wojennych często wyjeżdżał na ćwiczenia i spotkania. Asystował dowódcom podczas wizytacji Baranowicz, gdzie stacjonował 26 Pułk Ułanów Wielkopolskich. Był członkiem Kapituły Odznaki Pamiątkowej tego pułku. 8 czerwca 1922 r. awansowany na stopień podporucznika WP, a 17 lutego 1923 r. porucznikiem. Do rezerwy odszedł 30 maja 1923 r. W czasie pokoju, oprócz administrowania swoim majątkiem Józefowo (powiat Środa), w latach 1925–1939 udzielał się społecznie. Był prezesem Koła Powstańców Wielkopolskich w Nekli oraz przez dwie ka-

dencje sprawował funkcję wójta gminy Nekla. Był również zaprzysiężonym biegłym w dziedzinie rolnictwa na obwód w Środzie i Pobiedziskach Sądu Grodzkiego. Jako delegat Dyrekcji Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego przeprowadzał od końca 1932 r. opisy obszarów dworskich i gospodarstw małorolnych oraz szacował przynależności w sprawach przymusowych sprzedaży nieruchomości obciążonych hipotekami Ziemstwa Kredytowego. Swoja pracę wykonywał bardzo sumiennie. We wrześniu 1939 r. walczył pod Brodnicą, Łęczycą, w Warszawie i Modlinie. Wzięty do niewoli, przebywał w różnych obozach jenieckich, m. in. w Woldenbergu, Hadamarr Dösel Wartburg. W 1946 r. wrócił do kraju, jednak jego majątek Józefowo w wyniku reformy rolnej został znacjonalizowany, dlatego zmuszony został do pracy jako kierownik PGR. Zmarł na skutek tragicznego wypadku 3 października 1961 roku i został pochowany w grobowcu rodzinnym na cm. junikowskim w Poznaniu. Odnaczony był: Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918–1921. W 1924 roku zawarł związek małżeński z Kamillą Przegonia–Hruszwicką. Pozostawił czworo dzieci: Mirosława (1925–2005), mgr inż. leśnictwa; Danutę (ur. 1927), mgr biologii; Janinę (1931–2006), mgr farmacji i Krystynę (ur. 1936), mgr inż. budownictwa lądowego.

Centralne Archiwum Wojskowe, ap 3811; Jarząbkiewicz Jerzy, Łukomski Grzegorz, Dzieje 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich im hetmana Jana Karola Chodkiewicza 1920–1939, Poznań 1998; Łada–Czarnowska D., Barczak

Jan (1890–1961), (w:) Powstańczy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VI, Poznań 2009, s. 17–18.

Danuta Łada–Czarnowska

Bartkowiak Stanisław (1895–1956), urodził się 4 listopada 1895 r. w Babinie (pow. Środa Wlkp.) w rodzinie Michała i Józefy. W 1915 roku powołany do armii pruskiej, służbę wojskową odbywał w Ławicy koło Poznania. 27 grudnia 1918 roku wstąpił do oddziału powstańczego w Poznaniu, wraz z bronią zabraną z niemieckiej jednostki wojskowej. Po zakończeniu działań powstańczych, brał udział w wojnie polsko–bolszewickiej. Następnie przydzielony został do Żandarmerii Wojskowej. W stopniu podoficera, początkowo służył w Poznaniu, później przeniesiony został do jednostki w Jarocinie. Po odejściu z wojska, pracował jako majster w przedsiębiorstwie melioracyjnym. Przed 1939 rokiem zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod numerem 11884. Podczas okupacji niemieckiej został przymusowo wywieziony na roboty do Gdańska (Lager II–27). Po wyzwoleniu wrócił do pracy w swoim zawodzie. Pracował społecznie, pełniąc funkcję radnego Powiatu-

Stanisław
Bartkowiak

wej Rady Narodowej w Jarocinie. Przez jedną kadencję był przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej w Jarocinie. Zmarł 21 października 1956 roku i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wilkowyi (pow. Jarocin). W 1922 r. ożenił się z Marią Jelak. Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro dzieci: Bolesław (13 lutego 1923–18 września 1977), Krystyna (24 maja 1929–25 marca 1961), Teofil (ur. 18 października 1931), Elżbieta (ur. 10 października 1935 i Kazimiera (ur. 2 marca 1942).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Teofil Bartkowiak

Baś Jan (1894–1978), urodził się 27 stycznia 1894 r. w miejscowości Ruda koło Wyrzyska. Syn Józefa i Marianny. Rodzice byli rolnikami. W Rudzie ukończył szkołę powszechną i został rolnikiem. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 27 grudnia 1918 roku włączył się w nurt pracy niepodległościowej. Organizował, werbował oraz zachęcał okolicznych mieszkańców do wstępowania w szeregi powstańcze. Walczył na terenie powiatu wyrzyskiego pełniąc służbę wartowniczą, patrolową i bojową, m. in. uczestniczył w walkach o wyzwolenie Białośliwia i Wysokie w dniach 8–9 stycznia 1919 roku. Służbę w oddziale powstańczym z Białośliwia należącym do Okręgowego Powstańczego Oddziału w Wyrzysku zakończył 12 stycznia 1919 roku. Dosłużył się stopnia kaprała. W maju 1920 roku został burmistrzem Miasteczka Krajeńskiego, gdzie zamieszkał na stałe. Po 1945 roku pełnił funkcję sekretarza miejsko-gminnej organizacji Polskiej Partii Robotniczej.

Od 1 kwietnia 1955 roku przez dwie kadencje był przewodniczącym Rady Nadzorczej Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Miasteczku Krajeńskim. Zmarł 10 lutego 1978 roku w Miasteczku Krajeńskim i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Związek małżeński zawarł z Heleną Michalską (8 stycznia 1899–2 października 1987). Był ojcem trzech córek: Alfredy (zameżna Sibilska), Czesławy (zameżna Haase) i Haliny. W 1987 roku obok męża spoczęła jego żona Helena. Ich groby zachowały się do czasów współczesnych (2010). Nazwisko Jana Basia znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Informacje Zenona Kowalika, spisane przez Halinę Kowalik.

Wojciech Kicman

Bednarski Bogdan (1890–1975) syn Jana i Marcjanny z domu Matczyńska urodził się 10 marca 1890 r. w Wysokiej powiat Wyrzysk, jako najstarszy syn rodziny Bednarskich, szczególnie zasłużonej w pracy niepodległościowej na terenie Wielkopolski, której przewodził Antoni Bednarski dyrektor Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, obrońca polskości wielkopolski i repolonizator bibliotekarstwa wielkopolskiego. Oj-

Bogdan
Bednarski

ciec Bogdana, Jan Bednarski był mistrzem szewskim, prowadzącym we własnym domu warsztat szewski. Jan i Marcjanna Bednarscy mieli siedmioro dzieci: Bogdana, Bronisława, Tadeusza, Alojzego, Annę, Elżbietę i Blandynę. Ukończył niemiecką szkołę powszechną. Założył w Wysokiej Towarzystwo Młodzieży Polskiej i Towarzystwo Robotników. W 1911 roku został powołany do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej. Zwolniony z wojska w 1913 roku. W sierpniu 1914 roku został zmobilizowany do wojska niemieckiego i wysłany na front zachodni do Francji. W 1917 roku zachorował i został przetransportowany do szpitala wojskowego w Szczecinie. Pod koniec wojny przyjechał do rodzinnej miejscowości na przepustkę. Do swojej jednostki już nie wrócił, za dezercję skazany na karę śmierci, ukrywał się do końca grudnia 1918 roku przed Niemcami. W Wysokiej powstańcy opanowali miasto 2 stycznia 1919 roku, lecz wybuchły zacięte walki z Niemcami. Miasto wielokrotnie przechodziło z rąk do rąk. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego, w stopniu starszego sierżanta sztabowego i szeregach 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich uczestniczył w walkach o Wilno, Mińsk Białoruski oraz nad Berezyną. 6 maja 1920 roku został zwolniony do rezerwy. Zamieszkał w Poznaniu i od 1 czerwca 1920 roku podjął pracę w ówczesnym Starostwie Krajowym na stanowisku sekretarza. Po zdaniu egzaminów kwalifikacyjnych na poziomie szkoły średniej, 11 października 1921 roku otrzymał nominację na etatowego dożywotnio nieusuwalnego urzędnika Starostwa Krajowego. Później awansował na Kierownika Oddziału Lecznictwa i Opieki Społecznej. Był członkiem Związku

Powstańców Wielkopolskich, Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem i Obozu Zjednoczenia Narodowego. Pełnił funkcję prezesa Stowarzyszenia Urzędników Poznańskiego Samorządu Wojewódzkiego i Związku Organizacji Pracowników Samorządu Wojewódzkiego. W wyborach do Sejmu jesienią 1938 roku kandydował z listy Obozu Zjednoczenia Narodowego. W sierpniu 1939 roku zmobilizowany, brał udział w obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy, 28 września 1939 r., wzięty do niewoli, po kilku tygodniach wrócił do rodzinnego domu w Poznaniu. 3 grudnia 1939 r. wyrzucony wraz z całą rodziną z własnego mieszkania, wywieziony został do obozy przejściowego na Główniej. Po trzech dniach transportem kolejowym rodzina Bednarskich została wywieziona do Opatowa Kieleckiego. Bogdan Bednarski został zatrudniony jako urzędnik Zarządu Miejskiego w Opatowie. W okresie swojego pobytu w Opatowie należał do Batalionów Chłopskich, ps. „Sęp”. W marcu 1945 r. wraz z rodziną powrócił do Poznania. Po wielotygodniowych staraniach został zatrudniony na swoim przedwojennym stanowisku (Kierownika Wydziału Lecznictwa i Opieki Społecznej). W 1955 roku przeszedł na emeryturę. Nadal zatrudniał się do prac biurowych. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany został na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 2 września 1975 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Na nagrobku pod nazwiskiem, imieniem, datą urodzenia i śmierci jest napis: POWST. WLKP. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Srebrny Krzyż Zasługi (1932), Medal Zwycięstwa i Wolności

(1946), Medalem Za Warszawę 1939–1945 oraz odznakami: Wojsk Wielkopolskich (1921), Frontu Pomorskiego (1930) i Grunwaldzką (1957). Od 1922 roku żonaty z Elżbietą Jeske (zm. 15 marca 1997). Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro dzieci: Zbigniew (ur. 17 stycznia 1925), technik budowlany; Bogna (ur. 1 grudnia 1926), magister filologii klasycznej, zakonnica SS Zmartwychwstanek, Klasztor w Rzymie; Milada (ur. 6 marca 1928) zamężna Stankiewicz, magister praw, radca prawny; Zyta (ur. 14 sierpnia 1932), zamężna Płotkowiak, profesor doktor habilitowany nauk farmaceutycznych i Kinga (ur. 25 lutego 1938), zamężna Szlachetka, pedagog.

Na podstawie bardzo obszernych i wyczerpujących informacji córki Zyty Płotkowiak oraz dokumentów udostępnionych przez rodzinę Bogdana Bednarskiego do druku przygotował

Eligiusz Tomkowiak

Berus Ludwik (1902–1945), urodził się 18 lipca 1902 r. w Borzęcicach pow. Koźmin Wielkopolski w rodzinie rolników Kazimierza i Józefy z domu Orpel. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Borzęcicach i jednocześnie jako najstarszy syn pomagał rodzicom przy pracy w gospodarstwie. Ojciec jego był trybunem ludowym i często w jego za-

Ludwik
Berus

grodzie odbywały się nielegalne spotkania miejscowych chłopów. W szkole był wzorowym uczniem i często pełnił funkcję monitora. Udział w Powstaniu Wielkopolskim rozpoczął 27 grudnia 1918 roku na terenie miasta Poznania, razem ze swoim wujem Franciszkiem Orplem (brat jego matki). Gdy wujek został ciężko ranny 16-letni Ludwik wstąpił ochotniczo do kompanii saperów, z którą brał udział w walkach na froncie zachodnim Powstania Wielkopolskiego w okolicach Czarnkowa i Wagrowca. Tam wyróżnił się jako mądry, odważny i waleczny żołnierz. Kompania saperów po przybyciu na front była w stałym kontakcie bojowym z Niemcami. Najcięższe boje stoczyła 22 stycznia, 2 i 7 lutego 1919 roku w okolicach Czarnkowa, kiedy Niemcy chcieli przebić się przez linię frontu. Później został skierowany do Biedruska na kurs saperski, a następnie do szkoły podoficerskiej. W październiku 1921 roku był już w stopniu plutonowego. Pod dowództwem hrabiego Ignacego Mielżyńskiego w 1 Ochotniczym Pułku Jazdy Wielkopolskiej walczył pod Brodnicą i Mińskiem umacniając granice na wschodnich rubieżach Polski. Przez cały okres międzywojenny służył w 26 Pułku Ułanów w Baranowiczach, jako żołnierz zawodowy. We wrześniu 1939 roku 26 Pułk Ułanów dowodzony przez płk. Ludwika Schweizera walczył w składzie Nowogródzkiej Brygady Kawalerii. Stoczył szereg bitew, m. in. na przedmościu Płocka, pod Mińskiem, Krasnobrodem i Tomaszowem. Ludwik Berus był dowódcą plutonu szkolnego w składzie 4 szwadronu, który wyróżnił się szczególnym męstwem w walce. 27 września 1939 roku pułk stoczył swoją ostatnią bitwę i dostał się do niewoli

bolszewickiej w okolicach Woli Strzałkowskiej. Mały oddział ułanów z dowódcą pułku na czele wyszedł z okrążenia i przedarł się na Węgry. Ludwik Berus wyprowadził część swojego plutonu z niewoli bolszewickiej i podjął walkę partyzancką. Otoczony i rozbrojony przez Niemców osadzony został w obozie jenieckim w Jarosławiu. Starania rodziny żony pozwoliły na powrót Ludwika Berusa do rodzinnej miejscowości, gdzie podjął pracę przy budowie dróg, później w majątku burmistrza Koźmina Wlkp. Podjął działalność konspiracyjną w szeregach ZWZ. Organizacja została zdekonspirowana, a jej członkowie aresztowani przez Gestapo. Ludwik Borus został początkowo osadzony w Domu Żołnierza w Poznaniu, gdzie był torturowany. Później więziony w Mautchausen i Dachau. Wyzwolony przez Amerykanów, we wrześniu 1945 roku wrócił do kraju. Był ciężko chory na skutek odniesionych ran i urazów w hitlerowskich obozach koncentracyjnych. Podjął pracę jako zarządca w majątku Serafinów. Zmarł 1 grudnia 1945 roku po ciężkiej operacji w Klinice im. Dzieciątka Jezus w Warszawie. Pochowany na cmentarzu brudnowskim. Jego nazwisko umieszczono na tablicy pomniku ku czci pomordowanych i zmarłych w hitlerowskich obozach zagłady w miejscowości Grębów koło Koźmina Wielkopolskiego. Już po zakończeniu działań wojennych we wrześniu 1939 roku, w Paryżu dowódca pułku przedstawił go za bohaterstwo do odznaczenia Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. Był odznaczony Krzyżem Walecznych, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Żonaty

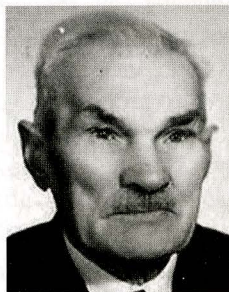
z Cecylią z domu Jercha (1909–1959), miał dwóch synów: Kazimierza (ur. 1 stycznia 1935), magistrą, nauczyciela i Zdzisława (ur. 7 lipca 1936), technika elektryka.

Jarząbkiewicz J., Łukomski G., Dzieje 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. Hetmana Jana Karola Chodkiewicza 1920–1939, Poznań 1998; Monografia Koźmina Wielkopolskiego i okolic. Praca zbiorowa., Koźmin Wlkp. 2006; Berus K., Berus Ludwik (1902–1945), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VI, Poznań 2009, s. 23–24; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Kazimierz Berus

Beszterda Antoni (1895–1971), urodził 11 maja 1895 r. w Mirosławkach, w rodzinie rolnika Andrzeja i Magdaleny z domu Kaczmarek. Po ukończeniu nauki w szkole powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Później wyjechał do Nadrenii i podjął pracę. W roku 1915 został powołany do służby w wojsku pruskim. Walczył na froncie zachodnim. Z początkiem grudnia 1918 roku przyjechał na urlop. 28 grudnia 1918 r. wstąpił do oddziału powstańczego podporucznika Andrzeja Kopy w Dopie-

Antoni
Beszterda

wie, brał udział w walkach pod Wolsztynem, Szubinem i Zbąszyniem. Później w szeregach 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do rodzinnej miejscowości i objął gospodarstwo rolne po ojcu. Pracował też jako robotnik leśny. Zmarł 16 września 1971 roku i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Tomicach. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1924 roku zawarł związek małżeński z Antoniną Łukasik (ur. 24 lutego 1907 roku w Mirosławkach). Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: Kazimierz (ur. 1930); Kazimiera (ur. 1933), zamężną Wójcik i Joanna (ur. 1946), zamężną Nowak.

Archiwum Związku Kombatanów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Sęszewie i Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Czerwiński B., Beszterda Antoni (1895–1971), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. IV, Poznań 2008, s. 18–19; informacja rodziny.

Bogdan Czerwiński

Bielicki Paweł (1899–?), uczestnik walk w okolicach Nakła. Urodził się 2 września 1899 r. w Ocypiu, w rodzinie rolnika Wincentego i Marianny ze Stosiaków. W latach 1905–1911 uczęszczał do szkoły ludowej w Ocyplu, następnie kontynuował naukę w gimnazjum we Lwowie (1911–1917). Powołany do

służby w armii niemieckiej (1917), walczył we Francji, a następnie służył jako tłumacz przysięgły w sztabie generała Eichorna w Kijowie. Po kapitulacji wojsk niemieckich powrócił na Pomorze, gdzie organizował rozbrajanie Niemców w Borach Tucholskich jako członek Organizacji Wojskowej Pomorza (OWP). Z chwilą wybuchu powstania wielkopolskiego przedostał się do Wielkopolski, na front północny. W końcu stycznia i na początku lutego 1919 roku jako dowódca 22-osobowego oddziału zbrojnego brał udział w walkach w okolicach Nakła. 18 lutego 1919 roku jego oddział został wcielony do Pułku Strzelców Pomorskich (16 Dywizja Piechoty). Jako żołnierz 64 Pułku brał udział w zajmowaniu Pomorza oraz w wojnie 1920 roku. Z czynnej służby wojskowej został zwolniony w lipcu 1921 roku. Ponownie zmobilizowany 28 sierpnia 1939 roku do 17 pułku piechoty w Rzeszowie, brał udział w walkach we wrześniu 1939 roku. Był ranny i dostał się do niewoli niemieckiej i przebywał w obozie jenieckim w Sand Bostel do 1942 roku. W latach 1921–1952 był urzędnikiem państwowym – najpierw jako asystent w magistracie, a następnie pracownik sądownictwa. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Rodła, Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 roku. Był oficerem rezerwy Wojska Polskiego. Ożenił się z Jadwigą z Jaworskich i miał trzech synów oraz córkę.

Bidziński W., Bielicki Paweł (1899–?), (w:) Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 33.

Wiesław Bidziński

Bigoński Edmund (1891–1937), współorganizator Powstania Wielkopolskiego na wychodźstwie, konspirator, publicysta. Urodzony 20 października 1891 r. w Castrop, jako syn górnika Wielkopolanina Franciszka Bigońskiego i Marii z Pawelczyków–Słazaczki. To właśnie matka *twarda i uparta*, jak głosi wspomnienie z lat 20-tych ukształtowała w nim patriotyczną, nieprzejednaną postawę w obronie polskości. Bigoński kształcił się w Gimnazjum Humanistycznym w Bydgoszczy. Po zdaniu matury w 1909 r. wrócił do Westfalii, gdzie podjął pracę dziennikarską współpracując z wychodzącym w Herne *Narodowcem*. W swych artykułach przedstawiał obraz relacji polsko–niemieckich ukazując antydemokratyczne poczynania policji, a tym samym części niemieckiej opinii publicznej względem polskich księży i działaczy *Sokoła*. Za swe publikacje był 9-krotnie więziony i niebawem zwalniany. Ofiarny i doświadczony organizator sokoli jeszcze przed zasadniczą służbą wojskową trafił do kierownictwa *Sokoła* działając w Zakonspirowanym Gronie Technicznym stając się obok organizatora Wystawy Przemysłowej (prototypu PeWuKi)–Jan Kierczyńskiego i handlowca Wawrzyna Ryby w elitach organizacji. W czasie I wojny światowej na froncie francuskim, skąd zdezerterował w 1916 roku. Odtąd ukrywał się w Bochum

Edmund
Bigoński

w tzw. Domu Czeladzi – miejscem spotkań konspiracyjnych mieszczącym się na tyłach Domu Meblowego Jankowia-ków (u swoich przyszłych teściów). W 1917 r. utworzył wraz z Kierczyńskim i Rybą załazek późniejszego Komitetu Ścisłego mającego na celu przetrzut ochotników z wychodźstwa do Powstania Wielkopolskiego. W samym 1917 r. Komitet służył pomocą inwalidom wojennym, sierotom i wdowom po poległych wychodźcach. Wtedy także Bigoński związał się (podobnie jak Kierczyński) z Narodowym Stronnictwem Robotniczym opozycyjnym do socjaldemokracji w kwestii światopoglądowej, w której plasowało się bliżej klasycznej Chrześcijańskiej Demokracji na wzór zachodnich krajów katolickich. Jednak od tej drugiej różniło się większym udziałem środowiska robotniczego. Bigoński chcąc ułatwić powrót do kraju rodakom z różnych stron podjął się pracy tłumacza w ogarniętej rewolucją Rosji, skąd dzięki temu przybyło do kraju wielu Polaków z niewoli syberyjskiej trafiając w Warszawie do Legionów Piłsudskiego. Pośrednictwem w tej sprawie zajmowało się utworzone wraz z Janem Kierczyńskim i Aleksandrem Trzeciakiem, Tajne Biuro Wojskowe przy placu Wareckim 11. W grudniu 1918 przybył do Poznania w charakterze delegata na Sejm Dzielnicowy. Pozostał tu kontynuując działalność w Biurze Repatriacyjnym będąc współpracownikiem ks. Biskupa Walentego Dymka i przywódcy związków zawodowych na wychodźstwie–Franciszka Mańkowskiego. Tym sposobem wróciło do Polski kilkanaście tysięcy Polaków z wychodźstwa w Niemczech (zdecydowana większość po roku 1920 r., gdy ustalono już granicę państwową. Liczni spośród

nich to reprezentanci polskiego rzemiosła, handlu i usług w sposób naturalny polonizujący gospodarkę Poznania, Wielkopolski, a nawet Kresów Wschodnich). W styczniu 1919 r. sprowadził z pomocą berlińskiego fabrykanta–Józefa Ciastowskiego (działającego po 1920 r. w Poznaniu) kilkuset ochotników do powstania. W latach 1919–1926 poseł na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej z ramienia Narodowej Partii Robotniczej. Rzecznik świadczeń inwalidzkich w 1923 przeforsował ustawę o rentach. Chadek z przekonania bywał częstym obiektem ataków ze strony również posła z wychodźstwa–Antoniego Ciszaka, znanego antagonisty Narodowej Demokracji. Po zakończeniu kariery parlamentarnej związany z Bydgoszczą redagował *Dziennik Bydgoski* będąc zarazem redaktorem naczelnym pisma. Interesował się dziejami miasta, turystyka i fotografią. Wiele lat pełnił funkcję radnego miejskiego popieraną głównie przez polską inteligencję, rodzaje mieszczaństwo oraz środowiska robotnicze (w tym również uboższych Niemców z Fordonu i Szrederowa). Jego popularność nad Brdą cały czas budziła niechęć, a w czasach przesilenia (1923, 1929, 1934) wrogość Niemców. Atakowany przez nich na łamach licznie tu wychodzących dzienników niemieckich, zmarł na zawał 10 grudnia 1937 r. przeżywszy 45 lat. Pochowany został na Cmentarzu Starofarnym przy ul. Grunwaldzkiej 45. Żonaty z Agnieszką Jankowiak (zameczoną przez Gestapo w 1943 w więzieniu grudziądzkim) miał córki: Sławomirę (ur. 1917, lekarza–ortopedę, zamężną Heller) i Helene (ur. 1919, zamężną Pilawską).

Bigoński E., Kto rozbija ruch robotniczy?, Poznań 1927; Czubiński A., Po-

wstanie Wielkopolskie, Poznań 1980, s. 445; Demel Cz., Delegacja wychodźstwa westfalsko–nadreńskiego na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu w dniach 3–5 XII 1918 roku, (w:) Przegląd Zachodni, R. 1974, Nr 2, s. 190; Dziennik Bydgoski, R. 1937, Nr 284 (z dn. 11 XII 1937, nekrolog); Karwat J., Od idei do czynu, Poznań 2002, s. 332, 533, 536; Kierczyński M., Komitet Wykonawczy w Bochum, czyli Kiereja (rzecz o Ojcu–Janie Kierczyńskim); Monasterska T., Narodowy Związek Robotniczy, Warszawa 1973; Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927, Warszawa 1928, s. 157; Piotrowski M., Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939, Lublin 2000, s. 62, 72, 82, 85, 88, 95, 96, 99, 102, 111, 176, 177, 179, 215, 227, 249, 254, 263, 478; Rzepeccy T. W., Sejm i Senat 1922–1927, Poznań 1928; Rzepecki K., Sejm 1919 roku, Poznań 1920; Zew Polski Zachodniej, R. 1935 Nr 21, s. 4; Informacje wnuka–Lecha Pilawskiego; Gabinet Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie (foto).

Katarzyna Pawłowska–Gauza

Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893–1923), urodził się 1 października 1893 r. w Miłosławicach k. Wągrowca, w rodzinie Jerzego i Joanny Muller. Ukończył Gimnazjum. św. Marii Magdaleny w Poznaniu i 4 semestry Politechniki w Berlinie. W 1915 roku został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej; został przydzielony do wojsk lotniczych we Wrocławiu, później do Królewca na stanowisko obserwatora–radiotelegrafisty. W listopadzie 1918 przybył do Poznania, pracował w stacji radiowo–telegraficznej na Winiarach (Kernwerk) i Komendzie Mia-

sta Poznania. 27 grudnia 1918 roku wstąpił do oddziałów powstańczych i brał udział w walkach na terenie miasta P—nia. 7 stycznia 1919 roku został przydzielony jako instruktor do 15 Lotniczej Eskadry Myśliwskiej w Ławicy k. Poznania. Brał udział w wojnie bolszewickiej. 27 maja 1920 roku wykonał sześć lotów bojowych, których celem było zbombardowanie nieprzyjacielskich pociągów pancernych; przyczynił się do zdobycia przez oddziały 12 DP i zniszczenia pociągów Bela Kun i Krasnyj Krestianin. Za czyny te został odznaczony VM 5 kl. nr 8108. Po zakończeniu wojny podjął studia na UP. Zamordowany w Poznaniu 6 stycznia 1923 roku, spoczywa na cmentarzu w Ujściu nad Notecią. Odznaczony był KW (3x). Rodziny nie założył.

CAW, VM 18–1071; Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny, T. II (1914–1921), część I, Koszalin 1991, s. 18–19; Eligiusz Tomkowiak, Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893–1923), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918– 1919, Praca zbiorowa pod redakcją Bogusława Polaka, T. I, Poznań 2005, s. 23;.

Eligiusz Tomkowiak

Bilski Józef (1880–1958), przed I wojną policjant, powstaniec wielkopolski, twórca i dowódca kompanii powidzkiej, w okresie międzywojennym zawodowy wojskowy, oficer Wojska Polskiego. W okresie przed I wojną światową pracował jako policjant. Zmobilizowany i przymusowo wcielony do armii niemieckiej walczył na frontach I wojny światowej, awansując

do stopnia starszego sierżanta. Z początkiem listopada 1918 r. po wybuchu rewolucji w Niemczech przyjechał na urlop do Poznania i nawiązał kontakty z polskimi organizacjami podziemnymi. Wstąpił, w listopadzie 1918 r. do najbardziej radykalnej organizacji niepodległościowej, do Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego, działając w niej bardzo aktywnie. Został wybrany w listopadzie 1918 roku do Rady Jedenastu, która pełniła rolę komendy POW na terenie ziem polskich pod zaborem niemieckim. Jej zadaniem było szybkie przygotowanie się do walki zbrojnej drogą powstania przeciw zaborcy pruskiemu. W listopadzie 1918 roku Bilski przyjechał do nadgranicznego Powidza, gdzie energicznie podjął działania na rzecz utworzenia organizacji gotowej do zbrojnego powstania. Z jego inicjatywy 13 listopada 1918 r. powstała w Powidzu Rada Robotniczo–Żołnierska i powołano Straż Obywatelską, dokonano polonizacji urzędów i równouprawnienia języka polskiego. Nawiązał kontakt z POW z niepodległej Polski dawnej Kongresówki z terenu ziemi konińskiej oraz kontakty z jednostkami Wojska Polskiego z terenu niepodległej Polski zza kordonu granicznego. Wraz z mieszkańcami Powidza skutecznie nie dopuścił do stacjonowania jednostki *Grenschutzu* w Powidzu w grudniu 1918 r. Dnia 28 grudnia 1918 r. zorganizował z ochotników po-

Józef
Bilski

widzkich oddział uderzeniowy powstańców, przechwytyjąc przedtem nieprzyjacielski transport wojskowy z amunicją i granatami. Po nocnym marszu przed świtem w sprawnie dowodzonym ataku zdobył po walce wraz z oddziałem POW z konińskiego zajęte i bronione przez niemiecki *Grenschutz* w Anastazewie ufortyfikowane budynki strażnicy granicznej i dworca oraz placówkę *Grenschutzu* w pobliskim Szydłowcu, biorąc do niewoli blisko 80 jeńców z oficerem, zdobywając broń i amunicję. W czasie walk pod Zdziechową przybył z oddziałem z pomocą dla Gniezna. 4 stycznia 1919 r. oddział powidzki wizytował w Powidzu ppłk. Kazimierz Grudzielski, który awansował podczas pobytu w Powidzu Józefa Bilskiego do stopnia podporucznika. 5 stycznia 1919 r. Bilski wyruszył wezwany przez ppłk. Grudzielskiego na front północny walcząc niemal nieustannie z wojskami niemieckimi pod Nakłem, Dębogorą, Szubinem, Szczepicami, Smogulcem, Paterkiem, Budzynie, Szamocinem i Margoninem. Po zdobyciu Szubina 11 stycznia 1919 r. przez wojska dowodzone przez ppłk. Grudzielskiego i por. M. Palucha został na krótko komendantem wojskowym Szubina. Dowodzona przez Bilskiego kompania powidzka słynęła z brawury, odwagi, radziła sobie w nieprawdopodobnych i niesprzyjających okolicznościach, wymykając się z niemieckich zasadzek, okrążeń, biorąc wielu jeńców do niewoli, radząc sobie z wieloma przeciwnościami, z zasadzkami ze strony kolonistów niemieckich, z przeważającymi siłami przeciwnika, z mrozem, głodem. Bilski był bardzo szanowany przez swoich podkomendnych. Z początkiem kwietnia 1919 r. kompania powidzka weszła w skład pułku

strzelców wielkopolskich w Gnieźnie, pod dowództwem por. Włodzimierza Kowalskiego, a por. Bilski przeszedł do pracy w sztabie w Poznaniu. W 1920 brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W okresie międzywojennym służył w Wojsku Polskim jako zawodowy oficer. W maju 1926 r. wyruszył ze swoją jednostką wojskową na Warszawę bronić legalnego rządu przeciw zbuntowanemu wojskom Piłsudskiego. W walkach nie wziął udziału, jego pułk został zatrzymany w drodze do Warszawy pod Kutnem przez strajk kolejarzy. W czasie II wojny światowej działał w konspiracji, był członkiem Armii Krajowej i pracował w nadleśnictwie Niwki koło Daleszyc w kieleckim. Żonaty z Maria z domu Szeszycką z Powidza, wychował czworo dzieci, dwie córki i dwóch synów. Zmarł w 1958 r. i został pochowany na cmentarzu w Miłosławiu. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Jego imieniem władze samorządowe nazwały ulicę w Powidzu prowadzącą z Parku Powstańców Wielkopolskich obok szkoły do łązienek nad jeziorem powidzkim i jest wymieniony na czele imiennej listy powidzkich powstańców na postawionym w 2008 roku pomniku powstańców Powidzu.

Rzepecki K., 1919. Powstanie Grudniowe w Wielkopolsce, s. 24; J. Marosz. 2004. Kcyńnia w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919. Relacje Powstańców za Rządzkowskim 1935. Biografia Józefa Bilskiego na podstawie publikacji Haliny Ganińskiej. 1993 Powidz 750 lat dziejów, Józefa Marosza. 2004 Kcyńnia w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919. Relacje Powstańców, Hali-

ny Ganińskiej. 2008. *Kompania Powidzka w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919*, Grzegorza Musidlaka (pod redakcją) 2008. *Powiat Witkowski w okresie rewolucji niemieckiej 1918/1919* Powstanie Wielkopolskie na Ziemi Witkowskiej za Zygmuntem Wieliczką (1964) oraz wspomnień Sobeckiego (1922) i Pietrykowskiego (1923).

Tomasz Szeszycki

Budziński Józef (1898–1980), urodził się 14 marca 1898 r. w Radomierzu (daw. pow. babimojski) w rodzinie rolnika Andrzeja i Balbiny z domu Wawrzyniak. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rodziców. Od stycznia do listopada 1918 r. służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim we Francji. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do oddziału powstańczego organizowanego przez Stanisława Apolinarskiego w Radomierzu. Następnie, pod dowództwem ppor. Stanisława Michalskiego, uczestniczył w potyczkach zbrojnych na froncie południowo-zachodnim powstania (Grupa Leszno) w okolicach Zbarzewa, Wielenia i Kaszczoru. W marcu 1919 r. został powołany do 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56. Pułk Piechoty Wielkopolskiej). W dniach 4–5 września tegoż roku wyruszył ze swoim pułkiem z Kościana transportem kolejowym na front wschodni (litewsko-bia-

Józef
Budziński

łoruski). Brał udział w walkach pod Połockiem, Bobrujskiem oraz w przeprawie przez rzekę Berezynę. W sierpniu 1920 r. uczestniczył w bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą”. Po ustaniu działań wojennych przybył ze swym pułkiem do Śremu, miejsca stałego pobytu tej jednostki. Zwolniony bezterminowo z wojska w sierpniu 1922 r. wrócił do rodzinnej miejscowości. Założył rodzinę, wybudował dom i prowadził gospodarstwo rolne. W czasie okupacji niemieckiej został wysiedlony w Lubelskie do Generalnej Guberni. W marcu 1945 r., po powrocie do Radomierza, prowadził nadal gospodarstwo rolne. Zmarł 6 września 1980 r. Pochowano go w Przemęcie na cmentarzu przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Krzyżem Walecznych (1920), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1960). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem WP (1971). Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, a potem od 1958 r. do ZBoWiD-u. Ze związku małżeńskiego z Balbiną Wawrzyniak miał ośmioro dzieci: Franciszka (ur. 1928), Marię (ur. 1930), Józefa (1930–1930), Stanisława (1932–2006), Kazimierza (ur. 1935), Janinę (ur. 1940), Lucjana (ur. 1943) i Leona (ur. 1947).

Siuda S., Zarys historii wojennej 56. Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Krotoszyn 1932, s. 4, 15–19, 29, 43; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1960–1975; Kronika Szkoły Podstawowej w Radomierzu, s. 84; Informacje i pamiątki rodzinne syna Leona Budzińskiego z Radomierza.

Antoni Fornalski

Byliński Feliks (1898–1969), urodził się 8 listopada 1898 r. w Rogowie (pow. Żnin), w rodzinie młynarza Jana (zm. 1950) i Marianny (zm. 1943) z domu Perz. Ukończył niemiecką szkołę powszechną, później został ogrodnikiem–rolnikiem. W 1916 r. wcielony do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim, gdzie został ranny. Przebywał na rekonwalescencji, 27 grudnia 1918 r. na dworcu w Poznaniu zbiegł z transportu wojskowego i przyłączył się do oddziałów powstańczych. 5 stycznia 1919 roku został wcielony do 14 Pułku Artylerii Polowej. Brał udział w walkach na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego. Później walczył z bolszewikami w wojnie 1920 roku. 1 maja 1919 r. mianowany na stopień starszego szeregowego, 14 lipca 1919 r. na kaprała, 6 marca 1920 r. na plutonowego, a 20 października 1920 na ogniomistrza. 16 sierpnia 1921 roku bezterminowo urlopowany z wojska, a 26 marca 1923 roku przeniesiony do rezerwy. Po zakończeniu służby wojskowej wrócił do Ostroroga, później zamieszkał we wsi Brodziszewo i prowadził tam własne gospodarstwo rolne. W okresie międzywojennym aktywnie działał w Kółkach Rolniczych oraz uczestniczył w budowie miejscowej strażnicy i kościoła. 20 grudnia 1939 r. wszyscy mieszkańcy Brodziszewa zostali aresztowani przez Niemców i osadzeni w więzieniu we

Feliks
Byliński

Wronkach. Za murami więzienia przebywali do 2 marca 1940 r. Później do końca wojny pracował jako ogrodnik w Buszewie. Do Brodziszewa cała rodzina wróciła w pod koniec lutego 1945 r. Została zdewastowane gospodarstwo i rozgrabiony majątek. Rozpoczęto od początku pracę we własnym gospodarstwie. Po zakończeniu II wojny światowej był członkiem Kółka Rolniczego, Zarządu Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej i Polskiego Stronnictwa Ludowego. Pełnił też funkcję sołtysa wsi Brodziszewo (pow. szamotulski). Zmarł 6 lipca 1969 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Krzyżem Walcznych (1920) i pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Związek małżeński zawarł 25 czerwca 1923 r. z Jadwigą Klockiewicz z domu Kramer (3 września 1898–11 kwietnia 1978). Z małżeństwa tego urodziło się dziewięcioro dzieci: Henryk (ur. 1924), Gabriela (ur. 1925), Alfons (ur. 1927), Zygmunt (ur. 1929), Celestyn (ur. 1934), Władysław (ur. 1934), Eugeniusz (ur. 1935), Maria (ur. 1938) i Edmund (ur. 1940).

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodzinnych.

Eugeniusz Byliński

Bystrzyński Franciszek Ksawery (1891–1947), urodził się 30 listopada 1891 r. w Rogowie (pow. Żnin) w rodzinie właściciela warsztatu wyrobu sznurów i powrozów Walentego i położnej Anny z domu Krauze. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę krawiectwa w Bydgoszczy. Egzamin mistrzowski zdał w Poznaniu w 1921 roku. Powołany do służby w armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim w Belgii

i Francji. Po zakończeniu wojny wrócił do rodzinnego domu i ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych. Uczestniczył w walkach pod Rynarzewem i Szubinem, gdzie został poważnie ranny w lewą nogę (rana była bardzo głęboka i nie wygoiła się aż do śmierci Franciszka Bystrzyńskiego). Brał też udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W końcu 1921 r. zwolniony do rezerwy. Od 1922 r. prowadził w Janowcu zakład krawiecki, zatrudniając czeladnika i szkoląc uczniów. W okresie międzywojennym był wiceprzewodniczącym Koła Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 w Janowcu Wielkopolskim. Organizował i amatorsko reżyserował sztuki teatralne m. in. „Krakowiaci i Górale” Wojciecha Bogusławskiego. 10 listopada 1939 r. został, jako powstaniec wielkopolski wraz z innymi patriotami internowany przez Niemców na 14 dni. Z tego samego powodu został wyrzucony z mieszkania i 5 grudnia 1939 r. osadzony w obozie przejściowym. Po kilku dniach został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa i zamieszkał w Końskich. Tam zaangażował się w udzielanie pomocy partyzantom, później pomagał mieszkańcom Warszawy przybyłym do Końskich po wybuchu Powstania Warszawskiego. Po zakończeniu wojny wyjechał do Słupska, gdzie w grudniu 1945 roku uruchomił zakład krawiecki i włączył się w organizację i pracę Cechu Kra-

wieckiego. Prowadził zajęcia, jako instruktor w Szkole Odzieżowej ze specjalnością kroju. Dekretem Izby Rzemieślniczej w Szczecinie, 4 lutego 1947 roku otrzymał nominację na przewodniczącego Komisji Egzaminacyjnej Mistrzowskiej na obwód Słupsk. Leżąc już jako pacjent Akademii Lekarskiej w Gdańsku, od maja 1947 roku aż do chwili śmierci, zainicjował wśród chorych, ich rodzin oraz personelu medycznego zbiórkę książek na podręczną biblioteką dla pacjentów. Namawiał do przynoszenia książek, ewidencjonował je i zachęcał do czytania. Mimo ciężkiej choroby, cały czas dzielił się z pacjentami swoimi wiadomościami z historii Polski, a także przeżyciami powstańczymi i wojennymi. Zmarł 20 lipca 1947 r. w Gdańsku. Pochowany został w Gdańsku Wrzeszczu na cmentarzu Srebrzysko. Odznaczony był Srebrnym Krzyżem Zasługi (27 września 1938). 26 września 1922 r. zawarł związek małżeński z Marianną Wróblewską (zmarła 16 lipca 1947). Z małżeństwa tego urodziły się dwie córki: Danuta Krystyna (ur. 31 października 1924), księgowa, zamężna Kardasz i Felicja Teresa (ur. 5 października 1927), ekonomistka.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Felicja Bystrzyńska, Danuta Kardasz

Cepa Heliodor (1895–1974), generał brygady Wojska Polskiego. Urodził się 29 listopada 1895 r. w Mieszkowie k. Jarocina w rodzinie piekarza Piotra i Marianny z Owczarskich. Szkołę powszechną ukończył w Mieszkowie, naukę kontynuował w gimnazjach w Jarocinie i Krotoszynie. Ukończył gimnazjum Św. Marii Magdaleny i w nie-

Franciszek Ksawery
Bystrzyński

mieckiej akademii w Poznaniu zaczął studia prawno– ekonomiczne. 24 września 1914 r. został powołany do armii niemieckiej (7 Baon Telegraficzny w Poznaniu) i 15 listopada tegoż roku, jako kapral, wyruszył na front. Od roku 1915 w składzie niemieckiej kompanii telegraficznej 83 Dywizji Piechoty, brał udział w walkach na wschodzie (Litwa, Wołyń, Bukowina) i zachodzie (Lotaryngia, Szampania, Flandria). Jako „cenzusowiec” ukończył w 1915 r. kurs aspirantów oficerskich. Według informacji dr. Ludwika Gomolca w 1918 r. zdezerterował i wrócił do Mieszkowa, gdzie wstąpił do oddziału powstańczego. Zorganizował służbę łączności w oddziałach powstańczych Jarocina, Ostrowa Wielkopolskiego, Krotoszyna i Miejskiej Górki (późniejszy 69 pułk piechoty składzie 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich). Wiosną 1919 r. przeniesiony, z awansem na podporucznika, do Dowództwa Głównego w Poznaniu z zadaniem doprowadzenia do sprawnego działania fortecznej sieci łączności (oficer techniczny i dowódca kompanii telegraficznej Dowództwa Łączności Wojsk Wielkopolskich). Od lipca 1920 r. tego roku do stycznia 1921 r. był szefem łączności i dowódcą kompanii telegraficznej Syberyjskiej Dywizji Piechoty. Walczył m. in. pod Nasielskiem, Krzynowłogą i Pruszczowicami. Został ranny pod Krzynowłogą. Awansowany do stopnia porucznika (1920), odzna-

Heliodor
Cepa

czony Krzyżem Walecznych i odznaką za rany. W styczniu 1921 r. otrzymał awans na stopień kapitana, 12 marca tegoż roku został przydzielony do Wydziału Łączności Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wojskowych jako referent wyszkolenia. Brał udział w III powstaniu śląskim w 1921 r. W drugiej połowie 1923 r. ukończył czteromiesięczny kurs *oficerów sztabowych Wojsk Łączności* w Obozie Szkolnym Wojsk Łączności, późniejszym Centrum Wyszkolenia Łączności, w Zegrzu koło Warszawy. W 1924 r. odbył roku szkolenie w Centre d'Ecoles de Liaison et Transmission w Wersalu pod Paryżem. W 1925 roku ukończył 3,5–miesięczny kurs weryfikacyjny w Centrum Wyszkolenia Piechoty w Rembertowie. Z kolei w 1926 r. jako kandydat do Wyższej Szkoły Wojennej odbył staż na stanowisku dowódcy batalionu telegraficznego i 3 maja tegoż roku otrzymał awans na stopień majora. W latach 1927–1929 był słuchaczem Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie. Jako major dyplomowany został w dniu 23 sierpnia 1929 r. dyrektorem nauk w Centrum Wyszkolenia Łączności. W 1931 r. awansował na stopień podpułkownika. Pełnił od czerwca 1930 r. stanowisko wykładowcy, a później kierownika zajęć z taktyki łączności w Wyższej Szkole Wojennej. Od 1 czerwca 1933 r. był komendantem Centrum Wyszkolenia Łączności. 1 grudnia 1934 r. został mianowany Dowódcą Wojsk Łączności. Natomiast po wybuchu II wojny światowej pełnił funkcję Naczelnego Dowódcy Łączności (pułkownik dyplomowany ze starszeństwem od 1 stycznia 1936 r.). 18 września 1939 r. wraz z Kwaterą Główną Naczelnego Dowództwa przekroczył granice rumuńską. Przedostał się do

Francji, zameldował 8 listopada 1939 r. w odbudowywanej Armii Polskiej w Paryżu. W Polskich Siłach Zbrojnych na Obczyźnie zajmował stanowisko Naczelnego Dowódcy Łączności. W 1943 r. Naczelnym Wódz, gen. broni W. Sikorski, zwolnił go z pełnionej funkcji pod zarzutem przekazania szefów Oddziału VI Sztabu NW wicepremierowi Stanisławowi Mikołajczykowi. Rozkaz ten anulowano i pozostał on na stanowisku do końca wojny. W 1944 r. został oczyszczony z powyższych zarzutów. Po zakończeniu działań wojennych przebywał przez kilka miesięcy w Niemczech, w I Dywizji Pancerniej. Skreślony z ewidencji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w dniu 16 kwietnia 1946 roku. Następnie pracował w ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie, dla tzw. *rządu lubelskiego* – zajmował się rewindykacją sprzętu łączności do Polski. Od 22 maja 1946 r. był w ewidencji Ludowego Wojska Polskiego, pozostając w dyspozycji Ministerstwa Obrony Narodowej. Oficjalna repatriacja do Polski nastąpiła 3 września 1946 r. W grudniu 1946 r. został Szefem Oddziału VII (Planowania) Sztabu Generalnego Ludowego Wojska Polskiego. 22 lipca 1948 r. mianowany generałem brygady. Na prośbę ministra przemysłu i handlu przesłaną do Ministerstwa Obrony Narodowej miał być z dniem 28 lutego 1949 r. przeniesiony w stan spoczynku by, jako wybitny specjalista kablowy, otrzymać skierowanie do pracy w Ministerstwie Przemysłu. Przeniesienie to jednak nie nastąpiło. 21 marca 1949 r. został usunięty ze stanowiska szefa Oddziału VII i w kilka dni później objął obowiązki starszego wykładowcy łączności w Katedrze Łączności Akademii Sztabu Generalnego, a 2 listopada 1950

r. został szefem Katedry Łączności ASG. 5 sierpnia 1951 r. przeniesiono go do rezerwy. Dzień później został aresztowany i włączony do tzw. Procesów odpryskowych TUN. W więzieniu śledczym spędził prawie 4 lata. 8 lutego 1955 r. wyszedł na wolność i otrzymał wojskową emeryturę. Podjął pracę w instytucjach cywilnych, do 1968 r. był głównym inżynierem w Polskiej Agencji Prasowej. Działał w Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, gdzie był Wiceprezesem Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego. Ponadto działał w Lidze Obrony Kraju. W 1967 r. założył Klub Kombatantów Wojsk Łączności skupiający byłych żołnierzy łączności z okresu 20-lecia międzywojennego i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Zmarł w Warszawie 16 kwietnia 1974 r. i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Żonaty od 1930 r. z Zofią Leporowską (ur. 1907) miał troje dzieci: Zofię (ur. 1933), Marię (ur. 1935) i Andrzeja (ur. 1944). Zgodnie z decyzją Ministra Obrony Narodowej, 19 września 2011 r. imię generała brygady Heliodora Cepy otrzymało Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki w Zegrzu. W czasie I wojny światowej otrzymał pruski Krzyż Żelazny II klasy. W II Rzeczypospolitej odznaczony był Krzyżem Niepodległości (1928), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1937), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1925) oraz odznaczeniami zagranicznymi: francuską Legię Honorową, komandorią rumuńskiego Orderu Gwiazdy, komandorią węgierskiego Krzyża Zasługi i komandorią estońskiego Orderu Krzyża z Orłem. Z kolei w Polsce Ludowej został uhonorowany: Złotym Krzyżem Zasługi (1947), Orderem Krzyża Grunwaldu III klasy, Krzy-

żem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

USC Jarocin, Akt urodzenia Heliodora Cepy sygn. 66, nr 269; Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, Zeszyt Ewidencyjny, sygn. A XII 27/67; Rocznik Oficerski, Warszawa 1932, ss. 267, 798; H. Cępa, Wybrane zagadnienia łączności armii II Rzeczypospolitej, Do druku przygotował Jan Tarczyński, Londyn 1997; Encyklopedia Powstań Śląskich, Opole 1982. s. 69; J. Jajor, Jarocińscy powstańcy wielkopolscy 1918–1919. Materiały do słownika biograficznego ziemi jarocińskiej, Kallisz 2008, s. 23; L. Gomolec, Heliodor Cępa (w.): Wielkopolski Słownik Biograficzny, Warszawa–Poznań 1981, s. 97–98; H. P. Kosk, Generalicja Polska, tom I, Pruszków 1999; J. Poksiński, „TUN”: Tatar–Utnik–Nowicki, Warszawa 1992, s. 151–152, 156, 183–184, 188, 210, 214m, 216, 222m, 224m, 283; Z. Wiśniewski, Słownik biograficzny oficerów kadrowych Ośrodka Zegrzyńskiego 1919–1939, Zegrze 1995, s. 27.

Zdzisław Kościański

Chosłowski Stefan Stanisław Se-weryn (1889–1954), ziemianin, dowódca batalionu śremskiego, major Wojska Polskiego. Urodził się 9 maja 1889 r. w Czarnymśladzie (ówczesny pow. śremski), w rodzime ziemiańskiej rodzinie Stanisława i Lucyny z Chrzanowskich. Ukończył gimnazjum w Krotoszynie i studia rolnicze na uniwersytetach w Lipsku, Monachium i Berlinie. Odbył roczną służbę wojskową. Do wybuchu wojny gospodarował w swoim majątku. W latach 1914–1918 wcielony do armii niemieckiej (6 Pułk Rezerwowy, 47

Pułk Piechoty); mianowany ppor. Zdemobilizowany w listopadzie 1918 roku, aktywnie włączył się w organizowanie polskiego tajnego Komitetu Obywatelskiego (zajmował się sprawami komunikacji), Rad Ludowych i oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa. 30 grudnia 1918 r. brał udział w opanowaniu Śremu i wszedł w skład komisji ds. przejęcia koszar i magazynów z rąk niemieckich, a 1 stycznia 1919 r. został mianowany zastępcą dowódcy miejscowych oddziałów powstańczych. Do 5 stycznia zorganizował baon składający się z kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa, kompanii kórnickiej i drużyny sanitarnej z lekarzem. Mianowany dowódcą baonu przez starostę W. M. Szczepkowskiego, 6 stycznia przez Kościar baon dotarł do Nowego Tomysła, gdzie czekał na dalsze rozkazy. O godzinie 23: 00 dowódca odcinka, ppor. K. Zenkteler nie wyraził zgody na wsparcie kompanii opalenickiej przez baon śremski, co przyczyniło się do klęski powstańców. 7 stycznia baon śremski otrzymał rozkaz udania się do Chrośnicy i Łomnicy, a oddział kawalerii do Hamernii i Sępólna, Po pierwszych starciach z Niemcami, m. in. w Strzyżewie, przerwano (9 stycznia) połączenie kolejowe między Strzyżewem a Trzciel. Wieczorem 10 stycznia Chosłowski otrzymał rozkaz przygotowania ataku na Zbąszyń, który następnego dnia zakończył się niepowodzeniem, m. in.

Stefan Stanisław
Chosłowski

wskutek słabej dyscypliny w szeregach kompanii śremskiej i złęgo przygotowania akcji. Baon ponownie zajął pozycje w Łomnicy. 17 stycznia 1919 roku oddziały niemieckie ze Zbąszynia i Trzciela próbowały zaskoczyć powstańców z baonu śremskiego. Po 5-godzinny starciu nieprzyjaciela odparto ze stratami (12 żołnierzy) i wycofano (18 stycznia) do Śremu, gdzie został (przez Chosłowskiego) zreorganizowany. Na początku lutego 1919 r. składał się z trzech kompanii piechoty. Wyruszył pod Rawicz (6 lutego), gdzie Polacy stracili właśnie Sarnowo. Walczył w tzw. drugiej bitwie rawickiej. Chosłowski objął dowództwo odcinka Jagodnia–Miejska Górka–Niemany. 23 lutego baon śremski został przekształcony w 1 baon Pułku Strzelców Wielkopolskich. Dekretem Komisarjatu NRL nr 54 poz. 167 (z 23 maja 1919) Chosłowski został mianowany por. (od 1 czerwca 1919). W styczniu 1920 roku brał udział w rewindykacji Rawicza i Kępna. Wyruszył z baonem (24 stycznia) na front wschodni do Lidy. W wojnie na froncie litewsko-białoruskim (20 maja–6 czerwca 1920) dowodził 69 Pułkiem Piechoty, następnie (18 listopada 1920–16 stycznia 1921) 70 Pułkiem Piechoty oraz (27 lutego–20 lipca 1921) baonem sztabowym pułku i krótko, w zastępstwie, pułkiem. Zweryfikowany (15 lipca 1920) w stopniu mjr., przeniesiono go (5 marca 1922) do rezerwy. Wrócił do Ostrowieczka i mieszkał tam do 13 maja 1926 r. do chwili przeniesienia do Poznania. W okresie międzywojennym działał m. in. w Związku Powstańców i Wojaków oraz towarzystwach gospodarczych. W 1939 roku dowodził baonem wartowniczym Nr 73 w ramach. Dostał się do niemieckiej niewoli i resztę wojny spędził w. Po za-

kończeniu II wojny światowej zamieszkał w Gnieźnie, sykanowany przez ówczesne władze miał trudności w znalezieniu pracy. Zmarł 17 października 1954 roku w Gnieźnie. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi. Związek małżeński zawarł z Ireną z Chrzanowskich, miał córkę–Zofię.

CAW, Akta personalne 3617 i VM 15–934; TU NRL nr 16 z 4 VI 1919 r” s. 71; S. Łoza, Czy wiesz, s. 40; S. Chosłowski. Historia baonu śremskiego, „Wolność” 1925, nr 5–9; tenże, Historia baonu śremskiego, nakładem Księgami E. Mieleczyńskiego, Ostrów (brw); tenże, Baon śremski i jego udział w Powstaniu Wielkopolskim, „Wielkopolanin” 1934, nr 44–49; tenże, Szereg wspomnień z Powstania Wielkopolskiego, 1947, s. 150–152; D. Kęszycki, Wspomnienia z 1919–1922, Śrem 1932; S. Celichowski, Wyprawa zbąszyńska. Wspomnienia uczestnika, Poznań 1935; Z. Wieliczka, Od Prosny po Rawicz (wg indeksu); informacje Adama Podsiadły; B. Polak, Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889–po 1947), (w:) Słownik ..., s. 53–54; Kościański Z., Wojcieszak B., Trzeba było pójść... Powiat Nowotomyski w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Historia i Pamięć, Nowy Tomyśl 2010.

Bogusław Polak

Chylewski Jan Władysław (1891–1940), urodził się 27 czerwca 1891 r. w miejscowości Wielkie Łąki w ówczesnym powiecie śmigielskim, w rodzinie dzierżawcy majątku ziemskiego Adama i Antoniny z Chylewskich. W roku

1912 ukończył 9 klas w gimnazjum humanistycznego Ostrowie Wlkp. i zdał maturę. Był członkiem Towarzystwa Tomasza Żana. Był uczestnikiem wybieżki tetezetowców do Krakowa 5–23 lipca 1911 r. W latach 1912–1913 studiował prawo na uniwersytecie w Berlinie, po czym odbył półroczną praktykę kupiecką, uzyskując uprawnienia kupca zbożowego. We wrześniu 1914 r. został wcielony do armii niemieckiej (12 Pułk Artylerii Lekkiej). Walczył na froncie niemiecko–rosyjskim. W październiku 1916 r. zdał egzamin oficerski, uzyskując stopień ogniomistrza. 13 czerwca 1917 r. mianowano go ppor., po czym przeniesiony został na front zachodni. Zwolniony z armii niemieckiej (31 grudnia 1918) zgłosił się do dyspozycji Dowództwa Artylerii w Poznaniu (4 stycznia 1919). Objął dowództwo nie posiadającej sprzętu baterii zapasowej artylerii ciężkiej. Na rozkaz ppor. M. Palucha (7 stycznia 1919) wydzielił obsługę dwóch działonów, które miały udać się pod Szubin. Z dział zdobytych (8 stycznia) pod Ślesinem (2 haubice 150 mm) sformowana została 1 bateria ciężka pod jego dowództwem, która (30 artylerzystów) przybyła do Gniezna (10 stycznia). Uczestniczył w naradzie dowódców oddziałów w sztabie ppłk. K. Grudzielskiego, po czym wraz z A. Napieralskim udał się do Kcyni po odbiór półbaterii. Obsługę jej stanowiło 38 powstańców, w tym 3 podoficerów. Z Kcyni został wezwany na odprawę sztabu Dowództwa Głównego w Srebrnogórze. Omówiono tam ostatecznie dyrektywy do natarcia na Szubin. Rozpoczęło się 11 stycznia o godz. 15: 00 salwą półbaterii, oddaną w kierunku stacji kolejowej. Silna mgła nie pozwoliła jednak na prowadzenie skutecznego ognia. Bateria wróciła do Poznania (16

stycznia 1919) i tam Chylewski objął dowództwo 1 baterii 1 Dyonu Artylerii Ciężkiej, która dotarła do Kcyni (23 Stycznia). Pod Dębogórą walczyła z niemieckim pociągiem pancernym. Równocześnie ostrzelano transport kolejowy wiozący posiłki dla niemieckich oddziałów atakujących Kcynię. 3 lutego ponownie walczone z pociągiem pancernym w rejonie stacji kolejowej w Szczepicach oraz wspierano natarcie na Dębogórze oraz Kowalewko. Bateria Chylewskiego stanowiła trzon obrony polskiej podczas walk pod Kcynią i Szczepicami. 10 lutego zajęła stanowiska w rejonie miejscowości Sipiory, gdzie zastało ją zawieszenie broni. Dekretem Komisarjatu NRL nr 41 poz. 114 (z 13 kwietnia 1919) został mianowany por. (ze starszeństwem od 1 lipca 1916). 23 lipca wyjechał na front galicyjski, gdzie *zasłużył sobie na opinię doskonałego i dzielnego dowódcy baterii*. Brał udział m. in. w ofensywie na Zbaraż. Po powrocie do Poznania bateria (15 wżeśnia) skierowana została na front wielkopolski, a następnie w ramach 17 Dyonu Artylerii Ciężkiej brała udział w walkach na froncie litewsko–białoruskim (30 maja 1920). 9 września Chylewski otrzymał awans na kpt. Po przemianowaniu 17 Dyonu Artylerii Ciężkiej na 17 Pułk Artylerii Ciężkiej, nadal dowodził baterią. 14 lutego 1922 r. został zwolniony do rezerwy. Ponownie powołano go 10 stycznia 1923 r. i objął (23 stycznia) dowództwo baterii 7 Pułku Artylerii Ciężkiej (d. 17 Pułk Artylerii Ciężkiej). Od 19 maja dowodził 3 dyonem Pułku, a od 17 grudnia–2 dyonem, następnie był kolejno: komendantem szkoły szeregowych z cenzusem 7 Pułku Artylerii Ciężkiej oraz oficerem wywiadowczym pułku. W 1925 r. przeniesiony został do Szko-

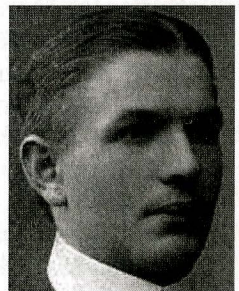
ły Podchorążych Rezerwy Artylerii w Śremie na stanowisko dowódcy baterii szkolnej. W 1928 r. awansowany został do stopnia mjr. W l. 1929–1930 służył w SPRArt. we Włodzimierzu Wołyńskim jako dowódca dyonu. W 1931 r. wrócił do 8 Pułku Artylerii Ciężkiej w Toruniu jako dowódca dyonu i kwaterymistrz. W 1934 r. jako zastępca dowódcy 2 Pułku Artylerii Ciężkiej otrzymał awans do stopnia ppłk. W 1939 r. był komendantem Mazowieckiej SPRArt. Nr 2. We wrześniu 1939 r. formował zapasowe oddziały artylerii w woj. wsch., gdzie dostał się do niewoli sowieckiej. Osadzony w Starobielsku, został zamordowany wiosną 1940 r. w Charkowie. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl. (nr 4725), Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi, medalami i odznakami. Rodziny nie założył.

CAW, Ap 1191, 939; VM, KW 6177; KN 20.7.1932; tamże, Inspekcja Artylerii AW; Powstanie Wielkopolskie (1975); s. 231–260; T. Kryśka-Karski, Straty Korpusu Oficerów Artylerii w 1939–1945, Londyn 1979, s. 12; Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, pod. red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 54–55; M. Paluszkiwicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim, Poznań 2000, s. 48; K. Banaszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, Kawalerowie Orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. Warszawa 2000, s. 50; Charków. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. Warszawa 2003, s. 67.

Irmina Polak

Ciesielski Franciszek (1889–1946), urodził się 7 października 1889 r. w Dubinie. Syn rolnika Bernarda (1858–1912) i Zofii z domu Mielcarskiej (1862–1893). Miał czworo rodzeństwa: Stanisława (1883–1949), Jana (1885–1956), Ignacego (1887–1976), Teofila (ur. 1891) oraz pięcioro przyrodniego rodzeństwa z drugiego małżeństwa Bernarda z Marianną Przybylską (1872–1955): Józefa (1896–1896), Annę (ur. 1897), Stanisławę (1900–1990), Józefa (1902–1983) i Teodozję (1904–1982). W latach 1895–1904 uczęszczał do szkoły powszechnej w Dubinie. Dalszą naukę kontynuował w Szkole Handlowej w Rawiczu, odbywając jednocześnie w okresie od 1 kwietnia 1905 roku do 31 marca 1908 roku praktyki w handlu kolonialnym i destylacji u Louisa Heilborna w Rawiczu. Po zakończeniu nauki pracował jako pomocnik handlowy w handlu kolonialnym oraz delikatesach u J. Mielcarskiego w Brzegu Dolnym. 13 października 1909 roku został powołany do armii niemieckiej i wcielony w szeregi 7 kompanii 2 Pułku Gwardii Piechoty w Berlinie, gdzie pełnił służbę do 18 września 1911 roku. 29 września 1910 roku został awansowany do stopnia starszego szeregowego. Po zwolnieniu ze służby wojskowej pracował kolejno w firmach: Reimann i Scheider we Wrocławiu, H. Riedel w Letnicy koło Zielonej Góry oraz Carl

Franciszek
Ciesielski

Soblik w Rybniku. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do armii niemieckiej 5 sierpnia 1914 roku i pełnił służbę w szeregach 1 kompanii 22 pułku piechoty. Skierowany na front zachodni, gdzie 22 września 1914 roku został ranny w bitwie pod Longwy (Francja). Do służby wrócił 11 listopada 1914 r. do 1 kompanii batalionu rezerwowego 22 pułku piechoty, a 16 grudnia został przeniesiony do oddziału liniowego, 5 kompanii 22 pułku piechoty. W maju przeniesiony 3 kompanii 22 pułku piechoty, w której 18 maja tego samego roku otrzymał awans na kaprała. Brał wówczas udział w walkach o Wyżynę Lorettohöhe (pn. Francja), gdzie 15 czerwca 1915 roku został ciężko ranny. Od 7 sierpnia 1915 roku do 22 czerwca 1916 roku przebywał jako ranny w kompanii rannych zastępczego batalionu 22 pułku piechoty. Przed końcem rekonwalescencji przebywał w Świątoszowie na ćwiczeniach wojskowych. 21 października 1916 roku został przeniesiony do 5 kompanii rezerwowej 11 pułku piechoty. Brał udział w walkach pozycyjnych na froncie południowym w Karpatach Lesistych na terenie obecnego pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego. Podczas walk został ranny 12 maja 1917 roku. Po wyleczeniu wrócił na front, gdzie 19 listopada 1917 r. w bitwie pod Piawą (front austriacko-włoski) został ranny po raz czwarty. W związku z niegojącą się raną 21 marca 1918 roku został przeniesiony do kompanii ozdrowieńców, a 25 kwietnia tego roku otrzymał awans na sierżanta. Od 22 marca do 18 czerwca 1918 roku przebywał na rekonwalescencji w Łambinowicach w dzisiejszym woj. opolskim. 2 lipca 1918 roku wrócił na front w składzie 3 kompanii 23 pułku piechoty. Przed

końcem wojny w lipcu został przeniesiony do 2 kompanii batalionu rezerwy 301 Dywizji Piechoty, następnie do 23 pułku piechoty w Nysie. Przez okres służby w armii niemieckiej zajmował się między innymi prowadzeniem kancelarii kompanii, baonu oraz sprawami płatniczymi jako rachunkowy. Do rodzinnego Dubina wrócił w grudniu 1918 roku, gdzie jako doświadczony i wysoki rangą podoficer przystąpił do organizacji miejscowego oddziału Straży Ludowej. Oddział ten na początku stycznia 1919 roku brał udział w zajęciu Dubina oraz sąsiednich wiosek. Na mocy rozkazu Ignacego Buszy z 19 stycznia 1919 roku został dowódcą przekształconej ze Straży Ludowej kompanii dubińskiej wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego 1 pułku piechoty na powiat rawicki. Dowodzona przez niego kompania zajmowała odcinek powstańczy od Wielkiego Boru po Janowo, skutecznie broniąc powierzonego odcinka powstańczego. Stojąc na czele wydzielonego plutonu w sile 25 powstańców z kompanii dubińskiej w nocy z 14 na 15 stycznia 1919 roku ruszył na odsiecz zaatakowanej przez Niemców Słupi Kapitulnej. Brał udział w I bitwie rawickiej z 3 na 4 lutego 1919 roku w składzie plutonu powstańczego z Dubina i Jutrosina. Pluton ten walczył na prawym skrzydle frontu rawickiego w okolicy Żołędnicy – Konarzewa – Łaszczyna. W wyniku poniesionych strat podczas walk pluton został wycofany w rejon Jutrosina. Kompania pod jego dowództwem została skierowana 5 lutego 1919 roku na lewe skrzydło frontu rawickiego, gdzie brała udział w II bitwie rawickiej z 5 na 6 lutego 1919 roku w okolicy Zielonej Wsi oraz Dębna. Kompania dubińska odegrała znaczącą rolę podczas odpierania

ataku niemieckiego w dniu 10 lutego 1919 roku na lewym skrzydle frontu rawickiego pod Słupią Kapitulną. Funkcję dowódczą sprawował do 26 lutego 1919 r., tj. do dnia rozformowana kompanii i rozdysponowana powstańców pomiędzy pozostałe pododdziały nowo tworzonego 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Po zakończeniu powstania pełnił służbę w pionie szkoleniowym III batalionu Pułku. W 1919 r. ukończył kurs aspirantów oficerskich, po czym powierzono mu szkolenie III batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Na własną prośbę na początku 1920 r. pozostał w Śremie pełniąc służbę w tamtejszej kompanii ozdrowieńców batalionu zapasowego, po czym na własną prośbę 3 kwietnia 1920 roku został zwolniony ze służby. Przeprowadził się do Poznania, gdzie 15 kwietnia 1920 roku podjął pracę jako księgowy w dziale inkasa w poznańskiej gazowni. W 1930 roku zdał egzamin sekretarski uzyskując „dekret stabilizacyjny” oraz obejmując stanowisko sekretarza miejskiego w poznańskim magistracie. 7 maja 1934 roku został przeniesiony na kierownika Głównej Rachuby Miejskiej w Poznaniu. W okresie dwudziestolecia międzywojennego stale związany z Dubinem. Czynnie angażował się w latach trzydziestych ubiegłego wieku w zbieranie funduszy na budowę nowego kościoła w Dubinie. W związku z wiekiem nie został zmobilizowany w szeregi Wojska Polskiego w sierpniu 1939 roku. Na początku września powierzono mu jako oficerowi rezerwy prace administracyjne w Forcie Raucha w Poznaniu. 24 grudnia 1939 roku został wysiedlony wraz z rodziną z własnego mieszkania. W czasie okupacji hitlerowskiej ukrywał powstańczą przeszłość niszcząc dokumenty i dowody potwierdza-

jące udział w Powstaniu Wielkopolskim. Wieloletnia służba wojskowa w skrajnych warunkach oraz odniesione rany odcisnęły piętno na zdrowiu Franciszka. W okresie dwudziestolecia międzywojennego zachorował na gruźlicę, podpadając na zdrowiu. Zmarł 27 lipca 1946 roku w Poznaniu. Spoczywa na cmentarzu przy ul. Bluszczowej w Poznaniu. Związek małżeński zawarł 15 lipca 1919 roku w Dubinie z Marią Niestrawską (zm. 1951), z którą miał czworo dzieci: Zofię (1920–1987), Zdzisława (1922–1950), Aleksandra (1924) oraz Mirosława (ur. 1926). Odznaczony Krzyżem Żelaznym II Klasy (1915), Verwundeten Abzeichen (Odznaką Rannych), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929) oraz Krzyżem Niepodległości (1932).

Materiałów oraz informacji przekazanych przez syna powstańca Mirosława Ciesielskiego oraz wnuka powstańca Jarosława Ciesielskiego; APP, Akta miasta Poznania, Ciesielski Franciszek ur. Dubin, 07.10.1889 r., sygn. 55; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. III, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; A. Grzelak, Franciszek Ciesielski (1889–1946) (w:) Wiadomości Jutrosińskie nr 119, R. 2011, s. 7.

Adam Grzelak

Ciesielski Teofil (1901–1977), urodził się 13 grudnia 1901 r. w Sielcu Nowym. Syn rolnika Józefa (1863–1923) i Marianny z domu Dyba (1881–1921). Miał czworo rodzeństwa: Helenę (1903–1936), Edmunda (1907–1967), Narcyzę (1909–2003) oraz Józefa (1911–2003). Uczęszczał do szkoły powszechnej w Sielcu Nowym. Po

ukończeniu szkoły pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Na początku grudnia 1918 roku jako siedemnastolatek wstąpił do tworzącego się oddziału Straży Ludowej w Sielcu Starym, angażując się w przygotowania powstańcze. Aktywnie zachęcał miejscowych rówieśników do wstępowania w szeregi oddziału. 7 stycznia 1919 r. brał udział w zajęciu przez powstańców Jutrosina. Wszedł w skład utworzonej 14 stycznia 1914 roku kompanii jutrosińskiej pod dowództwem Marcellego Szymanowskiego, wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego. Uczestniczył w rozbrojeniu kolonistów niemieckich w Jutrosinie oraz okolicznych wioskach. W okresie powstania pełnił służbę patrolową na odcinku powstańczym Ruda–Wielki Bór. W składzie oddziału powstańczego z Jutrosina uczestniczył w wyparciu Niemców ze Słupi Kapitulnej 15 stycznia 1919 roku. Brał udział w I bitwie rawickiej z 3 na 4 lutego 1919 roku na prawym skrzydle frontu rawickiego w okolicy Zakrzewa, przyczyniając się do przejęcia przez oddział powstańczy sprzętu wojskowego. Po zakończeniu powstania wszedł w skład III batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 69 pp), z którym uczestniczył w zabezpieczaniu granicy na odcinku rawickim oraz ostrzeszowskim. Na początku 1920 roku został skierowany wraz z pułkiem w rejon Lidy, gdzie brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Podczas walk pod Briąńskiem 30 lipca 1920 roku został ranny w prawe ramię. Po wyleczeniu 10 stycznia 1921 roku został zwolniony ze służby wojskowej. Ponownie powołany 17 marca 1921 roku w szeregi 75 pp, gdzie pełnił służbę do 22 kwietnia 1921 roku. Po powrocie do rodzinnego

Teofil
Ciesielski

Sielca Nowego zajął się gospodarstwem rodziców, które przejął po śmierci ojca. Gospodarstwo prowadził do 20 listopada 1940 roku, tj. do dnia wysiedlenia przez władze okupacyjne i skierowania do prac przymusowych na terenie Niemiec. Po zakończeniu wojny powrócił do Sielca Nowego, gdzie nadal prowadził swoje gospodarstwo do 1968 roku. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1918–1919 –koło Jutrosin, oraz Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł 13 maja 1977 r. w Rawiczu. Spoczywa na cmentarzu w Jutrosinie. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (1929). Związek małżeński zawarł 26 czerwca 1926 r. z Stefanią Wawrzyniak (1905–1991). Miał trzy córki: Halinę (1927–1988), Henrykę (ur. 1928), Marię (1930–2008) oraz syna Zdzisława (1936–2005).

Materiały oraz informacje przekazane przez synową powstańca Stanisławę Ciesielską; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. III, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; APL, ZBoWiD, Teczka personalna Teofila Ciesielskiego Sygn. 595; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229, s. 11; APP, Związek Powstańców Wielko-

polskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz wykaz członków koła, Sygn. 230, s. 3.

Adam Grzelak

Cieślak Antoni (1882–?), urodził się 8 czerwca 1882 r. w Piekarach jako syn Wojciecha i Jadwigi. Ochrzczony został w kościele parafialnym w Słupi. W latach 1889–1896 uczęszczał do szkoły powszechnej w Jeziorkach. Po jej ukończeniu uczył się rzemiosła murarskiego. Obowiązkową służbę wojskową w armii pruskiej odbył w latach 1904–1906. We wniosku o nadanie Medalu Niepodległości napisał, iż w 1903 r. zorganizował tajne kółko młodzieży wiejskiej w celu przeciwstawiania się germanizacyjnej polityce właściciela Jeziorek (Seeheim) H. von Tiedemanna, a w roku 1907 był jednym z organizatorów strajku szkolnego. W latach 1908–1909 pracował społecznie w Towarzystwie Polaków im. Św. Józefa. Wiedzę zawodową pogłębiał na kursach w miejskiej szkole budowlanej w Buku (Buczu?). Później pracował w Buku w firmie budowlanej jako kierownik budowy. W latach 1911–1914 prowadził własne przedsiębiorstwo budowlane w Granowie. 5 sierpnia 1914 r. został powołany do armii niemieckiej i skierowany na front. Do cywila zwolniono go dopiero 14 grudnia 1918 r. Mimo choroby wziął czynny udział w organizowaniu kadr powstańczych powiatu grodziskiego. Ze swoim oddziałem obsadził pocztę i dworzec kolejowy w Grodzisku Wlkp. Następnie ochotniczo wstąpił do wojska polskiego. Służył w 10. Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od 17 lutego do 2 kwietnia 1920 r. pełnił służbę sierżanta sztabowego. Brał udział w wojnie

polsko–bolszewickiej. W okresie międzywojennym mieszkał w Krotoszynie (ul. Fabryczna 2) i pracował w Polskich Kolejach Państwowych jako zawiadowca odcinka drogowego. W 1928 r. otrzymał Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, a w 1929 r. Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921. W 1936 r. został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi za zasługi w służbie kolejowej. W 1938 r. ubiegał się o nadanie mu Medalu Niepodległości. Prośba została jednak odrzucona przez Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości. Dalsze losy Antoniego Cieślaka nie są znane.

CAW, Akta Odznaczeniowe, Odrzuc. 26.06.1938 r

Grażyna Sielicka

Cieślak Ignacy (1900–1964), urodził się 10 stycznia 1900 r. w Piekarach jako syn Wojciecha i Jadwigi z domu Rybarczyk, brat Antoniego. Od 2 kwietnia 1906 r. do 31 marca 1914 r. uczęszczał do szkoły powszechnej w Jeziorkach. Uczył go nauczyciel Zelnier. Potem przygotowywał się na prywatnie do 1916 r. u ks. Stefana Jankiewiczza w Słupi do 4 klasy gimnazjum, jednocześnie pracując u proboszcza i w gospodarstwie rodziców. Po wojnie ukończył wieczorowe kursy handlowe w Szkole Handlowej Teofila Preissa

Ignacy
Cieślak

w Poznaniu przy ulicy Św. Marcin (6 klas gimnazjum, otrzymał cenzus naukowy). Szkoła ta kształciła pracowników biurowych. Po jej ukończeniu rozpoczął pracę jako urzędnik gospodarczy. 6 września 1918 r. otrzymał powołanie do służby w wojsku niemieckim jako szeregowiec liniowy w 19 pułku piechoty niemieckiej w Gerlitz. Z armii zwolniony został z powodu rewolucji 18 grudnia 1918 r. W porozumieniu z p. Witoldem Plucińskim z Trzebawia organizował Straż Ludową na obwód Sęszew. 27 grudnia 1918 r. wstąpił w szeregi powstańcze kompanii dopiewskiej, porucznika Andrzeja Kopy. W pierwszych dniach powstania pełnił straż na stacji kolejowej w Dopiewie. Brał udział w walkach z Niemcami o Wolsztyn (5 stycznia 1919 r.) o Zbąszyń (12 kwietnia 1919 r.), Kcyńnię, Szubin, Rynarzewo (19 czerwca 1919 r.) W styczniu 1919 r. był raniony odłamkiem granatu w stopę. Potem wcielony został (15 listopada 1919 r.) do 3 kompanii 68 pułku piechoty (dawny 10 Pułk Strzelców Wielkopolskich). Brał udział w walkach o Lwów, walczył także na froncie białoruskim. Bił się z bolszewikami m. in. pod Żółtą Lipą i Husiatyniem. Od 21 czerwca 1920 r. do 14 lipca 1920 r. przebywał w szpitalu wojskowym w Radomiu. Chorował na dyzenterię. Potem wcielono go do baonu zapasowego 68 p. p. Po wojnie 10 stycznia 1921 r. uczestniczył w kursie podoficerskim, kwatermistrzowskim w Poznaniu oraz na podoficera gospodarczego. 25 maja 1921 r. został mianowany plutonowym. 26 listopada 1921 r. został bezterminowo urlopowany z wojska. 16 września 1926 r. mianowano go na podporucznika rezerwy. W latach 1925–1927 ukończył kursy rolnicze im. Staszica w War-

szawie. 26 grudnia 1921 r. objął stanowisko kasjera w majątku Czermin pow. Pleszew (260 ha) należącym do Nicefora Sicińskiego, gdzie pracował do 25 listopada 1925 r. W Czerminie pełnił funkcję prezesa Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej. Zajmował się bardzo gorliwie sprawami wychowania fizycznego i wojskowego. Potem pracował jako młodszy urzędnik w majątku Baszków pow. Krotoszyn. Od 1 stycznia 1927 r. do 1 lutego 1932 r. zarządzał samodzielnie majątkiem Krzycko Małe (510ha) w pow. leszczyńskim. Od 1 lutego 1932 r. do 24 sierpnia 1939 r. był zarządcą majątków Popowo Stare i Barchlin (razem 700 ha). Brał aktywny udział w działalności kółek rolniczych. Piastował funkcję prezesa. Odbył ćwiczenia dla rezerwistów w Krakowie (1936 r.), Lwowie (1937 r.) i Warszawie (1939 r.). Przełożony Krassowski w opinii o Ignacym Cieślaku napisał: *Inteligentny, zdyscyplinowany, taktowny, bardzo dobry oficer*. Posiadał odznaczenia: Medal Niepodległości (1932), Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921, Odznakę Honorową *Orlęta*. 24 sierpnia 1939 r. został powołany do czynnej służby wojskowej. Walczył w Bitwie nad Bzurą. 20 września 1939 r. pod Leoncinem jego oddział został okrążony przez czołgi niemieckie, a Ignacy Cieślak wzięty do niewoli. Spędził w niej całą okupację. Przebywał kolejno w oflagach w Sochaczewie, Skierniewicach, Kaliszu, Sandbostel (w północno-zachodnich Niemczech), Lubece i Waldenbergu koło Dobiegniewa. 20 stycznia 1945 r. obóz został wyzwolony przez wojska rosyjskie. Będąc w niewoli uczestniczył w pracy koła rolników (wykłady z pszczelarstwa) i w kole Wielkopolan. Po powrocie z niewoli otrzymał od sta-

rostwa w Kościanie zarząd poniemieckim majątkiem w Bojanowie Starym. Zmarł 3 listopada 1964 r. i pochowany został w Kwaterze Powstańców na cm. w Lesznie Wlkp. przy ulicy Bojanowskiej. W 1989 roku ekshumowany i przeniesiony do Wrocławia na cm. grabiszyński. Był żonaty z Heleną Juszcakowską (ur. 17 kwietnia 1904 r.). Ze związku tego przyszły na świat dzieci: Barbara (ur. 25 sierpnia 1928), Jerzy (ur. 26 grudnia 1929), Maria (ur. 13 grudnia 1933).

Kopa A., Udział powiatu Poznań – Zachód w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919. Spis powstańców biorących udział w styczniu 1919 r. poz. 65, str. 16, Poznań 1928; CAW akta personalne i odznaczeniowe I 481. C. 4182; MN 18.10.1932.

Grażyna Sielicka

Cieślak Stanisław (1898–?), urodził się 6 września 1898 r. w Piekarach w rodzinie Wojciecha i Jadwigi z domu Rybarczyk. Od 6 roku życia chodził do szkoły elementarnej w Jeziorkach. W 1912 r. wstąpił do niemieckiej Wyższej Szkoły dla Chłopców w Grodzisku Wielkopolskim, a w 1913 do Królewskiego Katolickiego Gimnazjum Męskiego w Ostrowie Wielkopolskim. Ukończył je w 1917 r. Zdał egzamin dojrzałości z promocją do primy wyż-

Stanisław
Cieślak

szej. 1 czerwca 1917 r. powołany do armii niemieckiej służył w jej szeregach do 5 stycznia 1919 r. Na froncie przebywał od 1 lutego 1918 r. do 11 listopada 1918 r. w jednostce łączności w Legnicy jako telegrafista, a od lutego 1918 r. walczył na froncie zachodnim na stacji podsłuchowej. Po awansie na starszego żołnierza wysłany został na 3 miesięczny kurs aspirantów na oficerów łączności we Floreffé pod Namur w Belgii i aż do rewolucji pełnił służbę połową na froncie francuskim. 5 stycznia 1919 r. uciekł ze swojej jednostki stacjonującej w Giepen i 8 stycznia 1919 r. włączył się do walk powstańczych na froncie w zachodniej i północnej Wielkopolsce. Służył w 3 kompanii 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich do czerwca 1919 r. Od 15 czerwca 1919 r. do 30 marca 1920 r. był kadetem w Wielkopolskiej Szkole Podchorążych Piechoty w Poznaniu. Od 30 marca do 16 lipca 1920 r. walczył na froncie litewsko-białoruskim jako oficer łączności w 68 pułku piechoty. W czasie działań wojennych został ranny w prawe udo i spędził miesiąc w szpitalu w Białymstoku. Następnie 10 sierpnia 1920 r. wrócił na front do swojej jednostki. Następnie ranny w pachwinę przebywał w szpitalu w Dęblinie. Od 1 listopada 1920 r. do kwietnia 1921 r. pełnił funkcję dowódcy kompanii i oficera łącznikowego pułku. Od kwietnia do lipca 1921 r. odbył kurs do kształcący dla oficerów łączności w Zegrzu pod Warszawą. Ukończył go z bardzo dobrym wynikiem. 22 kwietnia 1922 r. na własną prośbę został zwolniony z czynnej służby wojskowej. 1 maja 1922 r. wcielony został do I pułku Wojsk Łączności. W roku akademickim 1922/1923 studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Po-

znańskiego. Odznaczony był Krzyżem Walecznych za walki na froncie wschodnim. We wniosku na to odznaczenie napisano: *8 lipca 1920 r. szedł przez Puzyry Zadubenne, na czele plutonu łączności nie zważając na przezwagę nieprzyjaciela*. Wniosek Stanisława Cieślaka podpisał major Wincenty Nowaczyński. W okresie międzywojennym mieszkał w Poznaniu, w Śmiglu, w Inowrocławiu, w Gnieźnie (w 1931 r.) Dalsze losy Stanisława Cieślaka nie są znane.

CAW, Akta personalne i odznaczeniowe I. 481 C. 4204; Kopa A., Udział powiatu Poznań-Zachód w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Spis powstańców biorących udział w styczniu 1919 r. poz. 66, str. 16, Poznań 1928.

Grażyna Sielicka

Czapczyk Ignacy (1891-?), urodził się 21 stycznia 1891 r. w Słupi jako syn Jana i Antoniny z domu Kalemba. W latach 1897-1905 uczęszczał do szkoły powszechnej w Słupi. W 1909 r. rozpoczął naukę zawódzie leśnika. W latach 1911-1913 służył w armii niemieckiej, w 2. Pułku Piechoty Gwardii w Berlinie. W 1914 r. został zmobilizowany i wysłany na front zachodni do Francji. Walczył pod Namur (w Belgii), Reims i Champagne (we Francji). 1 maja 1915 r. regiment, w którym służył został wysłany na front rosyjski. Walczył pod Jarosławiem, Lubaczowem, Krasnymstawem, Biskupicami. W czasie jednej z bitew został ranny w nogę powyżej kolana i leczony był w szpitalu w Niemczech. Jako inwalida pracował następnie w służbie garnizonowej w Berlinie. Po wojnie wrócił do rodzinnej wsi.

W grudniu 1918 r. wstąpił ochotniczo do oddziału powstańczego Kazimierza Zenktelea. We wniosku odznaczeniowym pisał, że walczył pod Rakoniewicami i Wolsztynem. Potem jako ochotnik wyjechał na front bolszewicki. Walczył na Podkarpaciu w 4 kompanii V batalionu zapasowego I Pułku Strzelców Wielkopolskich. Po zwolnieniu ze służby podjął pracę jako leśnik w dobrach hrabiego Kurnatowskiego w Gościeszynie nad Obrą. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych. Był zwerifikowanym powstańcem. Żonaty. Dzieci: Marian (ur. 15 października 1920), Irena (ur. 17 stycznia 1922) i Halina (ur. 29 lipca 1925). W okresie międzywojennym mieszkał w Dąbrowie Starej pow. Gościeszyn. W 1938 r. wnioskował do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości o nadanie odznaczenia. Prośbę odrzucono.

CAW, Akta odznaczeniowe: odrzuc. 9.05.1938 (brak w teczce); Akta odznaczeniowe, KKi MN 165-49232.

Grażyna Sielicka

Czapczyk Jan (1896-?), syn Piotra i Marii z Jesionkowskich. Urodził się 16 stycznia 1896 r. w Zemsku. Ukończył szkołę powszechną w rodzinnej wsi, a następnie uczył się zawodu kowala u mistrza kowalskiego Romana Krzywińskiego w Buku. Pracował tam od 1911 r., aż do powołania do wojska niemieckiego. Służył w I pułku strzelców konnych w Zulichau (Sulechów). Po wyszkoleniu wysłany został do 5 pułku taborów w Poznaniu, a stamtąd do 5 pułku artylerii ciężkiej na Sołacz. Z tą formacją wyjechał do Kolonii, a stamtąd na front zachodni, gdzie przebywał do końca wojny. 21 stycznia

1919 r. zwolniony został z wojska niemieckiego. Zbiegł z transportu skierowanego do Szczecina. 2 lutego zgłosił się do Kompanii Bukowskiej dowodzonej przez podporucznika Witolda Wegnera. Z nią wyruszył pod Zbąszyń. 9 lutego 1919 r. brał udział w walkach o Łomnicę, następnie Nowy Dwór i Nową Wieś. Na rozkaz Franciszka Szulca odkomenderowany został do Buku celem przetransportowania oddziałów powstańczych. Z nowym transportem nie wrócił już na front, bo zatrzymano go do 18 lutego 1919 r. w komendzie miasta Buk, gdzie pełnił funkcję wartowniczą oraz poszukiwał broni w domach niemieckich mieszkańców miasta. Potem został skierowany do Grodziska. Z kompanią grodziską pod dowództwem podpułkownika Skrzydlewskiego walczył pod Sierakowem. 18 marca 1919 r. wcielony został do 6 kompanii 56 pułku piechoty i wyjechał z nim na front białoruski. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, aż do jej zakończenia. Zwolniony został do cywila 14 lipca 1921 r. 18 lutego 1924 r. wziął ślub ze Stanisławą Kańdulską. Jako powstaniec został zweryfikowany i posiadał dyplom nr 14083. Zaświadczenie o udziale w powstaniu wielkopolskim wystawili: kapral rezerwy Dionizy Vogel z Buku, nadkomisarz straży granicznej Franciszek Szulc z Brodnicy na Pomorzu, podpułkownik Józef Skrzydlewski, chorążowie rezerwy Stanisław Józefowicz i Stanisław Sobański, Franciszek Filipiak i Franciszek Górczak z Buku. Przed wybuchem II wojny światowej mieszkał w Grodzisku Wielkopolskim i pracował jako kowal. Jan Czapczyk posiadał następujące odznaczenia i odznaki: Odznaka Pamiątkowa 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej, Medal Pa-

miątkowy Za Wojnę 1918–1921 (1937). W 1937 roku wnioskował do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości o odznaczenie Medalem Niepodległości. Wniosek został odrzucony. Dalsze losy Jana Czapczyka są nieznane.

CAW, odrzuc. 26.06.1938–brak dokumentów, choć istnieje karta w katalogu; KK i MN 144–43286.

Grażyna Sielicka

Czapczyk Stanisław (1895–?), urodził się 31 marca 1895 r. w Słupi jako syn Jana i Antoniny z domu Kalemba. Był bratem Antoniego i Ignacego. Ukończył szkołę powszechną w Słupi. Brał aktywny udział w strajku szkolnym. Ksiądz Stefan Jankiewicz, proboszcz parafii słupskiej w latach 1898–1921 poświadczył to stosownym dokumentem. Wydarzenia dotyczące strajku szkolnego opisał w życiorysie wysłanym do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie. Po ukończeniu szkoły wyuczył się zawodu rusznikarza. Od 21 czerwca 1915 r. do 9 listopada 1918 r. służył w armii niemieckiej w 5 i 6 pułku artylerii polnej w Juterbogu koło Berlina. Brał udział w walkach pod Verdun i nad Sommą. Od 15 maja 1917 r. do 3 maja 1918 r. przebywał w szpitalu wojskowym w Kolonii. Od 3 maja 1918 r. do 15 lipca 1918 r. służył w oddziale białych kirasjerów (kawaleria pruska) w Berlinie. Od 15 lipca 1918 r. do końca wojny leczył się w Nervensanatorium w Zehlendorf pod Berlinem. 27 grudnia 1918 r. znalazł się w Poznaniu. Od tego dnia uczestniczył w wydarzeniach na ulicach miasta. Po powrocie w rodzinne strony włączył się do walk powstańczych. Rozbrajał osadników niemiec-

kich w okolicy. Zgłosił się jako ochotnik do oddziału powstańczego w Dopiewie. 5 stycznia 1919 r. brał czynny udział przy oswobodzeniu Wolsztyna. Potem walczył pod Zbąszyniem i Łomnicą. Poświadczenie udziału w powstaniu podpisali mu dowódcy oddziałów powstańczych: Andrzej Kopa, Kazimierz Zenkteler i Antoni Szyfter. W końcu marca 1919 r. z powodu krwotoku odesłany został do szpitala wojskowego w Poznaniu. Od 15 maja 1919 r. służył w kompanii zapasowej 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (68 pp) do 20 stycznia 1920 r. Potem awansował kolejno na kaprala, plutonowego. Do 29 listopada 1922 r. tj. do zakończenia służby wojskowej pracował w pułku jako rusznikarz. W okresie międzywojennym mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim, a potem w Grudziądzu, gdzie założył i prowadził własny skład broni. Jako powstaniec wielkopolski został zweryfikowany 3 września 1936 r. pod nr 18760. Brak dalszych informacji na temat Stanisława Czapczyka.

CAW, Akta personalne I 481. C. 5716; CAW odrzuc. 22.02 1937; Archiwum Państwowe w Poznaniu, 884 Związek Powstańców Wielkopolskich, sygn. 33; Spis zweryfikowanych Powstańców Wielkopolskich (1935–37), Poz. 11274; Kopa A., Udział powiatu Poznań–Zachód w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919, Spis powstańców biorących udział w styczniu 1919 r. poz. 72, str. 16, Poznań 1928.

Grażyna Sielicka

Czarnecki Antoni (1891–1939), urodził się 30 kwietnia 1891 r. w Łeknie powiat Wągrowiec, był synem Leona Czarneckiego mistrza kowalskiego

Antoni
Czarnecki

i Marii z domu Dahlke. Szkołę powszechną ukończył w 1907 r. w Łeknie i kontynuował naukę w zawodzie piekarza u Kazimierza Magdziejczyka w Wągrowcu, w jego piekarni w latach 1907–1910. Od 1911 roku pracował w piekarni E. Guthera. W 1912 r. został powołany do służby w wojsku niemieckim. Po rocznym przeszkoleniu powrócił w 1913 roku do pracy w piekarni Guthera. Po wybuchu pierwszej wojny światowej został jesienią 1914 roku zmobilizowany i wysłany na front, gdzie po pewnym okresie został awansowany do stopnia sierżanta. W czasie walk na froncie został ranny. Posiadał legitymację inwalidy wojennego. Zdemobilizowany z armii niemieckiej powrócił do rodzinnego Łekna w końcu 1918 r. W ostatnich dniach grudnia utworzył z grupy ochotników oddział powstańczy, którego został komendantem. Nawiązał również kontakt z polską Radą Robotniczo-Żołnierską w pobliskim powiatowym Wągrowcu. Oddział ochotników pod jego dowództwem opanował Łekno w końcu grudnia 1918 r., zajmując posterunek policji w Łeknie i mleczarnię należącą do kolonistów niemieckich, gdzie był ukryty niemiecki magazyn broni i amunicji oraz przeszukał i rozbroił miejscowych niemieckich kolonistów. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. wyruszył na rozkaz otrzymany z Komendy w Wągrowcu na front północny. Ochotnicy pod dowódz-

twem sierżanta Antoniego Czarneckiego w liczbie około 60–ciu podstawionym pociągiem wyruszyli ze stacji Rąbczyn do Nakła, gdzie zostali częściowo dozbrowieni w karabiny i granaty ręczne. Z Nakła wyruszyli na Wyrzysk i Wysoką. Oddział łekneński pod dowództwem sierżanta Antoniego Czarneckiego wziął udział w natarciu na miasteczko Wysoką po północnej stronie Noteci w noc z 7 na 8 stycznia 1919 r. Wysokiej bronił 300 osobowy niemiecki oddział wojskowy z kilkunastoma karabinami maszynowymi. Z pobliskiej Piły nadeszły niemieckie odwoły z samochodem pancernym. Powstańcy atakowali w sile 300 ludzi z jednym działem. Całością dowodził sierżant Lubiński z Kłęcka, który poległ w ataku. Atak zakończył się niepowodzeniem, poległo 6 powstańców, 40 zostało rannych. W czasie wycofywania za Noteć oddział łekneński został okrążony, wymknął się jednak z zasadzki. Sierżant Czarnecki dostał się wówczas do niewoli niemieckiej, z której uciekł po kilku godzinach wracając do swego oddziału. Dalej walczył na froncie północnym powstania dowodząc podległym oddziałem, brał udział w walkach pod Osiekim i Smogulcem. W końcu lutego 1919 r. został powołany do organizowanego w Wągrowcu batalionu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich w regularnej Armii Wielkopolskiej. Od marca 1919 r. brał udział w strzeżeniu linii demarkacyjnej w rejonie Jabłonowo–Wąglewo w powiecie czarnkowskim i w innych rejonach. Zdemobilizowany w 1920 r. wrócił do Łekna. Żonaty z Józefą z domu Bonikowską, dochował się kilkorga dzieci. W lipcu 1920 r. zakupił nieruchomość przy rynku i otworzył tam piekarnię. W czerwcu 1923 r. zdał eg-

zamin mistrzowski w zawodzie piekarz, z prawem kształcenia uczniów w tym zawodzie. Zakład piekarski prowadził nieprzerwanie do wybuchu wojny we wrześniu 1939 r. Prowadził wraz rodziną również sklep, wybudował świetlicę, gdzie urządzał festyny, imprezy sportowe m. in. międzynarodowy turniej bokserski. Był działaczem społecznym. Po napaści Niemiec hitlerowskich na Polskę na początku września 1939 r. ewakuował się wraz z rodziną na wschód. Dotarł do Trzemeszna na północ od Gniezna. Niektórzy mieszkańcy Trzemeszna i pobliskiego Niewolna po wycofaniu wojsk polskich w kierunku Kutna podjęli walkę z wkraczającymi wojskami niemieckimi, ostrzeliwując oddziały hitlerowskie m. in. z wieży miejscowego kościoła. W odwecie Niemcy, po likwidacji oporu aresztowali przewencyjnie i rozstrzelali 29 Polaków mieszkańców Trzemeszna, Niewolna oraz kilka osób, które znalazły się przejazdem w rejonie walk, w tym osoby z Wągrowca i Łekna, a wśród nich Antoniego Czarneckiego i 15–letniego bratanka Zenona, który został zamordowany przez hitlerowców prawdopodobnie tylko dlatego, że w momencie aresztowania był w mundurze harcerskim. Pochowani zostali w zbiorowej mogile na cmentarzu w Trzemesznie. Fakt rozstrzelania przez hitlerowców Antoniego i Zenona Czarneckich potwierdziło kilku świadków. Antoni i Zenon Czarneckcy zostali upamiętnieni przez Urząd Miasta w Trzemesznie na tablicy pamiątkowej ufundowanej ku czci pomordowanych. Ku pamięci powstańców łekneńskich i ich komendanta A. Czarneckiego mieszkańcy Łekna wmurowali na froncie dawnej kamienicy Czarneckich przy rynku tablicę pamiątkową.

Biogram opracowano na podstawie informacji i dokumentów otrzymanych od Steni Pawlak, żony wnuka Antoniego Czarneckiego i Tomasza Pawlaka wnuka Antoniego Czarneckiego, na podstawie publikacji Piotra Palińskiego z 1932 r. pt. Powiat Wągrowiecki, wspomnień Franciszka Polcyna z 1968 r. pt. W 50 rocznicę Powstania Wielkopolskiego otrzymanych w Szkole Podstawowej im. Powstańców Wielkopolskich w Łeknie.

Tomasz Szeszycki

Czerniak Walerian Józef (1896–1972), urodził się 19 marca 1896 r. w Sokolnikach (pow. Września), w rodzinie rolnika Wawrzyna i Franciszki Paszkiewicz. Ukończył szkołę powszechną w rodzinnej miejscowości, był uczestnikiem strajku szkolnego dzieci polskich. Później podjął naukę w zawodzie mleczarskim. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do wojska pruskiego. Przeszkolenie przeszedł w 14 pułku ułanów, później został przeniesiony do pułku huzarów w Brunszwiku; z oddziałem tym wyruszył na front bałkański, następnie walczył w Małej Azji, a w 1918 roku przeniesiono go na front zachodni. W grudniu 1918 wrócił do rodzinnej miejscowości. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim; od 13 lutego 1919 żołnierz 3/17 pułku ułanów wielkopolskich

Walerian Józef
Czerniak

w Gnieźnie. 3 maja 1919 roku brał udział w wielkiej defiladzie pułku na błoniach w Ławicy k. Poznania przed gen. Józefem Dowbor–Muśnickim i członkami Misji Koalicyjnej. 23 maja 1919 wraz z pułkiem wymaszerował na front nad Notecią; później przebywał na Pomorzu. Pod koniec grudnia 1919 wyjechał na front wschodni. Uczestnik wojny polsko–bolszewickiej, ranny pod Górnostajpolem nad Dnieprem. Za wybitne i bohaterskie czyny w czasie walk: wyniesienie z pola bitwy pod silnym ogniem nieprzyjaciela, ciężko rannego ppor. Jaczyńskiego i ułana Wachowiaka oraz uratowania życia ppor. Aleksandra Płoskiego podczas szarży pod Starosielcami w dniu 14 maja 1920 r. został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari nr 4082. Po zakończeniu wojny pełnił w 17 pułku ułanów wielkopolskich służbę podoficera zawodowego – w stopniu starszego wachmistrza – na stanowisku szefa szwadronu. Do rezerwy przeszedł 31 grudnia 1929 r. Po zwolnieniu z wojska i ukończeniu szkoły mleczarskiej podjął pracę na stanowisku kierownika mleczarni Spółdzielni Mleczarskiej w Koźminie Wielkopolskiej. W grudniu 1939 roku wraz z rodziną wysiedlony do Generalnej Guberni; pracował w Warszawie w Biurze Zarządu Spółdzielczości Mleczarskiej Dystryktu Warszawskiego. W Warszawie wstąpił do Armii Krajowej i w 1944 roku brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po zakończeniu wojny wrócił do Koźmina Wielkopolskiego i do przejścia na emeryturę w 1962 roku pracował na stanowisku kierownika miejscowej mleczarni. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim Uchwałą Rady Państwa z 13 grudnia 1971 roku mianowany został podporucznikiem WP. Zmarł 17 maja

1972 roku w Koźminie Wielkopolskim i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Krzyżem Walecznych (1921), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1957); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Brązowym Krzyżem Zasługi (1928), brązowym medalem „Za długoletnią służbę” (1938) i in. W 1921 r. zawarł związek małżeński z Marią Zamiar, z którą miał dzieci: Halinę (ur. 1923–zginęła w obozie koncentracyjnym Ravensbrück w 1945 r.); Zbigniewa (ur. 1925) – inżyniera mechanika i Barbarę (ur. 1930) – technika analityka.

S. Zakrzewski, Z. Godyń: Szlakiem Ułanów Chrobrego. Zarys historii 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. Króla Bolesława Chrobrego, Londyn 1973; materiały i zapiski K. Cichońskiego z 1979 roku; Ewelina Tomkowiak, Czerniak Walerian Józef (1896–1972), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod redakcją Bogusława Polaka, T. I, Poznań 2005, s. 34–35; informacje i dokumenty Rafała Czerniaka z Kołobrzegu.

Ewelina Tomkowiak

Czub Antoni (1900–?), urodził się 15 czerwca 1900 r. w Mirosławkach. Był synem Antoniego i Antoniny. Miał 10 lat, gdy zmarł mu ojciec. Ukończył szkołę powszechną w Tomicach. Brał prywatne lekcje języka polskiego i historii ojczystej u proboszcza ks. Stefana Jankiewicza w pobliskiej Słupi. 14 czerwca 1918 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w armii nie-

mieckiej. Zdezerterował z niej 20 września 1918 r. Po powrocie do domu wstąpił w szeregi powstańców wielkopolskich walczących pod dowództwem pułkownika Andrzeja Kopy w Dopiewie. 5 stycznia 1919 r. wraz ze swoim oddziałem brał udział w walkach o Wolsztyn, gdzie został ranny. Po wyleczeniu zgłosił się do 3 Pułku Lotniczego stacjonującego na Ławicy. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Wg relacji p. Bernarda Czuba ze Słupi (rozmowa z dnia 17 marca 2009 r.) spotkał się wtedy z jego ojcem Janem Czubem. Jako świadków swojej drogi powstańczej podał Andrzeja Kopę, Antoniego Szyftera i Witolda Plucińskiego – porucznika rezerwy z Trzebawia. Od 1 stycznia 1922 r. Antoni Czub był podoficerem zawodowym. W 3 Pułku Lotniczym służył do 12 kwietnia 1928 r. Uczęszczał wtedy na kursy dokształcające w męskim gimnazjum Bergera w Poznaniu. Ukończył także kurs handlowy. Potem przeniesiono go do szkoły pilotażu w Grudziądzu. Tam pełnił służbę do 1938 r. jako starszy majster wojskowy. Był kierownikiem składnicy materiałów. Pisał w 1938 r. do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie o odznaczenie, ale wniosek odrzucono. Wnioskował także w 1938 r. o odznaczenie Brązowym Krzyżem Zasługi za pracę w służbie wojskowej. Dowódca pułku, w którym służył, podpułkownik pilot Jerzy Garbiński, wystawił mu taką opinię: *Podoficer bardzo dobry, o dużej wiedzy fachowej. Jako kierownik składnicy wykazuje dużą dbałość o powierzony mu sprzęt skarbowy, czym przysługuje się w dużym stopniu dla dobra państwa.* Posiadał odznaczenia: Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–1921, Medal 10-lecia Odzyskanej Niepodległości,

Odnagę za rany i kontuzje, Medal za ratowanie ginących (wyratował tonącego z rzeki). W okresie międzywojennym mieszkał w Grudziądzu. Walczył w II wojnie światowej, a po wojnie został na emigracji w Anglii. Dalsze losy Antoniego Czuba z Mirosławek są niezane.

Kopa A., Udział powiatu Poznań–Zachód w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919. Spis powstańców biorących udział w styczniu 1919 r. poz. 74, str. 16, Poznań 1928; CAW, odrzuc. 26.06.1938r.; CAW I. 481C, 7509.

Grażyna Sielicka

Czub Jan (1892–1961), urodził się 24 lutego 1892 r. w Słupi, w rodzinie rolnika Bartłomieja i Agnieszki z domu Sternal. Służbę wojskową odbył w wojsku pruskim, od października 1912 roku do 9 listopada 1918 roku. W połowie listopada 1918 roku wrócił do Słupi w pełnym umundurowaniu i uzbrojeniu. 28 grudnia 1918 roku wstąpił w szeregi Powstańców Wielkopolskich. Walczył pod dowództwem por. Andrzeja Kopy. Po zakończeniu powstania służył w 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich i do chwili zwolnienia z wojska we wrześniu 1919 r. walczył ze swoim oddziałem na Ukrainie. W czerwcu 1920 r. ukończył wojskowe przysposobienie lotnicze. 2 sierpnia

Jan Czuba

1920 r. został powołany do służby wojskowej, wcielony do 3 pułku lotniczego w Ławicy i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. Bezterminowo urlopowany 1 października 1920 r. Po odejściu z wojska, wrócił do rodzinnej miejscowości. Przed 1939 był członkiem Kółka Rolniczego w Słupi. Po 1945 roku należał do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i ZBoWiD-u. Zmarł 5 lutego 1961 roku w Słupi i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1931 roku w Słupi zawarł związek małżeński z Franciszką Rybarczyk. Z małżeństwa tego urodziło się dwoje dzieci: córka Władysława (ur. 1932) i syn Bernard (ur. 1933).

Archiwum Związku Kombatanów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Stęszewie; Zbiory Muzeum Regionalnego w Stęszewie; Czerwiński B., Czuba Jan (1892–1961), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. IV, Poznań 2008, s. 38; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Czub Stanisław (1895–?), urodził się 17 sierpnia 1895 r. w Januszewicach jako syn gospodarza Stanisława i Katarzyny z domu Sternal. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Zemsku. Po jej ukończeniu wstąpił w 1910 r. przygotowany prywatnie do kwarty w 9 Klasowym Humanistycznym Gimnazjum w Śremie (Konigliches Gymnasium in Schrimm). Brał czynny udział w tajnych niepodległościowych organizacjach działających na terenie szkoły:

w Towarzystwie Tomasza Zana i w tajnym Skautingu. Po odbyciu 1913 r. kursu instruktorów skautowych w Sokalu pod Lwowem był instruktorem gimnazjalnej drużyny skautowej *Przemysław*. W śremskim gimnazjum uczył się do marca 1915 r. Zdał egzamin dojrzałości. Powołany do służby w armii niemieckiej musiał przerwać kształcenie. Znał biegle język polski, niemiecki i francuski. Z promocją do *niższej prymy* wstąpił do wojska niemieckiego. W garnizonie w Poznaniu pozostawał do września 1915 r. Potem wyruszył z oddziałem kawalerii na front. Przy taborach tego oddziału pozostawał do 25 maja 1917 r. Potem służył przy miotaczach min w Markendorf. We wrześniu 1917 r. wyruszył z tym batalionem w pole pełniąc służbę kaprała przy zaprzęgach w okolicach Berlina. Był odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Walczył także na froncie wschodnim (m. in. pod Pińskiem) i zachodnim pod Reims w Lotaryngii i w Wogezach. 23 grudnia 1918 r. zwolniony został ze służby wojskowej i wrócił do domu. 15 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do I Pułku Artylerii Lekkiej w stopniu ogniomistrza i brał udział w jego organizacji. W początku lutego 1919 r. przeniesiony został do 2 Pułku Artylerii jako oficer łączności. Z pułkiem tym brał udział w walkach z Niemcami w Wielkopolsce na froncie południowym. W pułku tym był m. in. adiutantem. W 1920 r. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej jako dowódca 2 baterii. W grudniu 1920 r. został bezterminowo urlopowany, aby mógł studiować. W 1921 r. mianowano go porucznikiem i zwolniono do rezerwy. Po zakończeniu działań wojennych w 1922 r. ukończył Wydział Prawa i Ekonomii Uni-

wersytetu Poznańskiego. W okresie międzywojennym był aplikantem sądowym w Katowicach, a od 1925 r. adwokatem i notariuszem w Lublińcu. W 1934 r. pracował jako notariusz w Pszczynie. Ożenił się ze Stanisławą Lisonówną. Dalsze losy Stanisława Czuba nie są znane.

CAW, Akta Personalne I 481. C. 7517; CAW, Akta odznaczeniowe, Odzruc. 28.02.1938.

Grażyna Sielicka

Demiński Wincenty (1846–1921), herbu Rawicz, urodził się 15 grudnia 1846 r. w majątku Mała Komorza na Pomorzu, w rodzinie Teodora i Janiny z domu Jasińska. Był uczniem gimnazjum w Chełmie, następnie ukończył Akademię Rolniczą w Pruszkowie koło Opola. Brał udział w wojnie francusko-pruskiej; po powrocie z wojny pracował we własnym majątku Zalesie koło Tucholi. Brał udział w pracach towarzystw rolniczych, oświatowych i polskich organizacjach wyborczych. W czasie I wojny światowej pracował w tajnej Wojskowej Organizacji Pomorza, był komendantem I-go Okręgu i na tym stanowisku z nadzwyczajną sumiennością wywiązywał się ze swego zadania. Z kadry Straży Ludowej swego okręgu zorganizował Toruński Baon Wartowniczy. Współpracował z Naczelną Komendą Straży Ludowej w Poznaniu. Za tą pracę został odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari* 5 klasy numer 7648. W 1919 roku wstąpił do 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich i awansował na stopień podpułkownika. Zmarł w Toruniu 10 marca 1921 r., spoczywa na miejscowym cmentarzu. Żonaty był z Wandą Hoppe.

Centralne Archiwum Wojskowe, Virtuti Militari 47–3743; Polski Słownik Biograficzny, tom V, Kraków 1939–1946, strona 79; Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny, T. II (1914–1921), część I, Koszalin 1991, s. 31.

Eligiusz Tomkowiak

Dobiegała Franciszek (1903–1977), urodził się 23 września 1903 r. w Rosku pow. Czarnków, jako syn Stanisława i Balbiny z d. Maszek. Miał 2–ch braci Józefa i Wojciecha. Rodzina Dobiegałów mieszkała w Rosku, gdzie Franciszek ukończył 6 klas szkoły powszechnej. Należał do Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik wraz ze swoimi braćmi Wojciechem i Józefem do oddziału powstańczego w Rosku, z którego to oddziału została utworzona 2 kompania Baonu Czarnkowskiego. Brał udział w walkach o Czarnków, Wrzeszczynę 4 lutego 1919 r. i 7 lutego 1919 r. w walkach o wieś Rosko pod dowództwem por. Kostrzewskiego, a także w walkach o Romanowo. Na patrolu pod Wrzeszczyną obszedł nieprzyjaciela z tyłu czym przyczynił się do zwycięstwa nad trzykrotnie liczniejszym wrogiem. Następnie pełnił służbę zabezpieczającą na odcinku Czarnków–Chodzież. Po powstaniu wcielony był w szeregi Wojska Polskiego, służył 159 pp do

Franciszek
Dobiegała

31 maja 1920 r. Uznany za weterana Powstania Wielkopolskiego–nr dyplomu 15655. W 1927 roku zawarł związek małżeński z pochodzącą z Roska Martą Kukuc. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Kazimiera (ur. 1934) zamężna Szmed; Czesław (ur. 1937) oraz dwoje zmarłych w dzieciństwie. Podczas okupacji pracował jako robotnik przymusowy na terenie Niemiec. Po wyzwoleniu pracował we własnym gospodarstwie rolnym. Zmarł 16 lutego 1977 r. w Rosku i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1958) i rzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego bracia Wojciech i Józef oraz brat ojca Jan Dobiegała oraz krewni matki Franciszek i Teodor Maszkowie.

Muzeum w Czarnkowie; Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wnioski odznaczeniowe; Pamiątki i informacje rodzinne.

Ewa Kabat

Dobiegała Jan (1887–1966), urodził się 24 marca 1887 r. w Ciszkowie jako syn Walentego i Wiktorii z d. Matysiak. Do czasu powołania do armii pruskiej i później pracował wraz z rodzicami na gospodarstwie. Służbę wojskową od 11 października 1907 roku do 22 września

Jan
Dobiegała

1909 roku odbywał w 42 Pułku Piechoty w Straslund (Strzałów) na Pomorzu. Po rozpoczęciu I wojny światowej 17 lutego 1915 roku został powołany do służby wojskowej jako rezerwista armii niemieckiej, w której pozostał do 16 grudnia 1918 roku. Po zwolnieniu do rezerwy i powrocie do domu wstąpił jako ochotnik do oddziałów powstańczych, gdzie służył w stopniu plutonowego do 10 maja 1919 roku pod dowództwem ppor. Sowy i por. Pokrywki w kompanii czarnkowskiej. Brał udział w oswoobodzeniu miasta Czarnkowa oraz zwycięskich walkach pod Romanowem, Walkowicami, Roskiem i Wrzeszczyną. Jego zasługą było zdobycie kulomiotu pod Ciszkowem. W 1920 roku zawarł związek małżeński z Moniką Maszek pochodzącą z Roska. Z małżeństwa tego urodziły się trzy córki: Marianna (1921–1952), Janina (1925–1978) zamężna Nowak i Wanda (1928–2010) zamężna Kabat. Następnie do 31 października 1936 roku pracował w Straży Granicznej na odcinku Komisariat Piłka, Kamiennik, Chełst. Po przejściu na emeryturę zamieszkał w Budzynie, w budynku mieszczącym się przy Rynku. Należał do istniejącego przed wojną Towarzystwa Powstańców i Wojaków. Podczas II wojny światowej został wraz z rodziną wysiedlony do Krosina. Po wojnie wrócił do swego domu, gdzie mieszkał do śmierci. Zmarł 18 listopada 1966 roku w Budzynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1965) i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Posiadał też Odznakę Strzelecką III stopnia (1932). Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski, nr dyplomu 16010. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział synowie

najstarszego brata Stanisława–Wojciech, Franciszek i Józef oraz bracia żony Franciszek i Teodor Maszkowie.

Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, dokumenty personalne sygn. 443/10 i 443/30; Archiwum Państwowe w Poznaniu, spis powstańców wielkopolskich; Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym D–507; CAW, Komitet Krzyża i medalu Niepodległości 167/49855, Odrz. 21.06.1938; Pamiętki rodzinne i informacje córki Wandy Kabat.

Ewa Kabat

Dobiegała Józef (1900–1953), urodził się 1 maja 1900 r. w Rosku pow. Czarnków. Był synem Stanisława i Balbiny z. d. Maszek. Brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik wraz ze swoimi braćmi Wojciechem i Franciszkiem do oddziału powstańczego w Rosku. Z tego oddziału została utworzona 2 kompania Baonu Czarnkowskiego. W składzie tej kompanii brał udział we wszystkich operacjach na odcinku czarnkowskim, w walkach z oddziałami Grenzschutzu. W kwietniu 1919 r. kompania ta weszła w skład formującego się 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich jako 12 kompania. Wraz z nią brał w dalszym ciągu udział

Józef
Dobiegała

w obronie linii demarkacyjnej—początkowo na froncie północnym, a później południowym do czasu ostatecznego ustalenia granicy z Niemcami tj. do stycznia 1920 roku. W 1920 roku walczył z bolszewikami na froncie litewsko-białoruskim pod dowództwem gen. Szepetyckiego. Po zakończeniu działań wojennych pozostał w czynnej służbie w Wojsku Polskim i służył w 67 Pułku Piechoty w Brodnicy. 6 lutego 1929 roku w Brodnicy zawarł związek małżeński z Cecylią Wiercińską pochodzącą z miejscowości Omule pow. Nowe Miasto Lubawskie. Z małżeństwa tego urodził się syn Henryk (1929–1993). W 1939 r. mianowany został na stopień chorążego. Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939 r., podczas której został ranny. Po zwolnieniu ze szpitala, w czasie okupacji, z nakazu niemieckiego urzędu zatrudnienia, pracował w przedsiębiorstwie budowlanym w charakterze pomocnika kancelaryjnego. Po wyzwoleniu pracował w Dyrekcji Lasów Państwowych w Starogardzie Szczecińskim, a następnie jako kierownik kina w tej miejscowości. Zmarł 3 lutego 1953 r. w Stargardzie Szczecińskim. Został pochowany na cmentarzu w rodzinnym Rosku. Odznaczony był Brązowym Krzyżem Zasługi (1937), Medalem Niepodległości (1938), Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko-Białoruskiego. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego bracia Wojciech i Franciszek oraz brat ojca Jan Dobiegała.

Muzeum w Czarnkowie; Pamiątki rodzinne i informacje synowej Teresy Dobiegała.

Ewa Kabat

Dobiegała Wojciech (1898–1983), urodził się 14 kwietnia 1898 r. w Rosku jako syn Stanisława i Balbiny z. d. Maciszek. Miał dwóch braci Józefa i Franciszka. Cała rodzina mieszkała w Rosku, gdzie od 6 roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej. W czasie nauki szkolnej brał czynny udział w strajku szkolnym, który miał miejsce w 1907 roku. Po ukończeniu nauki w 1912 r. wstąpił do Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej, a w 1914 r. wyjechał za pracą do Dortmundu w Westfalii. Był tam czynnym członkiem polskiej organizacji *Sokół*. Służbę wojskową w armii niemieckiej odbywał w latach 1916–1918 r. Brał udział w I wojnie światowej. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik wraz ze swoimi braćmi Józefem i Franciszkiem do oddziału powstańczego w Rosku pow. Czarnków, z którego została utworzona 2 kompania Baonu Czarnkowskiego. Brał udział w walkach o Wrzeszczynę (4 lutego 1919 r.) i 07 lutego 1919 r. w walkach o wieś Rosko pod dowództwem por. Kostrzewskiego. Po pokonaniu wroga na odcinku Wieleń–Rosko, uczestniczył w walkach na odcinku Czarnków–Chodzież pod dowództwem por. Stanisława Masłeka. Z 12 kompanią 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich walczył na froncie północnym i południowym Wielkopolski oraz na froncie litewsko-białoruskim. Po wojnie bolszewickiej został wysłany do Baonu Szkolne-

Wojciech
Dobiegała

go w Grudziądzu. Do rezerwy zwolniony 13 lipca 1921 r. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski, dyplom weryfikacyjny nr 4171/48. Związek małżeński zawarł z pochodzącą z Roska Teklą Kukuc. Małżeństwo to było bezdzietne. Całe życie pracował we własnym gospodarstwie rolnym. Zmarł 6 lipca 1983 roku w Rosku, gdzie został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1958). W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego bracia Józef i Franciszek oraz brat ojca Jan Dobiała.

CAW, Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości 87170; Muzeum w Czarnkowie, Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy; pamiątki i informacje rodzinny.

Ewa Kabat

Domicz Władysław (1899–1961), urodził się 17 kwietnia 1899 r. w Koźminie Wlkp. Był synem Józefa, rolnika koźmińskiego i Elżbiety z d. Bielawskiej. Pochodził z wielodzietnej rodziny, posiadał dziewięcioro rodzeństwa: Stanisław, Helena, Jan, Nikodem, Kazimierz, Antoni, Marian, Józefa i Maria. Po ukończeniu Szkoły Katolickiej

Władysław
Domicz

w Koźminie ojciec postanowił uczyć syna w zawodzie piekarskim. Lecz nie dane mu było zostać piekarzem, gdyż po ojcu objął ok. 20 ha gospodarstwo położone w Koźminie przy ul. Klasztornej. Od wczesnych lat młodzieńczych związał się z koźmińskim harcerstwem. Należał do członków założycieli pierwszej drużyny skautowej Kościuszkow w Koźminie. Pełnił wówczas funkcję zastępcy drużynowego Witolda Kubackiego. Kiedy W. Kubacki wyjechał z Koźmina został pod koniec sierpnia 1918 roku powołany na drużynowego. W chwili wybuchu Powstania Wielkopolskiego należał do utworzonej Komendy Skautowej podległej dowództwu Koźmińskiego Baonu Powstańczego, którego dowódcą był ppor. Józef Modlibowski. Skauci przy dowództwie pełnili funkcję gońców. Kiedy rozpoczęto formowanie kompanii koźmińskich zrezygnował z członka Komendy Skautowej powierzając tę funkcję swemu zastępcy, a sam wstąpił w szeregi III kompanii koźmińskiej, której dowódcą był sierżant Stanisław Sowiński. W lutym 1919 roku brał udział wraz z kompanią w walkach pod Zdunami. Po odzyskaniu niepodległości powrócił do harcerstwa. W 1929 roku kiedy Komenda Skautowa rozrosła się w Gniazdo, czyli według dzisiejszej nomenklatury w hufiec, wybrany został na hufcowego. W 1923 roku był współorganizatorem poświęcenia pomnika nagrobka poległych powstańców z baonu koźmińskiego. Powołał do życia kolejne drużyny harcerskie m. in. przy Miejskim Gimnazjum Koedukacyjnym, wspólnie z dyrektorem gimnazjum dr Kazimierzem Lubeckim był założycielem Koła Przyjaciół Harcerstwa w Koźminie. Funkcję komendanta hufca pełnił do końca 1923 roku Przyczy-

ną rezygnacji była postępująca choroba, pozostawał jednak nadal członkiem komendy. 1 lipca 1926 roku został przyjęty jako członek do Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie. W okresie międzywojennym należał do Stronnictwa Narodowego w Koźminie. 19 lutego 1923 r. zawarł związek małżeński z Łucją Staniszeuską pochodzącą z Dubina, z którą miał cztery córki; Zdzisławę (1924–2011), Teresę (ur. 1927), Marię (1932–2004) i Elżbietę (ur. 1935). Domicz Władysław zmarł 21 sierpnia 1961 roku w Ciborzu pow. Świebodzin. Pochowany został na cmentarzu św. Trójcy w Koźminie Wlkp. przy ul. Poznańskiej.

Informacje uzyskane od córki Teresy Tomczak z Koźmina Wlkp.; Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07. 1921 do 31.12. 1930 r.; Muzeum Ziemi Koźmińskiej, Michał Pietrowski, Z dziejów harcerstwa koźmińskiego 1916–1986. W 70 rocznicę powstania, Koźmin 1986 (w:) Szkice koźmińskie Nr 42 z 2008 r.

Michał Pietrowski

Dominiak Jan (1893–1947), urodził się 23 grudnia 1893 r. w Benicach k. Krotoszyń, w rodzinie rolników Wawrzyńca i Marianny z Zarembów. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rodziców. 1 paź-

Jan Dominiak

dziernika 1913 roku został powołany do a. niemieckiej i w szeregach 13 p. dragonów służył do 15 grudnia 1918 roku. Walczył na froncie francuskim i rosyjskim. 28 grudnia 1918 roku wstąpił do WP, brał udział w powstaniu wielkopolskim. Z 2 szwadronem 15 pułku ułanów, od sierpnia 1919 roku walczył na froncie wschodnim. 12 lipca 1920 roku pod wsią Droźnia k. Ślucka, kiedy dowodził szpicą, jego oddział został zaatakowany przez przeważające siły przeciwnika; w walce na bagnety wróg został odparty. Za bezprzykładne bohaterstwo i poświęcenie w tym boju został odznaczony VM 5 kl. nr 3992. Od 28 grudnia 1920 roku uczestniczył w akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku, jako kierownik placówki. 14 września 1921 roku został zwolniony z wojska i wstąpił do Policji Państwowej, awansując do stopnia starszego przodownika Policji Państwowej. Był komendantem posterunków w Zgoranach i Mizoczcu. W październiku 1939 aresztowany w Zdołbunowie przez NKWD; na przełomie marca i kwietnia 1940 przebywał w więzieniu w Równym Wołyńskim. Dalsze losy nieznane. Data śmierci (31 grudnia 1947) ustalona przez Sąd Grodzki w Jarocinie 24 lutego 1949. Odznaczony był m. in.: Krzyż Walecznych i Krzyż Zasługi Za Dzielność. Od 1922 żonaty z Jadwigą Gołębnik, z którą miał dzieci: Zdzisława (ur. 1927) i Ryszarda (ur. 1931).

CAW, VM 21–1502; informacje Andrzeja Gołębnika z Poznania; Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny, T. II (1914–1921), część I, Koszalin 1991, s. 31–32; Eligiusz Tomkowiak, Dominiak Jan (1893–1947), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Po-

wstania Wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod redakcją B. Polaka, T. I, Poznań 2005, s. 46–47.

Eligiusz Tomkowiak

Dubicki Jan (1900–1988), urodził się 26 grudnia 1900 r. w Szkaradowie. Syn rolnika Jana (1877–1964) i Antoniny z domu Sierpowskiej (1879–1962). Miał dziesięcioro rodzeństwa: Marię, Walentynę, Antoniego, Ignacego, Franciszka, Romana, Łucję, Stanisława, Zofię i Tomasza. Ukończył szkołę powszechną w Szkaradowie. Po zakończeniu edukacji pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1917 roku został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej, z której został zwolniony po zakończeniu I wojny światowej w końcu 1918 r. 27 listopada 1918 roku wstąpił do tworzącego się oddziału Straży Ludowej w Szkaradowie, który 21 stycznia 1919 roku został przekształcony w kompanię szkaradowską wchodzącą w skład batalionu jutrosińskiego 1 pułku piechoty na powiat rawicki. W szeregach kompanii brał udział w powstaniu na odcinku powstańczym: Nadstawem–Jeziora – Szkaradowo – Ostoje – Sowy – Białykał pod dowództwem Jana Pawłaka, później Józefa Kaucha. Dalszą służbę wojskową kontynuował w szeregach III batalionu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 69 pp). Po za-

Jan Dubicki

kończeniu powstania wraz z pułkiem brał udział w zabezpieczaniu południowej granicy Wielkopolski na terenie powiatów: rawickiego oraz ostrzeszowskiego. Zdemobilizowany w 1922 roku w stopniu kaprała. Po powrocie do rodzinnej miejscowości przejął rodzinne gospodarstwo rolne, które prowadził do lutego 1941 roku. W okresie okupacji hitlerowskiej 28 lutego 1941 roku został wysiedlony wraz z rodziną do Przybysławic (pow. puławski) w Generalnej Guberni, gdzie został skierowany wraz z dwójką najstarszych dzieci: Władysławem i Zofią do prac przymusowych w cukrowni Grabów. Pracował również w przydomowym gospodarstwie Niemca–dyrektora cukrowni. W latach powojennych prowadził gospodarstwo rolne w Szkaradowie. Był wieloletnim sołtysiem Szkaradowa, za co był wielokrotnie wyróżniany. Należał do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Związku Powstańców Wielkopolskich oraz Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł 9 stycznia 1988 r. w Szkaradowie i spoczywa na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi oraz Medalem 40-lecia Polski Ludowej. Związek małżeński zawarł 6 sierpnia 1924 roku z Marią Kowalską (1902–1973). Miał siedmiu synów: Władysława (ur. 1925), Mariana (1927–2006), Antoniego (ur. 1931), Franciszka (1933–2006), Stefana (1935–2002), Stanisława (1942–1981), Kazimierza (1947–2004) oraz pięć córek: Zofię (1926–2004), Stanisławę (ur. 1929), Helenę (1938–1938), Marię (ur. 1939) oraz Teresę (ur. 1941).

Materiały oraz informacje przekazane przez syna powstańca Władysława Dubickiego oraz Mariana i Annę Du-

bickich; APL, ZBoWiD, Teczka Personalna Jana Dubickiego Sygn. 876; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. V, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Dybiona Ignacy (1897–1986), urodzony 29 stycznia 1897 r. w Nowych Tomicach (powiat poznański) w rodzinie Ludwika i Katarzyny z domu Brylewska. Ukończył szkołę powszechną w Tomicach i podjął naukę w zawodzie ślusarz–tokarz. Po zdaniu egzaminu czeladniczego rozpoczął pracę w Zakładach Hipolita Cegielskiego w Poznaniu. W 1916 roku został powołany do armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej, początkowo walczył na froncie rosyjskim, później do końca wojny na froncie zachodnim we Francji. Po zakończeniu wojny wrócił do domu na początku grudnia 1918 r. 28 grudnia ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych i został przydzielony o 1–szej Kompanii Karabinów Maszynowych w Poznaniu. 7 stycznia 1919 roku został razem ze swoim oddziałem wysłany na front północny. Walczył pod Kcynią, Paterkiem, Szczepicami, Nakłem i Ostrębowem. Podczas walki pod Kcynią stoczony z załogą niemieckiego pociągu pancernego został ciężko ranny w głowę, co spowodowało utratę prawego oka, słuchu

Ignacy Dybiona

i uszkodzenie nosa. Z frontu, 26 stycznia 1919 roku został przetransportowany do szpitala w Poznaniu przy ul. Kościuszki i przebywał tam do końca roku. Później skierowany został do kompanii rekonwalescentów w Forcie VII. 1 lutego 1920 roku zwolniony z wojska, jako inwalida wojenny z Powstania Wielkopolskiego. Po pewnym czasie podjął pracę w wyuczonym zawodzie w Zakładach H. Cegielskiego i pracował tam do chwili przejścia na emeryturę. Od 1938 roku był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich. Po II wojnie światowej, 1 sierpnia 1948 został członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918–19 w Poznaniu Koło w Dopiewie, później aż do śmierci był członkiem ZBoWiD-u w Dopiewie. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 26 kwietnia 1972 roku został awansowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Medalem Niepodległości (przed 1939), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955). 7 listopada 1933 roku w Dopiewie zawarł związek małżeński z Józefą Jagodzińską. Zmarł 28 grudnia 1986 roku i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Dopiewie.

Centralne Archiwum Wojskowe, MN 18. 10. 1932; Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo

2010, s. 42; Tomkowiak E., *Dybiona Ignacy (1897–1986), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 47.*

Eligiusz Tomkowiak

Dybiona Marcin (1891–1971), urodzony 7 października 1891 r. w Nowych Tomicach (powiat poznański) w rodzinie Ludwika i Katarzyny z domu Brylewska. Do szkoły powszechnej początkowo uczęszczał w Tomicach, później przez dwa lata w Stęszewie. Po ukończeniu szkoły pracował w gospodarstwie rolnym rodziców, następnie podjął pracę w kolejowym przedsiębiorstwie budowlanym w Poznaniu. W latach 1911–1913 służył w wojsku pruskim jako poborowy. Po zakończeniu służby wojskowej przez kilka miesięcy pracował w przedsiębiorstwie budowlanym. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do armii pruskiej i walczył na froncie zachodnim we Francji. Po powrocie z wojny w listopadzie 1918 roku był organizatorem Straży Ludowej w gromadzie Trzciel. 28 grudnia 1918 roku brał udział w zajmowaniu przez Straż Ludową stacji kolejowej, budynku Poczty i Telefonów oraz Komisariatu w Dopiewie. Do 4 stycznia 1919 roku był współorganizatorem oddziału ochotników chcących

Marcin Dybiona

brać udział w walkach z Niemcami. 6 stycznia 1919 roku brał udział w zdobyciu stacji lotniczej w Ławicy koło Poznania. Później walczył przy oswo-badzeniu Kopanicy i Babimostu. 13 lutego 1919 roku zameldował się w Do-wództwie 10 Pułku Strzelców Wielko-polskich w Biedrusku. 10 marca 1919 roku został zwolniony z wojska i prze-niesiony do rezerwy. Od listopada 1919 był zatrudniony na PKP. W 1922 roku ukończył kurs i zdał pomyślnie egza-min na zwrotniczego. W 1932 roku, po zdaniu egzaminu na asystenta kolejowego otrzymał pracę dyżurnego ruch na stacji PKP w Dopiewie. Pracował na tym stanowisku do 1947 roku, także w czasie II wojny światowej. W 1947 roku został zwolniony ze stanowiska dyżurnego ruch w Dopiewie i przenie-siony do pracy w D. O. K. P w Pozna-niu Wydział Ruchu na stanowisko refe-renta. W 1957 roku został przeniesiony w stan spoczynku. Od 11 sierpnia 1948 roku był członkiem Związku Powstań-ców Wielkopolskich 1918/1919 Koło w Dopiewie, następnie należał do ZBo-WiD-u w Dopiewie. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odro-dzenia Polski (1968), Srebrnym Krzy-żem Zasługi, Medalem Niepodległości (przed 1939) i Wielkopolskim Krzy-żem Powstańczym (1958). Od 19 paź-dziernika 1919 r. żonaty z Franciszką Jagodzińską (30 marca 1897–18 maja 1984), miał córkę Marię żonę Łu-kaszuk. Zmarł 2 maja 1971 roku i jest pochowany na cmentarzu parafialnym w Dopiewie.

Centralne Archiwum Wojskowe, MN 9. 11. 1932; Archiwum Związku Kom-batantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamią-

tek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Kościański Z., Tomkowiak E., *Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo 2010, s. 42–43; Tomkowiak E., Dybiona Marcin (1891–1971), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 47–48.*

Eligiusz Tomkowiak

Dylewski Czesław (1892–1981), urodził się 28 lutego 1892 r. w Dobrzycy, powiat pleszewski jako syn Stanisława i Marcjanny z d. Tomczak. Ojciec jego z zawodu był organistą. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej podjął naukę w zawodzie murarza. Kiedy wybuchła I wojna światowa został zaciągnięty w szeregi armii niemieckiej, a po przeszkoleniu skierowany na front południowy. Wziął udział jako artylerzysta w walkach na froncie w Bułgarii i Rumunii. Po powrocie z frontu zaciągnął w szeregi dobrzyckich powstańców. Po zakończeniu powstania walczył w wojnie polsko-bolszewickiej i z jednostką dotarł do Bobrujska. Za zasługi w walce został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari i awansowany na stopień plutonowego. Po zawarciu związku małżeńskiego w 1924 roku

Czesław Dylewski

z Anną Wieczorek zamieszkał w Koźminie, gdzie pracował jako murarz. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: córka Zofia i dwóch synów: Zygmunt i Bronisław. W okresie międzywojennym był członkiem Komisji Budowlanej przy Urzędzie Miejskim w Koźminie. 1 lipca 1926 r. wstąpił do Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie. Odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 21 lutego 1981 r. w Koźminie i pochowany został na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej.

Relacje rodziny i materiały udostępnione przez Helenę i Bronisława Dylewskich; Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930. Urząd Stanu Cywilnego w Koźminie akt zgonu nr 28/1981 r.

Michał Pietrowski

Dzierzgowski Michał (1902–1940), urodził się 18 listopada 1902 r. w Poznaniu w rodzinie aptekarza Edmunda i Marii z Grochowskich. Ukończył Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu i Wydział Filozoficzny UP. Jako gimnazjalista wstąpił do oddziałów Straży Ludowej, brał udział w walkach ulicznych w czasie powstania

Michał
Dzierzgowski

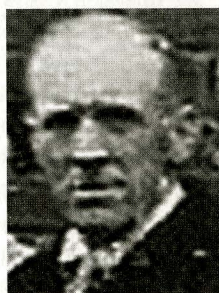
wlkp. 1918/1919. 16 stycznia 1919 r. zgłosił się ochotniczo do WP i został przyjęty do Wojsk Lotniczych w Ławicy. Przeszedł kurs mechaników i obserwatorów oraz ukończył Szkołę Podchorążych w W-wie. W styczniu 1920 roku otrzymał przydział do 14 Lotniczej Eskadry Wywiadowczej i brał udział w walkach na Froncie Litewsko-Białoruskim. 17 kwietnia 1920 roku w czasie bombardowania lotniska w okolicy stacji kolejowej Sławiany, na linii Borysów–Orsza, samolot polski zaatakowany został przez 2 nieprzyjacielskie płatowce. W czasie walki powietrznej obserwator zestrzelił jeden z samolotów wroga. Za czyn ten został odznaczony Krzyżem VM 5 kl. nr 8104. Przez kilka tygodni służył w VII Dywizjonie Lotniczym, później walczył w składzie 8 Lotniczej Eskadry Wywiadowczej na Froncie Wołyńskim. Po zawieszeniu broni ukończył Szkołę Podchorążych w Bydgoszczy i wraz z 3 Lotniczą Eskadrą Wywiadowczą brał udział w walkach na Wileńszczyźnie. 15 lutego 1923 roku w stopniu por., został przydzielony do Szk. Pilotów w Bydgoszczy, następnie do Wyższej Szkoły Pilotów w Grudziądzu, po ukończeniu której służył w 3 p. lotniczym w Poznaniu. W lipcu 1925 roku przydzielony do K-dy Portu Lotniczego w Dęblinie, później do Komendy Głównej Wojskowej Stacji Meteorologicznej. W stan spoczynku przeszedł w 1931 roku. Po zwolnieniu z wojska ukończył studia chemiczne i uzyskał doktorat. We wrześniu 1939 zmobilizowany, był adiutantem dowódcy dyonu szkolnego Bazy Lotniczej nr 3. Przebywał w niewoli radzieckiej, został zamordowany w Katyniu w kwietniu 1940 roku. Odznaczony był m. in.: Krzyżem Walecznych.

CAW, VM 18–1087; ap. 4142; *Odzruc.* 31. 01. 1938; *Wojskowy Przegląd Historyczny 1–2/90*; *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny, T. II (1914–1921), część I, Koszalin 1991, s. 38–39*; *Eligiusz Tomkowiak, Dzierzgowski Michał (1902–1940), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod redakcją B. Polaka, T. I, Poznań 2005, s. 51–52.*

Eligiusz Tomkowiak

Feifer Franciszek (1901–1977), urodził się 24 lutego 1901 r. w Perkowie (daw. pow. babimojski) w rodzinie rolnika Piotra i Marianny z Gertychów. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej pracował na ojcowiznie. W pierwszej wojnie światowej nie uczestniczył, gdyż był osobą niepełnoletnią. Później, na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii przemęckiej. Pod dowództwem ppor. Stanisława Michalskiego uczestniczył w akcjach zbrojnych w Mochach, Kaszczorze i Wieleniu. W marcu 1919 r. wcielony został do 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60. Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Brał udział w walkach o Zbąszyń, a potem ze swoim pułkiem uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, docierając

Franciszek
Feifer

8 maja 1920 r. do Kijowa. W sierpniu tegoż roku bronił Warszawy przed nawałnicą bolszewicką. Zdemobilizowany w 1921 r. powrócił do rodzinnego Perkowa i pracował w gospodarstwie rodziców. Dwa lata później wyjechał w poszukiwaniu pracy do Francji, w której otrzymał zatrudnienie przez 10 lat jako górnik w jednej z kopalń węgla kamiennego. W 1933 r. powrócił z emigracji zarobkowej do rodziców, u których mieszkał aż do wybuchu II wojny światowej. W czasie okupacji hitlerowskiej został wywieziony na roboty przymusowe (tzw. okopy) do Niemiec, gdzie poznał przyszłą żonę Marię Wyrwę pochodzącą z Obry. Latem 1945 r., w ramach zasiedlania ziem poniemieckich, otrzymał gospodarstwo rolne w Glińsku (pow. świebodziński). Po kilku latach przeniósł się z żoną w okolice Ciosańca, a wkrótce potem do Moch, gdzie kupił nieduże gospodarstwo rolne. Od 1964 należał do ZBoWiD-u. Zmarł 31 marca 1977 r. Pochowany został na cmentarzu w Kaszczorze. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1967), a za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem WP.

Smoleń B., Zarys historii wojennej 60. Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Warszawa 1930, s. 14–1; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1970–75; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 977; Głos Wolsztyński z 1968 r., nr 181, s. 7; Informacje Stefanii i Jarosława Feiferów z Perkowa.

Antoni Fornalski

Forecki Franciszek (1891–1972), kapelan powstańczy na odcinku wolsztyńskim. Urodził się 29 marca 1891 r. we Lwówku, w rodzinie restauratora Wincentego i Marianny z domu Urbanek. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w poznańskim gimnazjum im. Bergera. Następnie odbył studia seminaryjne w Poznaniu i w Gnieźnie. Świecenia kapłańskie przyjął 19 grudnia 1914 r. Pracował najpierw w parafii w Nieparcie, następnie w Pakosławiu, a od 1 stycznia 1917 r. Wilkowie Polskim. W okresie wybijania się na niepodległość, wzorem innych księży tamtych czasów, zintensyfikował swą działalność patriotyczną. W ostatnim roku wojny należał do konspiracyjnego polskiego komitetu, współpracował z grupą poznańskich duchownych zaangażowanych w Komisariacie Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu. Ze świadectwa Stanisława Siudy wynika, że 3 stycznia 1919 r. zgłosił się, aby pełnić posługę kapelana oddziałów powstańczych (wraz z księżmi Alfonsem Graczyńskim z Gościeszyna, Józefem Siudą z Prochów i Mieczysławem Różyckim z Gnina). W roku 1919 wyjechał do Warszawy i tam zapoznawał się z pracą duszpasterską wśród głuchoniemych. Po roku powrócił do Poznania, poświęcił się głównie pracy pedagogicznej i społecznej. Zajmował się też publicystyką. Pisał artykuły drukowane

ks. Franciszek
Forecki

w „Przewodniku Katolickim” i „Wiadomościach dla Duchowieństwa”, skupiając uwagę czytelników na problemie zaniedbywanych rodzin i kobiet pracujących. W roku 1923 został sekretarzem generalnym Związku Kobiet Pracujących. Pracując na tym stanowisku przyczynił się do powstania pierwszej w Poznaniu poradni dla matki i dziecka oraz zawodowej szkoły gospodarstwa domowego. W latach 1923–1929 był redaktorem „Gazety dla Kobiet”, tygodnika wychodzącego w Poznaniu. Swoją działalnością redakcyjną i publicystyczną zwrócił uwagę ks. Józefa Kłosa, który spowodował jego przejście do redakcji „Przewodnika Katolickiego”. Pracował tam najpierw jako redaktor, a w latach 1935–1938 jako redaktor naczelny. Opublikował około 150 artykułów, w tym wiele o tematyce politycznej, przestrzegał m. in. o zagrożeniach ze strony komunizmu, faszyzmu i hitleryzmu. Po wybuchu wojny, chcąc uniknąć spodziewanego aresztowania, wyjechał do Francji. W roku 1945 powrócił do kraju. Mimo starań nie mógł wznowić „Przewodnika Katolickiego”, wobec sprzeciwu ówczesnych władz. W tej sytuacji objął parafię w Szamotułach i pracował tam przez 20 lat. W 1965 r. zrezygnował, ze względu na wiek i stan zdrowia, z obowiązków proboszcza. Zmarł 21 lipca 1972 r. i został pochowany na parafialnym cmentarzu pośród swych poprzedników i następców.

F. Kącki, Udział duchowieństwa katolickiego w powstaniu wielkopolskim 1918–1919, Novum 1971 nr 12 (numer specjalny), s. 66; Księża społecznicy w Wielkopolsce. Słownik biograficzny, T. I, Gniezno 1992, s. 193–194 (Marian Banaszak, Jerzy Kozłowski); M. Piela,

Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914–1924, Lublin 1994, s. 88; S. Siuda, Walki na odcinku wolsztyńskim, w: „Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego”, z. I, Poznań 1938, s. 39; Szamotulscy proboszczowie: ks. Franciszek Forecki, w: „Szamotulska Pani. Biuletyn Kolegiacki” nr 8 (61) z 22 lutego 2009, s. 3 (fot.); S. Walkowiak, ks. Franciszek Forecki, „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 1973, s. 118–119.

Bogumił Wojcieszak

Fórmanowicz Kwiryn (1881–1928), urodził się 16 marca 1881 r. w Wielichowie, w rodzinie Karola i Praksedy z domu Paetzold, brat Leona Fórmanowicza. 20 maja 1902 wraz z kuzynem Ludwikiem Fórmanowiczem wstąpił do Bractwa Kurkowego (Giełdy Strzeleckiej) w Wielichowie. Był też jednym z organizatorów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wielichowie. Na zebraniu organizacyjnym, które odbyło się w lokalu jego matki 2 października 1902 roku, powierzono mu funkcję zastępcy sekretarza. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego jako ochotnik wstąpił 4 stycznia 1919 roku w szeregi powstańców i został trębaczem Kompanii Wielichowskiej. Brał udział w walkach kompanii o Wolsztyn, Kopanice i Kargowę. 12 lutego 1919 r. pod Kargową dostał się do niewoli niemieckiej i osadzony został w obozie jenieckim w Havelbergu (Hawelin). Po powrocie z niewoli zamieszkał w Wielichowie, gdzie zmarł 7 maja 1928 roku i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Związek małżeński zawarł z Józefą z d. Nowicka, z którą miał pięcioro dzieci: Pelagia (1905–1934), Sewe-

ryna (1906– 1929), Eleonora (1909–1995), Tadeusz (1911– 1944), Bonawentura (1914– 1968).

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Spis zweryfikowanych, sygn. 53/884/0/; APP, Imienny spis powstańców frontu zachodniego, sygn. 53/884/0/1/42; R. Zieliński, Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Warszawa 1968, s. B. Mizerka, Stefania Fórmanowicz (1909–1980), Kościan 1985, s. 15–16; K. Szcześniak, Wielichowanie w walce o wolność [w:] Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 87, 96, 120, 137; P. Jakuboszczak Piotr, Kurkowe Bractwo Strzeleckie w Wielichowie 1761–1950, Wrocław 2005, s. 133; tenże, Działalność patriotyczno–niepodległościowa mieszkańców Wielichowa w latach 1900–1945, Grodzisk Wielkopolski 1998, str. 34; A. Biskupski, Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (7 Pułku Strzelców Wlkp.) T. 1., Bydgoszcz 1925, s. 252, 316; Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Wybór materiałów źródłowych, Poznań 1985, s. 314 (błędnie podano imię Lucjan zamiast Kwiryn), dokumenty rodzinne.

Mariusz Formanowicz

Fórmanowicz Ludwik (1875–1940), urodził się 30 lipca 1875 r. w Wielichowie, jako syn Tomasza i Michaliny z domu Paetzold. 20 maja 1902 roku wstąpił do Bractwa Kurkowego (Giełdy Strzeleckiej) w Wielichowie. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił do wielichowskiej kompanii garnizonowej–bezpieczeństwa, zorganizowanej 6 stycznia 1919 roku. Zmarł 17 kwietnia 1940 roku w Wielichowie

i spoczywa na tamtejszym cmentarzu. Dwukrotnie żonaty: z Marianną z d. Hoffman (1886–1908), a po jej śmierci w 1910 z Walentyną z d. Kaletka (1886–1971), z którą miał 10 dzieci: Tomasz (1911–1918), Edward (1910–1959), Ludwik (†1913), Adelina (1914–1971), Emanuel (1915–2000), Bonifacy (1917–1998), Włodzimira (1919–2005), Cecylia (1921–1943), Józef (1923–i1981), Alicja (1924–2005).

Materiały archiwalne pochodzące ze zbiorów rodzinnych autora; T. Jabłoński, Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. T. 1, 1, Poznań 1938; P. Jakuboszczak Piotr: Kurkowe Bractwo Strzeleckie w Wielichowie 1761–1950, Wrocław, 2005; s. 133.

Mariusz Formanowicz

Fórmanowicz Walenty (1879–1948), urodził się 2 lutego 1879 r. w Wielichowie, jako syn Franciszka i Marianny z d. Danel. Z zawodu był stolarzem. Zajmował się także rolnictwem. W czasie I wojny światowej został wcielony do armii pruskiej. Ciężkie rany, które odniósł w czasie walk, leczył w szpitalu w Międzyrzeczu (?). Po wyleczeniu, jako inwalida wojenny zwolniony z wojska. W sierpniu 1915 r., zamieszkał wspólnie z żoną w Poznaniu. Wraz ze zbliżającym się końcem wojny, w lipcu 1918, wrócił z Poznania do Wielichowa. Na wieść o przygotowaniach do Powstania – pomimo inwalidztwa – wstąpił jako jeden z pierwszych do organizującej się w Wielichowie drużyny powstańczej, a następnie Kompanii Wielichowskiej, w której służył w stopniu szeregowego. Przeszedł cały powstańczy szlak bojowy Kompanii Wielichowskiej, od Ra-

koniewic, przez Wolsztyn, Kopanicę i Babimost, po Kargowę. 12 lutego 1919 r., w czasie obrony Kargowy, został wzięty do niewoli niemieckiej, razem z Kwiryнем Fórmanowiczem. Osadzony został w obozie jenieckim w Havelbergu (Hawelin). W okresie międzywojennym mieszkał w Rakoniewiczach, gdzie prowadził gospodarstwo rolne. Należał w tym czasie do Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej. W czasie okupacji on i jego rodzina represjonowani przez Niemców za *tajny ubój i za niedozwolony handel reglamentowanymi towarami*. 4 sierpnia 1943 r. Sąd Specjalny w Poznaniu skazał jego syna Stanisława na karę śmierci (wyrok wykonano 1 września 1943 roku w więzieniu w Poznaniu przy ul. Młyńskiej przez powieszenie), żonę Mariannę skazano na 8 lat, córkę Emilię na 7 lat i syna Ludwika na 4 lata obozu karnego. Według informacji córki Emilii, prawdziwą przyczyną skazania było to, iż *Zajmowaliśmy się dostarczaniem odpowiednich dokumentów i ubrań dla zagrożonych Polaków. Punktem kontaktowym był szpital w Poznaniu. Moja mama natomiast przechowywała w domu uciekinierów–Polaków, którzy w drodze powrotnej byli przez nas zabierani ze stosownymi dokumentami i w odpowiednim ubraniu za granicę (na teren Rzeszy)*. Po II wojnie światowej przeniósł się do Tarnowej koło Rakoniewicz, gdzie także zajmował się rolnictwem. Zmarł 29 marca 1948 r. w Tarnowej i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Prochach k/Wielichowa. Tablica nagrobna Walentego Fórmanowicza znajduje się na cmentarzu w Nowej Soli. Związek małżeński zawarł w Wielichowie w 1911 roku z Marianną z d. Hu-

merczyk–Mazur (1893–1969), z którą miał 9 dzieci: Stefan (1913–1914), Stanisław (1914–1943), Franciszek (1916–1990), Jan (ur. 1917), Emilia (ur. 1920), Marianna (1922–1988), Leon (1925–1980), Ludwik (1926–1979), Wanda (ur. 1931).

Wspomnienia i materiały archiwalne pochodzące ze zbiorów rodzinnych autora; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Spis zweryfikowanych sygn. 53/884/0; Tamże, Ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej, sygn. 53/884/0/1/44; C. Łuczak, Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu, Poznań 1989, s. 469, 473; E. Kusiak (z d. Fórmanowicz), Wspomnienia z okresu okupacji hitlerowskiej (maszynopis w zbiorach autora); K. Szcześniak, Wielichowianie w walce o wolność (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 137.

Mariusz Formanowicz

Furman Kazimierz (1899–1952), urodził się 2 marca 1899 r. w Puckich Olędрах k. Czarnkowa jako syn Andrzeja i Marianny z domu Jagła. Miał trzech braci i trzy siostry. Do służby wojskowej w armii niemieckiej powołany został na początku marca 1918 roku. Po trzymiesięcznym okresie rekruc-

Kazimierz Furman

kim 7 czerwca 1918 r. trafił do Belgii na front zachodni. W połowie listopada 1918 roku zdemobilizowany wrócił do domu. 5 stycznia 1919 roku zgłosił się jako ochotnik i brał czynny udział w powstaniu wielkopolskim z kompanią rogozińską pod dowództwem Wiktora Skotarczaka. Uczestniczył w walkach o Chodzież (6 i 8 stycznia 1919 r.), Radwanki (19–22 stycznia 1919 r.) i Budzyń (6 i 7 lutego 1919 r.). Gdy sformowano 4 Pułk Strzelców Wielkopolskich, przemianowany później na 58 pułk piechoty, w składzie III batalionu tego pułku od sierpnia 1919 roku walczył na froncie wielkopolskim. 5 lipca 1920 r. przeniesiony został do zwiadu konnego 157 pułku piechoty. W czasie walk o Warszawę 2 sierpnia 1920 roku został wzięty do niewolisowieckiej. Przebywał w obozie jenieckim w Charkowie do 27 kwietnia 1921 roku. Od 27 kwietnia do 16 maja 1921 roku w Stacja Zborna Jeńców; następnie od 17 maja do 9 sierpnia 1921 roku służył w 57 pułku piechoty. Później w okresie od 10 sierpnia do 22 listopada 1921 roku w 15 pułku ułanów. Zdemobilizowany 22 listopada 1921 roku w stopniu starszego szeregowca. Pracował na majątku w Lipinach. W okresie międzywojennym brał udział w ćwiczeniach wojskowych w 15 pułku ułanów; we wrześniu 1939 roku walczył w składzie tego pułku nad Bzurą, gdzie ranny trafił do niewoli niemieckiej. Zwolniony 31 października 1939 roku wrócił do domu. 1 marca 1924 roku zawarł związek małżeński z urodzoną w Jeziorkach k/Gołańczy Józefą Wegner. Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci, syn Roch (1929–2001) i trzy córki: Maria (1933–2003) zamężna Kreskowiak; Elżbieta (1939–1985) zamężna Iwińska i Irena (ur. 1946) zamężna Dobroś. Po

wyzwoleniu pracował we własnym gospodarstwie rolnym w Lipinach. Był członkiem działającego przed wojną Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914–1919. Zweryfikowany jako weteran Powstania Wielkopolskiego i wciągnięty do kartoteki pod nr 23619. Zmarł 28 marca 1952 roku w Lipinach i został pochowany na cmentarzu w Margoninie. Powstańcem był również udział jego szwagier Władysław Kabat zamieszkały w Budzynie.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; informacje Waldemara Janiszewskiego; pamiątki rodzinne i informacje córki Ireny Dobroś.

Ewa Kabat

Gasiński Franciszek (1884–?), kupiec. Urodzony 8 sierpnia 1884 r. w Dopiewie. W okresie zaborów aktywny członek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W 1918 roku był dowódcą obwodu komendy Straży Ludowej w Dopiewie. Brał czynny udział w organizowaniu i zaprzysiężeniu oddziału powstańczego z powiatu zachodnio-poznańskiego, którego dowódcą był podporucznik Andrzej Kopa. Odznaczony był Odznaką Pamiątkową Za Waleczność Naczelnej Komendy Straży Ludowej.

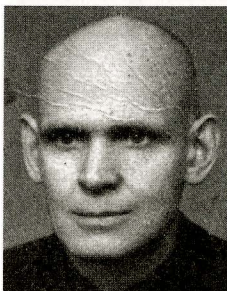

Franciszek
Gasiński

Album Pamiątkowy Powstańców Ziemi Zachodnich R. P. 1918–1921, Rok 1938, nr 4, str. 127: Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo 2010.

Eligiusz Tomkowiak

Gawel Kazimierz (1900–1969), urodził się 10 lutego 1900 r. w Chociczy Wielkiej pow. Września, jako syn Piotra i Katarzyny z d. Majchrzak. Od 14 czerwca do 16 grudnia 1918 roku odbywał służbę w armii niemieckiej. 27 grudnia 1918 r. ze swoim bratem Stanisławem przystąpił do Powstania Wielkopolskiego i z bronią w rękę brał czynny udział w działaniach bojowych do 20 lutego 1919 roku. Walczył w 2 kompanii Batalionu Wrześnińskiego pod dowództwem kapitana Wiewiórowskiego. Uczestniczył w bitwach pod Zdziechową, Szubinem i Rynarzewem. Po zakończeniu powstania pozostał w czynnej służbie w Wojsku Polskim do 30 listopada 1938 roku. W 1920 roku walczył z bolszewikami na froncie litewsko-białoruskim pod dowództwem gen. Szepetyckiego. 7 lutego 1928 roku zawarł związek małżeński z Wiktorią Olendrowicz (1903–2005). Mieszkał we Wrześni na Zawodziu, gdzie Kazimierz był żołnierzem 68 Pułku Piechoty. Z małżeństwa tego urodziło się dwo-

Kazimierz Gawel

je dzieci: córka Teodozja (1933–1988) zamężna Tomaszewska i syn Zygmunt (1938–2010). Następnie został starszym rejestratorem sądu i w 1939 r. przeniósł się do Gniezna. W czasie okupacji pracował jako rymarz w firmie ORT-GESCH. Po wojnie był administratorem koszar. W międzyczasie zdał egzamin czeladniczy jako rymarz-kaletnik. Po przejściu na emeryturę prowadził zakład rymarsko-kaletniczy w Gnieźnie na ul. Warszawskiej. Zmarł 13 listopada 1969 roku w Gnieźnie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony: Brązowym Krzyżem Zasługi (1948), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem Za długoletnią służbę.

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Informacje syna Zygmunta Gawła.

Ewa Kabat

Gawel Stanisław (1895–1981), urodził się 27 kwietnia 1895 r. w Dzierżnicy pow. Środa Wlkp. jako syn Piotra i Katarzyny z d. Majchrzak. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Oblaczkowie. Potem pracował razem z ojcem, który był kołodziejem. Następnie podjął na-

Stanisław Gawel

ukę w zawodzie ślusarz u mistrza Kazimierza Matuszewskiego we Wrześni, a po jej ukończeniu pracował tam do czasu powołania do wojska. 16 stycznia 1916 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej i wcielony do jednostki znajdującej się w miejscowości Jüterberg (na południe od Berlina). Po przeszkoleniu wysłany na front zachodni (Francja), gdzie przebywał do zakończenia wojny. Do domu wrócił 18 grudnia 1918 r., 28 grudnia 1918 r. razem z bratem Kazimierzem wstąpił jako ochotnik do oddziałów powstańczych (II kompania wrzeșińska). Brał udział w walkach pod Zdziechową i Szubinem. Ranny w nogę pod Szubinem 8 stycznia 1919 r. został wzięty do niewoli i umieszczony w szpitalu w Bydgoszczy. Po podleczeniu wywieziony do obozu jenieckiego w Altdamm (Szczecin-Dąbie). Po miesięcznym pobycie w obozie udało mu się zbiec i przedostać do Wrześni. Tam ponownie wstąpił do Wojska Polskiego. Do rezerwy został zwolniony do stycznia 1921 r. Od maja do lipca 1921 roku pracował w firmie Fr. Jaworski-Września. 31 października 1921 r. zdał egzamin na czeladnika ślusarskiego. Od lipca 1921 r. do stycznia 1922 r. poszukiwał pracy. W końcu został zatrudniony na PKP w Poznaniu jako ślusarz. W czerwcu 1922 roku oddelegowany do parowozowni w Zajązdkowie Tczewskim, gdzie od września był pomocnikiem maszynisty. 3 lutego 1923 roku zawarł w Tczewie związek małżeński z Leokadią Kwiczor-córką kowala. Małżeństwo to było bezdzietne. Żona zmarła w 1935 roku. W grudniu 1926 roku zdał egzamin na maszynistę parowozu. Obsługiwał trasy Tczew-Królewiec, Tczew-Bydgoszcz, Tczew-Szczecin. W październiku 1939 r. za

niepodpisanie Volkslisty przeniesiony został do prac ziemnych na kolei oraz budowy mostu na Wiśle w Tczewie, a następnie do budowy nasypu kolejowego w Olsztynie. W lutym 1943 r. wrócił do pracy na parowozie jako maszynista w macierzystej jednostce w Tczewie. Obsługiwał trasy Tczew-Bydgoszcz, Tczew-Gniew z transportem towarowym. W 1943 r. ożenił się w Gniewie z krawcową Zofią Martą Mokwińską. Z tego małżeństwa urodziło się czworo dzieci: Łucja Gertruda (1944-1945), Ryszard Stanisław (ur. 1946), Ludwika Łucja (ur. 1947), Lidia Maria (ur. 1949). W marcu 1946 roku przeniesiony został do stacji trakcyjnej w Smełowie Granicznym. 1 kwietnia 1946 roku mianowany został maszynistą I klasy. W lipcu tego samego roku przeniesiony zostaje do stacji trakcyjnej w Gniewie. Stopień służbowy technik służby mechanicznej otrzymał w 1954 roku. W 1956 roku oddelegowany do Parowozowni Głównej Zajązdkowo Tczew jako maszynista I klasy (instruktor-mechanik), powrócił w grudniu do macierzystej stacji. 1 sierpnia 1957 roku przeszedł na emeryturę. W 1972 roku awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1976) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Zmarł 14 kwietnia 1981 roku w Gniewie.

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski 385/76 i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym 230/58; Informacje syna Ryszarda Gawła.

Ewa Kabat

Gielnik Antoni (1887–?), urodził się 18 kwietnia 1887 r. w Słupi w rodzinie Wawrzyńca i Magdaleny z domu Kuzora. Ukończył szkołę powszechną w Słupi. Mając 17 lat wyjechał do pracy w Westfalii. Pracował w Gelsenkirchen-Schalke w fabryce. W latach 1907–1909 odbywał służbę wojskową w Berlinie. Należał tam do koła śpiewaczego *Zgoda* i Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*. Całą I wojnę światową spędził na frontach zachodnim i wschodnim. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego działał ochotniczo do 30 marca 1919 r. w oddziałach powstańczych i w Straży Ludowej aż do jej likwidacji. Organizował i ćwiczył oddział powstańczy w Słupi (24osoby), które wymaszerowały do Dopiewa. Rozbrajał kolonistów niemieckich zamieszkujących Tomiczki, Oranję (Rybojedzko) i Jeziorki. W 1919 r. przeprowadził się do Poznania, wstąpił do Straży Obywatelskiej pełnił obowiązki strażnika odwachowego w Starostwie Poznań Wschód. W okresie międzywojennym pracował jako główny portier w Banku Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu. Zaświadczenie o jego udziale w powstaniu podpisali powstańcy ze Słupi: Stanisław Miodowicz, Wincenty Kalicki, Antoni Jesionkowski i pułkownik Andrzej Kopa z Trzcielina. W 1937 r. bezskutecznie wnioskował o Medal Niepodległości do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Jego dalsze losy nie są znane.

CAW, odrzucone 25.01.1937r.

Grażyna Sielicka

Gielnik Wawrzyniec (1894–?), urodził się 4 lipca 1884 r. w Słupi pow. Poznań w rodzinie Wawrzyńca i Magdaleny z domu Kuzora. Brat Antoniego.

Ukończył w 1898 r. czteroklasową szkołę powszechną w Słupi. W wieku 18 lat wyjechał za pracą do Westfalii. Pracował w miejscowości Gelsenkirchen-Schalke jako górnik, a następnie hutnik. Na emigracji należał do koła śpiewaczego *Zgoda* i Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*. W 1906 r. został powołany do odbycia dwuletniej służby w wojsku niemieckim. Z powodu przynależności do *Sokoła* był narażony na szykany i docinki ze strony niemieckich podoficerów. Gdy wybuchła I wojna światowa został zmobilizowany, lecz z powodów zdrowotnych w listopadzie 1914 r. zwolniony ze służby. W maju 1916 r. ponownie powołano go pod broń i w październiku 1916 r. wysłano na front francuski, gdzie przebywał do zakończenia działań wojennych. W listopadzie 1918 r. powrócił do Poznania. Po wybuchu powstania brał udział w potyczkach z Niemcami na ulicach Poznania. Po zakończeniu powstania wstąpił do Straży Obywatelskiej dzielnicy Zamek. Pełnił bezinteresownie służbę wartowniczą przy magazynach wojskowych przy dawnej ulicy Rycerskiej i na dworcu towarowym. Po likwidacji Straży Obywatelskiej wstąpił do Straży Ludowej, w której pozostał aż do jej likwidacji w 1919 r. W 1933 r. pisał do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości wniosek o nadanie odznaczenia niepodległościowego. Wniosek odrzucono w 1937 r. Do życiorysu dołączył poświadczenia dowódców dzielnicy Zamek. Jego dalsze losy nie są znane.

CAW, KK i MN 111– 32627; Zeugnis Album der Schule Słupia Kreis Posen–West s. 326.

Grażyna Sielicka

Golik Leon (1898–1982), urodził się 19 lutego 1898 r. w miejscowości Dębe koło Czarnkowa. Syn Jana (ur. 1854) i Józefy z domu Krakowiak (ur. 14 września 1859). Ojciec prowadził w Dębie gospodarstwo rolne. Miał dziewięcioro rodzeństwa, czterech braci: Władysława, Ignacego, Józefa i sylwestra oraz pięć siostr: Benignę, Zuzannę, Marię, Stanisławę i Salomeę (8 grudnia 1890–29 lipca 1962). W 1916 roku, po ukończeniu 18 lat został wcielony do armii pruskiej i walczył na froncie zachodnim we Francji. W grudniu 1918 roku znalazł się w Poznaniu i wspólnie ze starszym bratem Józefem (17 października 1894–30 lipca 1983) brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w rejonie Jarocina. Po 1920 roku pracował jako dekarz, następnie kolejno: jako dróżnik na odcinku drogowym Czarnków (26 kwietnia 1933–28 lipca 1936); w tartaku w Czarnkowie (16 listopada 1936–26 maja 1938); ponownie jako dróżnik na odcinku drogowym Czarnków (27 maja–25 września 1938); w fabryce dywanów Wawel Stanisława Klusa w Lubaszu (16 listopada 1938–1939); w fabryce dywanów pod zarządem niemieckim aż do 1945 roku; w Zarządzie Nieruchomości Miejskich w Trzciance (1 stycznia 1948–17 października 1950) i w Państwowym Gospodarstwie Rolnym w Trzciance (1 sierpnia 1951–27 kwietnia 1957), skąd przeszedł na emeryturę. Należał

Leon Golik

do Koła Powstańców Wielkopolskich przy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Trzciance. Do 1948 roku mieszkał w Lubaszu, a następnie w Trzciance przy ul. Dąbrowskiego 29. 13 grudnia 1971 roku Rada Państwa za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowała go na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Często w mundurze powstańczym występował na uroczystościach państwowych oraz uczestniczył w spotkaniach z młodzieżą. Zmarł 19 października 1982 roku w Pile. Zgodnie ze swoim życzeniem został pochowany w mundurze powstańców wielkopolskich na Cmentarzu Komunalnym w Pile (kwatery 4/B–10–14). Na nagrobku widnieje napis: „P. por. Powst. Wlkp.” W grobie tym została pochowana jego żona Anna i zięć Walerian Skrzypczak (30 listopada 1922–10 września 1988). Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz Medalem Za długoletnie Pożycie Małżeńskie (1976). 26 października 1926 r. zawarł związek małżeński z Anną z domu Eksner (22 lipca 1903–7 kwietnia 1981) z Lubasza. Był ojcem pięciorga dzieci, synów: Felicjana (ur. 18 maja 1929) i Mariana (ur. 20 lipca 1930) oraz córek: Kazimiery (ur. 10 stycznia 1928), Danieli (ur. 29 września 1934) i Heleny (24 grudnia 1939–30 listopada 1992).

Informacje córki Kazimiery Skrzypczak.

Wojciech Kicman

Górczak Wojciech (1887–1944), urodził się 16 kwietnia 1887 r. w Tomicach w rodzinie Walentego i Zofii z do-

mu Rybarczyk. Chodził do niemieckiej szkoły powszechnej w Tomicach. Następnie uczył się w szkole handlowej Mollina w Poznaniu, a potem w akademii handlowej w Berlinie. Po ukończeniu nauki pracował jako ksiązkowy (księgowy) w firmie Panecke. W latach 1893–1913 przebywał na terenie Westfalii w Hamborn, aż do wybuchu I wojny światowej. Należał tam do polonijnych organizacji: Towarzystwa św. Franciszka, w którym pełnił funkcję sekretarza i do Sokola. Brał czynny udział w życiu niemieckiej Polonii. Przesyłał rodzinie fotografie i wido-kówki z obczyzny. Do 1907 r. służył w niemieckiej armii. Po zwolnieniu z wojska wrócił do Tomic. W czasie I wojny światowej został powołany na front. Po zakończeniu działań wojennych wrócił w rodzinne strony. Wstąpił ochotniczo do kompanii dopiewskiej dowodzonej przez porucznika Andrzeja Kopę. Nazwisko Wojciecha Górczaka widnieje w spisie powstańców powiatu Poznań–Zachód pobierających żołd w styczniu 1919 r. Walczył 5 i 6 stycznia 1919 r. pod Wolsztynem, a następnie pod Zbąszyniem. Z 10 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich (przemianowanym następnie na 68 Pułk Piechoty) przebywał na froncie północnym pod Szubinem, Kcynią i Rynarzewem. Następnie walczył o Lwów, pod Bóbrką i Husiatyniem. W czasie tej ostatniej bitwy został ranny w prawe oko. Prze-

Wojciech
Górczak

bywał w szpitalach we Lwowie i Poznaniu. W maju 1920 r. został zwolniony do rezerwy. Po zakończeniu działań wojennych ożenił się. Jego żona pochodziła z Pomorza. Przed drugą wojną światową pracował jako urzędnik w Ministerstwie Byłej Dzielnicy Pruskiej; potem w firmie Akwawit w Poznaniu; w Banku Związku Spółek Zastawkowych; w K. K. O. w Pleszewie oraz jako ksiązkowy–bilansista w firmie Bręborowicz. Był także wykładowcą w Szkole Handlowej Preissa w Poznaniu. Od 1936 r. należał do Towarzystwa Powstania Wielkopolskiego. Widnieje w Archiwum Państwowym w Poznaniu w spisie powstańców zweryfikowanych w latach 1933–1934. W 1937 r. był bez pracy. W okresie międzywojennym mieszkał w Poznaniu przy ul. Koziej 18/19. W 1937 r. pisał do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Wniosek został odrzucony. Zaświadczenie o udziale w Powstaniu Wielkopolskim wystawili mu Andrzej Kopa i Antoni Szyfter. Otrzymał Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921. Dzieci nie miał. W czasie II wojny światowej przebywał w Krakowie. Być może ukrywał się. Zmarł 2 czerwca 1944 r. w Krakowie i został pochowany na Cmentarzu Rakowickim. Rodzinę w Tomicach o śmierci Wojciecha Górczaka zawiadomili koledzy. Przyszli nekrolog. Okupant niemiecki nie pozwolił, aby Andrzej, syn nie żyjącego już brata Piotra, uczestniczył w pogrzebie stryja.

Kopa A., Udział powiatu Poznań–Zachód w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919. Spis powstańców biorących żołd w styczniu 1919 r. poz. 120, str. 16, Poznań 1928; Informacje Piotra Górczaka, syna Andrzeja

z 13.07.2010 r.; *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, 884, *Związek Powstańców Wielkopolskich*, sygn. 31, *Spis zweryfikowanych Powstańców Wielkopolskich (1933–34)*; *CAW*, odrzucone 25.10.1937.

Grażyna Stielicka

Graczykowski Tomasz (1886–1959), lekarz, komendant kompanii sanitarniej, mjr Wojska Polskiego. Urodził się 16 lutego 1886 r. w Kołaczkowie (pow. gnieźnieński), w rodzinie zamożnego chłopca Józefa i Marianny z Lisewskich. Wielu przedstawicieli jego rodziny uczestniczyło w powstaniach 1830–1831, 1848 i 1863–1864. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimnazjum w Gnieźnie, gdzie w latach 1902–1909 działał w Towarzystwie Tomasza Zana jako członek założyciel, kółkowy i prezes. Nawiązał kontakty z komórkami organizacyjnymi w Wielkopolsce i na Pomorzu. W 1909 roku zdał maturę i podjął studia medyczne na uniwersytetach w Berlinie (1909/1910), Monachium (1910/1911 i 1911/1912) i Warszawie (1912/1913, 1913/1914). Udzielał się w Związku Młodzieży Polskiej „ZET”, m. in. jako komisarz szkolny na zabór pruski (1910–1912) i komisarz śląski (1912–1914). Wydawał pisma: „Brzask” i „Młodzież”. Od 1912 roku był członkiem tajnego Koła Medy-

Tomasz
Graczykowski

ków–Polaków w Warszawie i sekcji przysposobienia wojskowego *Zetu*. W 1913 roku był założycielem Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół* we Wrocławiu. Brał udział m. in. w organizowaniach u obrony prawnej polskich uczniów represjonowanych przez władze pruskie. W lipcu 1914 roku uzyskał dyplom lekarski, a 1 sierpnia powołany został do służby wojskowej, którą pełnił na froncie rosyjskim, a następnie zach. (Francja), Od grudnia do listopada 1916 roku służył w szpitalu położym nr 141 w okolicach Tomaszowa, następnie w 87 Pułku Kawalerii, a od 1 lipca do 19 listopada 1918 roku w szpitalu Roitenmiinster; 7 grudnia został zdemobilizowany. W okresie świąt Bożego Narodzenia (1918) uczestniczył w pożegnalnym zjeździe wrocławskiego *Zetu*, rozwiązanego oficjalnie 31 grudnia. Pospieszył do Wielkopolski, później do Inowrocławia, gdzie brał udział w walkach o wyzwolenie tego miasta. Następnie od połowy stycznia (do 10 marca 1919) praktykował w Dolsku, aktywnie udzielając się w Związku Młodej Polski, Przyjęty do Wojsk Wielkopolskich w stopniu por., skierowany został na front północny, od 13 marca do 8 kwietnia 1919 r. pełnił służbę jako lekarz 2 baonu 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich na odcinku Paterek–Nakło, a od 9 kwietnia do 15 czerwca–lekarza naczelnego obozu jeńnickiego w Szczypiornie. 13 maja awansowano go do stopnia majora. Następnie zorganizował 3 kompanię sanitarną w Poznaniu. Na przełomie lipca i sierpnia 1919 r. wyruszyła ona na front zachodni, stacjonując w Krobi, a od 8 grudnia w Gostyniu. W końcu października 1919 roku kompania przydzielona została do formującej się Dywizji Strzelców Pomorskich, którą

od 20 listopada rozlokowano w okolicach Inowrocławia. W styczniu 1920 roku Graczykowski na czele kompanii uczestniczył w rewindykacji Torunia, a 3 lutego wyruszył na front litewsko-białoruski, objął kwatery w Wilejce. Po odnowieniu się kontuzji (czerwiec 1920). został skierowany do Kliniki Ortopedycznej w Poznaniu (do 30 września). Jeszcze na początku lipca, jako rekonwalescent, organizował ochotniczą kompanię sanitarną. Skierowany na dalsze leczenie do Szpitala Wojskowego w Inowrocławiu (3 września), rozpoczął w nim pracę (1 października), najpierw jako ordynator oddziału wewnętrznego i zakaźnego, a od 1 lipca 1921 roku do czerwca 1923 roku jako komendant szpitala i lekarz 59 pp. Od 1 września 1922 roku był lekarzem szkolnym w Państwowym Gimnazjum im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu. Działal m. in. w PCK, ZHP. 1 września 1932 roku przeniósł się do Poznania na stanowisko lekarza zaufania Zakładu Ubezpieczeń, a 1 września 1935 roku do Chorzowa na stanowisko lekarza miejskiego. 31 sierpnia 1939 roku powołany został do Wojska Polskiego na komendanta głównego punktu opatrunkowego w Bydgoszczy. 6 września przez Powiatową Komendę Uzupełnień we Włocławku z obowiązku służby wojskowej został zwolniony. Jako ochotnik brał udział w obronie Warszawy. Wrócił do Chorzowa (10 października), gdzie pracował jako lekarz Kasy Chorych, 15 maja 1941 roku aresztowany przez gestapo, był więziony w Sosnowcu i w Dachau. Ciężko chory i niezdolny do pracy został zwolniony z obozu. Z pomocą kolegów przeniósł się do Krakowa, gdzie od stycznia 1941 roku do marca 1942 roku pracował w Izbie Lekarskiej. Od lutego

1942 roku do stycznia 1945 roku zamieszkał w Kazimierzy Wielkiej (pow. miechowski), pracując jako kierownik Ośrodka Zdrowia i lekarz obwodowy. Pomagał młodzieży przed wywozem na przymusowe roboty do Rzeszy, wystawiając fałszywe zaświadczenia, udzielał też pomocy lekarskiej partyzantom Batalionów Chłopskich, organizował i niósł pomoc rannym w bitwie o Skalbmierz 5 sierpnia 1944 roku (123 Pułk Piechoty AK Ziemi Pińczowskiej). Po wyzwoleniu wrócił do Chorzowa. Od lutego 1945 roku do sierpnia 1950 roku był lekarzem miejskim i kierownikiem Wydziału Zdrowia, a od 20 maja 1950 r. lekarzem Ubezpieczalni Społecznej i członkiem Rady Lekarskiej, Działal w Związku Byłych Więźniów Politycznych, Związku Inwalidów Wojennych, PCK i Polskim Towarzystwie Lekarskim. Zmarł 23 czerwca 1959 roku w Zabrzu, pochowany został w grobowcu rodzinnym w Witkowie (pow. gnieźnieński). Odznaczony był m. in. Krzyżem Niepodległości (1931), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi (dwukrotnie). Związek małżeński zawarł z Janiną Niedbalską, z którą miał czworo dzieci: Stefana (ur. 1920), Józefa (ur. 1922), Annę (ur. 1925) i Alicję (ur. 1928).

CAW, Akta personalne 2399; TU NRL nr 13 z 23 V 1919 r.; J. Aleksandrowicz, 50 lat działalności PCK w Inowrocławiu 1919–1969, Inowrocław 1969; J. Basiński. Organizacja i stan kadrowy wojsk sanitarnych powstańczej Armii Wielkopolskiej. Czas od 16 I 1919 r. do 13 XI 1919 r., „Archiwum Historii Medycyny” 1979, z. 1, s. 19–30; S. Łoza, Czy wiesz, s. 227; Słownik ..., s.

109–111; *Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; relacje córek.*

Jan Basiński

Grodziński Jan (1898–1978), urodził się 5 maja 1898 r. w Łąkocinach pow. Ostrów Wlkp. jako syn Marcina i Marii zd. Krzychała. Po ukończeniu szkoły powszechnej wyjechał do Westfalii, gdzie pracował w kopalni węgla kamiennego. Kiedy wybuchła I wojna światowa został zaciągnięty w szeregi armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim, tam został ranny. Po wyleczeniu zwolniono go z wojska i wrócił do domu. Jako ochotnik wstąpił 30 grudnia 1918 roku do samorządnie utworzonego oddziału powstańczego w Wielowsi, gdzie zamieszkał po zawarciu związku małżeńskiego. Oddział ten został następnie włączony do III kompanii koźmińskiej pod dowództwem sierżanta Stanisława Sowińskiego. Wraz z kompanią wziął czynny udział w walkach pod Zdunami–w rejonie Borownicy, Chachalni i Piasek. 27 lutego 1919 roku został jako inwalida z I wojny światowej zwolniony ze służby wojskowej. W okresie międzywojennym zamieszkał w Koźminie i pracował jako listonosz. Podczas okupacji został wywieziony do Generalnej Guberni w okolice Dębłina, zatrudniony został tam w gospodarstwie rolnym.

Jan Grodziński

Po powrocie do Koźmina nadal pracował jako listonosz aż do przejścia na emeryturę. Ożenił się z Agnieszką Patalas z Wielowsi z którą miał dwóch synów–Władysława i Stanisława oraz dwie córki–Jadwigę i Gertrudę. Zmarł 13 marca 1978 roku i pochowany został na cmentarzu św. Trójcy w Koźminie Wlkp. przy ul. Poznańskiej.

Na podstawie relacji udzielonych autorowi przez wnuczkę Grażynę Robaczyńską i zięcia Henryka Pawłowskiego; Lista weteranów Powstania Wielkopolskiego–Koło Koźmin z 1957 r.

Michał Pietrowski

Grzeško Jan (1893–1974), urodził się 19 października 1893 r. w Przyprostyni (daw. pow. nowotomyski) jako syn Mikołaja i Katarzyny z Lorenzów. W latach 1914–1918 był uczestnikiem I wojny światowej, służąc w armii niemieckiej na froncie francusko–belgijskim. Od 3 stycznia 1919 r. brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Pod dowództwem Edmunda Klemczaka walczył w okolicach Nowej Wsi, Grójca i Zbąszynia, w którym został ranny w czasie ataku na dworzec kolejowy. W marcu 1919 r. został wcielony do 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 Pułk Piechoty Wielkopolskiej), z którym do lipca tegoż roku

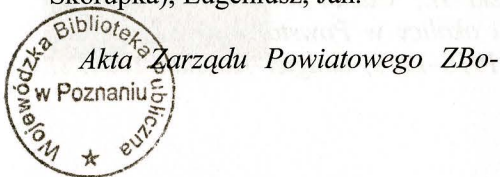
Jan Grzeško

przebywał na zachodnim, a później na północnym froncie powstania. 6 marca 1920 r. wyjechał ze swym oddziałem transportem kolejowym na front wschodni. Uczestniczył w wyprawie kijowskiej. Po zakończeniu działań wojennych przybył ze swoim pułkiem w grudniu 1920 r. do Gniezna, miejsca stałego postoju. Zdemobilizowany na początku 1921 r., wrócił do rodzinnej Przyprostyni. W sąsiednim Zbąszyniu prowadził własną restaurację. W roku 1933 przybył z rodziną do Moch, w których kupił 15-ha gospodarstwo rolne. Był aktywnym działaczem społecznym. Przez kilkanaście lat pełnił funkcję prezesa miejscowej OSP. Należał do inicjatorów budowy pomnika pamięci narodowej *Za Wolność i Lud 1914–1921*. W czasie II wojny światowej, na polecenie niemieckiego sołtysa w Mochach, musiał przewozić własnym transportem konnym – w ramach akcji wysiedleńczej – wskazane przez niego polskie rodziny do innych miejscowości na terenie naszego powiatu. Po 1945 r. należał do zaangażowanych działaczy Związku Samopomocy Gminnej Spółdzielni. Był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 18 marca 1974 r. Spoczywa na cmentarzu w Mochach. Został odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem (1971). W 1922 r. poślubił Annę Saloch. Z tego małżeństwa urodziło się 7 dzieci: Stanisław, Marian, Kazimiera (po mężu Pochanke), Franciszek, Jadwiga (po mężu Skorupka), Eugeniusz, Jan.

WiD-u w Wolsztynie z lat 1968–1972; Głos Wolsztyński z 1959, nr 2, s. 5 oraz z 1969, nr 205, s. 1; Informacje i pamiątki rodzinne córki Jadwigi, wnuka Stanisława i prawnuczki Beaty Skorupków z Moch.

Antoni Fornalski

Grześkowiak Marcin (1896–?), urodził się 26 października 1896 r. w Słupi w rodzinie Jana i Józefy z domu Kalemba. Do 1 kwietnia 1911 r. uczęszczał do szkoły powszechnej w Dakowach Mokrych pow. Grodzisk Wielkopolski. 7 stycznia 1913 r. opuścił dom rodzinny i udał się na emigrację zarobkową do Scherebeck w Westfalii. Pracował tam do lipca 1916 r. jako górnik w kopalni Schleggen Eisen. 1 sierpnia 1916 r. został powołany do służby wojskowej i wcielony do marynarki wojennej w Kolonii. Pracował jako maszynista i palacz na różnych okrętach wojennych. Brał udział w I wojnie światowej na Morzu Północnym i Bałtyckim. 7 grudnia 1918 r. został zwolniony z marynarki niemieckiej i powrócił w rodzinne strony. 6 stycznia 1919 r. udał się do Opalenicy na zebranie „Sokoła”. 9 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do Kompanii Opalenickiej. I tego samego dnia wyruszył z kompanią na front pod Zbąszyń. W marcu 1919 r. Kompania Opalenicka weszła w skład 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 pułk piechoty). W marcu 1920 r. pułk został przeniesiony do Złoczowa, a potem na front bolszewicki. Marcin Grześkowiak brał także udział w ofensywie na Kijów, później walczył na froncie białoruskim. Został mianowany plutonowym. 17 grudnia 1920 r. wrócił wraz z pułkiem do Wielkopolski. 7 lipca 1921 r. zwol-

niono go do rezerwy. Rozpoczął prace w Straży Celnej w Wieleniu nad Notecią, potem w Wąchabnie. 23 października 1923 r. ożenił się z Wiktorią Cichówną. Miał z nią dzieci: Irenę (ur. 1924) i Zofię (ur. 1926). W 1928 r. został przeniesiony do Moch. W lipcu 1929 r. został mianowany starszym strażnikiem granicznym. 8 kwietnia 1931 r. służył we Flotylli Straży Granicznej na Helu. W 1937 r. wnioskował o Krzyż Walecznych. Wniosek jednak został odrzucony. Dalsze losy Marcina Grześkowiaka nie są znane.

CAW, odrzuc. 31.01.1938; Archiwum Państwowe w Poznaniu, 884 Związek Powstańców Wielkopolskich, sygn. 31, Spis zweryfikowanych Powstańców Wielkopolskich (1933–34), poz. 2568, zweryfikowany pod numerem 10034.

Grażyna Sielicka

Hampel Jan (1889–1966), urodził się 5 lipca 1889 r. w Śmiglu jako syn Karola i Seweryny z domu Zajke. Rodzice jego byli pracownikami folwarcznymi w majątku Koszanowo–Dwór. Miał 2 braci i 3 siostry. Po ukończeniu szkoły powszechnej zatrudnił się w browarze u Niemca w Śmiglu i rozwoził koźmi piwo po bliższej i dalszej okolicy, w tym do Przemętu, Moch i Kaszczoru. Podczas I wojny

Jan Hampel

światowej służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim w Belgii i Francji. Po powrocie do rodziny wstąpił w Śmiglu jako ochotnik do oddziału powstańczego, z którym brał udział w akcjach zbrojnych w okolicach Bukówca Górnego, Krzycka i Lipna pod Leszmem. Po zakończeniu walk powstańczych uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1921 r. przywędrował z rodziną do Zaborowa k. Przemętu. Tam otrzymał mieszkanie folwarczne oraz pracę robotnika fizycznego w majątku Zaborowo, którego właścicielami byli Kazimiera i Antoni Grzesińscy. Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939 r. Wzięty do niewoli pod Kutnem, wrócił po kilku tygodniach do rodziny i pracował nadal w majątku ziemskim, którym zarządzał Niemiec o nazwisku Rodsol. Po wyzwoleniu w 1945 r. nie zmienił miejsca zatrudnienia. Zmarł 7 listopada 1966 r. Spoczywa w Przemęcie na cmentarzu przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Żonaty z Wiktorią z d. Frąckowiak, miał siedmioro dzieci: Walentynę (1915–1982, po mężu Rosiak), Władysława (1919–2000), Stefanię (ur. 1921, po mężu Pochanke), Stanisława (1924–1993), Ludwika (ur. 1928), Martę (ur. 1931, po mężu Elimer) oraz Franciszkę (ur. 1933, po mężu Domagała).

Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/89, s. 8–10; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigla i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Śmigiel–Kościan 1994, s.

Antoni Fornalski

Hanke Edward (1895–1975), lekarz medycyny, specjalista reumatolog, działacz plebiscytowy. Urodził się 14 stycznia 1895 r. w Bytomiu, w rodzinie lekarza Maksymiliana i Heleny Nehmann. Gimnazjum humanistyczne ukończył w Bytomiu. Medycynę studiował we Wrocławiu, Monachium, Berlinie i we Lwowie. Dyplom lekarski otrzymał na Uniwersytecie Lwowskim (20 grudnia 1921). Podczas studiów był członkiem Grupy Narodowej i ZET. Pierwszą pracę podjął (1918) będąc jeszcze studentem. Po wybuchu powstania wielkopolskiego przedostał się ze Śląska do Wielkopolski i 4 lutego 1919 roku wstąpił ochotniczo do Wojska Wielkopolskiego. Pełnił służbę w X szpitalu wojskowym (do 14 lutego). Na własną prośbę został skierowany początkowo na front Zachodnim, w okolice Lwówka, Nowego Tomysła i Chrośnicy, później był lekarzem w szpitalu w Gołańczy, Kcyni i Szubinie. Z 1 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich przeszedł na front wschodni (21 czerwca). 3 lipca otrzymał przydział na stanowisko lekarza baonu 1 Pułku Strzelców Bytomskich i został wysłany do Ostrowa, a następnie do Wielunia. Brał udział w pracach plebiscytowych na Górnym Śląsku, był komisarzem

Edward Hanke

plebiscytowym na pow. prudnicki. Uczestniczył w II i III powstaniu śląskim, organizował i prowadził punkty opatrunkowe. Do 10 maja 1921 roku był adiutantem Szefa Sanitarnego Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych, skąd został oddelegowany do Lwowa w celu ukończenia studiów. W 1922 r. zamieszkał w Chorzowie, gdzie pracował jako lekarz Kasy Chorych i Spółki Brackiej. Na przełomie 1922 i 1923 r. przebywał w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej na Uniwersytecie Johna Hopkinsa w Baltimore, w ramach Fundacji Rockefellera. Od 1923 roku był przewodniczącym lekarskiej Spółki Brackiej, a w latach 1931–1937 również przewodniczącym Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków na Śląsku; w 1935 r. został członkiem zarządu Śląskiej Izby Lekarskiej i stałym przedstawicielem w Naczelnej izbie Lekarskiej w Warszawie. Wybrany do Rady Miejskiej w Chorzowie, przez trzy lata był jej przewodniczącym. W 1940 roku został aresztowany przez gestapo i osadzony w Sosnowcu, Po zwolnieniu został wysiedlony do Częstochowy, gdzie był lekarzem w fabryce włókienniczej. Jako członek AK wykładał anatomię na tajnych kursach lekarskich UP. Po wyzwoleniu organizował służbę zdrowia na Śląsku. W latach 1945–1950 był Komisarzem Okręgowym Izby Lekarskiej; 1945–1949 przewodniczącym Związku Zawodowego Lekarzy Województwa Śląsko-Dąbrowskiego. Współpracował z redakcją „Śląskiej Gazety Lekarskiej i Medycyny Pracy”. Zorganizował i był sekretarzem Oddziału Katowickiego Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny. Od 1950 roku był kierownikiem Poradni Przewodniczącej, a od 1957 roku ordynatorem oddziału reumatologicznego

Szpitala Miejskiego im. dra A. Mieleckiego w Chorzowie. W 1951 roku zorganizował koło Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, od 1971 roku był jego sekretarzem. Był też członkiem Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Międzynarodowej Ligi do Walki z Chorobami Reumatycznymi. Napisał ponad 30 prac z dziedziny medycyny pracy, medycyny społecznej, historii medycyny oraz kilka tomów pamiętników. Zmarł 28 października 1975 roku w Chorzowie i tam został pochowany na cmentarzu przy kościele św. Jadwigi. Jego imieniem został nazwany oddział reumatologiczny szpitala przy ul. Strzelców Bytomskich w Chorzowie. Był odznaczony Orderem Sztandaru Pracy II kl., Medalem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski V kl., Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i in. Żonaty z Emilią Wojciechowską, miał troje dzieci: Irenę (ur. 1923), Janusza (ur. 1925) i Krystynę (ur. 1926).

CAW, Teczka personalna 1934; Teczka odznaczeniowa MN 25.4.32; Encyklopedia Powstań śląskich, Opole 1982; K. Brożek, Polska Służba Medyczna w Powstaniach Śląskich i Plebiscycie, Opole 1973; tenże, Dr med. Edward Hanke (1895–1975), członek honorowy PTHM, „Archiwum Historii Medycyny” 1976, nr 3; E. Hanke, Życie spełnionych marzeń. Pamiętniki (maszynopis); tenże, 1 Pułk Strzelców Bytomskich, Katowice 1968; informacje córki Krystyny Spaltenstein (rękopis); Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Słownik ..., s. 123–124.

Eligiusz Tomkowiak

Hanke Emilia (1895–1984), lekarz medycyny, specjalista reumatolog, działaczka społeczna. Urodziła 30 maja 1895 r. w Ruchocicach (k. Grodziska Wlkp.), w rodzinie nauczycieli Tomasza Wojciechowskiego i Władysławy z Kłosiów. Medycynę studiowała na uniwersytetach we Wrocławiu, Monachium i Berlinie. W okresie studiów aktywnie działała w Grupie Narodowej. Po wybuchu powstania wielkopolskiego pełniła funkcję lekarza pomocniczego na froncie zach., podczas walk pod Zbąszyniem. Później pracowała w szpitalu wojskowym w Wolsztynie, w którym ordynatorem był Niemiec. Z pełnym poświęceniem pomagała powstańcom. Dyplom lekarza otrzymała w 1921 roku na uniwersytecie we Lwowie. W 1922 roku poślubiła doktora med. Edwarda Hanke (zob.) i osiedliła się w Chorzowie, gdzie pracowała jako lekarz reumatolog. Miał troje dzieci: Irenę (ur. 1923), Janusza (ur. 1925) i Krystynę (ur. 1926). Działała społecznie, przyczyniła się do zorganizowania punktów zwanych *Kroplą Mleka*, których celem było zaopatrzenie dzieci z biednych rodzin śląskich w mleko. We wrześniu 1939 roku ewakuowana do Suchedniowa, w 1940 roku została aresztowana przez gestapo i uwięziona w Chorzowie. Po zwolnieniu z więzienia została wysiedlona z mężem do Częstochowy, gdzie niosła bezinteresowną pomoc bezrobotnym. Po wyzwoleniu wróciła (1945) do Chorzowa i poświęciła się wyłącznie pracy zawodowej. Zmarła tam 12 lutego 1984 roku i wraz z mężem spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Jadwigi. Była odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

E. Hanke, Życie spełnionych marzeń. Pamiętniki (maszynopis); teczka z dokumentami i fotografiami ze zbiorów rodziny; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje córki Krystyny Spatlenstein (rękopis); Słownik ..., s. 124.

Eligiusz Tomkowiak

Herkt Piotr (1897–1969), urodził się 17 czerwca 1897 r. w Perkowie, (daw. pow. babimojski) w rodzinie rolnika Ksawerego i Katarzyny z domu Siuda. Miał jednego brata i trzy siostry. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej pracował na ojcowiznie. W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim w Belgii i Francji. Po powrocie z wojny do rodzinnego domu na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego udał się z grupą kolegów do Wolsztyna i wstąpił do oddziału powstańczego ppor. Stanisława Siudy, pochodzącego z Błotnicy. Brał udział w wyzwoleniu Wolsztyna 5 stycznia 1919 r., a potem uczestniczył w akcjach zbrojnych w okolicach Obry, Jażyńca, Kopanicy i Kargowej. Po zakończeniu walk powstańczych na „odcinku wolsztyńskim” wrócił do rodziców i pracował w gospodarstwie. Pod koniec II wojny światowej z polecenia władz okupacyjnych wywoził własnym zaprzęgiem

Piotr Herkt

Niemców zamieszkałych w Perkowie w ich rodzinne strony. Do domu swego wrócił dopiero po pół roku. Zmarł 7 marca 1969 r. Spoczywa w Przemęcie na cmentarzu przy kościele św. Andrzeja. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem WP. W 1968 r. został członkiem ZBoWiD-u. Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa z Pelagią Przydróżną miał trzy córki: Helenę (ur. 1922), Emilię (ur. 1925) i Stefanię (ur. 1927). Z drugą żoną–Heleną Marach miał pięcioro dzieci: Irenę (ur. 1932), Franciszka (ur. 1935), Mieczysława (ur. 1937), Ludwika (ur. 1938) i Jadwigę (ur. 1941).

Muzeum Regionalne im. M. Rożka w Wolsztynie, Wykaz Powstańców Wielkopolskich walczących o Wolsztyn i okolice; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 83; Głos Wolsztyński z 1959 r., nr 2, s. 5; Informacja spisana przez prawnuka Błażeja Dalekiego z Przemętu.

Antoni Fornalski

Herkt Stanisław (1891–?), urodził się 9 maja 1891 r. w Tomicach pow. Poznań. Syn Augustyna i Józefy z domu Antkowiak. Do szkoły powszechnej uczęszczał w rodzinnej miejscowości. Potem praktykował u ojca, który był cieślą i rolnikiem. We wniosku o odznaczenie Medalem Niepodległości pisał, iż działał w kółku parafialnym, czytał polskie pisma i uczył się historii ojczystej. 12 września 1911 r. został wcielony do armii niemieckiej i służył w 163 pułku piechoty w Neumunster w północnych Niemczech. W wojsku

przebywał do 1913 r. Po powrocie pracował w warsztacie ojca. Pierwszego dnia wojny światowej został zmobilizowany do 6 pułku grenadierów pruskich w Poznaniu. 8 sierpnia 1914 r. wyruszył na front zachodni. Walczył na terenie Francji i Belgii. 29 września 1914 r. został ranny w kolano. W szpitalu przebywał do 15 listopada 1915 r., potem został zwolniony. Pracował w warsztatach wojskowych w Bawarii. 22 sierpnia 1918 r. rozpoczął w Poznaniu pracę na kolei jako konduktor. Służył też w Straży Ludowej w dzielnicy Poznań Górczyn i Poznań Zamek. Strzegł majątku kolejowego przed Niemcami. 26 grudnia 1918 r. brał udział w pochodzie witającym Ignacego Paderewskiego w Poznaniu. W czasie powstania uczestniczył w zajmowaniu Dworca Głównego, koszar Szóstaków i lotniska Ławica. Komendantem V dzielnicy był porucznik piechoty Jakób Hęćka, a III dzielnicy podporucznik Wiktor Kociałkowski. W 1919 r. Stanisław Herkt ożenił się. Miał dwoje dzieci: Józefa i Genowefę. Pracował w okresie międzywojennym jako kierownik pociągu II klasy. Był odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości W 1938 r. pisał do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Wniosek odrzucono. Dalsze losy Stanisława Herkta nie są znane.

CAW, Akta odznaczeniowe, odrzuc. 30. 05.1938 r.

Grażyna Sielicka

Hoffa Stanisław (1896–1960), urodził się 12 listopada 1896 r. w Sapowicach. Był synem mistrza kołodziejskiego Marcina i Józefy z domu Bartko-

wiak. Uczęszczał do szkoły ludowej w Komornikach pow. Poznań potem uczył się zawodu u ojca. W chwili wybuchu wojny ojciec został zmobilizowany. Stanisław Hoffa jako najstarszy z rodzeństwa rozpoczął pracę na poczcie w Komornikach na stanowisku zastępcy listonosza. W kwietniu 1916 r. został wcielony do armii niemieckiej (3 pułk grenadierów w Królewcu). W lipcu 1916 r. skierowano go wraz z 48 pułkiem piechoty na front zachodni do Francji. Brał udział w walkach nad Sommą, w Szampanii, pod Verdun, w Wogezach. Na froncie pozostawał aż do zakończenia działań wojennych. Jako młodszy rocznik nie został zwolniony do cywila, mimo, że 16 miesięcy nie miał urlopu. Święta Bożego Narodzenia spędził w Komornikach, gdyż dostał z domu telegram o chorobie matki i na tej podstawie otrzymał urlop. 29 grudnia 1918 r. zgłosił się jako ochotnik do kompanii powstańczej w Poznaniu. Następnie służył w 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W maju 1919 r. wyjechał z pułkiem na front pod Czarnków. W czerwcu 1919 r. pułk walczył pod dowództwem pułkownika Andrzeja Kopy pod Rynarzewem. Z Wielkopolski wyjechali pod Lwów. We wrześniu 1919 r. pułk stacjonował w Krotoszynie. Stanisław Hoffa przebywał wtedy w szpitalu, chorował na zapalenie płuc i chorobę serca. 1 kwietnia 1920 r. został przydzielony do 7 Dywizjonu Żandarmerii i wysłany na front wschodni przeciw bolszewikom. Walczył w obronie Warszawy. Po odparciu bolszewików stacjonował z plutonem żandarmerii polowej w Wilejce (dziś na Białorusi) pełniąc patrole i kontrole pociągów. W lipcu 1921 r. wrócił do Poznania. Został zwolniony ze służby wojskowej. Uczył się dalej

w zawodzie kołodzieja i złożył egzamin czeladniczy w Izbie Rzemieślniczej w Poznaniu. Następnie rozpoczął pracę w Wielkopolskiej Hucie Miedzi na Rudniczu. W marcu 1922 r. wstąpił do służby kolejowej i pracował do 1937 r. w warsztatach kolejowych. W maju 1923 r. ożenił się z Jadwigą Kornasz, z którą miał syna Stanisława (ur. 4 listopada 1923 r.). Potem owdowiał i ponownie ożenił w marcu 1932 r. z Marią Rzepka. Pisał w 1936 r. do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Wniosek o odznaczenie odrzucono. Zmarł 31 grudnia 1960 r. w Poznaniu i pochowany został na Cmentarzu Górczyńskim parafii p. w. Matki Boskiej Bolesnej przy ulicy

CAW, odrzucone 22.02.1937r.; Archiwum Państwowe w Poznaniu–884 Związek Powstańców Wielkopolskich, sygn. 31 Spis zweryfikowanych Powstańców Wielkopolskich (1933–34), poz. 1950; Informacje Bogdana Czerwińskiego z Komornik.

Grażyna Sielicka

Jabłoński Jakub (1898–1967), urodził się 14 lipca 1898 r. w Karolewie k/ Rogoźna pow. Oborniki. Syn Jana i Franciszki Jabłońskich. Jako uczeń szkoły powszechnej brał udział w 1905 r. w strajku szkolnym. W 1918 r. jako żołnierz armii pruskiej przebywał na

Jakub Jabłoński

ćwiczeniach w Biedrusku k/ Poznania. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wrócił do domu z pełnym ekwipunkiem wojskowym. W Rogoźnie wstąpił do oddziałów powstańczych, z którymi 31. XII. 1918 r. uczestniczył z bronią w rękę w oswobodzeniu od Niemców Rogoźna, a następnie Ryczywołów, Wągrowca, Budzyna, Chodzieży i innych miejscowości. Po zakończeniu I wojny światowej zamieszkał w Bydgoszczy, gdzie był zawodowym żołnierzem w pułku piechoty. W 1937 r. z powodu ciężkiej choroby przeszedł na rentę wojskową i przeniósł się z rodziną do Rogoźna. W czasie okupacji hitlerowskiej został wysłany na przymusowe roboty do Niemiec i tam pracował na kolei. Z powodu choroby wrócił do Rogoźna, gdzie został zatrudniony w niemieckim gospodarstwie rolnym. Po II wojnie światowej osiedlił się w Legnicy. Tam do czasu przejścia na emeryturę pracował w Legnickim Przedsiębiorstwie Wodociągów i Kanalizacji. Aktywnie uczestniczył w działalności społecznej w środowisku Powstańców Wielkopolskich w Legnicy. Zmarł 20 lipca 1967 r. w Legnicy, gdzie został pochowany w mundurze Powstańca Wielkopolskiego na Cmentarzu Komunalnym. Zawarł związek małżeński ze Stanisławą Giergowicz. Mieli pięcioro dzieci: Jan (ur. 1921r.), Czesław (ur. 1922 r.), Halina (ur. 1927 r.), Ludwik (ur. 1931 r.), Maria (ur. 1936 r.). Po śmierci żony ponownie ożenił się w 1963 r. z Marią Misiak.

Wspomnienia Powstańców Wielkopolskich zamieszkałych w Legnicy w 1966 r. (k. 31 i 1 mapa), Biblioteka PAN w Kórniku. Sygn. B. K. 12159. Dokumenty w posiadaniu wnuczki Zdzisławy Teresy Kaniuki; Kowalak Czesław,

Jabłoński Jakub (1898–1967), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 64–65.

Czesław Kowalak

Jakubowicz Stanisław (1897–1972), podoficer zawodowy WP, urodził się 5 maja 1897 r. we wsi Ujazd powiat Grodzisk Wielkopolski (dawny powiat śmigieński), jako syn Feliksa i Łucji z domu Ignaczak. Po śmierci matki wyjechał wraz z starszym bratem do miejscowości Hamborn nad Renem, gdzie ukończył szkołę elementarną. Z zawodu był górnikiem. W styczniu 1916 roku powołany został do armii pruskiej. Służył od stycznia do kwietnia 1916 w 117 pułku piechoty, a następnie do końca wojny w 118 pułku piechoty im. Księcia Karola. Po walkach nad Sommą, Verdun, Ypern, Arras został dekorowany pruskim krzyżem żelaznym II klasy, tam też został ciężko ranny i trafił do szpitala. Po wyleczeniu ran powraca do 118 p. p. W maju 1918 został kolejny raz ranny. W szpitalu, w którym przebywał do grudnia 1918 roku, został odznaczony przez dowódcę pułku medalem waleczności. Brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim, walczył na ulicach miasta Poznania, gdzie ponownie został ranny. W lutym 1919 roku wstąpił do tworzącego się regularnego Wojska Wielkopolskiego. Przydzielony został do 6 kompanii 2 pułku Strzelców Wielkopolskich (56 pułk piechoty Wielkopolskiej). Od kwietnia 1919 przebywał na froncie zachodnim (okolice Wolsztyna), gdzie walczył z Grenzschutzem, niejednokrotnie odznaczając się w walkach.

W dniach 4, 5 września 1919 roku wyruszył wraz z 2 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich (56 p. p.) na front wschodni, gdzie przebywał do 6 kwietnia 1920, kiedy to kolejny raz odniósł rany. 1 listopada 1919 roku został awansowany na stopień kaprała. W maju 1920 powrócił do Bobrujska, gdzie stacjonowała jego macierzysta jednostka. 3 lipca zorganizowany został silny wypad na pozycje bolszewickie (wypad na Stołpiszczce). Kpr. Stanisław Jakubowicz zgłosił się jako ochotnik do 8 kompanii 56 p.p. Podczas starcia z nieprzyjacielem uzbrojonym w trzy samochody pancerne, dowódca kompanii ppor. Fryder został ciężko ranny, kompania uległa rozproszeniu, w tej sytuacji kpr. Stanisław Jakubowicz objął dowództwo po rannym oficerze i w zaciętych walkach zdobył samochód pancerny oraz samochód ciężarowy. O to krótki cytat opisujący czyny, jakich dokonał Stanisław Jakubowicz: „Wyróżnił się w tej akcji kaprał Jakubowicz objawszy po ciężko rannym ppor. Fryderze dowództwo kompanii, rzucił się na czołowy samochód pancerny i uczepiwszy się go, wrzucił do środka granaty ręczne, wyrzucane jednak natychmiast przez załogę. Trwała ta walka kilkanaście minut, w czasie której kpr. Jakubowicz został ranny. W końcu związawszy trzy granaty ręczne razem, kpr. Jakubowicz wytrzymał je w skrwawionej ręce do ostatniej chwili i po wrzuceniu do środka rozniósł w kawały załogę.”. Jest to opis działań 55 pułku piechoty i 56 pułku piechoty w rejonie Kozulicze–Stołpiszczce w nocy z 3 na 4 czerwca 1920 roku i pochodzi z książki „14 Dywizja Piechoty–1–sza Dywizja Strzelców Wielkopolskich w wojnie i pokoju”, wydanej w Poznaniu w 1930 roku. Inny opis

znajduję się w książce „Zarys Historji Wojennej Pułków Polskich 1918–1920, 56 pułk piechoty” Stanisława Siudy, (niestety nazwisko zostało zamienione z Jakubowicz na Jakubowski, co mogło być wynikiem błędu edytorskiego): „Niebawem rozpoczęła się walka. Nieprzyjaciel w Stołpiszczach zaskoczony przez posuwającą się z północy kolumnę 55-go pułku i od południowego wschodu przez 56-ty pułk, starał się wydostać z matni. Dwoma samochodami pancernymi uderzył na ppor. Fryderyka (dowódca kompanii II batalionu). Napięcie boju coraz bardziej wzrastało. Jeden samochód zdążył już uciec, drugi zaś został uszkodzony, lecz mimo to walczył dalej. Wkrótce III batalion dotarł do szosy i teraz podporucznicy Cieślak i Bauer z III batalionu oraz kapral Jakubowski z II batalionu dopadli samochodu, rzucając granaty ręczne przez otwory strzelnicze w panczeru. Samochód pancerny został ubezwładniony”. Podczas ofensywy i defensywy odznaczył się jeszcze wielokrotnie w walkach nad Bugiem. Przypisane mu zostaje wzięcie do niewoli dowódcę pułku bolszewickiego i wielu jeńców. Po zakończonej wojnie udał się na Górny Śląsk, gdzie walczył w Powstaniu Śląskim. Wielokrotnie dając świadectwo męstwa i odwagi, będąc kilkakrotnie ranny, w listopadzie 1920 został odznaczony Orderem Wojsnym Virtuti Militari kl. V (nr 1045). W 1922 r. został mianowany sierżantem. W lutym tego samego roku przeniesiony do 4 kompanii 57 pułku piechoty. W dniu 24 listopada 1922 r. w Belwederze został osobiście przez Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego udekorowany Orderem Wojsnym Virtuti Militari kl. IV (nr 6) i od tego dnia zasiadał w Kapitułce Orderu Virtuti Militari, w której

skład oprócz wyżej wymienionego wchodził: marszałek Polski Józef Piłsudski, gen. broni Zygmunt Zieliński, gen. broni Tadeusz Jordan-Rozwadowski, gen. broni Stanisław Szeptycki, gen. dyw. Edward Rydz-Śmigły, gen. dyw. Stanisław Haller, gen. dyw. Jan Romer, płk Stefan Dąb-Biernacki, ppłk Gustaw Paszkiewicz, mjr Zygmunt Piasecki, ppłk Kazimierz Rybicki oraz sierż. Kazimierz Sipika. Sierżant Stanisław Jakubowicz odznaczony został również Krzyżem Walecznych (nr 29497). Po powrocie do Wielkopolski, 10 listopada 1920 r. zawarł związek małżeński z Stanisławą Wyrwińską, w Rakoniewicach. Stanisława Jakubowicz zmarła 31 marca 1937 r. 29 sierpnia 1937 r. w Czempiniu, zawarł związek małżeński z Marianną Krzeszczakówną. Stanisław Jakubowicz był wtedy starszym sierżantem w stanie spoczynku, zamieszkałym w strzelnicy wojskowej przy ul. Bukowskiej w Poznaniu. Jego dalsze losy pozostają nieznane. Zmarł 19 maja 1972. Pochowany został w Poznaniu.

Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej pw. św. Jadwigi w Grodzisku Wielkopolskim; Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej pw. św. Wawrzyńca w Kamieńcu; Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej pw. św. Marcina i św. Stanisława Biskupa w Rakoniewicach; Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej pw. św. Michała Archanioła w Czempiniu; Centralne Archiwum Wojskowe, Akta personalne st. sierż. Stanisław Jakubowicz, sygn. AP 879; 14 Dywizja Piechoty–1-sza Dywizja Strzelców Wielkopolskich w wojnie i pokoju, Poznań, 1930, str. 77; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari 1792–

1945. *Wykaz odznaczonych za czyny z lat 1863–1864, 1914–1945, Koszalin, 1997*; *Siuda S., Zarys Historji Wojskowej Pułków Polskich 1918–1920. 56 pułk piechoty, Warszawa, 1928, str. 23*; *Szwajcer J. (Jotes), Oficerowie i podoficerowie zawodowi 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w karykaturze, Krotoszyn, 1930*; *Żołnierz Wielkopolski z ilustracjami, nr 6, z dnia 21 kwietnia 1923 roku, Sierżant Stanisław Jakubowicz z 56 p. p. Kawaler orderu Virtuti Militari klasy V-tej i IV-tej, str. 5.*

Michał Jakubowicz

Jakubowski Stefan (1895–1985), lekarz weterynarii, działacz społeczny. Urodził się 21 października 1895 r. w Gninie (b. powiat grodziski), w rodzinie inspektora szkolnego Ignacego i Ludwiki ze Słupińskich. Naukę w szkole średniej rozpoczął w Wągrowcu, maturę zdał w gimnazjum klasycznym w Inowrocławiu. Aktywnie działał w Towarzystwie Tomasza Zana i Tajnej Drużynie Harcerskiej. Do armii niemieckiej został powołany 14 czerwca 1915 roku, służbę zakończył 13 grudnia 1918 roku w stopniu szeregowca. Do oddziałów powstańczych wstąpił 2 stycznia 1919 roku. Pełnił służbę w 3 baonie 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (od 24 listopada) i brał udział w walkach pod Szubinem, Rynarzewem, Czarnkowem, w Inowrocławiu przy zdobywaniu koszar artylerii i 140 Pułku Piechoty oraz gmachu poczty. Walczył z pułkiem w obronie Lwowa, pod Husiatynem, Podhajcami i nad Zbruczem. W 1920 roku został przydzielony jako podchorąży weterynarii do Szpitala Koni nr 7 w Poznaniu. Po demobilizacji ukończył trzy semestry na UP. W 1921 roku wstąpił do

Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie; z pasją oddawał się pracy naukowej i społecznej. Kilkakrotnie był członkiem zarządu Bratniej Pomocy Studentów Medycyny Weterynaryjnej; pełnił kolejno funkcje bibliotekarza i sekretarza, w 1922 roku został prezesem. Był współzałożycielem i pierwszym prezesem Chóru Studentów Medycyny Weterynaryjnej oraz założycielem i członkiem zarządu Towarzystwa Studentów Kresów Zachodnich. W 1925 roku przewodniczył delegacji polskiej na Międzynarodowy Zjazd Samopomocy Studenckiej w Marburgu an der Lahn. 18 lipca otrzymał dyplom lekarza weterynarii. Do 1 sierpnia 1927 roku pracował jako asystent w Poliklinice Chirurgicznej we Lwowie. 4 lipca uzyskał stopień dra medycyny weterynaryjnej. Następnie był dyrektorem rzeźni miejskiej w Brodnicy (do grudnia 1928), później przez kolejny rok w Starogardzie. 15 grudnia 1929 r. objął funkcję lekarza weterynarii na miasto i pow. Grudziądz, którą sprawował do 1 maja 1933 roku. Równocześnie prowadził wykłady w Państwowej Średniej Szkole Hodowlano-Rolniczej. Zorganizował w Grudziądzu Szkołę Kucia Koni, której był pierwszym kierownikiem i wykładowcą. W latach 1933–1939 zajmował stanowisko Inspektora Wydziału Weterynarii w Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim w Toruniu. Zorganizował pierwszy w kraju Związek Oglądaczy Mięsa i Wojewódzki Oddział Towarzystwa Ochrony Zwierząt. We wrześniu 1939 roku pracował w Rzeźni Polowej nr 1 w Warszawie. W okresie okupacji był kierownikiem firmy Bacutil w Lublinie. Od lipca 1944 roku brał udział w pracach Komitetu Weterynaryjnego

przy PKWN, przyczynił się do zorganizowania służby weterynaryjnej na terenach wyzwolonych. Od lutego 1945 roku do marca 1947 roku był Naczelnikiem Wydziału Weterynaryjnego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. W maju 1947 roku został inspektorem weterynarii w Zjednoczeniu PGR w Opolu, gdzie pracował do 31 października 1963 roku. W latach 1963–1965 był kierownikiem opieki nad hodowlą wielkostatną w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii w Opolu, jako konsultant współpracował z tamtejszym ogrodem zoologicznym. Prowadził wykłady z deontologii i historii medycyny weterynaryjnej na Wydziale Weterynaryjnym Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu. 22 listopada 1966 roku uzyskał habilitację, a w czerwcu 1968 roku przeszedł na emeryturę. W okresie pracy zawodowej pełnił szereg funkcji społecznych. Był członkiem Zarządu Głównego Zrzeszenia Lekarzy RP, Zarządu Pomorsko–Mazurskiej Izby Lekarsko–Weterynaryjnej. W Opolu zorganizował pierwszy w kraju Oddział Związku Lekarzy Weterynarii oraz Wojewódzki Oddział Sekcji Weterynaryjnej SITR i został jego pierwszym prezesem. W latach 1961–1965 był wiceprezesem Zarządu Głównego Związku Lekarzy Weterynarii. Przez następne cztery lata był członkiem Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918–1919. Pełnił też funkcję prezesa Komisji Deontologicznej Zarządu Głównego Związku Lekarzy Weterynarii. Od 1969 roku był kierownikiem Sekcji Historycznej Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych, później został jej kierownikiem honorowym. Był również członkiem Światowego Towarzystwa Histo-

rii Medycyny Weterynaryjnej, Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny oraz in. towarzystw zawodowych i naukowych. Utrzymywał kontakty z wieloma zagranicznymi placówkami historii medycyny w Austrii, Danii, RFN, Czechosłowacji i we Włoszech. W 1979 roku został członkiem Rady Programowej czasopisma *Medycyna Weterynaryjna*, był autorem i współautorem ponad 80 prac naukowych. Zmarł 20 lutego 1985 roku w Opolu, został pochowany w kwaterze powstańców wielkopolskich na cmentarzu junikowskim w Poznaniu. Za wybitne zasługi w pracy zawodowej i społecznej odznaczony został m. in. Orderem Odrodzenia Polski IV i V kl., Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi. Był dwukrotnie żonaty: z Bronisławą Borakowską–miał dwoje dzieci: Barbarę (ur. 1926) i Wojciecha (ur. 1929) oraz z Anną Kossowską–małżeństwo to było bezdzietne.

CAW, Akta odznaczeniowe (odrzuc. 25 I 1937, odrzuc. 31 I 1938); J. Tropillo, Odznaczenie Krzyżem Oficerskim OOP doc. Dr hab. S. Jakubowskiego, „Życie Weterynaryjne” 1980, nr 6; B. Wrzyszczyński, Dane z życia dra med. wet. S. Jakubowskiego (maszynopis); teczka z dokumentami i notatkami osobistymi S. I.; S. Jakubowski, Lekarz weterynarii w Powstaniu i WW 1919 r., „Życie Weterynaryjne” 1964, nr 12; informacje żony Anny (maszynopis); Zbiory Gabinetu Pamiętek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Słownik ..., 131–132.

Eligiusz Tomkowiak

Janiec Władysław (1899–1970), urodził się 9 maja 1899 r. w Dobrzycy (powiat Krotoszyn), w rodzinie Franciszka i Stanisławy z domu Jasiniak. Ukończył szkołę powszechną w Dobrzycy. Powołany do armii pruskiej, uczestniczył w I wojnie światowej. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego i walczył w okolicach Krotoszyna. Później w szeregach Pułku Artylerii Ciężkiej z Poznania brał udział w walkach na Ukrainie w 1919 roku i wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku. Po demobilizacji wrócił do Dobrzycy i zatrudniony został jako funkcjonariusz państwowy, pracownik Poczty Polskiej. Od 1935 roku do października 1939 roku pracował na stanowisku urzędnika państwowego Poczty Polskiej w Poznaniu. 27 listopada 1939 roku wraz z żoną i czworgiem dzieci został wyrzucony z w mieszkania i osadzony w obozie przejściowym w Poznaniu na ul. Głównej. W dniach 1–4 grudnia tego roku wraz z innymi Polakami, wywieziono rodzinę Jańców do Ostrowca Świętokrzyskiego. Od 1940 do 1945 roku pracownik poczty w Ostrowcu Świętokrzyskim. Za czynne znieważenie żołnierza niemieckiego więziony przez hitlerowców w więzieniu w Sandomierzu. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił z rodziną do Poznania. Podjął prace jako urzędnik państwowy, pracownik Poczty Pol-

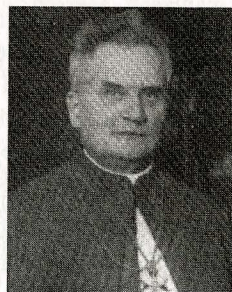
Władysław Janiec

skiej. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/1919 w Poznaniu. Zmarł w Poznaniu 25 marca 1970 r. oku i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie (kwatery R 9/5, rząd E, grób nr 37). Na nagrobku, pod imieniem Władysława widnieje napis: *Powstaniec Wielkopolski*. Odznaczony był Krzyżem Walecznych i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. 28 października 1924 r. zawarł związek małżeński z Heleną z domu Zych (14 stycznia 1900–30 stycznia 1996). Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Mieczysław (ur. 26 września 1925), pułkownik pożarnictwa; Stanisław (26 lipca 1927), magister ekonomii; Władysław (ur. 28 września 1932), inżynier zootechnik i Halina (ur. 28 marca 1936), ekonomista.

Janiec Stanisław, Wspomnienia, maszynopis; Dokumenty, fotografie i pamiątki za zbiorów rodzinnych.

Stanisław Janiec

Jankiewicz Stefan Ludwik (1866–1936), proboszcz w Słupi, później w Lesznie, kanonik kapituły poznańskiej, dziekan leszczyński. Urodził się 12 sierpnia 1866 r. w Krotoszynie, był synem Stefana, rolnika i Florentyny z Trawińskich. Do szkoły elementarnej uczęszczał w latach 1873–1878 w Kro-

ks. Stefan Ludwik Jankiewicz

toszynie. Naukę w szkole średniej rozpoczął w 1878 w Krotoszynie, a od 1886 kontynuował w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie 30 sierpnia 1889 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. W latach 1889–1893 studiował teologię w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu i (practicum) w Gnieźnie. Świecenia kapłańskie otrzymał 16 sierpnia 1893 r. Pracę duszpasterską rozpoczął jako wikariusz w Pile, następnie od 1 października 1894 r. do 13 maja 1897 r. był wikariuszem w Buku. Później został powołany na administratora do Wysocka (dekanat ostrowski), gdzie przebywał do 1 kwietnia 1898 r., kiedy to mianowano go najpierw administratorem, a wkrótce potem proboszczem w Słupi (dekanat bukowski), gdzie duszpasterzował przez 23 lata. Przejściowo zarządzał również od 1 października 1913 r. sąsiednią parafią Tomice. 28 lutego 1921 r. przeniesiono go na probostwo św. Mikołaja w Lesznie Wlkp. 3 grudnia 1934 r. został kanonikiem kapituły katedralnej poznańskiej, a 18 czerwca 1935 r. dziekanem dekanatu leszczyńskiego. Zmarł 20 czerwca 1936 r.; kondukt żałobny prowadził bp Walenty Dymek. Pochowany został w Lesznie na nowym cmentarzu, który założył. Zachował się nagrobek w kształcie sarkofagu wykonany z czarnego marmuru. Kościół w Słupi w latach 1881–1922 utrzymywał Heinrich von Tiedemann (właściciel majątku Jeziorzki, współzałożyciel antypolskiej organizacji Ostmarkenverein–Hakaty). Dopiero w kwietniu 1912 r. po 14 latach starań, ks. Jankiewicz mógł przystąpić do przebudowy kościoła parafialnego. Zakończył ją szybko, już w grudniu tr., dobudowując dwie boczne nawy i przekształcając całość bu-

dowli w stylu neobazylikowym. W 1913 r. ze składek parafian wybudował w Słupi Dom Katolicki. W 1917 r. sprawił dla kościoła nowe organy. Jako proboszcz w Lesznie urządził nowy cmentarz grzebalny, zbudował kaplicę Serca Jezusowego, odrestaurował organy, postawił na cmentarzu przykościelnym grotę Matki Boskiej z Lourdes. Nauczał również religii w miejscowym gimnazjum żeńskim. W opiniach pruskiej policji ks. Jankiewicz był: *gorliwym mecenasem polskich dążeń, agitował żywo w wyborach na polskich kandydatów*. Władzom trudno jednak było udowodnić, że posługiwał się przy tym amboną. W latach 1891–1898 działał w zarządzie polskiego Tow. Przemysłowego w Buku. W 1907 r. został wybrany do polskiego Komitetu Wyborczego na pow. Poznań–Zachód. Wielokrotnie brał udział i przemawiał na polskich zebraniach przedwyborczych, m. in. w latach 1901–1912 w Stęszewie, w 1912 w Żabikowie (podkreślał tu, że Polak może głosować tylko na Polaka), w 1913 w Sadach i Luboniu. Opowiadał się zwykle za współpracą z partią niemieckich katolików–Centrum. W 1905 r. uczestniczył w zebraniu Straży w Stęszewie. Był długoletnim członkiem powiatowego komitetu Towarzystwa Czytelni Ludowych na pow. Poznań–Zachód i gorliwie zachęcał do szerzenia oświaty za pośrednictwem tego stowarzyszenia. W latach 1898–1921 należał do Kółka Rolniczego w Słupi i na jego zebraniach często wygłaszał referaty. W 1905 r. był prezesem zarządu i dyrektorem Banku Ludowego w Stęszewie. W 1911 r. wymieniono go jako patrona KTRP w Słupi. W 1917 r. został członkiem zwyczajnym Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1918 r. aktywnie uczestniczył w pra-

cach przygotowawczych do powstania wielkopolskiego i został wybrany do Rady Ludowej pow. Poznań–Zachód. W latach 20–tych wchodził w skład rady nadzorczej Banku Ludowego w Lesznie. Od 1921 r. był prezesem rady nadzorczej Towarzystwa Akcyjnego *Przędza* w Stęszewie. W latach 30–tych był prezesem Komitetu Tow. Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego na pow. leszczyński.

Na podstawie: Księża Społecznicy w Wielkopolsce 1894–1919. Słownik biograficzny, red. ks. L. Wilczyński i H. Szatkowski, tom II (I–O), Gniezno 2007, s. 33–34 (biogram autorstwa Nikodema Kowalskiego), do druku przygotowała

Grażyna Sielicka

Jankowiak Władysław (1897–1966), urodził się 1 czerwca 1897 roku w Poznaniu, w rodzinie urzędnika państwowego Antoniego i Katarzyny. Ukończył szkołę powszechną i gimnazjum w Poznaniu. Powołany do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim, we Francji pod Verdun. W grudniu 1918 roku wrócił do Poznania. Po wybuchu powstania wielkopolskiego wstąpił do I Kompanii Poznańskiej Bronisława Sępińskiego i brał udział we wszystkich walkach tego oddziału. Później służył w stopniu sierżanta w 57 pp w Poznaniu i uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Od października 1924 roku jako wyróżniający się podoficer został przeniesiony na stanowisko dowódcy plutonu do 4 Baonu Korpusu Ochrony Pogranicza do miejscowości Dederkały Wielkie na Kresach Wschodnich. Później kolejno służył: w latach 1930–1931

w 4 Baonie w Oborach na stanowisku szefa kompanii szkolno-odwodowej; w latach 1932–33 w 4 Baonie w Łanowcach na stanowisku dowódcy plutonu 3 kompanii granicznej. Od 1934 roku do 30 maja 1935 był dowódcą Strażnicy 4 Baonu w Michałowce. 1 czerwca 1935 roku został przeniesiony do 23 Baonu KOP Orany na Wileńszczyźnie, gdzie pełnił funkcję szefa 3 kompanii szkolno-odwodowej stacjonującej w Porzeczu koło Grodna. Na tym stanowisku pozostawał do 1938 roku. Później został przeniesiony do Oran do dowództwa 23 Baonu na stanowisko oficera żywnościowego. 17 września 1939 roku Orany zostały zajęte przez wojska sowieckie. O okresie okupacji niemieckiej mieszkał w Warszawie i pracował na kolei. Po zakończeniu wojny wyjechał do Gdańska, gdzie organizował straż portową. Od 1946 do 1965 roku był kierownikiem Wojewódzkiej Bazy Transportowo-Zaopatrzeniowej w Gdańsku–Wrzeszczu. Zmarł 28 marca 1966 roku w Gdańsku i pochowany został na cmentarzu Srebrzysto w Gdańsku–Wrzeszczu. Odznaczony był: Krzyżem Zasługi, wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym i Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę. Posiadał też pruski Krzyż Żelazny II klasy. Posiadał też Państwową Odznakę Sportową II stopnia. Od 1923 roku żonaty z Haliną Purzycką (zmarła 16 lutego 1981), nauczycielką. Z małżeństwa tego pozostało sześcioro dzieci: Tadeusz (ur. 8 czerwca 1926), marynarz, pilot portowy; Jan (ur. 18 września 1927), pułkownik rezerwy Wojska Polskiego, Wiceprezes Stowarzyszenia Weteranów Polskich Formacji Granicznych w Warszawie; Danuta (ur. 25 sierpnia 1929), pracownik zakładu farmacji; Zofia (ur. 31 grudnia 1931), pra-

cownik umysłowy; Barbara (ur. 4 grudnia 1935), pracownik umysłowy; Zenon (6 grudnia 1937), kierownik sklepu.

Olszewski M., Powstanie Wielkopolskie, Poznań 1968, s. 74; Prochwicz J., Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939, Warszawa 2003, s. 60; Dokumenty i pamiątki rodzinne; Informacje Jana Jankowiaka.

Ewelina Tomkowiak

Jankowska Urszula (1903–1995)

z domu Toruńska, urodziła się 12 września 1903 r. w Poznaniu. Była córką Macieja i Józefy z d. Wasielewska. W latach 1910–1917 uczęszczała i ukończyła szkołę podstawową w Poznaniu. W 1916 r. wstąpiła do organizacji harcerskiej do drużyny im. Królowej Jadwigi, której drużynową była Maria Woźniak–Schmidt. Na początku 1918 r. została przyjęta do plutonu Władysławy Budasz–Gogojewiczowej. Tam uczestniczyła na zakonspirowane kursy łączniczek i sanitariuszek. W listopadzie 1918 r. została skierowana do biura werbunkowego Powiatu Poznań przy ul. Garbary. Tam zapisywała zgłaszających się ochotników do Polskiej Organizacji Wojskowej, której komendantem był Wincenty Wierzejewski. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego w dniu 28 grudnia 1918 r. zgłosiła się do Komendy Oddziałów

Urszula
Jankowska

Powstańczych w Muzeum w Poznaniu, do których należała żeńska grupa ochotnicza Władysławy Budasz–Gogojewiczowej. W tym dniu została skierowana z drużyną Heleną Kościelską do powstańców zajmujących gmach Prezydium Policji, w celu zaprowiantowania i prowadzenia kuchni. Po objęciu gmachu Prezydium Policji przez Straż Ludową została przydzielona do prowiantury na ul. Solną do por. Perkowskiego, gdzie prowadziła biuro do czerwca 1919 r. Po odzyskaniu niepodległości w dalszym ciągu była w harcerstwie. W lipcu 1919 r. została przyjęta do pracy w Urzędzie Wojewódzkim, a następnie pracowała w Izbie Skarbowej w Poznaniu. 15 lutego 1925 r. zawarła związek małżeński z Wincentym Jankowskim. 4 lutego 1926 r. urodziła syna Włodzimierza, a 15 grudnia 1929 r. córkę Mieczysławę. W Poznaniu mieszkała wraz z rodziną do 1938 r. W grudniu tego roku przeprowadziła się do Środy, gdzie jej mąż został przeniesiony służbowo na stanowisko naczelnika Urzędu Skarbowego. Z dniem wybuchu drugiej wojny światowej zorganizowano ucieczkę przed najeżdżącą niemieckim dla rodzin urzędniczych Starostwa, Poczty i innych instytucji państwowych z przydziałem do Rudek pod Lwowem. Po pożegnaniu z mężem 3 września 1939 r. dojechali pociągiem pod Wrześnię, a po zbombardowaniu pociągu zostali załadowani na furmanki i tak dotarli pod Konin, gdzie na rzece Warcie był zbombardowany most i dalszej podróży nie można było kontynuować. Po powrocie do Środy jako żona Naczelnika Urzędu Skarbowego była gnębiona przez Niemców wymówkami, że jej mąż wywiózł za granicę państwowe pieniądze, pieczątki i dokumenty. Z te-

go też powodu otrzymała zakaz opuszczenia miasta bez zezwolenia, nieustannie przeprowadzano w jej mieszkaniu rewizje, przesłuchiowano ją i przetrzymywano w Starostwie w zamkniętym pokoju. Na początku listopada 1939 r. wyrzucono ją z zajmowanego mieszkania nie pozwalając zabrać czegokolwiek własnego i zakwaterowano w jednym pokoju u sąsiadów pp. Kruszyków. 8 grudnia 1939 r. jako rodzina represjonowana zostali wysiedleni do GG do miejscowości Parysów pow. Garwolin. Od 8 do 10 grudnia 1939 r. przebywali w obozie przejściowym, utworzonym przez Niemców w szkole powszechnej na ulicy Lipowej, a następnie zostali ciężarówkami przewiezieni na dworzec kolejowy i załadowani do wagonów towarowych. Transportem tym dojechali do stacji Pilawa, a następnie furmanką do miejscowości Parysów. Tam została dokwaterowana wraz z dziećmi do czteroosobowej rodziny na 1 pokój z kuchnią. W czasie od maja 1940 r. do 1944 r. pracowała w gminie. W lipcu 1944 r. w wyniku działań wojennych Parysów został spalony. Została wraz z dziećmi bez dachu nad głową i tułała się po okolicznych wioskach. We wrześniu przygarnął ją wraz z dziećmi sołtys wsi Pszonka-Łukowiec. Tam mieszkała do marca 1945 r. Potem powróciła do Środy, gdzie mieszkała u rodziny Mroczkowskich. Po opróżnieniu ich mieszkania przez Rosjan wróciła do własnego mieszkania. W maju 1945 r. podjęła pracę w Starostwie, gdzie pracowała do 1955r., a następnie przeszła na rentę. Jej mąż po wojennej tułaczce (służył w armii gen. Andersa) wrócił do Środy w czerwcu 1947 r. Urszula Jankowska za swoje zasługi została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim

Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Za Zasługi dla ZHP. Zmarła w Środzie Wlkp. 4 maja 1995 r. i spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym, wraz z mężem, Wincentym Jankowskim, zmarłym 22 grudnia 1984 r.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

*Mieczysława Jankowska,
Maria Kamińska*

Jankowski Bolesław Kazimierz (1901–1942), urodził się 6 września 1901 r. w Inowrocławiu, w rodzinie ślusarza Władysława i Marianny Murlewskiej. Z zawodu kupiec. Był skautem IV Drużyny im. Władysława Jagiełły. Należał do Polskiej Organizacji Wojskowej byłego zaboru pruskiego w Poznaniu (Wydział Wywiadowczo-Wykonawczy). W okresie od 1 października do 26 grudnia 1918 roku uczestniczył w przygotowaniach do powstania. Od 27 grudnia 1918 roku do 6 stycznia 1919 roku brał udział w walkach powstańczych na terenie miasta Poznania. W szeregach 1 kompani V Batalionu Poznańskiego pod dowództwem por. Jana Kąkolewskiego uczestniczył w zdobyciu lotniska w Ławicy k. Poznania. Od 7 do 26 stycznia 1919 roku w garnizonie w Poznaniu. Uczestnik walk na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego, w okolicach Kcynii od 27 stycznia do 18 mar-

Bolesław Kazimierz
Jankowski

ca 1919 roku. Później brał udział w walkach na froncie Litewsko-Białoruskim. Powołany do 6 pp Leg. uczestniczył w wojnie polsko-sowieckiej. Ciężko ranny w lewą rękę w walkach pod Kijowem, uznany za inwalidę i 7 lipca 1921 roku zwolniony od powszechnego obowiązku wojskowego w stopniu starszego sierżanta sztabowego. Po zwolnieniu z wojska razem z żoną prowadził kiosk-bar pod mostem dworcowym w Poznaniu.. Działal w Związku Inwalidów Wojskowych i Związku Kioskarzy Inwalidów w Poznaniu. 14 grudnia 1939 roku wraz z synem został wysiedlony do Częstochowy. Działal w ruchu oporu; od lutego 1940 roku do chwili aresztowania przez Gestapo 29 grudnia 1942 roku, należał do organizacji podziemnej w Polskim Związku Wolność w Częstochowie. Od chwili aresztowania do 18 marca 1942 roku więziony i przesłuchiwany w więzieniu w Częstochowie. Następnie od 19 marca do chwili śmierci w dniu 18 maja 1942 roku przebywał w obozie koncentracyjnym Gross-Rosen. Odznaczony był Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich i Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego. Od 21 listopada 1927 roku żonaty z Cecylią Anną Urszulą Latanowicz (1909–1994), z którą miał dwoje dzieci: Ryszarda Stanisława Henryka (ur. 29 stycznia 1929) i Mirosławę Annę Urszulę (28 grudnia 1933–30 października 1988).

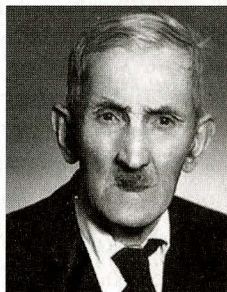
Barbara Tomkowiak, Jankowski Bolesław Kazimierz (1901–1942), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod re-

dakcją Bogusława Polaka, T. II, Poznań 2006, s. 74–75; Dokumenty, pamiętki i informacje rodziny.

Barbara Tomkowiak

Jastrząb Jan (1893–1981), urodził się 22 grudnia 1893 r. w Kluczewie (daw. pow. śmigieński) w rodzinie Michała i Marianny Szymaniak. Gdy liczył 5 lat, zmarł mu ojciec. Później, gdy miał 11 lat, przeniósł się ze swoją matką do jej rodziców w Siekowie. W tej miejscowości po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej, wyuczył się zawodu cieśli. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został wcielony do wojska niemieckiego i skierowany na front zachodni do Francji. W ostatnim roku wojny od maja do listopada przebywał w szpitalu wojskowym w wyniku odniesionych ran. Następnie otrzymał krótki urlop i wyjechał do domu rodzinnego, w którym już pozostał. 8 stycznia 1919 r. na wezwanie przemęckiego wikariusza ks. Stanisława Kuliszaka wstąpił do miejscowego oddziału zbrojnego, z którym udał się do pobliskiego Śmigła. Dwa dni później w szeregach 2 kompanii batalionu śmigieńskiego pod dowództwem ppor. Kazimierza Wojciechowskiego brał udział w akcjach zbrojnych w okolicach Bukówca Górnego, Sądzi, Krzycka, Mórkowa i Lipna pod Leszmem. W marcu 1919 r., wcielony do 6.

Jan Jastrząb

Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej), uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do rodzinnej miejscowości. Następnie zamieszkał u nowo poślubionej małżonki w Kluczewie i prowadził 9-ha gospodarstwo rolne. Ponadto dorabiał na życie jako cieśla. W 1940 r. został wysiedlony z rodziną do Osiecznej, z której dojeżdżał rowerem do Leszna, gdzie pracował w niemieckiej firmie stolarskiej. W latach 70-tych przekazał gospodarstwo rolne córce Helenie i jej mężowi Bolesławowi. Zmarł 28 maja 1981 r. Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Ze związku małżeńskiego z Katarzyną Celińską miał syna Kazimierza (1924–1973) oraz córkę Helenę (ur. 1926, po mężu Witkiewicz).

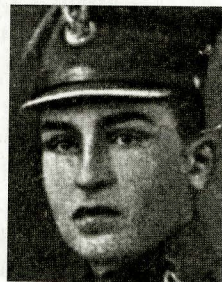
Zimniewicz K., Siekowo, Kościan 1983, s. 12; Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim, pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999, s. 71, 76 i 233; Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/19, Śmigiel 1988/89, s. 5–10; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigla i okolic w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Śmigiel–Kościan 1994, s. 36; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 1761; Informacje i pamiątki rodzinne córki Heleny Witkiewicz z Kluczewa oraz wnuczki Renaty Kiąca ze Śmigla.

Antoni Fornalski

Jesionkowski Franciszek (1901–1981), urodził się 12 września 1901 r.

w Słupi, gm. Stęszew, w rodzinie kowala Stanisława i Michaliny z domu Wiśniewska. 27 grudnia 1918 roku wstąpił do Straży Ludowej i jako goniąc konny, nawoływał do udziału w Powstaniu Wielkopolskim. Brał udział w zdobyciu lotniska Ławica pod dowództwem Andrzeja Kopy. Później był uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej i został ranny pod Bobrujskiem. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim i wojnie polsko-bolszewickiej otrzymał gospodarstwo rolne w Tomiczkach. W 1939 roku został powołany do wojska, do formacji piechoty. Brał udział w walkach pod Sochaczewem, a jego oddział przedostał się do Warszawy. Po kapitulacji jako, że znał język niemiecki, na polecenie władz okupacyjnych z kilkoma kolegami przeprowadził stado koni z Warszawy do Poznania, gdzie uzyskał zwolnienie z niewoli. W 1941 roku został wysiedlony ze swego gospodarstwa rolnego do Jeziołek, a następnie pod koniec wojny do Tomiczek. Zmarł 29 lipca 1981 roku w Tomiczkach. 11 listopada 1924 roku zawarł związek małżeński z Marianną Stachowiak, z którą miał dzieci: Joannę (ur. 1925), Genowefę (ur. 1927, zamężna Karpisiak), Longinę (ur. 1930, zamężna Walkowiak), Felicję (1933–1945 i Halinę (ur. 1937, zamężna Kowalkowska). Żona zmarła 7 grudnia 1966 r. w Tomiczkach.

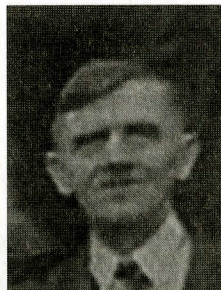
Franciszek
Jesionkowski

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Stęszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Stęszewie i Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Czerwiński B., Jesionkowski Franciszek (1901–1981), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. III, Poznań 2007, s. 93–94; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Jujka Wawrzyn (1896–1949), ochotnik kompanii opalenickiej. Urodził się 31 lipca 1896 r. w Dakowach Mokrych, w rodzinie Kazimierza i Antoniny z domu Matea. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości pracował jako robotnik rolny w majątności dakowsko – wojnowickiej. W roku 1915 został powołany do armii niemieckiej. Po przeszkoleniu skierowany został na front rosyjski, a po roku na front zachodni, gdzie przebywał do końca działań wojennych. Ranny w lewą nogę w okresie lipiec – sierpień 1916 r. przebywał w szpitalu. Odznaczony Krzyżem Żelaznym II klasy. Trzech jego braci poległo podczas wojny światowej. Po powrocie do rodzinnej miejscowości, zachęcony patriotycznym kazaniem i apelem miejscowego proboszcza ks. Wojciecha

Wawrzyn Jujka

Grośtego, wraz z czterdziestoma ochotnikami z Dakowych Mokrych zgłosił się do kompanii opalenickiej, dowodzonej przez Edmunda Klemczaka. Chwilę tę wspominał następująco: *Udałem się do Opalenicy, gdzie jako ochotnik zgłosiłem się do kompanii opalenickiej pod dowództwem Edmunda Klemczaka (nazywaliśmy go „kleryk”). Jako uzbrojenie otrzymaliśmy karabin oraz po 5 nabojów. Na nasze zapytanie o więcej otrzymaliśmy odpowiedź, że więcej należy zdobyć na wrogu.* Chrzest bojowy otrzymał podczas drugiej bitwy o Zbąszyń. Walczył następnie na froncie zachodnim, m. in. pod Nową Wsią 12 lutego 1919 r. Tu wykazał bohaterską postawę – wyniósł spod ognia niemieckich ckm-ów ciężko rannego kolegę. Następnie służył w 5 kompanii (utworzonej na bazie powstańczej kompanii opalenickiej) 7 pułku strzelców wielkopolskich (przemianowanym następnie na 61 pp). Do 11 kwietnia 1919 r. przebywał na froncie zachodnim, kiedy to II batalion w którym służył rozlokowany został we Wronkach, następnie w Pniewach. Wraz z pułkiem skierowany został na front północny i brał udział w operacji rewindykacyjnej ziem pomorskich. Przeszedł szlak bojowy pułku w wojnie bolszewickiej, początkowo w wyprawie kijowskiej, później na froncie litewsko białoruskim. Zachorował na tyfus, przebywał w szpitalu w Białymstoku, który następnie ewakuowano do Poznania. 6 października 1920 r. awansowany na stopień starszego szeregowca. 29 sierpnia 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. W okresie od 14 maja do 18 czerwca 1923 r. odbywał ćwiczenia w 8 kompanii 58 pp. W niepodległej Polsce podjął ponownie pracę w majątności dakowsko – wojnowic-

kiej. 19 grudnia 1928 r. uległ wypadkowi podczas pracy, wskutek czego zaistniała konieczność amputacji lewej nogi powyżej kolana. Utrzymywał siebie i rodzinę ze skromnej renty i doświadczył trudnych warunków materialnego bytowania. Resztę życia spędził w Dakowach Mokrych. 27 kwietnia 1921 r. zawarł związek małżeński z Anną Kwiatkowską (1899-1942), którą poznał podczas pobytu na kwaterze w szkole w Gościejewie koło Rogoźna. Miał troje dzieci: córki Stanisławę, Zofię i syna Franciszka. Zmarł 2 marca 1949 r., pochowany został na cmentarzu parafialnym w Dakowach Mokrych.

A. Biskupski, Historia 61 pułku piechoty wielkopolskiej (7 pułku strzelców wielkopolskich). Tom I: Walki powstańcze na froncie zachodnim i północnym Wielkopolski. Organizacja pułku, Bydgoszcz 1925, s. XIX; Informacje i materiały (m. in. książeczka wojskowa) otrzymane od syna – Franciszka Jujki z Okonka.

Halina Wojcieszak

Kabat Władysław (1891–1967), urodził się 1 lipca 1891 r. w Radomiu pow. obornicki jako syn Franciszka i Rozalii z d. Giese. Miał dwóch braci i siostrę. Wraz z rodzicami i rodzeństwem mieszkał w Młynkowie. Służbę wojskową w armii niemieckiej odby-

Władysław
Kabat

wał w latach 1914–1918. Brał udział w I wojnie światowej. Po zwolnieniu z armii niemieckiej przyłączył się do ruchu powstańczego. Od 6 stycznia do 28 lutego 1919 roku z bronią w rękę uczestniczył w bojach o Radwaniki, Sypniewo, Podstolice, Chodzież, w oddziałach, którymi dowodził por. Kowalski. 14 stycznia 1919 roku w Budzynie zawarł związek małżeński z Heleną Furman urodzoną w Stajkowie. Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro dzieci: Kazimiera (1921–1999) zamężna Przybył; Edmund (1924–2009), Marian (1926–1980), Władysław (1930–1995) i Jadwiga (ur. 1933) zamężna Matuszak. Po wyzwoleniu pracował jako brukarz. Był członkiem działającego przed wojną w Budzynie Związku Powstańców i Wojaków im. Gen. Dowbor–Muśnickiego. Zmarł 12 listopada w Budzynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1960). W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego szwagier Kazimierz Furman zamieszkały w Margoninie.

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym sygn. K–1715; Pamiętki i informacje rodziny.

Ewa Kabat

Kabsch Władysław (1891–1977), urodził się 5 kwietnia 1891 r. w Grodzisku Wlkp., rodzinie robotniczej, syn Władysława (stelmacha) i Pauliny z Szubertów. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę zawodu gorzelnika w majątku ziemskim w Ujeździe (pow. śmigieński). W latach

1905–1907 był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Grodzisku Wlkp. W latach 1911–1912 pełnił służbę wojskową w armii niemieckiej, w Pułku Grenadierów w Świdnicy; podczas I wojny światowej w 107 Pułku Grenadierów na froncie Zach., był dwukrotnie ranny. W maju 1918 r. skierowany został do garnizonu berlińskiego jako instruktor piechoty. Po wybuchu rewolucji w Berlinie powrócił do Grodziska, współuczestnicząc w organizowaniu kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa. Z chwilą wybuchu powstania brał udział w zajmowaniu starostwa, poczty i stacji kolejowej oraz rozbijaniu powracających z frontu wsch. niemieckich transportów wojsk. 30 grudnia 1918 roku objął funkcję adiutanta S. Knolla–komentanta wojennego Grodziska. W styczniu 1919 r. mianowany został sierż.–szefem kompanii powstańczej (organizowanej przez ppor. J. Skrzydlewskiego), z którą walczył pod Lwówkiem, Sompolnem, Bobrówką i Kamionną. 11 lutego brał udział w potyczce pod Miedzichowem. 25 lutego awansował na stopień ppor., obejmując dowództwo 5, a następnie 7 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 25 czerwca 1920 roku awansował na por. Ranny podczas wojny polsko–bolszewickiej, leczyl się w szpitalu wojskowym w Grudziądzu. Od 25 listopada był dowódcą kompanii szkoleniowej w Szko-

Władysław
Kabsch

le dla Podoficerów Zawodowych w Śremie. Awansowany 1 czerwca 1924 roku na kpt., objął dowództwo kompanii w Szkole Podchorążych Rezerwy w Ostrowie Wlkp. Od 14 listopada 1927 roku był dowódcą kompanii ciężkich karabinów maszynowych w 84 Pułku Piechoty. 9 września 1931 roku na własną prośbę przeszedł w stan spoczynku. W latach 1933–1939 pełnił obowiązki burmistrza Krzywina. Był członkiem Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem oraz prezesem Komendy Miejskiej Przynsposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego oraz LOPP w tym mieście. W 1939 r. bez przydziału mobilizacyjnego, zgłosił się ochotniczo do Brygad Robotniczych w Warszawie, walcząc w obronie stolicy na Pradze i Żoliborzu. Uniknął niewoli, ukrywając się na terenie GG. Jako członek ruchu oporu używał pseudonimu „Gruszczyński”. Po wyzwoleniu pracował jako kierownik cegielni w Świebodzicach, od 1951 r. jako kierownik robót w Spółdzielni Remontowo–Budowlanej w Ostrowie Wlkp., przechodząc w 1956 r. na emeryturę. Zmarł 17 lipca 1977 r., a pochowany został w Ołoboku (k. Ostrowa Wlkp). Odznaczony był: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty był dwukrotnie: w 1920 r. z Antoniną z Malińskich, z którą miał troje dzieci (bliźniaki–Halinę i Zygmunta oraz Aleksandra) i w 1933 r. z Barbarą z Dutkowskich, z którą miał także troje dzieci (Piotra, Gabrielę i Marię).

CAW, KKiMN, t. 4358; Akta ZBoWiD–u w Poznaniu i Ostrowie Wlkp.; K. Bielecki, Ziemia Grodziska w walce

o wyzwolenie narodowe 1918–1919. Grodzisk 1978; Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, pod. red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 142–143.

Piotr Bauer

Kaczmarek Antoni (1902–1986), urodził się 2 czerwca 1902 r. w Głuchowie (gmina Dopiewo) jako syn Stanisława i Antoniny z domu Łuczak. Ukończył szkołę powszechną w Gołuskach. Po ukończeniu szkoły pracował w gospodarstwie rodziców w Gołuskach. W końcu grudnia 1918 roku wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych w Poznaniu i wcielony został do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w zdobyciu stacji lotniczej w Ławicy koło Poznania. 19 stycznia 1919 roku, dzień w którym na czele pułku z rozkazu głównego dowódcy sił zbrojnych byłej dzielnicy pruskiej stanął pułkownik Daniel Konarzewski. Wraz ze swoją kompanią, Krótco po zaprzysiężeniu pułku oraz wręczeniu mu przez miasto Poznań chorągwi bojowej, wyruszył pod dowództwem podpułkownika Gustawa Paszkiewicza w składzie grupy wielkopolskiej dowodzonej przez generała Daniela Konarzewskiego na odsiecz Lwowa; rozpoczęły się dni chwały, triumfu i sławy pułku. 15 marca 1919 roku wyładował się pułk w Sądowej

Wiszni, miasteczku położonym o 45 kilometrów na zachód od Lwowa, skąd o godzinie 5-tej rano ruszył do natarcia. Uderzył i potężnym rozmachem zniósł od razu silnie ufortyfikowanego nieprzyjaciela, a 19 marca rozbił pierścień okalający Lwów, przy czym zadał Ukraińcom duże straty w zabitych i rannych i zabiera znaczną ilość jeńców i materiału wojennego. Nie spoczywając na laurach, maszerował pułk dalej i przeszedł na linię Henrykówko–Gródek Jagielloński do walk pozycyjnych, które trwały cztery tygodnie, następnie uderzył powtórnie na Ukraińców i w dwudniowym zaciętym boju zdobył Glinnę–Nawarję i w dalszych bojach doszedł do linii obronnej na wschód od Lwowa. 25 maja 1919 roku wyruszył pułk do wielkiej ofensywy i przyczynił się wybitnie do rozbicia głównych sił ukraińskich. Po zwycięstwie pod Lwowem krótkim odpoczynku, wrócił pułk okryty sławą do Poznania. Po krótkim odpoczynku w Poznaniu, uzupełnieniu swych stanów i uzbrojenia, wyruszył 29 lipca 1919 roku na front zachodni pod Leszno, gdzie w obronie granic zachodnich stoczył szereg utarczek i potyczek z Niemcami. 8 października 1919 roku wyruszył pułk na front wschodni do Bobrujska walczyć z Rosjanami. Do rezerwy został przeniesiony w listopadzie 1922 roku. Po powrocie z wojska nadal pracował w gospodarstwie rolnym rodziców w Gołuskach. Przez kilka lat, do marca 1940 roku przewoził mleko od rolników w Gołuskach i Głuchowie do Mleczarni w Poznaniu. Pod koniec marca 1940 roku został aresztowany przez Gestapo i jako więzień polityczny osadzony w więzieniu na Młyńskiej, gdzie przebywał trzy miesiące. Po rozprawie sądowej

Antoni
Kaczmarek

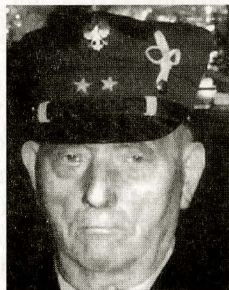
został osadzony w więzieniu w Rawiczu z wyrokiem dwa lata ciężkiego więzienia, gdzie przebywał do 15 lipca 1943 roku. Po odbyciu kary 16 lipca 1943 roku został przewieziony do Obozu Koncentracyjnego w Oświęcimiu (numer obozowy 129996). Później był więziony kolejno w: obozie koncentracyjnym Buchenwald (od 15 sierpnia 1944 roku, numer obozowy 80628), Komando Bohum (od 21 sierpnia 1944) i obozie głównym Buchenwald (od 21 marca 1945). 29 marca nastąpiła ewakuacja więźniów, pieszo do Bawarii. Po przybyciu na miejsce, więźniowie zostali umieszczeni w prywatnych mieszkaniach w Pesing. Tam zostali oswobodzeni przez armię amerykańską. Po kilkumiesięcznym leczeniu, w sierpniu 1945 roku wrócił do domu w Gołuskach. Do 1974 roku pracował we własnym gospodarstwie rolnym. Był żonaty z Władysławą z domu Kaczmarek i miał troje dzieci. Jednego syna Niemcy w okresie okupacji zamordowali w więzieniu we Wronkach. Zmarł 14 czerwca 1986 roku.

Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo 2010, s. 52; Tomkowiak E., Kaczmarek Antoni (1902–1986), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 76–77.

Eligiusz Tomkowiak

Kaczmarek Marcin (1891–1986), urodził się 23 października 1891 r. w Radzyniech w rodzinie rolnika Wojciecha i Jadwigi z domu Ciężyńska. Ukończył niemiecką szkołę powszechną. W 1914 roku powołany został do armii pruskiej i brał udział w I wojnie światowej. Początkowo walczył na Bałkanach, później został wysłany na front zachodni do Francji. W czasie bitwy pod Verdun został ranny w rękę. Po wyleczeniu wrócił na front, i przebywał tam aż do kapitulacji. W końcu listopada 1918 roku wrócił do domu w Gaju Małym (pow. Szamotuły). Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego w Szamotułach. Brał udział w walkach w okolicach Obrzycka i Czarnkowa pod dowództwem porucznika Przybylskiego. Po zakończeniu walk powstańczych wrócił do domu i podjął pracę na stanowisku magazyniera w Młynach–Szamotuły. Był członkiem Związku Kombatantów RP Koło w Szamotułach. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 22 maja 1986 r. w Szamotułach i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 11 listopada 1919 roku zawarł

Marcin
Kaczmarek

związek małżeński z Barbarą Turek (zm. 22 listopada 1968). Z małżeństwa tego urodziła się córka Marianna (ur. 19 listopada 1920).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Marianna Molska

Kaletka Zygmunt (1895–1920), urodził się 4 kwietnia 1895 r. w Wielichowie, w rodzinie Marcina, nauczyciela i Antoniny z domu Gryglewicz. Po ukończeniu Powszechnej Szkoły Katolickiej w Wielichowie, uczęszczał do gimnazjum humanistycznego w Nakle nad Notecią, w którym w styczniu 1915 r. zdał egzamin dojrzałości. Następnie rozpoczął studia z ekonomii na Uniwersytecie w Poznaniu, gdzie ukończył 1 semestr. Po wybuchu I wojny światowej, 16 czerwca 1915 roku został powołany do odbycia obowiązkowej służby wojskowej w 2 batalionie saperów (pionierów) w Szczecinie. Po przeszkoleniu w służbie saperskiej, 15 listopada tegoż roku został wysłany na front zachodni we Francji do Szampanii i przydzielony do 248 kompanii saperów. Na froncie zachodnim przebywał z przerwami, m in. na 3 miesięczny kurs aspirantów oficerskich w Harburgu pod Hamburgiem, do marca 1918 r., kiedy ze względu na odniesione obrażenia prawej nogi został odesłany na dwumiesięczne leczenie do szpitala wojskowego, najpierw w Heidelbergu, następnie w Oranienburgu. Po rekonwalescencji, krótko pełnił służbę w garnizonie w Szczecinie, skąd następnie został skierowany do batalionu polnych reflektorów w Spandau pod Berlinem, gdzie przeszedł kurs reflektorzystów. Od 24 czerwca przydzielono go do batalionu wielkich reflektorów w Hano-

werze, gdzie przebywał do końca wojny. Wojnę zakończył w stopniu kaprała. Po zwolnieniu z wojska, 3 grudnia 1918 roku, powrócił do domu rodzinnego w Wielichowie. Od 1 stycznia 1919 roku rozpoczął pracę w fabryce Cegielskiego w Głównie pod Poznaniem jako wolontariusz budowy maszyn. 26 marca 1919 roku wstąpił do I batalionu saperów wielkopolskich w Poznaniu i został przydzielony do kompanii reflektorów. 23 kwietnia został skierowany razem z batalionem na południowy odcinek frontu wielkopolskiego pod Jutrosinem., gdzie przebywał do 15 maja. 21 maja otrzymał awans na sierżanta liniowego. 22 maja razem z batalionem skierowany został na północny odcinek frontu wielkopolskiego w obszarze rzeki Noteci, gdzie batalion wszedł w skład 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. W dniu 1 lipca złożył egzamin oficerski, prawdopodobnie w Szkole Oficerskiej w Poznaniu. Został mianowany na oficera i awansowany do stopnia podporucznika Wojsk Wielkopolskich z dniem 25 czerwca 1919 roku. Otrzymał przydział do 3 kompanii saperów I batalionu saperów, w której pełnił funkcję oficera w kompanii. W tym okresie opinie służbowe jego przełożonych były o nim następujące: dowódcy kompanii, podporucznika Stanisława Lewickiego, *Bardzo dobry. Podporucznik Kaletka wypełnia wszystkie powierzone mu zadania ku memu największemu zadowoleniu*; dowódcy batalionu, podpułkownika Witolda Butlera–*Oficer dobry*. Po zjednoczeniu Wojska Wielkopolskiego z Wojskiem Polskim od stycznia 1920 r. I Batalion Saperów Wielkopolskich został przemianowany na 15 Batalion Saperów Wielkopolskich (dowódca kapitan Marian Kau-

fer), wchodząc w skład 15 Dywizji Piechoty (byłej 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich). W styczniu 1920 roku brał udział w rewindykacji Pomorza. 15 stycznia 1920 roku w Wilnie rozpoczęło się formowanie z 3 i 4 kompanii 15 batalionu saperów 17 batalionu saperów wielkopolskich wchodzącego w skład 17 Dywizji Piechoty. Podporucznik Zygmunt Kaletka objął z dniem 27 stycznia dowództwo 1 kompanii w tym batalionie. W opinii służbowej dowódcy 17 batalionu saperów kapitana Skąpskiego był to: *Oficer bardzo dobry, sumienny, energiczny i doskonały fachowiec*. Potwierdzał ją także Inspektor Wojsk Technicznych w byłym zaborze pruskim. Do połowy kwietnia 1920 r. 17 DP pozostawała w odwodzie Naczelnego Wodza. 14 maja 17 Dywizja Piechoty jako odwód 1 Armii rozmieszczona była w rejonie Lidy i Mołodeczna. W związku z ożywioną działalnością bolszewików na froncie 1 Armii, dywizja, a wraz z nią dowództwo 17 batalionu saperów z 1 kompanią saperów ppor. Zygmunta Kaletki wyruszyły (2 kompania została oddana do dyspozycji 13 Dywizji Piechoty walczącej na Ukrainie) z Lidy do Wilejki, dokąd przybyły 21 maja. Z Wilejki saperzy przeszli przez Kurzeniec do majątku Gierwicz Wielki. Pierwsze oddziały 17 DP przemieściły się wcześniej i 17 maja zajęły rubież obrony wzdłuż szosy Głęboke–Królewszczyzna–Dokszyce, na lewo i prawo od torów kolejowych. 20 maja bolszewicy przeprowadzili groźny atak w pasie obrony dywizji, skupiając główny wysiłek w kierunku na Mołodeczno, na wschód od toru kolejowego. Pierwsze, poranne uderzenie zostało odparte. Jednak ponowione wieczorem spowodowało załamanie się linii obro-

ny i wycofanie się dywizji na kolejną rubież. Wielkie przestrzenie, na których prowadzono działania wojenne oraz małe liczebnie siły, które tam działały, powodowały, że główne walki skupiały się przeważnie wzdłuż linii kolejowych. Z tego też względu miały one ogromne znaczenie militarne. Działania 17 DP wzdłuż linii Mołodeczno–Królewszczyzna wspierały dwa pociągi pancerne: *Boruta i Pułkownik Lis–Kula*. Utrzymanie lub zniszczenie linii kolejowych należało przede wszystkim do zadań saperów. Ze względu na dużą aktywność przeciwnika, w tym jego pociągów pancernych, została utworzona grupa wypadowa w składzie: 1 kompania 17 batalionu saperów, kompania techniczna 68 pułku piechoty, dwie kompanie 70 pułku piechoty, pluton artylerii 17 pułku artylerii polowej. Dowództwo nad całością sił objął kapitan Marceli Rewieński, dowódca 17 batalionu saperów. Zadaniem grupy było powstrzymanie posuwających się naprzód wojsk bolszewickich w rejonie Koniuchy–Osowo na północ od Wygołowicz. 27 maja oddział złożony z połowy 1 kompanii saperów i kompanii 70 pułku piechoty pod dowództwem podporucznika Kaletki zdobył po krwawej walce wieś Koniuchy oraz przystąpił do powstrzymania przeważających sił wroga w rejonie Koniuchy–Osowo. Następnego dnia, 28 maja, mieszany oddział zdobył umocnioną przez bolszewików wieś Kowale, niszcząc jednocześnie 1,5 km toru kolejowego oraz wszystkie urządzenia stacyjne na linii Wilejka–Parafianowo, prowadząc nieustanną, ciężką walkę z nieprzyjacielem. Czyn ten umożliwił konieczne przegrupowanie polskim jednostkom 1 Armii oraz nie dopuścić do koncentracji większych sił

nieprzyjaciela w omawianym rejonie. Ciężko ranny w walce podporucznik Zygmunt Kaletka zmarł wieczorem, tego samego dnia, w Szpitalu Polowym nr 708 w Kurzeńcu (powiat Wilejka) w wyniku postrzału w brzuch. 29 maja 1920 roku został pochowany z honorami wojskowymi na miejscowym cmentarzu parafialnym. Za powyższy czyn, Dekretem Naczelnego Wodza Nr 13884/V. M. z dnia 4 sierpnia 1922 r. podporucznik Zygmunt Kaletka został pośmiertnie odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego Virtuti Militari V klasy nr 5542 oraz awansowany do stopnia porucznika na podstawie Rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych Oddziału V, Szt. Gen. L. 38144/O–Dziennik Rozkazów nr 44/22 z 1922 roku (zweryfikowany w Dzienniku Personalnym 5/21/205). Ostatnie opinie, które były świadectwem jego przykładowej służby były następujące: służbowa – *Zachowanie się w służbie i poza nią bez zarzutów; oficera I batalionu saperów wielkopolskich, kapitana Juliana Mańki – Znałem śp. porucznika Kaletkę Zygmunta z roku 1919 i z początku 1920, jako młodego, uczciwego i sumiennego oficera. Był inteligentny i nadzwyczaj lubiany w korpusie oficerskim, jak i przez swych podwładnych. Powierzone mu czynności służbowe spełniał gorliwie. 8 listopada 1920 roku sprowadzono jego ciało do Wielichowa, a 11 listopada zostało ono złożone na cmentarzu parafialnym w Wielichowie, w kwaterze wojennej powstańców wielkopolskich.*

CAW, Akta Personalne Zygmunta Kaletki, AP 5672; A. Gawdia, Zarys historii wojennej 8 pułku saperów, seria: Zarys historii wojennej pułków pol-

skich 1918–1920, Warszawa 1931, s. 4–15; W. Mańkowski, Zarys historii wojennej 7 pułku saperów, seria: Zarys historii wojennej pułków polskich 1918–1920, Warszawa 1934, s. 5–9; Polak B., Wojska Techniczne, [w:] Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 (artykuły i przyczynki) pod red. B. Polaka, Kościan 1975, s. 265–269; Dzień Inżynierii Wojskowej–Wydawnictwo Pamiątkowe, wydawnictwo czasopisma „Na Widnokregu” Szkoły Podchorążych Inżynierii, Warszawa 1933, s. 44, 79; WBBH w Warszawie, Relacje, I. 400.2471, Działalność pociągu pancernego „Plk Lis–Kula” podczas ofensywy bolszewickiej w maju 1920 roku na linii kolejowej Mołodeczno–Połock; Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej w Wielichowie, Liber Mortuorum 1915–1947, zgony 1920 r., poz. 88.

Piotr Jakuboszczak

Kałek Józef (1899–1987), urodził się 10 stycznia 1899 r. w Zemsku, w rodzinie rolnika Jana i Petroneli z domu Rydzewska. Walczył od 6 stycznia do 28 lutego 1919 roku w Powstaniu Wielkopolskim na odcinkach Zbąszyń–Międzychód–Sieraków. Zmarł w dniu 4 stycznia 1987 roku. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Dalszych danych brak.

Józef Kałek

Archiwum Związku Kombatanów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory Muzeum Regionalnego w Sęszewie; Album Pamiątkowy Powstańców Ziemi Zachodnich RP 1918/1919, nr 1, Poznań 1937, s. 31; Kościański Z., Tomkowiak E., Bukowianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Poznań–Buk, 2008, s. 131; Czerwiński B., Kalek Józef (1899–1987), (w:) Powstańczy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. III, Poznań 2007, s. 100.

Bogdan Czerwiński

Kamiński Izidor (1889–1942), urodził się 25 marca 1889 r. w Grotnikach koło Bukówca Górnego. Syn rolnika Kazimierza i Wiktorii z domu Nędzyk. Po ukończeniu Szkoły Powszecznej uczęszczał do Królewskiego Gimnazjum we Wschowie. Był właścicielem folwarku Janikowo koło Wschowy, który sprzedał w 1914 roku. W czasie I wojny światowej został wcielony w szeregi armii niemieckiej, uczestnicząc w walkach na froncie zachodnim, między innymi pod Verdun. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. W marcu 1919 roku przebywał na odcinku rawickim frontu południowego Powstania Wielkopolskiego Roszkówko–Miejska Górka. Następnie

Izidor
Kamiński

został przeniesiony wraz z oddziałem powstańczym pod Krotoszyn. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Od września 1919 roku do sierpnia 1920 roku sprawował funkcję kierownika Urzędu Gospodarczego 16 Dywizji Piechoty. Służbę wojskową zakończył w stopniu porucznika. Po powrocie z wojny bolszewickiej zajmował się handlem. Burmistrzem Jutrosina został w 1926 roku i był nim nieprzerwanie do chwili wybuchu II wojny światowej. Sprawował funkcje: prezesa Oddziału Związku Strzeleckiego w Jutrosinie, prezesa miejscowego oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża oraz koła Ligi Obrony Przeciwlotniczej. Był przewodniczącym Rady Szkolnej, Komitetu Niesienia Pomocy Bezrobotnym, Komisji Przystosowania Obronnego i Wychowania Fizycznego oraz członkiem zarządu Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1931 roku powołany przez wojewodę poznańskiego na komisarza Komunalnej Kasy Oszczędnościowej w Jutrosinie. Był również komisarycznym sołtysem Śląskowa. Po wybuchu II wojny światowej został zmuszony do opuszczenia Jutrosina. Po powrocie 5 października 1939 r. został objęty nadzorem policyjnym z obowiązkiem meldowania się dwa razy na dobę na miejscowym posterunku. W maju 1940 roku został aresztowany i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. 24 maja 1940 roku przeniesiony do obozu koncentracyjnego w Dachau (nr więźnia 11228). W końcu sierpnia został przeniesiony do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen koło Oranienburga, gdzie zmarł 27 kwietnia 1942 roku. Odznaczony był Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz Brązowym i Srebrnym Krzyżem Zasługi. W 1911 roku zawarł związek mał-

żeński z Zofią Zygalską. Miał sześćoro dzieci: Eugenię (żołnierz Armii Krajowej), Bogdana, Izabelę, Wiesławę, Jerzego (zginął tragicznie pełniąc służbę wartowniczą na rynku w Jutrosinie 18 lutego 1945 roku), oraz Stanisława (gromadził materiały do napisania monografii Jutrosina, opisał Powstanie Wielkopolskie na ziemi jutrosińskiej). Staraniem Towarzystwa Miłośników Ziemi Jutrosińskiej w lutym 2009 roku zostały przywiezione z Sachsenhausen symboliczne prochy Izydora Kaminiarza, które podczas obchodów 70 rocznicy wybuchu II wojny światowej w powiecie rawickim w uroczystej oprawie złożono na cmentarzu w Jutrosinie.

Mikołajewski I., Izidor Kaminiarz, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 98, R. 2005, s. 9; Dmyterko H., Spoczął na jutrosińskim cmentarzu, (w:) Życie Rawicza, Nr 37 z dnia 11 września 2009 r., s. 12; Jędraś S., Burmistrz Izidor Kaminiarz, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 69/9, s. 9; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. IV, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; Krzyżosiak R., Początki Straży Pożarnej w Jutrosinie i jej działalność do roku 1939, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 119, R. 2011 s. 10–11.

Adam Grzelak

Kamiński Antoni (1897–1966), urodził się 14 kwietnia 1897 r. w Obłóczkowie pow. wrzesiński. Syn Józefa (1869–1946) i Władysławy z domu Komosińskiej (zm. 1923). Miał siostrę Bronisławę (1903–1974). Po ukończeniu szkoły powszechnej, do której uczęszczał w Obłóczkowie, kontynuował naukę w Szkole Handlowej we

Wrzesni. Podczas I wojny światowej w 1915 roku został zmobilizowany do armii niemieckiej. Skierowany na front zachodni, gdzie uczestniczył w walkach między innymi pod Verdun. W wyniku zatrucia gazem bojowym trafił kolejno do kilku szpitali polowych. Z początkiem 1918 roku skierowany na urlop zdrowotny do rodzinnego Obłóczkowa, z którego do służby w armii niemieckiej już nie wrócił. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, w ostatnich dniach grudnia 1918 r. włączył się w tworzenie oddziałów powstańczych w pow. wrzesińskim. W czasie powstania brał udział w walkach o Gniezno, Witkowo oraz Żnin. Po utworzeniu 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 68 pp) służył w jego składzie. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego uczestniczył wraz z pułkiem w zabezpieczaniu granicy wielkopolskiej, później w wojnie polsko-bolszewickiej, w tym w walkach na przedpolu Warszawy w sierpniu 1920 roku. Po powrocie pułku do Wielkopolski został zdemobilizowany, a na początku lat dwudziestych podjął naukę w Szkole Straży Granicznej w Górze Kalwarii. Po ukończeniu szkoły został skierowany na placówkę Straży Celnej w Jutrosinie. W 1926 roku został przeniesiony na placówkę w Długich Starych–Komisariat Rawicz (numer strażnika–1864). W okresie od 1933 roku do dnia wybu-

Anoni Kamiński

chu II wojny światowej służbę celną pełnił na placówce w Zaborowie koło Leszna. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. Zmobilizowany w sierpniu 1939 roku, brał udział w kampanii wrześniowej. Podczas walk nad Bzurą dostał się do niewoli niemieckiej, w której przebywał do 1943 roku. W czasie okupacji hitlerowskiej rodzina mieszkała w Oblączkowie pow. wrzesiński. W latach powojennych pracował w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska we Wrześni. Po przejściu na emeryturę w 1959 r. przeprowadził się do Jutrosina. Zmarł 12 lutego 1966 r. Spoczywa na cmentarzu w Jutrosinie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz Brązowym Krzyżem Zasługi (1938). Związek małżeński zawarł w 1927 roku ze Stanisławą Böttcher (1902–1990), z którą miał Syna Tadeusza (ur. 1928).

Materiały oraz informacje przekazane autorowi przez syna powstańca Tadeusza Kamińskiego oraz wnuka powstańca Grzegorza Kamińskiego; Kalendarz z szematyzmem funkcjonariuszy Straży Celnej na rok 1927, b. m. w, s. 190; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. IV, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Kierczyński Jan (1879–1927), urodził się 16 stycznia 1879 r. w Powidzu (pow. gnieźnieński), jako syn Wojciecha Kierczyńskiego i Anny z Wasiczych. W wieku 14 lat wyjechał do Niemiec, gdzie podjął pracę w kopalni wę-

gla w Herne. Wkrótce związał się z organizacjami polonijnymi zakładając równocześnie stowarzyszenie *Jedność i Sokole* trafiając do pionu ekonomiczno-organizacyjnego. Po kilku latach został kupcem specjalizując się w branżach: spożywczej i tytoniowej. Jako przedstawiciel handlowy działał na terenie całej niemal Westfalii, gdziekolwiek znajdowały się skupiska rodaków. Efektem jego dalekosiężnych działań na polu gospodarczym było utworzenie: Towarzystwa i Banku Przemysłowców w Herne (1908), a w sierpniu 1913 r. Wystawę Przemysłową w Bochum – nie pisanej stolicy wychodźstwa polskiego w Niemczech (Wystawa ta stanowiła pierwowzór późniejszej Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu przygotowanej także przez wychodźcę – Stanisława Wachowiaka). W Holandii z jego inicjatywy prowadzono tajne nauczanie, co powierzono nauczycielom z Krakowa. Należał do redakcji *Narodowca*. Przewodził lokalnemu oddziałowi Zjednoczenia Zawodowego Polskiego (polskiego, katolickiego związku zawodowego). Rzecznik postępowego nurtu w tymże związku pozostawał w opozycji do patriarchalnej opcji Franciszka Mańkowskiego nazywanego wśród wychodźstwa *królem*. W postępowym skrzydle ruchu robotniczego poznał: Edmunda Bigońskiego i Wawrzyna Rybę. Jako aktywny działacz był śledzony przez policję.

Jan Kierczyński

Sądzony 17 razy, 12 razy zwalniany z aresztu. W procesach bronił go mecenas Antoni Banaszak, jedyny adwokat z wychodźstwa westfalsko-nadreńskiego. Zaniechano śledztwa ostatecznie w 1914. Wobec zmieniającej się sytuacji politycznej przyznano Kierczyńskiemu mandat radnego, który piastował w latach 1915–1917. W 1917 założył Bank Robotniczy w Herne. Zdeponowane tam pieniądze służyły nie tylko rodakom na wychodźstwie. Były też sumami niezbędnymi dla zorganizowania nowego życia po powrocie w Poznańskie, jak zamierzała wychodźcza większość. Kwoty przeznaczono również na powstanie. Sprawą przerzutu ochotników do powstania zajął się u końca wojny wyłoniony ze *Sokoła* w Niemczech westfalski Komitet Ścisły. Na jego czele stanęli trzej najbardziej zaangażowani kupcy – działacze gospodarczy i dziennikarze. A więc obok szefującego przedsięwzięciu Jana Kierczyńskiego, dziennikarz Edmund Bigoński zamieszkały w Bochum – pisujący do *Wiarusa Polskiego* i *Narodowca* oraz handlowiec Wawrzyn Ryba z Oberhausen. (Ryba reprezentował zakonspirowane Grono Techniczne *Sokoła* współpracujące z aktywistami poznańskimi: przedsiębiorcami budowlanymi Franciszkiem Budzyńskim (współpracował z nim Franciszek Rajtaczak) i Olechem Stelmachowskim późniejszym zwierzchnikiem Kompanii SSiB i Komendantem Dworca w Poznaniu). siedziba komitetu znajdowała się w Domu czeladzi w Herne na tyłach Salonu Meblowego Jankowiaków. Na nazwisko Kierczyńskiego zdeponowano w Banku Robotniczym kwotę 50 tysięcy marek. Komitet przesłał je do Warszawy na obronę granicy wschodniej, odbudowę kraju oraz na

kolonie letnie dla dzieci wychodźców. Odbyły się one latem 1919 r. będąc dla wielu pierwszym kontaktem z Ojczyzną. Fundusze te wspomagały wychodźców jeszcze latem 1925 r. Bezpośrednio przed Powstaniem Wielkopolskim nawiązano współpracę z Warszawą i Poznaniem. Tworzono równoległe Komitet Pomocy Wychodźcom pod kierunkiem ks. Biskupa Walentego Dymka i Franciszka Mańkowskiego oraz Komitet Werbunkowy do powstania. W obu udzielał się Kierczyński, choć jako ekonomista aktywniej w pierwszym. Komitet Pomocy starał się pomóc wychodźcom w znalezieniu zatrudnienia i mieszkania. Podobnie pomógł jeńcom wojny polsko-bolszewickiej ratując ich od głodu (Mińsk). Kierczyński działał też w sferze ekonomicznej zajmując się sprawami zakładów przemysłu spożywczego i drogerijnego w Poznaniu. W latach 1919–1926 był posłem na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej z ramienia Narodowej Partii Robotniczej. Pracował w Komisjach: Administracyjnej i Samorządowej. Jako deputowany był rzecznikiem budowy osiedli dla powracających do kraju ze wszystkich stron świata. Pomysłnej odpowiedzi na ten projekt zawdzięczał Poznań powstanie nowych dzielnic mieszkaniowych na pograniczu Wildy i Dębca, na osiedlu Warszawskim i Starołęce. Działał też jako prezes Narodowych Uniwersytetów Robotniczych. Siłą odsunięty od polityki po przewrocie majowym kontynuował działalność gospodarczą przeznaczając spore sumy na rozwój sportu i rekreacji w Poznaniu, jak n. p. czynnie działał w Towarzystwie Wioślarskim z Franciszkiem Budzyńskim i Leonem Chudzińskim. Czynnie wspierał też Towarzystwo Miłośników Miasta Pozna-

nia. Zmarł na zawał serca 1 sierpnia 1927 w Poznaniu. Pochowany na cmentarzu świętomarcińskim. W czasie okupacji zwłoki przeniesiono na cmentarz na ul. Samotną. Żonaty (od 1905 r.) z Wiktoria Szymańską, córką zamożnego kupca tytoniowego z Herne miał dwóch synów: Mieczysława (ur. 1906) i Bolesława (ur. 1907, ściętego 15 grudnia 1942 r. w więzieniu na Młyńskiej za pomoc w przygotowaniu ucieczki jeńców brytyjskich z Fortu VIII).

Akta Miasta Poznania, Kartoteki Meldunkowe z lat 1871–1931, sygn. 14602; Akt zgonu 1304/28 I-Parafia św. Marcina w Poznaniu; Kurier Poznański 1927 Nr 202 (z dn. 2 VIII, nekrolog); Demel Cz., Delegacja wychodźstwa westfalsko-nadreńskiego na Sejmie Dzielnicowym w Poznaniu 3–5 XII 1918, (w:) Przegląd Zachodni, R. 1974, Nr 2, s. 190; Dworecki Z., Poznań i poznaniacy w latach 1918–1939, Poznań 1988; Karwat J., Od idei do czynu, Poznań 2002, s. 332, 533, 536; Kierczyński M., Komitet Wykonawczy w Bochum, czyli, Kiereja (rzecz o Ojcu–Janie Kierczyńskim), pl/publication /82379; Klessmann Ch., Die Polnische Bergarbeiter im Ruhrgebiete 1871–1945, Getynga 1978; Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927 (red.) F. Dzwonkowski, Warszawa 1927, s. 217; Piotrowski M., Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939, Lublin 2000, s. 60, 85, 87, 142, 210, 237, 288, 290, 317–318, 425, 430; Rzepeccy T. W., Sejm i Senat 1922–1927, Poznań 1928; Rzepecki K., Sejm 1919 roku, Poznań 1920; Gabinet Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie (foto).

Katarzyna Pawłowska–Gauza

Kinecka Jadwiga z domu Ligarzewska (1900–1964), nauczycielka, członek Towarzystwa Młodzieży Żeńskiej, działaczka niepodległościowa w okresie powstania. Urodziła się 1 lipca 1900 r. w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie mistrza szewskiego Stanisława (1852–1907) i Apolonii (1864–1939) z Szulców. Rodzina Ligarzewskich była niezwykle aktywnie zaangażowana w sprawy niepodległościowe w Rynarzewie. Bracia Jadwigi Apoloniusz i Zygmunt byli zawodowymi wojskowymi, którzy brali czynnie udział w przygotowaniach i samym przebiegu powstania w dawnym powiecie szubińskim. W 1907 roku zmarł ojciec rodziny mistrz szewski Stanisław Ligarzewski. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Rynarzewie w 1914 roku, Jadwiga Ligarzewska kształciła się dalej prywatnie oraz w Seminarium Nauczycielskim w Bydgoszczy. W dniu 26 września 1919 roku zdała w Poznaniu egzamin na tymczasową siłę pomocniczą, która pozwalała jej nauczać w szkołach ludowych jako siła pomocnicza. Do udziału w powstaniu wielkopolskim Jadwiga Ligarzewska włączyła się na początku stycznia 1919 roku, kiedy to pruski Grenzschutz internował wszystkich mężczyzn w Rynarzewie i wywiózł ich do obozu jenieckiego Altdamm (dziś Szczecin–Dąbie). Wśród aresztowanych byli bracia Jadwigi:

Jadwiga Kinecka

Zygmunt, Apoloniusz i Mieczysław, który po dotkliwym pobiciu przez niemieckich żołnierzy został uznany po zakończeniu powstania jako inwalida wojenny w 75 %. Wówczas Jadwiga Ligarzewska wraz z Zofią Krygerówna rozpoczęły swoją społeczną służbę w urzędzie pocztowym w Rynarzewie. Ks. proboszcz Mieczysław Buławski, organizator powstania w Rynarzewie tak wspominał: (...) *Gdy się ściemniło, podpadła mi cisza panująca dookoła. Więc Niemców nie było? Wybrałem się do mieszkania p. Krygierów, by się dowiedzieć, czy telefon na poczcie już funkcjonuje. Poczcie już w styczniu objęły dwie najdzielniejsze druhny z Towarzystwa Młodzieży Żeńskiej, p. Jadwiga Ligarzewska i p. Zofia Krygierówna, pracując bezinteresownie całymi dniami.*—Czy można telefonować do Szubina?—*pytam się zdziwionych moim nagłym ukazaniem się pań.*—*Nie można; Niemcy telefon zabrali (...).* O zaangażowaniu w działalność w okresie powstania J. Ligarzewskiej w 1937 roku pisał na łamach *Kuriera Porannego* redaktor Z. Kowalski w słowach: (...) *Gdy cierpieli internowani w obozie. O Rynarzewo toczył się krwawy bój. Siostry, żony i matki internowanych współdziałały z powstańcami. Na czele dziewcząt stanęły Jadwiga Ligarzewska, dziś żona urzędnika wojskowego, nosząca nazwisko Kinecka i Zofia Krygerówna, dziś majorowa Korzucka. One przewodziły, kiedy kopano rowy strzeleckie dla powstańców, one prowadziły zupełnie bezinteresownie urząd pocztowy, uczyły dzieci w szkole języka polskiego i historii, zyskując uznanie wśród powstańców (...).* 13 marca 1919 roku Jadwiga Ligarzewska wraz z ks. proboszczem Buławskim i Zofią Krygerówną rozpoczęły pracę w szkole ka-

tolickiej w Rynarzewie. Ks. Buławski tak wspominał ten moment w swoim pamiętniku z roku 1919: (...) *Stanęło więc na tym, że uruchomiłem tutejszą szkołę polską. Dzieci z wielkim utęsknieniem czekały na rozpoczęcie nauki w języku rodzimym. Zaangażowałem do pomocy owe dwie panny, które dotąd pracowały na poczcie. Obie zatwierdziła władza szkolna. Jedna z nich, p. Jadwiga Ligarzewska wytrwała w szkolnictwie polskim siedem lat, zrazu w Rynarzewie, potem jako kierowniczka w Turze. Druga, p. Zofia Krygerówna, nauczala do lipca. Szkołę podzieliłem na 3 klasy; każde z nas objęło jedną. Pracowaliśmy cztery do pięciu godzin codziennie (...).* 1 kwietnia 1919 roku władza szkolna w Szubinie powierzyła J. Ligarzewskiej etat jako drugi nauczyciel—siła pomocnicza w dwuklasowej szkole podstawowej w Rynarzewie. 1 stycznia 1920 r. Powiatowy Inspektor Szkolny w Szubinie potwierdził zatrudnienie J. Ligarzewskiej w szkole w Rynarzewie na stanowisku nauczycielki. W dniu 28 czerwca 1920 roku Jadwiga Ligarzewska w obecności burmistrza Szubina Jana Kuchczyńskiego, powiatowego inspektora szkolnego Edmunda Fabianowskiego i księdza radcy Ludwika Sołtysińskiego, duchowego przywódcy powstania na powiat szubiński złożyła przysięgę urzędniczą na stanowisko nauczyciela (siły pomocniczej) w szkole w Rynarzewie. J. Ligarzewska złożyła przysięgę w słowach: (...) *Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że na powierzonym mi stanowisku urzędowym przyczyniać się będę w mym zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntuwania celem, niepodległości i potęgi Rzeczypospolitej Polskiej, której zawsze wiernie służyć będę; wszystkich obywa-*

teli kraju w równym mając zachowaniu, przepisów prawa strzec będą pilnie, obowiązki mego urzędu spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia mych przełożonych wykonywać dokładnie, a tajemnicy urzędowej dochowam. Tak mi Panie Boże dopomóż (...). 1 listopada 1921 roku Jadwiga Ligarzewska została skierowana do pracy na stanowisku drugiego nauczyciela w szkole katolickiej w Turze w dawnym powiecie szubińskim. 1 kwietnia 1922 roku władza szkolna w Szubinie powierzyła J. Ligarzewskiej stanowisko pierwszego nauczyciela w tej placówce, a następnie obowiązki kierownika tej szkoły. 31 lipca 1927 roku J. Ligarzewska zakończyła pracę w charakterze nauczycielki szkoły katolickiej w Turze o z dniem 1 września 1927 roku rozpoczęła pracę jako sekretarka w Państwowym Gimnazjum Humanistycznym w Bydgoszczy. Po zawarciu związku małżeńskiego od 1 października 1929 roku pracowała w biurze Zakładów Wapienniczych w Wapiennie koło Barcina. Pracę zakończyła w roku 1932 i do wybuchu wojny nigdzie nie pracowała zawodowo. W okresie II wojny światowej rodzina Ligarzewskich została wywieziona do Generalnej Guberni, a Zygmunt Ligarzewski major WP był więźniem obozu jenieckiego. Po zakończeniu wojny Jadwiga Kinecka w dniu 1 sierpnia 1955 roku rozpoczęła pracę zawodową w Gminnej Spółdzielni samopomoc Chłopska w Rynarzewie na stanowisku referenta administracyjno-gospodarczego, który zajmuje się równocześnie sprawami personalnymi oraz BHP i ppoż.. W tym okresie Jadwiga Kinecka była członkiem Z. S. L. oraz aktywnym członkiem Zarządu sekcji Kobiet przy Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Rynarzewie. Ja-

dwiga Kinecka zmarła w Rynarzewie 29 grudnia 1964 roku i została pochowana na miejscowym cmentarzu parafialnym. Jadwiga Ligarzewska w dniu 22 sierpnia 1929 roku zawarła związek małżeński z Józefem Kineckim. Małżeństwo było bezdzietne.

Archiwum Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Szubinie. Akta osobowe J. Kineckiej sygn. 5/63; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. USC Rynarzewo, Księga Urodzonych, sygn. 50/100; Inspektorat Szkolny w Szubinie 1920–1939, sygn. 460/192 (teczka osobowa nauczycielki J. Ligarzewskiej); Archiwum USC w Szubinie. Księga Zmarłych USC Szubin, sygn. 68/1964; Archiwum rodzinne Apolonii Góreckiej zd. Ligarzewskiej; M. Buławski, Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919, Poznań 1929; Z. Kowalski, Rynarzewiacy–cisi bohaterowie, W: Kurier Poranny, nr 233 z 23.08.1937.

Piotr S. Adamczewski

Kłorek Ludwik (1897–1982), urodził się 23 lipca 1897 r. w Zemsku, w rodzinie rolnika Franciszka i Stanisławy zd. Napierała. W 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim na odcinku frontu pod Zbąszyniem. Następnie w latach 1920–1922 odbywał służbę w WP. Zmarł 9 marca 1982 r.

Ludwik Kłorek

Odnaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zawarł związek małżeński z Marianną, urodzoną w 1896 roku.

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Stęszewie; zbiory Muzeum Regionalnego w Stęszewie; Czerwiński B., Klorek Ludwik (1897–1982), (w:) Powstańczy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. III, Poznań 2007, s. 108.

Bogdan Czerwiński

Klorek Michał (1893–1978), urodził się 2 września 1893 r. w Słupi. Syn Piotra i Franciszki z domu Kalota, brat Antoniego. Rodzice prowadzili gospodarstwo rolne. Szkołę powszechną ukończył w rodzinnej wsi. Brał udział w strajku szkolnym. *Pomimo chłosty cielesnej aż do krwi wzbraniałem się odmawiać pacierz na religii w języku niemieckim* – pisał w życiorysie przesłanym do Komisji Krzyża i Medalu Niepodległości w 1938 r. Od 16 do 20 roku życia pracował w nadleśnictwie Jeziorki (Seeheim) u Heinricha von Tiedemanna. W 1913 r. został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej. Służył w jednostce wojsko-

Michał Klorek

wej w Neuhammer (dzisiaj Świętoszów na Dolnym Śląsku). W czasie odbywania służby wybuchła I wojna światowa. Walczył na froncie zachodnim. Udało mu się zdezerterować na stronę francuską. Będąc w niewoli należał do „Sokoła”. W 1918 r. wstąpił jako ochotnik do tworzącej się we Francji polskiej armii gen. Józefa Hallera. Wrócił z nią do Polski. Uczestniczył w zabezpieczaniu granic w Wielkopolsce i walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Odnaczony był: Krzyżem Walecznych armii gen. Hallera, Odznaką Honorową Za Walkę o Szkołę Polską (1930), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, dyplomem 14 Wielkopolskiej Dywizji Piechoty Za Wierną Służbę. Po przejściu do rezerwy, pracował w majątku w Wejherowie, potem w Ujeździe u hrabiego Adama Żółtowskiego. W 1924 r. ożenił się z Władysławą Wieczorek z Wielichowa. Ze związku tego przyszły na świat dzieci: Krystyna (ur. 1930), Witold (ur. 1931) i Henryk (ur. 1938). Od 1926 r. do 1963 r. pracował jako leśniczy w miejscowości Porażynko poczta Bukówiec Stary. W 1935 r. wstąpił do Związku Weteranów Powstań Narodowych koło w Grodzisku Wielkopolskim. W czasie II wojny światowej dzięki protekcji właścicielki dóbr Niemki Zimmermannowej został na posadzie w leśniczówce Porażynko. Także inni Polacy nie zostali wysiedleni z tej wsi. Po przejściu na emeryturę w 1963 r. zamieszkał u syna Henryka w Ujeździe, a potem u Witolda w Grodzisku Wlkp. Zmarł w czerwcu 1978 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Składając przed II wojną światową podanie do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości podał jako świadków swej drogi niepodległościowej ks. kanonika Jan-

kiewiczza byłego proboszcza parafii Słupia, majora Jana Kąkolewskiego oraz kapitana pospolitego ruszenia Dynonizego Vogla z Buku. Odznaczenia nie otrzymał.

CAW, KK i MN 104-30437; Informacje wnuka Zbigniewa Klorka z listopada 2009 r.; Archiwum Państwowe w Poznaniu, 884 sygn. 44 (Ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych).

Grażyna Sielicka

Kolasiński Ambroży (1902–1977), urodził się 15 października 1902 r. w Białośliwiu w rodzinie Jana i Marii z domu Kałużna. Szkołę powszechną ukończył w Białośliwiu. Jako szesnastoletni chłopak brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Był członkiem oddziału powstańczego działającego w rejonie Białośliwia. W okresie międzywojennym pracował jako drwal w lasach pomiędzy Grabionną a Białośliwiem. Przez pewien okres czasu był pracownikiem PKP w Miasteczku Krajeńskim. Należał do Koła Powstańców i Wojaków w Białośliwiu. Po wybuchu II wojny światowej został przez hitlerowców przymusowo wywieziony na teren Rosji i Litwy, gdzie pracował jako kolejarz. Rodzinę jego Niemcy wysłali na Wołyń. Od 1945 roku mieszkał w Grabionnej i prowadził tam gospodarstwo rolne. Był sołtysiem tej miejscowości. Później pełnił funkcję prezesa Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Miasteczku Krajeńskim. Był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. 22 lipca 1973 roku Rada Państwa mianowała Ambrożego Kolasińskiego podporucznikiem Wojska Polskiego. Zmarł 5 listopada

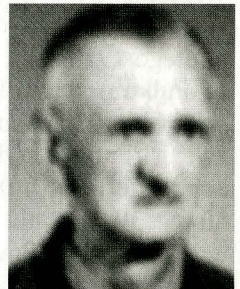
1977 roku w Pile i został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym (kwatery 8/C–13–12). W grobie tym spoczywa również jego żona Pelagia (27 lipca 1908–14 kwietnia 1983). Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 1930 roku zawarł związek małżeński. Był ojcem ośmiorga dzieci, synów: Leonarda (ur. 30 marca 1934) i Jana (24 czerwca 1948–8 września 1994) oraz córek: Teresy (ur. 25 grudnia 1930), zamężna Ligenza; Zofii (ur. 19 maja 1932), zamężna Wojciechowska; Agnieszki (ur. 25 września 1935), zamężna Drobisz i Anny (ur. 18 lipca 1945), zamężna Jędrzejowska. Dwoje dzieci zmarło krótko po urodzeniu w czasie II wojny światowej. Nazwisko Ambrożego Kolasińskiego znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Informacje córki Agnieszki Drobisz, spisane przez Jolantę Herdzik.

Wojciech Kicman

Kolaczek Stanisław (1900–?), urodził się 8 maja 1900 r. w Kościanie. W dniu 13 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi powstańcze do II Kompanii Kościańskiej. Po czterodniowym okresie formowania jednostka wyruszyła na front na odcinku Leszno, gdzie stoczyła pierwszą walkę z Niemcami. Następn

Stanisław
Kolaczek

ne starcie z patrolem Grenzschtzu odbyło się pod Lipnem i Mórkowem. Z kolei brał udział w oswobodzeniu Krzycka Wielkiego i Krzycka Małego, gdzie zdobyto większą ilość broni i amunicji. Swój powstańczy szlak bojowy zakończył zdobywaniem miejscowości Włoszakowice. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego został przydzielony do I Pułku Strzelców Wielkopolskich. Po drugiej wojnie światowej osiedlił się w Legnicy. Brak danych o dalszym losie.

Wspomnienia Powstańców Wielkopolskich zamieszkałych w Legnicy w 1966 r. (k. 31 i 1 mapa), Biblioteka PAN w Kórniku. Sygn. B. K. 12159; Kowalak Czesław, Kołaczkiwicz Stanisław (1900–?), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 94.

Czesław Kowalak

Kołodziejski Walenty (1899–1964), urodził się 10 lutego 1899 r. w Grabowie (pow. Września). Syn Feliksa i Marianny z domu Szymańskiej. W latach 1905–1911 uczył się w szkole powszechnej w Grabowie, a następnie uczęszczał do szkoły rolniczej we Wrześni. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim, w oddziale z Wrześni. 8 lutego 1919 roku został wcielony do 15 Pułku Artylerii Lekkiej Wielkopolskiej (od 1920 roku pułk ten nosił nazwę 15 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej). Do rezerwy został zwolniony 30 grudnia 1921 roku. Jego uczestnictwo w Powstaniu Wielkopolskim zostało potwierdzone przez Za-

rząd Główny Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 dyplomem nr 6136 i zarejestrowany w kartotece pod nr 15857. Po 1945 roku był członkiem Zarządu i Rady Nadzorczej Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska oraz wieloletnim członkiem Miejskiej Rady Narodowej w Miasteczku Krajeńskim. Zmarł w Miasteczku Krajeńskim 28 września 1964 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. W 1982 r. obok męża spoczęła żona Seweryna. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). 2 lipca 1930 roku zawarł związek małżeński w Poznaniu. Z żoną Seweryną (2 grudnia 1902–25 marca 1982) miał troje dzieci: Piotra (4 maja 1931–13 października 1965), Pawła (ur. 16 lipca 1932) i Kazimierza (ur. 1 marca 1935). Nazwisko Walentego Kołodziejskiego znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Dokumenty udostępnione przez Pawła Kołodziejskiego, a spisane przez Jolantę Herdzik i Szymona Kunka.

Wojciech Kicman

Kowalczyk Marcin (1899–1994), urodził się 23 grudnia 1894 r. we Wronczynie, gm. Stęszew, w rodzinie

Marcin
Kowalczyk

Andrzeja i Agnieszki z domu Szymkowiak. Członek Straży Ludowej, a następnie uczestnik Powstania Wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. W okresie międzywojennym pracował jako robotnik rolny w majątku Potockich we Wronczynie. W sierpniu 1939 roku został zmobilizowany i wcielony do wojsk łączności. Walczył w bitwie nad Bzurą. Po II wojnie światowej nabył gospodarstwo rolne z parcelacji majątku Potockich. W 1973 roku zamieszkał u syna Władysława w Tomicach. Był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 23 grudnia 1994 r. w Tomicach i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Za udział w Wojnie 1918–1921 (1990). Zawarł związek małżeński z Władysławą Nowicką, z którą miał dzieci: Mariannę, Eulalię, Stanisława, Genowefę i Władysława (ur. 1940). Po śmierci pierwszej żony, w 1948 roku zawarł drugi związek małżeński ze Stanisławą Łukanowską.

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Stęszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Stęszewie i Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Czerwiński B., Kowalczyk Marcin (1899–1994), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. III, Poznań 2007, s. 113; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Krawiec Michał (1899–1943?), urodził się 24 października 1899 r. w Morzewie jako syn Jana i Gabrieli z domu Maślanka. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości pracował w gospodarstwie rolnym. Ochotniczo uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim, a następnie 1922 roku służył w Wojsku Polskim. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. W 1922 roku osiedlił się w Brzostowie, gdzie prowadził własne gospodarstwo rolne. W okresie międzywojennym udzielał się w organizacjach politycznych i społecznych. Był członkiem Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej. W 1941 roku Michał Krawiec wraz z całą rodziną został osadzony przez hitlerowców w obozie w Potulicach. Ślad po nim zaginął w 1943 roku. Został prawdopodobnie zamordowany 9 września 1943 roku. Rodzina Michała Krawca wróciła do Brzostowa w 1945 roku. W listopadzie 1924 roku zawarł związek małżeński z Franciszką z domu Jędrzejak. Był ojcem pięciorga dzieci, trzech synów: Michała (ur. 1935, zmarł po 1941 roku w obozie w Potulicach), Edwarda (18 kwietnia 1928–18 lipca 2001) i Mieczysława (ur. 11 stycznia 1933) oraz dwóch córek: Barbary (2 września 1925–26 listopada 2007), zamężna Kozik i Ireny (ur. 24 lipca 1926), zamężna Kufel. Jego nazwisko znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Informacje Leonardy Krawiec, spisane przez Jolantę Herdzik i Arkadiusza Kluka.

Wojciech Kicman

Królikowski Józef (1890–1968), urodził się 29 marca 1890 r. w Piastowicach (Springberg) pow. Wągrowiec w rodzinie rolnika Stanisława Królikowskiego i Rozalia z domu Tuchocka. Ukończył pruską szkołę powszechną, później wyuczył się zawodu cukiernika. 27 grudnia 1918 roku wstąpił w szeregi Powstańców Wielkopolskich i brał udział w walkach na terenie Poznania, następnie został przydzielony do Wojsk Wielkopolskich i służył w I-szym Batalionie Saperów. Z oddziałem tym brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1920 r. W styczniu 1921 r. został przydzielony do 8 Batalionu Saperów w Toruniu. Zdemobilizowany 2 grudnia 1924 r. w stopniu chorążego. W sierpniu 1939 roku został powołany do służby wojskowej i wcielony do 8 Batalionu Saperów w Poznaniu. Brał udział w walkach nad Bzurą i w okolicy Brzeziny w Puszczy Kampinoskiej. Dnia 25 września 1939 r. został wzięty do niewoli niemieckiej przebywał w obozie Oflag VII B a następnie Oflag VII A w Bawarii. Uwolniony został przez Amerykanów w kwietniu 1945 r. Do Stanów Zjednoczonych Ameryki przybył 28 grudnia 1949 r. Zmarł 30 sierpnia 1968 r. w szpitalu św. Marii w Passaic (Stan Nowy Jork) i pochowany na cmentarzu Częstochowy Amerykańskiej w Doylestown, Pa. 3 września 1968 r. Odznaczony był Krzyżem Walczących, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Wojska. Był kawalerem.

*Na podstawie nekrologu zamieszczonego w 1968 roku w piśmie *Weteran w USA*.*

Jakub Danecki

Kruppik Edmund (1890–1944), urodził się 8 sierpnia 1890 r. w Skrzetuszu (pow. obornicki), jako syn nauczyciela Jana i Weroniki z Surmów. W 1897 roku rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Skrzetuszu, a następnie wstąpił do gimnazjum w Rogoźnie, gdzie w 1908 roku zdał maturę. 1 października 1913 roku był powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej. Po ukończeniu Szkoły Podchorążych Artylerii i odbyciu ćwiczeń awansował do stopnia ppor. artylerii (ze starszeństwem od 27 lipca 1916). Walczył na froncie Zach. i wsch.; pod Verdun odznaczony Krzyżem Żelaznym; czterokrotnie ranny, w wyniku czego uzyskał urlop (latem 1918). W Skrzetuszu dowiedział się o wybuchu powstania. Zgłosił się ochotniczo w Gnieźnie, skąd po zarejestrowaniu (22 lutego 1919) skierowano go w stopniu ppor. do Poznania. Od 23 lutego 1919 r. brał udział w formowaniu 7 baterii 2 Pułku Artylerii Polowej, obejmując 10 marca jej dowództwo. 13 kwietnia 1919 r. był awansowany do stopnia por., a 25 maja przesunięty do 1 dyonu 2 Pułku Artylerii Polowej, objął dowództwo 3 baterii, która tego dnia skierowana została na front płd. Walczył pod Ostrzeszowem, następnie z baterią wycofany do Ostrowa Wlkp. Od 24 lipca do 13 października 1919 roku dowodził bateria zapasową 17 Pułku Artylerii Polowej. 31 stycznia 1920 roku jako dowódca 3 baterii wyruszył na front litewsko-białoruski. W czasie kampanii 1920 roku odznaczył się męstwem, 14 października awansowano go do stopnia kpt.: od 14 października do 30 grudnia 1920 roku dowodził bateria zapasową 17 Pułku Artylerii Lekkiej, 8 czerwca 1921 roku rozkazem Ministerstwa Spraw Woj-

skowych został urlopowany do 8 lutego 1922 roku, a 9 lutego przeniesiony w stan spoczynku (5 kwietnia 1933 przeniesiono go do kadry oficerów Okręgu VII). Za zasługi został uhonorowany domeną w Połajewie, którą zarządzał do parcelacji. Następnie kierował majątkami ziemskimi, m. in. w Henrykowie, Krępie, Bagrowie (Fundacja Kórnicka) i w Środzie Wlkp. Nie brał udziału w wojnie obronnej 1939 r. W latach 1939–1940 był pomocnikiem w majątkach Budziaki (Środa Wlkp.) i Płaczki. Nawiązał kontakty z Narodową Organizacją Bojową (głównie przez J. Szczepaniak–pseudonim *Wilk*). Był wojskowym doradcą jej średzkiej komendy. W tym czasie uchodził za przeciwnika działań konspiracyjnych, które uważał za przedwczesne. W 1942 r. został powołany w skład sztabu inspektora AK w Środzie Wlkp., jednak na wyraźne życzenie–bez przydziału. W 1943 r. był przewidziany na dowódcę związku odtwarzającego się 68 Pułku Piechoty AK. W związku z dekonspiracją (jesień 1943) struktur AK w Środzie Wlkp. został aresztowany (29 lutego 1944). Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Poznaniu i w Forcie VII. Początkowo osadzony w więzieniu żabikowskim, 1 września 1944 roku na mocy wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego został zesłany do obozu koncentracyjnego w Gross Rosen, gdzie zginął w nieznanych okolicznościach 30 września 1944 roku. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl. (nr 2118), Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), odznaką 17 Pułku Artylerii Lekkiej nr 167. Był dwukrotnie żonaty: ze Stanisławą Kluge miał dwóch synów–Eugeniusza oraz Zbigniewa, natomiast z Mieczysławą Przybyszewską jednego syna–Jana (ur. 1935).

slawą Przybyszewską jednego syna–Jana (ur. 1935).

Sąd Rejonowy w Środzie Wlkp., Akta 5 zg. Nr 62/46; tamże, pismo KL Gross Rosen, sygn. Abt. II/Az. KL 14. k. 5/23.44; S. Więckowski, Historia 17 Pułku Artylerii Lekkiej. Warszawa 1931; A. Wesołowski, Organizacja i działanie artylerii wielkopolskiej 1918/1919, Powstanie Wielkopolskie (1975); M. Woźniak, Ruch oporu w powiecie średzkim podczas okupacji hitlerowskiej 1939–1945 (praca dyplomowa UAM, 1967); tenże, Konspiracja średzka 1939–1945 (maszynopis, Poznań 1988); Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, pod. red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 176–177; Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, pod red. M. Woźniak, Poznań 1998, s. 295–296; książka stanu służby oficerskiej nr 146/31, Kościan 1931, w zbiorach Jana Kruppika; informacje syna Jana Kruppika oraz Blanki Wójec.

Marian Woźniak

Ksycki Bronisław (1901–1974), urodził się 22 października 1901 r. w Budzynie pow. Chodzież jako syn Leona i Stanisławy z d. Eichstaedt. Był najstarszym z rodzeństwa. Miał brata i siostrę. Po ukończeniu IV klasy miejscowej szkoły powszechnej pracował

Bronisław
Ksycki

z rodzicami w gospodarstwie. Służbę wojskową odbywał w armii niemieckiej i uczestniczył w I wojnie światowej. Jako ochotnik od 6 stycznia do 18 lutego 1919 roku brał czynny udział z bronią w rękę w Powstaniu Wielkopolskim w oddziale powstańczym w Budzynie pod dowództwem podporucznika Skotarczaka. 28 kwietnia 1929 roku zawarł związek małżeński z Anną Koczorowską (1899–1968). Urodziło im się czworo dzieci: Antoni (ur. 1930), Maria (1933–200), Bronisław (1934–1955), Urszula (ur. 1935) zamężna Stepczyńska. Przez całe swoje życie pracował we własnym gospodarstwie rolnym. Zmarł 2 stycznia 1974 roku w Budzynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP., wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Kościelna K., Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 na terenie Budzyna; Informacje rodziny.

Ewa Kabat

Kufel Józef (1897–1976), urodził się 10 marca 1897 r. w rodzinie Józefa i Zofii z domu Nyc. Dzieciństwo spędził w Mroczy, Trzeciwnicy i Paterku, gdzie odbywał swoją edukację. Ochotniczo uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim, później brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1923 roku zamieszkał w Brzostowie. Zmarł 8 sierpnia 1976 roku. Pochowany został na Cmentarzu Komunalnym w Pile (kwatery 3/B–37–4). Obok męża w 1998 roku została pochowana jego żona Maria. Związek małżeński zawarł

z Heleną z domu Przybylska. Po jej przedwczesnej śmierci, ożenił się z Marią Szczęsną (15 września 1910–16 grudnia 1996). Był ojcem sześciorga dzieci, dwóch synów: Henryka (10 stycznia 1925–1981) i Józefa (10 marca 1926–29 grudnia 1992) oraz czterech córek: Stanisławy (ur. 16 lutego 1922), zamężna Sterka; Janiny (20 lipca 1923–26 września 1996), zamężna Weńnic; Heleny (ur. 22 listopada 1934), zamężna Grzelak i Genowefy (ur. 22 lutego 1934), zamężna Matuszewska. Nazwisko Józefa Kuffla znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Informacje Leonardy Krawiec, spisane przez Jolantę Herdzik i Arkadiusza Kluka.

Wojciech Kicman

Kuffel Walenty (1880–?), urodził się 10 lutego 1880 r. w Słupi. Syn rolnika Franciszka Kuffla. W rodzinnej wsi uczęszczał do szkoły powszechnej (1886–1894). Uczył go nauczyciel Teofil Łukomski. Po ukończeniu nauki pracował w gospodarstwie rodziców. W 1898 r. wyjechał na roboty do Niemiec do Rheinland w Westfalii, gdzie znalazł pracę w fabryce żelaza. Będąc na obczyźnie wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*, w którego działalności brał aktywny udział do roku 1900. Wtedy został wcielony do niemieckiego wojska na 2 lata. Po odbyciu obowiązkowej służby wojskowej nadal pracował w Rheinlandzie do 1910 r., wtedy zdecydował się na powrót do Wielkopolski. Gdy wybuchła I wojna światowa został zmobilizowany do niemieckiej armii. Za zasługi na froncie

został odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Przebywał w szeregach armii niemieckiej aż do zakończenia działań wojennych. W grudniu 1918 r. wstąpił jako ochotnik do Kompanii Bukowskiej. Brał udział w walkach o Zbąszyń. W okresie międzywojennym pisał do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie o nadanie mu odznaczenia niepodległościowego. Jego drogę powstańczą poświęcili w osobnym dokumencie pułkownik Kazimierz Zenkteler, Stanisław Łukaszewski z Buku i Andrzej Szyfter z Kopaniny. Dalsze losy Walentego Kuffla nie są znane.

CAW, Akta odznaczeniowe KKiMN 40–12343; Zeugnis–Album der Schule in Slupia Kreis Posen, nr 290, s. 639.

Grażyna Sielicka

Kulas Jakub (1899–1962), urodził się 2 lipca 1899 r. w Łagiewnikach (pow. Kościan) w rodzinie Franciszka i Józefy z domu Żybura. Po 27 grudnia 1918 roku ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych i brał udział w walkach na froncie zachodnim pod Kargową i Babimostem. Po zakończeniu powstania wcielony do jednostki wojskowej, która stacjonowała w Baranowiczach. Uczestnik wojny polsko–bolszewickiej w 1920 roku. Po zwolnieniu do rezerwy w 1921 roku, wrócił do rodzinnej miejscowości i podjął pracę jako podleśniczy w miejscowości Borówko Stare w gminie Czempin. W sierpniu 1939 roku powołany do służby wojskowej, brał udział w Bitwie nad Bzurą. Podczas walk dostał się do niewoli niemieckiej. Na początku listopada 1939 r. wrócił do domu. Podczas okupacji niemieckiej na-

dal pracował na stanowisku podleśniczego. Jako powstaniec wielkopolski był pod stałym nadzorem władz okupacyjnych i musiał regularnie meldować się na posterunku policji niemieckiej. W 1945 roku razem z rodziną wyjechał na Ziemię Zachodnie i osiedlił się we wsi Kije pod Sulechowem. Objął tam gospodarstwo rolne. Był działaczem społecznym. Został wybrany na sołtysa wsi Kije. Zmarł w Kijach 7 lutego 1962 roku i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Po śmierci mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego i odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Żonaty z Józefą Matuszczak (zmarła 1972). Z małżeństwa tego urodziło się sześćcioro dzieci: Stanisław (ur. 1923), Edward (ur. 1926), Janina (ur. 1928), Stefan (ur. 1930), Marian (ur. 1934), Zofia (ur. 1937).

Dokumenty i pamiątki rodzinne; Informacje córek, Janiny Bogusław i Zofii Saniuk.

Zenon Brembor

Kurkowiak Piotr (1900–1964), urodził się 14 stycznia 1900 r. w Rybojedzku, gm. Stęszew, w rodzinie rolnika Franciszka i Jadwigi z domu Polody. Ukończył niemiecką szkołę powszechną w Tomicach. 14 czerwca 1918 r. został powołany do armii pruskiej i wcie-

Piotr
Kurkowiak

lony do pułku strzelców w Jeleniej Górze. 20 sierpnia 1918 r. został wysłany na front zachodni do Francji. 25 listopada 1918 roku zdezerterował z wojska i wrócił do rodzinnej miejscowości. Wstąpił do Straży Ludowej w Tomicach, a 28 grudnia 1918 roku zgłosił się ochotniczo do oddziału porucznika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Brał udział w walkach oddziału, który zdobył między innymi lotnisko w Ławicy koło Poznania. Później walczył na froncie zachodnim, gdzie został ranny w prawą rękę. Leczony był w szpitalu okręgowym w Poznaniu. Po wyleczeniu służył w 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 57 Pułku Piechoty). Następnie brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku, walczył pod Kijowem, Berdyczowem, Żytomierzem i Baranowiczami. Pod Brześciem został mzwzięty do niewoli bolszewickiej, z której udało mu się zbiec. Wrócił do pułku i podczas dalszych walk ponownie został ranny. Był leczony w Chełmie i Poznaniu. Z wojska został zwolniony 25 listopada 1921 r. jako 30 procentowy inwalida. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do rodzinnej miejscowości i pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Zmarł 27 czerwca 1964 roku w Rybojedzku, a pochowany został na cmentarzu parafialnym w Tomicach. Został odznaczony Medalem Niepodległości (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921.. W 1925 roku zawarł związek małżeński z Marią Skrzypek.

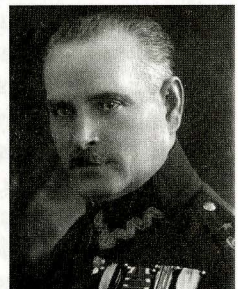
Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Sęszewie i Gabinetu Pamięci

tek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Czerwiński B., Kurkowiak Piotr (1900–1964), (w:) Powstańczy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. IV, Poznań 2008, s. 97; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Kurowski Aleksander (1879–1958), urodził się 11 lutego 1879 r. we Wrzesni, w rodzinie mistrza szewskiego Tomasza i Antoniny Rogowskiej. Maturę zdał przed Komisją Egzaminacyjną przy DOGen. w Poznaniu. Był członkiem Tow. Gimnastycznego „Sokół”. Od 12 października 1899 roku w armii niemieckiej. Po zwolnieniu z wojska był naczelnikiem w biurze notarialnym; od 3 lipca 1914 roku ponownie w wojsku, walczył na froncie francuskim. Na ppor. awansowany 22 marca 1915 roku; w linii bojowej przebywał do 12 sierpnia 1917 roku, następnie był dowódcą kompanii w garnizonie w Jeleniej Górze. 29 grudnia 1919 roku wstąpił do oddziału powstańczego ppor. Palucha w Poznaniu; był dowódcą szkoły podoficerskiej przy 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od czerwca t. r. przebywał na Froncie Wielkopolskim jako adiutant dowódcy 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich, później dowódca 1 baonu; następnie przeszedł na

Aleksander
Kurowski

Front Litewsko–Białoruski, gdzie pełnił obowiązki dowódcy baonu i pułku. Od 24 grudnia 1920 roku był dowódcą 58 pp w garnizonie. Za doskonałe dowodzenie 4 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich i odwagę osobistą podczas ofensywy na Mińsk został odznaczony VM 5 kl. nr 147. Od 30 listopada 1920 roku w rezerwie; 1 stycznia 1922 roku awansowany na mjr. Ponownie w służbie czynnej od 16 lutego 1922 roku, jako dowódca baonu sztabowego 69 pp i szef Oddziału IV DOK nr VII; później był komendantem PKU Gniezno. Od 30 września 1927 roku w stanie spoczynku. W latach 1929–1939 pracował na różnych stanowiskach administracyjnych. W czasie okupacji mieszkał kolejno w Plewiskach, Warszawie i Krakowie; pracował w Radzie Głównej Opiekuńczej. Do Poznania powrócił 1 listopada 1945 roku i do 30 listopada 1947 roku pracował w administracji. Od grudnia t. r. pozostawał bez źródeł utrzymania. Zmarł w Poznaniu 23 czerwca 1958 roku został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Odznaczony był m. in.: Krzyżem Walecznych (4x). Żonaty z Leokadią Lewik, miał czworo dzieci: Jerzego (ur. 1914), Aleksandrę zam. Taylor (ur. 1917), Bożenę (ur. 1919) i Zbigniewa (ur. 1921).

CAW, ap. 5811; tap. 1023/37/52; odzruc. 12 VI 1935; Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny, T. II (1914–1921), część 1, Koszalin 1991, s. 83–84; Eligiusz Tomkowiak, Kurowski Aleksander (1879–1958), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod redakcją Bogusława Po-

laka, T. II, Poznań 2006, s. 110; informacje córki Aleksandry Taylor z Ponia.

Eligiusz Tomkowiak

Landzwojczak Jan (1893–1979), urodził się 13 grudnia 1893 r. w Białczu Starym (w b. powiecie śmigielskim) w rodzinie Michała i Marianny Hejman. Po ukończeniu 6-klasowej szkoły ludowej pracował jako robotnik rolny w Sierakowie k. Kościana. 14 października 1913 roku został powołany do armii niemieckiej. Po wybuchu I wojny światowej brał udział w walkach na froncie zach., a także na wschodzie m. in. pod Gorlicami i Lublinem. Był dwukrotnie ranny. W 1915 roku awansował na stopień kaprała. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do Sierakowa. 7 stycznia 1919 roku wstąpił organizujących się w Kościanie oddziałów powstańczych i brał udział w walkach pod Leszmem. Za walki na froncie wielkopolskim odznaczony Orderem Virtuti Militari 5 kl. nr 4745. W uzasadnieniu do wniosku napisano: *Sierżant szt. Lanzwojczak Jan okazał się zawsze jako twardy, waleczny i wierny żołnierz. Dnia 11 stycznia 1919 r. zaatakował nieprzyjaciela załogę sąsiedniej kompanii w Klonówcu, która przed przewagą nieprzyjaciół zmuszona była się wycofać. L. dostał rozkaz jednym plutonem przeprowadzić kontratak i wyprzeć nieprzyjaciela z wioski. Pod gradem kul zasypujących jego szeregi, wyparł nieprzyjaciela i zajął Klonowiec, przy czym zdobył 2 ciężkie i jeden lekki k. m. i prócz tego zabrał 1 podof. i 5 szereg. do niewoli. Napastnicy zostawili na polu bitwy pięć trupów.* W okresie od 15 marca – 15 czerwca 1919 r. ukończył szkołę podoficerską

przy 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (60 Pułk Piechoty). Od 16 czerwca 1919 r. do 19 stycznia 1920 r. jako dowódca plutonu II kompanii 60 p.p. przebywał na froncie zachodnim powstania w okolicach Międzyzochodu, następnie brał udział w rewindykacji Pomorza. Od 20 marca 1920 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Przeszedł cały szlak bojowy pułku jako dowódca plutonu, a następnie sierżant-szef kompanii. W walkach pod Kijowem, w rejonie jeziora Darnicy wyróżnił się dowodząc kompanią, gdzie kompania *pomimo odcięcia od pułku i okrążenia ze wszystkich stron przez nieprzyjaciela zdołała się utrzymać aż do nadejścia posiłków*. Dowódca batalionu mjr Franciszek Szyszka w opinii wniosku o odznaczenie VM napisał: *Sierżant L[andzwojczak], który później na froncie bolszewickim nadzwyczajnie się odznaczył, za co otrzymał pochwałę Naczelnego Dowództwa, zasługuje w całej pełni na odznaczenie Orderem V. M. V kl.* Po zakończeniu działań wojennych dalej służył w 60 pp w Ostrowie jako szef kompanii. W 1926 roku zdał egzamin z zakresu 4 niższych klas gimnazjum. W opinii służbowej za 1929 roku dowódca 60 pp ppłk Kazimierz Walczak zapisał: *inteligencja duża, dyscyplina duża, wyszkolenie dobre, zdolności kierownicze i wychowawcze duże, gorliwość duża, schludność duża, dbałość o podwładnych duża, energiczny, koleżeński, lojalność służbowa b. duża, ogólnie b. dobry*. Był także świetnym sportowcem i instruktorem sportu. Wspominał wnukowi, że podczas służby w armii niemieckiej walczył na ringu. W 1926 r. ukończył 6-tygodniowy kurs wychowania fizycznego dla podoficerów w Śremie, a 1928 roku był instruktorem wf na 3-tygodniowym obo-

zie letnim w Kórniku. Sam uprawiał aktywnie sport, był m. in. kilkakrotnym mistrzem DOK VII w pchnięciu kulą. W 1937 roku zakończył służbę wojskową w 60 pp, przeszedł w stan spoczynku i wyprowadził się do Poznania. Tam pracował do wojny jako komiwojażer (dzisiaj przedstawiciel handlowy) w branży akcesoriów malarskich. Po wybuchu wojny bez przydziału mobilizacyjnego udał się do Warszawy, gdzie brał udział w obronie stolicy. Po kapitulacji nie trafił do obozu jenieckiego, tylko mógł – na podstawie warunków kapitulacji – wrócić do Poznania. Początkowo musiał się meldować raz w tygodniu na policji. Przez pierwszy okres wojny pracował jako stolarz a następnie od roku 1942 lub 43 r. jako wiertacz w zakładach Cegielskiego, aż do zakończenia wojny. Po zakończeniu wojny przeniósł się z rodziną (w praktyce tylko z żoną i synem Stefanem) do Sławy Śląskiej. Tam prowadził restaurację do roku 1949. Był jednym z organizatorów i pierwszym prezesem Klubu Sportowego *Sławia*. W wyniku prowokacji został oskarżony o przestępstwo gospodarcze i trafił do więzienia we Wrocławiu, a następnie do obozu pracy w Mielęcinie. W międzyczasie żona Leokadia pozbyła się restauracji. W 1950 roku wyszedł na wolność i wrócił z żoną do Poznania. Podjął pracę w zakładzie dezynsekcji i deratyzacji, co wiązało się z podróżami służbowymi. W czerwcu 1968 roku umarła jego żona Leokadia. W 1972 lub 1973 r. Jan zamieszkał w Domu Weterana przy ul. Ugory w Poznaniu. Do końca życia zachował niezależność i hart ducha. Na tydzień przed śmiercią odwiedził swego brata Michała mieszkającego w Sławie, wcześniej Święta Wielkanocne spędził u syna Stefana w Głogowie. Zmarł 4 maja 1979

roku w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu na Miłostowie. Związek małżeński zawarł w 1921 r. z Leokadią Kucnerowicz (1 stycznia 1900–czerwiec 1968), z którą miał czworo dzieci: Sylwin Henryk (ur. 1922), Florentyna (ur. 1923), Adam (ur. 1925) i Stefan (ur. 1925). Odznaczony także: Krzyżem Walecznych, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

CAW, akta odznaczeniowe VM, MN, BKZ; B. Smoleń, Zarys historii wojennej 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Warszawa 1930, s. 17, 31; A. Malinowski, Kronika Sławy (materiały do historii miasta), Głogów 1995; Z. Józwiak, biogram [w:], Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918–1920, Koszalin 2010, s. 30–31; informacje wnuka Mariusza Landzwójcza zam. w m. Turowo gm. Pniewy.

Zenon Józwiak

Leporowski Piotr (1898–1966), urodził się 29 lipca 1898 r. w Środzie Wlkp., był synem Piotra, mistrza rzeźnickiego i Praksedy z Laskowskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Środzie Wlkp. wstąpił w naukę zawodu rzeźnickiego u swojego ojca. W tym czasie należał do Towarzystwa Termi-

Piotr
Leporowski

natorów, organizacji kryptopatriotycznej. Po złożeniu egzaminu czeladniczego wstąpił do Towarzystwa Młodzieży Polsko-Katolickiej w Środzie Wlkp. W listopadzie 1916 r. został powołany do służby w armii niemieckiej i na początku 1917 r. wysłany na front francuski. W marcu 1918 r. podczas największej ofensywy niemieckiej na Zachodzie został zatruty gazami bojowymi, co poważnie wpłynęło na pogorszenie jego stanu zdrowia. Został przetransportowany do Szpitala w Cham potem do Erfurtu w Niemczech na dalszą kurację, a na końcu do Opola na Śląsku. W lipcu 1918 r. ponownie wysłano go na front francuski, gdzie przebywał, aż do zakończenia wojny. Po powrocie do Środy Wlkp. pełnił służbę w Straży Ludowej. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego przystąpił jako ochotnik do Baonu Średzkiego. Walczył pod Smogulcem, Mieszkowem, Nakłem i Chodzieżą na froncie północnym i pod Rawiczem na froncie południowym. W grudniu 1919 r. poddany został specjalnemu badaniu lekarskiemu i na mocy orzeczenia komisji uznany został za niezdolnego do służby wojskowej. Po powrocie do Środy Wlkp. podjął pracę w wyuczonym zawodzie, niestety na krótko. Stan zdrowia nie pozwalał na dalszą pracę. We wrześniu 1939 r. przedostaje się do Generalnej Guberni i zamieszkał Ostrowcu Świętokrzyskim. Tam przeżył okres II wojny światowej razem ze Stanisławem Machajewskim, też ukrywającym się Powstańcem Wielkopolskim ze Środy Wlkp. Po wyzwoleniu powrócił do swojego rodzinnego miasta. W 1949 r. zawarł związek małżeński z Janiną Werblińską w Kościele Parafialnym pod wezwaniem św. Floriana w Jedlcu koło Kalisza. Miał jedną córkę–Annę

(zam. Cichocka, ur. 1950) nauczycielkę. Przez kilka lat pracował w firmie rzeźniczej Dudek jako mistrz rzeźniczki. W 1959 r. przeprowadził się na stałe do Jedlca i rozpoczął pracę w fabryce fortepianów w Kaliszu. Pracował tam aż do chwili uzyskania uprawnień emerytalnych. Zmarł 5 lipca 1966 r. w Jedlcu. Pochowano go na miejscowym cmentarzu parafialnym, a w marcu 1992 r. ekshumowano na cmentarz parafialny w Pniewach koło Szamotuł do grobu, w którym spoczywa jego żona Janina. Odznaczony; Pamiątkowym Krzyżem Powstańczym nadanym przez Radę Ludową Miasta Poznania oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym nadanym 5 stycznia 1958 r. Jego nazwisko umieszczono na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918–1919 r. odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wielkopolskiej.

CAW, dokumenty odznaczeniowe; pamiątki rodzinne.

Anna Cichocka

Ligarzewski Apoloniusz (1895–1921), członek Rady Ludowej w Rynarzewie, więzień obozu jenieckiego Altdamm, kapral 3 plutonu 2 kompani telegraficzno-budowlanej 4 Armii WP. Urodził się 7 kwietnia 1895 r. w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie mistrza szewskiego Stanisława (1852–1907) i Apolonii (1864–1939) z Szulców. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Rynarzewie zajął się pomocą w prowadzeniu gospodarstwa rolnego, które prowadziła jego matka Apolonia. 10 września 1915 roku został wcielony do odbycia przymusowej służby w armii pruskiej,

z której został zwolniony w dniu 11 grudnia 1918 roku. Powrócił wówczas w stopniu szeregowego do rodzinnego Rynarzewa, gdzie starszy brat Zygmunt przygotowywał już wówczas w tajemnicy przed pruskimi urzędnikami grupę ochotników, do której wstąpił Apoloniusz. Na początku stycznia 1919 roku wraz z grupą ochotników z samorzutnego oddziału powstańczego brał udział w ataku na magistrat, pocztę i stację kolejową w Rynarzewie. 11 stycznia 1919 roku Apoloniusz Ligarzewski został wraz ze 120 mężczyznami z Rynarzewa i okolicy oraz swoimi braćmi Mieczysławem i Zygmuntem, aresztowany i uwięziony na sali Niemki Schlieterowej. Następnego dnia internowanych wyprowadzono do koszar wojskowych w Bydgoszczy. Tu więźniów pobito i głodnych wepchnięto w wagony bydłące uprzednio wylane wodą, która przy ujemnych temperaturach zamarzała. Pociąg z internowanymi mieszkańcami Rynarzewa jechał przez 36 godzin do obozu dla jeńców wojennych w Altdammie pod Szczecinem-Dąbiem. Po drodze na dworcu kolejowym w Chojnicach więźniów pobili niemieccy żołnierze wracający z Ukrainy do swoich rodzinnych domów w Niemczech. Wśród pobitych był brat Apoloniusza Ligarzewskiego Mieczysław, który pozostał kaleką, jako widomy znak bestialstwa żołnierzy Grenzschtutu w okresie zaboru pruskiego. Mężczyźni przebywali w obozie do końca marca 1919 roku kiedy to po uwolnieniu ich powrócili tzw. „zieloną” drogą do swoich domów w Rynarzewie. Pomimo podpisania w obozie tzw. „wyroku śmierci” za ewentualne włączenie się do powstania Apoloniusz przystąpił do Straży Ludowej i brał udział w walkach na froncie pod Ryna-

rzewem i wzdłuż linii Noteci. 19 lipca 1919 roku wstąpił w szeregi 4 kompanii II baonu telegraficznego. 21 października 1919 został przeniesiony do 2 kompanii II baonu telegraficznego. 10 listopada 1920 roku mianowany został do stopnia starszego szeregowego. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie białoruskim, gdzie w grudniu 1919 roku zachorował na ospę. Zmarł 15 stycznia 1921 roku w Ekspozyturze Kolumny Transportu Chorych 3 Armii WP w Stołpcach (miasto w obwodzie mińskim na terenie zachodniej Białorusi). 24 grudnia 1921 roku pośmiertnie awansowany został do stopnia kaprała. W powstaniu uczestniczyli bracia Apoloniusza, Mieczysław (1890–1939), który został inwalidą wojennym po pobicie przez wojska Grenzschutzu i Zygmunt (1893–1957) major Wojska Polskiego. Postać Apoloniusza Ligarszewskiego była wspominana podczas uroczystości poświęcenia i odsłonięcia pomnika poległych pod Rynarzewem w 1919 roku na cmentarzu parafialnym 4 lipca 1926 roku. Ks. proboszcz Mieczysław Buławski tak mówił: (...) *Godzi się wspomnieć synów naszej parafii, którzy w powstaniu wielkopolskim lub na froncie bolszewickim życie swe oddali za matkę-Ojczyznę, mianowicie kaprała Apoloniusza Ligarszewskiego, szeregowców Kazimierza Gorączkowskiego, Stanisława Lewandowskiego, Marcina Krauzego, Maksymiliana Nowaka, Michała Kędziorskiego, Franciszka Maciejewskiego, Władysława Rucińskiego i Władysława Fryczyńskiego. Odeszli wszyscy w one zaświaty, które gęsto a nieustannie zaludnia kosa śmierci i Bóg żyjących. A prochy ich ziemskie w różnych stronach przytuła do siebie ta polska ziemia (...).*

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. USC Rynarzewo, Księga Urodzeń, sygn. 40/64; Archiwum USC Szubin, Księga Zgonów USC Rynarzewo 1921, sygn. 15/1921; Archiwum rodzinne Apolonii Góreckiej zd. Ligarszewskiej (m. in. książeczka wojskowa); Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie, Lista internowanych do obozu jenieckiego Altdamm 12.01.1919–28.03.1919, poz. 45. Apoloniusz Ligarszewski; M. Buławski, Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919, Poznań 1929;; Z. Kowalski, Rynarzewiacy—cisi bohaterowie, W: Kurier Poranny, nr 233 z 23.08.1937.

Piotr S. Adamczewski

Ligarszewski Mieczysław (1891–1939), członek Straży Ludowej i samorzutnego oddziału powstańczego w Rynarzewie, więzień obozu jenieckiego Altdamm, inwalida wojenny z okresu powstania wielkopolskiego. Urodził się 2 września 1891 r. w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie mistrza szewskiego Stanisława (1852–1907) i Apolonii (1864–1939) z Szulców. Uczęszczał do miejscowej szkoły niemieckiej, po zakończeniu której pracował na gospodarstwie swoich rodziców. Odbył przymusową służbę wojskową w armii pruskiej. W okresie I wojny światowej wcielony ponow-

Mieczysław
Ligarszewski

nie do odbycia służby w szeregach armii pruskiej. W 1918 roku powrócił do rodzinnego domu w Rynarzewie i wraz z bratem Zygmuntem (późniejszym majorem WP) przygotowywał lokalną młodzież do wybuchu powstania. Na początku stycznia 1919 roku wraz z mieszkańcami Rynarzewa wstąpił do samorządowego oddziału powstańczego i brał udział w walkach o dworzec, magistrat i pocztę. W dniu 11 stycznia 1919 roku po przegranej przez stronę niemiecką bitwie pod Szubinem wycofujące się oddziały niemieckiego Grenzschtuzu pod dowództwem porucznika Freiherra von Groll aresztowały wszystkich polskich mężczyzn z miasteczka, w tym braci Ligarzewskich Zygmunta, Apoloniusza i Mieczysława, który po powrocie z internowania był kaleką do swojej śmierci. Uwięzionych przetrzymywano na sali u Niemki Schlieterowej w Rynku. Następnego dnia wyprowadzono ich pod wojskową eskortą do koszar wojskowych w Bydgoszczy. Tu więźniów pobito i głodnych wepchnięto w wagony bydłące uprzednio wylane wodą, która przy ujemnych temperaturach zamarzała. Podczas pobytu internowanych w Bydgoszczy dochodziło do bestialskich scen podczas, których zrywano z więźniów lepsze mundury, które zachowali podczas dezercji z pruskiej armii. Wielu pobito do nieprzytomności. Potem rozpoczęła się jazda. Pociąg z internowanymi mieszkańcami Rynarzewa jechał przez 36 godzin do obozu dla jeńców wojennych w Altdammie pod Szczecinem-Dąbiem. Po drodze na dworcu kolejowym w Chojnicach doszło do tragicznego w skutkach pobicia więźniów przez niemieckich żołnierzy wracających z Ukrainy do swoich rodzinnych domów w Niemczech. Żołdacy nie-

mieccy znęcali się do tego stopnia nad bezbronnymi Polakami, że pod razami łopat i kolb karabinów zmarł Franciszek Kaszkiet i Adam Szymanowski. Wśród bestialsko pobitych był Mieczysław Ligarzewski. Ks. proboszcz Mieczysław Buławski wspominał: (...) *Z internowanych tak niehumanie traktowanych dwóch do tego czasu nie przyszło do siebie. Jeden, Franciszek Joras, do Łazarza podobny łachman ludzki; sparaliżowany i zidiociał leży przeważnie bez ruchu w łóżku. Drugi, Mieczysław Ligarzewski, uznany przez komisję wojskową jako 75% inwalida, człołgać się tylko może z pokoju do pokoju, z łóżka na krzesło. Inni wyleczyli się wprawdzie, lecz ustrój ich nerwowy mniej lub więcej ucierpiał (...)*. Po przewiezieniu internowanych do Altdammu umieszczono ich w obozowych barakach za drutem kolczastym. Tutaj leczono rany chorych i pobitych podczas transportu. Po uzgodnieniach i zabiegach konsula honorowego Polski w Szczecinie Antoniego Szumana internowanych wypuszczono pod koniec marca 1919 roku do rodzinnych domów. Mieczysław Ligarzewski wrócił do Rynarzewa jako kaleka. Zamieszkał w rodzinnym domu, gdzie opiekował się nim matka Apolonia wraz z jego rodzeństwem. W 1937 roku redaktor Kowalski z „*Kuriera Porannego*” tak opisał postać Mieczysława Ligarzewskiego: (...) *w Rynarzewie mieszka Mieczysław Ligarzewski, człowiek sparaliżowany. Każdy kęs strawy wkłada mu się do ust, przenosi się go z miejsca na miejsce. Kaleka ten to żywy akt oskarżenia na Grenzschutz, to dowód w jaki sposób traktowano Polaków w zaborze pruskim (...)*. Tak trwało do 26 kwietnia 1939 roku kiedy to zmarła matka Apolonia Ligarzewska. Wówczas chorym Mieczysławem za-

opiekował się brat Kazimierz. Wybuch II wojny światowej zastał braci Ligarzewskich w Rynarzewie. Dramat całej rodziny rozegrał się 27 listopada 1939 roku, kiedy Niemiecki landrat z Szubina pismem nakazał rodzinie Ligarzewskich opuścić rodzinny dom w Rynarzewie. Mieszkanie zajęła niemiecka rodzina Kothke, ta sama, która wydała we wrześniu w ręce gestapo stróża miejskiego z Rynarzewa Waclawa Alwina. Rodzina zabrała ze sobą kalekiego Mieczysława. Internowanych umieszczono w Domu Polskim w Szubinie, gdzie był tymczasowy obóz dla mieszkańców powiatu szubińskiego. Na początku grudnia 1939 roku rodzina Ligarzewskich dostała nakaz opuszczenia swojego rodzinnego domu w Rynarzewie i została internowana do obozu jenieckiego w Szubinie. W połowie grudnia 1939 roku wraz z innymi mieszkańcami powiatu szubińskiego Ligarzewscy zostali deportowani do Piotrkowa Trybunalskiego. Podczas drogi zmarł kaleki Mieczysław, którego pochowano w mogile przy drodze. Dzisiaj trudno ustalić dokładnie miejsce pochówku. Po zakończeniu II wojny rodzina Ligarzewskich powróciła do rodzinnego Rynarzewa. W powstaniu wielkopolskim uczestniczyli również bracia Mieczysława, Zygmunt (1893–1957) major Wojska Polskiego i Apoloniusz (1895–1921) kapral 2 kompani telegraficzno-budowlanej 4 Armii Wojska Polskiego, zmarły w 1921 roku podczas wojny polsko-bolszewickiej.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. USC Rynarzewo. Księga Urodzeń 1891, sygn. 52/72; Archiwum rodzinne Apolonii Góreckiej zd. Ligarzewskiej; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie, Lista in-

ternowanych do obozu jenieckiego Altdamm 2.01.1919– 28.03.1919, poz. 44 Mieczysław Ligarzewski; J. Jankowski, Swastyka nad Szubinem, Poznań 1961; M. Buławski, Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919, Poznań 1929; Z. Kowalski, Rynarzewiacy–cisi bohaterowie, W: Kurier Poranny, nr 233 z 23.08.1937.

Piotr S. Adamczewski

Ligarzewski Zygmunt (1893–1957), major WP, organizator Rady Ludowej i powstania w Rynarzewie, więzień obozu jenieckiego Altdamm, uczestnik II wojny światowej. Urodził się 8 sierpnia 1893 r. w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie mistrza szewskiego Stanisława (1852–1907) i Apolonii (1864–1939) z Szulców. W latach 1899–1904 uczęszczał do szkoły powszechnej w Rynarzewie, następnie kontynuuje swoją edukację w gimnazjum w Gnieźnie. Będąc uczniem tegoż gimnazjum był członkiem Tajnego Towarzystwa im. Tomasa Zana, a od roku 1910 był wiceprezsem tego stowarzyszenia, poświęcając większość swego wolnego czasu pozaszkolnego na pracę i kształcenie postaw swych młodszych kolegów na dobrych i ideowych patriotów. Wiosną 1912 roku przeniósł się do gimnazjum klasycznego w Bydgoszczy. W trakcie nauki w Bydgoszczy rozpoczął tworze-

Zygmunt
Ligarzewski

nie dla polskiej młodzieży szkół średnich Towarzystwo im. Tomasza Zana. W połowie 1912 roku został wybrany na pierwszego prezesa tej organizacji w mieście. Po ukończeniu gimnazjum w Bydgoszczy, w latach 1913–1914, studiował teologię na uniwersytecie w Louvainie w Belgii. Tu również zaangażował się w pracę niepodległościową i społeczną pracując w organizacjach polskich, m. in. był wiceprezesem Towarzystwa Filaretów. W czasie I wojny światowej od sierpnia 1914 do 30 czerwca 1915 roku pełnił służbę pomocniczą jako kierownik oddziału poczty polowej armii niemieckiej w Bydgoszczy. W tym okresie nadal był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana. 1 lipca 1915 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej w baonie zapasowym 5 p. p. Od 11 października 1915 do 4 stycznia 1917 roku przydzielony został do 347 p. p. na froncie wschodnim i brał udział w walkach pozycyjnych koło Dzwińska i Natrocza. W okresie od 4 stycznia do 1 września 1917 r. służył w 449 p. p. na froncie zachodnim i brał udział w bitwach pod La Fere, w walkach we Flandrii i pod St. Quentin. W dniach 1 września do 4 października 1917 r. był uczestnikiem kursu oficerów frontowych w Le Neuviën. Następnie służył przy 449 p. p. i uczestniczył w walkach we Flandrii. Od 15 listopada 1917 do 1 marca 1918 r. uczestniczył w kursie oficerskim w Sennelager, a następnie walczył do września 1918 r. m. in. pod Semmą i Kammelem. Od września do grudnia 1918 r. służył w 448 p. p. i walczył pod Verdun i w Aragonnach. Szybko awansował w pruskiej armii i tak 27 stycznia 1916 r. został starszym żołnierzem, 8 września 1916 r. kapralem, a 1 marca 1918 r. sierżantem liniowym.

14 grudnia 1918 r. powrócił do rodzinnego domu w Rynarzewie, gdzie natychmiast włączył się w pracę niepodległościową. Na przełomie grudnia 1918 i stycznia 1919 r. brał udział w przygotowaniach do powstania w Rynarzewie. Ks. Buławski tak opisał jego rolę w tym wydarzeniu: (...) *Wieczorem zwołałem Radę Ludową. Na początku obrad: utworzenie zbrojnej straży ludowej. Ogólne przynębnienie członków Rady było dowodem jak bardzo bliskość Bydgoszczy zaciążyła nad umysłami. O zbrojnej straży polskiej nikt nie chciał wiedzieć. Chyba powstanie straż złożona z Polaków i Niemców. Jeden z członków przemówił za tym, by straż składała się z jednego Polaka i jednego Niemca, uzbrojonych nie w karabiny, lecz w kije. „Bo inaczej przyjdzie do awantury”. Oczywiście było, że próba otwartego opanowania miasta przez straż polską nie miałaby żadnych widoków. Zaproponowałem więc, by z ramienia Rady zorganizowała się tajna straż polska, i żeby Rada na stanowisko komendanta zatwierdziła p. Z. L. (Zygmunta Ligarzewskiego, przyp. autora), który jako wicefeldwebel armii niemieckiej zdał już egzamin oficerski, i z wszystkich b. żołnierzy mieszkających w naszym miasteczku najodpowiedniejszym był do poprowadzenia ew. akcji zbrojnej. Na tę propozycję wszyscy się zgodzili... Nazajutrz rano przybył do mnie p. L. (Ligarzewski, przyp. autora) i, zanim zdołałem mu sprawę przedstawić, powiadomił mnie, że w sklepie kolonialnym w obecności kilku osób powitał go już jeden z członków Rady jako komendanta, że zauważył idącą na plebanie, jak go Niemcy śledzą, że wobec wzburzenia umysłów i ostrego napięcia panującego w mieście, wszelka dalsza nieostrożność mogłaby fatalne za sobą*

pociągnąć następstwa. Na to zaproponowałem mu, by stanowiska komendanta z ramienia Rady nie przyjął. Wieczorem zwołam Radę, powiadomię ją o zajęciach i rozwiążę. Czyby jednak nie zechciał mimo to potajemnie jako naczelnik lub dowódca (nie chodziło o tytuł) młodzieży zorganizować i być w pogotowiu? Prócz zorganizowanych i mnie nikt by o tym nie wiedział. Zgodził się na to (...). W dniu 11 stycznia 1919 r. po przegranej przez stronę niemiecką bitwie pod Szubinem wycofujące się oddziały Grenzschtutu pod dowództwem porucznika Freiherra von Groll aresztowały wszystkich polskich mężczyzn z miasteczka, w tym braci Ligarzewskich Zygmunta, Apoloniusza i Mieczysława, który po powrocie z internowania był kaleką. Uwięzionych przetrzymywano na sali u Niemki Schlieterowej w Rynku. Do uwięzionych przybywał z otuchą ks. proboszcz Buławski: (...) Rozmawiałem ze starszymi. Jedni byli bladzi i bardzo znekani. Inni obojętnie rozmawiali o swych przejściach na froncie. Zwróciłem im uwagę na to, że prawdopodobnie grozi nam internowanie, bo tak przecież bywa na wojnie. Powiększyło to tylko ogólna depresję. Nerwowo przemierzał salę p. L. (Ligarzewski, przyp. autora). przystąpiłem do niego pytając się, jak jest z organizacją przezeń stworzoną? Odpowiedział, że zebrał kilkunastu młodych, którzy wrócili od wojska, że był z nimi w ciągłym kontakcie. Broni mają niestety nie wiele: coś jeden stary karabin, kilka naboji, bagnet, kilka rewolwerów (...). Internowanych wyprowadzono 12 stycznia 1919 roku do koszar wojskowych w Bydgoszczy. Tu więźniów pobito i głodnych wepchnięto w wagony bydłące uprzednio wylane wodą, która przy ujemnych temperaturach zamarza-

ła. Pociąg z internowanymi mieszkańcami Rynarzewa jechał przez 36 godzin do obozu dla jeńców wojennych w Altdammie pod Szczecinem–Dąbiem. Po drodze na dworcu kolejowym w Chojnicach więźniów pobili niemieccy żołnierze wracający z Ukrainy do swoich rodzinnych domów w Niemczech. Wśród pobitych był brat Zygmunta Ligarzewskiego Mieczysław, który pozostał kaleką, jako widomy znak bestialstwa żołnierzy Grenzschtutu w okresie zaboru pruskiego. Mężczyźni przebywali w obozie do końca marca 1919 roku kiedy to po uwolnieniu ich powrócili tzw. „zieloną” drogą do swoich domów w Rynarzewie. Zygmunt Ligarzewski wstąpił w dniu 10 kwietnia 1919 roku w Biedrusku w szeregach 3 pułku strzelców wielkopolskich, który następnie przekształcono w 57 pułk piechoty wielkopolskiej. 28 lipca 1919 roku dekretem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu mianowany został podporucznikiem i do 29 lipca tego roku służył w rezerwie południowego odcinka poznańskiego pod Ostrowem. W latach 1919–1920 uczestniczył w wojnie polsko–bolszewickiej, podczas której wykazał się odwagą i męstwem. W dniu 12 sierpnia 1919 r. podczas zajmowania miejscowości Ihumenia został ranny. (...) zrywając się lub brnąc w pomroce wieczornej poprzez bagienka i szuwały zbliżali się wiarusy do rzeki Ihumeńki, którą pierwszy przekroczył I. pluton, 1 kompani z porucznikiem Ligarzewskim na czele. Za tymi wiarusami przedostała się reszta kompanii na drugi brzeg rzeki, a za nią w ślad poszły kompanie 2, 3 i 4. Szeroko rozciągnięte nasze tyraliery znalazły się na brzegu przeciwnym, parły gwałtownie na okopy nieprzyjaciela, bo krew burzyła się w ich żyłach i pragnęli rozprawy oko

w oko z nieprzyjacielem. Lecz któż zrozumie rozczarowanie żołnierza, kiedy dopadnie okopów nieprzyjaciela i widzi puste doły. Rozczarowanie i gniew naszych był tym większy, że walka o Iłumeń pociągnęła poważne straty w naszych szeregach. W czasie natarcia ranny został podporucznik Ligarzewski i kilkunastu szeregowych, a w tym lekarz I. baonu porucznik lekarz Hlowiecki (...). Do 1 września 1919 r. przebywał w szpitalu w Mińsku, a następnie do 15 sierpnia 1920 roku walczył w szeregach 57 p. p. m. in. pod Berezyna, na przyczółku Bobrujsk, pod Boguszewicami. W dniach od 15 do 28 sierpnia 1920 r. przebywał w szpitalu garnizonowym w Modlinie. Od 1 września 1920 r. służył przy baonie zapasowym 57 p. p. w Poznaniu jako dowódca kompani. Od 1 października 1922 r. do 14 marca 1923 był dowódcą II kursu w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Śremie. Do stopnia kapitana awansowany został w dniu 1 lipca 1923 r. W 57 pułku piechoty powierzano mu wiele funkcji. W 1926 r. został przeniesiony z 57 pułku piechoty do Korpusu Ochrony Pogranicza na stanowisko dowódcy 1 kompanii V baonu KOP „Łużki”. Z dniem 1 lipca 1929 r. przeniesiony został z KOP do Biura Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych na stanowisko referenta. W dniu 1 stycznia 1931 r. został awansowany do stopnia majora sł. st. piech. 1 kwietnia 1932 r. został przeniesiony do 27 pułku piechoty na stanowisko dowódcy batalionu. Później przesunięty z funkcji dowódcy batalionu na stanowisko kwatermistrza i jednocześnie II zastępcy dowódcy 27 pułku piechoty. O służbie majora Z. Ligarzewskiego we wniosku na Złoty Krzyż Zasługi dowódca Pułku ppłk Tomsa-Zapolski tak pisał: (...) jako II

zastępca Dowódcy Pułku dla spraw gospodarczych pracuje z poświęceniem się godnym naśladowania. Wyniki tej pracy wybitnie pozytywne. Obejmując gospodarkę pułku w stanie ujemnym po trzech latach gospodarowania w każdym dziale nie tylko pokrył braki poprzednie lecz także osiągnął rezultaty dodatnie. Cechuje go poza pracowitością nadzwyczajną sumienność i skrupulatność (...). Po wybuchu II wojny światowej, 4 września 1939 r., ewakuował się wraz z pułkownikiem Marianem Ocetkiewiczem do Dębina i został dowódcą III batalionu w tzw. „Grupie płk. Ocetkiewicza” lub inaczej nazywanej „Grupą lubelskich batalionów wartowniczych”. Uczestniczył w walkach na Lubelszczyźnie m. in. w bitwie pod Tomaszowem Lubelskim. 23 września 1939 r. pod Werszczycą Grupa została rozbita przez czołgi 2 Dywizji Pancerniej. Wówczas dostał się do niemieckiej niewoli i podczas okupacji przebywał w oflagu II C Woldenberg (obecnie Dobiegniew). W dniu 20 lipca 1944 r. uczestniczył w Olimpijskich Zawodach Sportowych dla oficerów przebywających w oflagu. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił do Gostynia ale ze względu na zły stan zdrowia spowodowany m. in. długim pobytem w oflagu nie powrócił do służby w wojsku. Pracował jako kierownik administracyjny w Powiatowym Przedsiębiorstwie Budowlanym oraz jako kasjer w aptece swojego teścia Bronisława Prusaka z Gostynia. Zmarł w dniu 7 czerwca 1957 r. w Gostyniu, gdzie został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był m. in.: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Walecznych (4x), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dzieściolecia Odzyskanej Niepodległości,

Brazowym Medalem Za Długoletnią Służbę, Pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. 1 lutego 1927 roku w Gostyniu zawarł związek małżeński z Krasnorodą Teklą Pruską (6 lipca 1897–5 listopada 1975), córka miejscowego aptekarza. Wychowali synów: Jarosława (ur. 19 stycznia 1929), Adama (ur. 4 maja 1932).

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, USC Rynarzewo, Księga Urodzeń, sygn. 75/58; CAW (karta ewidencyjna Z. Ligarzewskiego, wnioski o odznaczenia) sygn. Ap. 2385, KZ 23–374, KKiMN z 1937–odrzucone); J. Podwaipiński, Ilustrowany zarys historii 57 pułku piechoty wielkopolskiej (3 pułku strzelców wielkopolskich), Poznań 1927; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie, Lista internowanych do obozu jenieckiego Altdamm 12.01.1919–28.03.1919, poz. 43 Zygmunt Ligarzewski; korespondencja autora tekstu z USC w Gostyniu z dnia 25.01.2011; korespondencja autora z synem Z. Ligarzewskiego Adamem Ligarzewskim z Bydgoszczy z dnia 15.01.2011 (kserokopie listu z oflagu niemieckiego w Woldenbergu, rysunek twarzy Z. Ligarzewskiego z 1942 roku); M. Buławski, Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919, Poznań 1929; M. Jabłoński, Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939, Warszawa 2003; M. Paluszkiwicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków Tajnych Towarzystw Gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850–1918. Poznań 2000; Rocznik oficerski 1923, Warszawa 1923; Rocznik pamiątkowy XI. Kursu baonu podchorążych rezerwy piechoty nr 7 w Śremie 1930–1931, Śrem 1932; Z. Kowalski, Rynarzewiacy–cisi bohatero-

wie, W: Kurier Poranny, nr 233 z 23.08.1937.

Piotr S. Adamczewski

Lisiak Marcin (1898–1954), urodził się 22 października 1898 r. w Kępie pow. szamotulski. Syn Jana i Katarzyny z domu Dorna. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Popówku i Popowie pow. obornicki. W kolejnych latach odbywał praktykę gospodarczą w majątku Popówko, należącego do hrabiego Edmunda Żółtowskiego. 14 października 1917 roku został powołany do armii niemieckiej i wcielony w szeregi 46 pułku piechoty. 17 maja 1918 r. skierowany na front zachodni (Francja) do 6 Pułku Grenadierów. Podczas walk, 27 maja 1918 r. został ranny. Na leczenie został skierowany do Szpitala w Bambergu (Bawaria). Po leczeniu odesłany z frontu do kompanii ozdrowieńców 6 Pułku Grenadierów w Poznaniu, gdzie przebywał do grudnia 1918 r. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego uczestniczył w oswobodzaniu Poznania w szeregach kompanii kpt. Sikorskiego. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii szamotulskiej, następnie z kompanią obornicką brał udział w drugim zajęciu Chodzieży. W końcu stycznia na własną prośbę został przydzielony do kompanii wolsztyńskiej, z którą brał udział w walkach pod Kopanicą i Nową Wsią.

Marcin
Lisiak

Dalszą służbę pełnił w 9 kompanii III batalionu 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 56 pp). W jego szeregach brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, w walkach na froncie litewsko-białoruskim (Szaciłki, Jakimowska Słoboda, następnie w defensywie od Berezyny do Wisły, Bitwie Warszawskiej oraz ofensywie na Mińsk). Po zakończeniu działań wojennych wraz z pułkiem przebywał we Wrześni, później Krotoszynie, gdzie zajmował kolejno stanowiska szefa kancelarii baonu sztabowego, szefa kancelarii sekcji administracyjno-taborowej oraz szefa drużyny dowódcy 56 pp. Ze służby zwolniony w styczniu 1927 r. W okresie od stycznia 1927 r. do początku 1939 roku pracował w Sądzie Grodzkim w Jutrosinie. 1 czerwca 1927 r. wstąpił do jutrosińskiego koła Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1918–1919, a 8 marca 1933 r. został wybrany II wiceprezesem. Ponownie na wiceprezesa wybrany 14 stycznia 1936 r., a 3 stycznia 1937 r. otrzymał funkcję komendanta jutrosińskiego koła. 27 grudnia 1937 r. został wybrany prezesem jutrosińskiego koła Związku Powstańców Wielkopolskich. Jednocześnie powierzono mu funkcję komendanta koła oraz delegata na zjazdy towarzystw. Z początkiem 1939 r. podjął pracę w sądzie w Szamotułach, w którym pracował również po zakończeniu II wojny światowej. W okresie międzywojennym należał do jutrosińskiego chóru „Chopin”. W czasie okupacji mieszkał z rodziną w Dusznikach pod Szamotułami, gdzie pracował u miejscowego Niemca. Po wojnie należał do Stronnictwa Demokratycznego (Koło pracownicze przy Sądzie Powiatowym). Zmarł 27 maja 1954 r. w Szamotułach. Pochowany został na miejscowym cmentarzu.

Odnznaczony: dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz odznakami: Wojsk Wielkopolskich, Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty i Pamiątkową 56 Pułku Piechoty. Związek małżeński zawarł 22 stycznia 1923 roku we Wrześni ze Stanisławą Bulczyńską. Miał pięcioro dzieci: Zbigniewa (ur. 1924), Krystynę (ur. 1927), Marię (ur. 1931), Jana i Aleksandrę (ur. 1935).

Materiały przekazane autorowi przez Hanę Lisiak-Góźdz; Głos Powstańca Wielkopolskiego, Nr 44 z 20.11.1938 r., s. 4; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz akta koła. Sygn. 229 s. 2; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Jutrosin, powiat Rawicz wykaz członków koła. Sygn. 230, s. 1; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. IV, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011.

Adam Grzelak

Łuczka Wojciech (1895–1949), powstaniec wielkopolski, plutonowy Wojska Polskiego, urodził się na Pałkach, 11 marca 1895 r. w Szelejewie, w powiecie znińskim, w rodzinie kołodzieja Antoniego i Marianny z Koźłowskich. Z zawodu był stolarzem

Wojciech
Łuczka

i kołodziejem. W czasie I wojny światowej 5 maja 1915 r. został powołany do armii niemieckiej i wcielony do 2 Batalionu Saperów w Szczecinie. Stąd skierowany został na front zachodni do Francji, gdzie był czterokrotnie ranny. Z wojny wrócił w 1918 r. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 1 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do tworzącego się w Rogowie (pow. żniński), oddziału powstańczego dowodzonego przez Franciszka Bernarda. Oddział rogowski, w którym służył został włączony do kompanii żnińskiej dowodzonej przez Marcelę Cieslickiego. W jej składzie brał udział w opanowaniu 6 stycznia 1919 r. Łabiszyna, a 8 stycznia 1919 r. walczył o Szubin, który nie zostaje zdobyty. Powstańcy wycofali się do Gniezna, a Żnin ponownie opanowały oddziały Grenzschutzu. Potem uczestniczył w przeprowadzonej z Gniezna 11 stycznia 1919 r. ofensywie wyzwalającej Żnin. Po rozwiązaniu się rogowskiego oddziału powstańczego ochotniczo wstąpił, 11 kwietnia 1919 r. do II Batalionu Saperów Wielkopolskich w Poznaniu. W czerwcu 1919 r. został mianowany starszym saperem. Od września 1919 r. uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, biorąc udział w walkach na Froncie Litewsko-Białoruskim w obronie Bobrujska, po których otrzymał awans na stopień kaprala. W październiku 1919 r. walczył o rozszerzenie przyczółka mostowego Bobrujsk nad Berezyną, w odrzuceniu Armii Czerwonej w kierunku Moholewa. W styczniu 1920 r. jego 1 pluton 2 kompanii pod dowództwem sierżanta Mocka, w brawurowym ataku pokonał 3 kompanię bolszewików i odbił z niewoli dwa polskie plutony piechoty. W kwietniu

1920 r. walczył przeciw Armii Czerwonej w miejscowości Jakimowska Słoboda nad Berezyną. W trakcie odwrotu Wojska Polskiego z frontu wschodniego w lipcu 1920 r. skierowany został do Batalionu Zapasowego w Poznaniu. Awansowany na stopień plutonowego prowadził szkolenie ochotników i rekrutów. W Wojsku Polskim służył do końca wojny polsko-bolszewickiej w roku 1921. Po demobilizacji zamieszkał w Gnieźnie, a po założeniu rodziny w Wenecji (pow. żniński), gdzie prowadził własny zakład stolarsko-kołodziejski. Uczestniczył aktywnie w działalności społecznej. Był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, w którym pełnił funkcję podnaczelnika. Należał także do Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914–1919. W czasie II wojny światowej został przesiedlony wraz z rodziną do majątku ziemskiego w Biskupinie, którego właścicielem był Niemiec Erich Rust, należący do nielicznego grona starszego pokolenia Niemców, od dawna osiadłych na tych terenach, pomagających Polakom. Rust wiedząc o udziale Wojciecha Łuczki w Powstaniu Wielkopolskim zatrudnił go w swoim majątku, zyskując w ten sposób dobrego stolarza i kołodzieja. Decyzja ta korzystna dla Niemca, uratowała powstańca przed prześladowaniami, a być może nawet śmiercią. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił wraz z rodziną do Wenecji, gdzie nadal prowadził zakład stolarsko-kołodziejski. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921. Ożenił się 14 września 1921 r. w Rogowie z Teresą Płocką (ur. 1 października 1897 r. w Gałęzowie, pow. Żnin, córką Szymona i Agnieszki z Wawrzyńiaków). Z małżeństwa tego

urodziły się dwie córki: Elżbieta i Halina. Zmarł nagle w Wenecji, 13 września 1949 r. i tam został pochowany na cmentarzu parafialnym.

Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich 1918–1919 ze Żnina i okolic. Żnin 2004 s. 87, poz. 74 (błędnie podano datę urodzenia – 12 marca 1895 rok); USC w Gąsawie: Akt urodzenia nr 42/1985; CAW w Warszawie: Odrzuc. 25.06.1938; Zaświadczenia wystawione w 1937 roku przez Fr. Bernarda i M. Cieślckiego potwierdzające udział W. Łuczki w Powstaniu Wielkopolskim; Cz. Sikorski: Zarys dziejów Żnina. Żnińskie Towarzystwo Kulturalne. Żnin 1990. s. 63–64; USC w Rogowie: Akt małżeństwa nr 33/1921; USC w Gąsawie: Akt zejścia nr 37/1949; Informacje uzyskane od rodziny: Bożeny Zielińskiej–Narożnej i Witolda Kopeckiego ze Żnina.

Damian Zieliński

Majewski Feliks (1890–1919), urodził się 6 maja 1890 r. w Kwieciszewie (pow. mogileński), w rodzinie rzemieślnika–kołodzieja Antoniego i jego żony Marianny z Majewiczów. Mieszkał z rodzicami w Biskupinie, skąd po zawarciu związku małżeńskiego przeprowadził się do Rogowa w powiecie żnińskim. Z zawodu był czeladnikiem murarskim. W czasie I wojny świato-

Feliks
Majewski

wej odbył służbę wojskową w armii niemieckiej w 8 Armierungs Bataillon (batalionie budownictwa zbrojeniowego). W wojsku zdobył zawód cieśli, który wykonywał po demobilizacji. Zaraz po wybuchu Powstania Wielkopolskiego ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego w Rogowie, którego dowódcą był Franciszek Bernard. Wczesnym rankiem 1 stycznia 1919 r. brał udział w rozbrajaniu Niemców i opanowaniu Rogowa przez powstańców. Następnie ze swoim oddziałem przyłączył się do maszerującego na Żnin zgrupowania składającego się z oddziałów z Wrześni, Janowca Wielkopolskiego i Gąsawy. Jeszcze w tym samym dniu zgrupowanie to wraz z powstańcami ze Żnina wyzwalało miasto. Oddział powstańczy z Rogowa, w którym służył, wszedł w skład kompanii żnińskiej, której dowódcą był Marcele Cieśllicki. 6 stycznia 1919 r. brał udział w opanowaniu Łabiszyna przez powstańczy oddział ze Żnina. Dwa dni później uczestniczył w grupie uderzeniowej, dowodzonej przez Marcelego Cieślckiego, w przegranej 8 stycznia 1919 r. bitwie o Szubin. Po niej powstańcy wycofali się do Gniezna, a Żnin został ponownie opanowany przez Grenzschutz. Z kompanią żnińską, która weszła w skład wschodniej grupy uderzeniowej, walczył w kontrofensywie przeprowadzonej z Gniezna 11 stycznia 1919 r. w celu wyzwolenia Żnina. Grupa dotarła przez Rogowo, Gąsawę do Podgórzyna–wsi w pobliżu Żnina–zaatakowała miasto szeroką tyraliera rozciągającą się od Małego Jeziora Żnińskiego po wieś Góra. Kiedy lewa część tyralierzy doszła przed Żninem w pobliżu torów kolei wąskotorowej i mokradeł została zaatakowana silnym ostrzałem z broni

maszynowej przez Niemców mających stanowiska na cmentarzu i nasypie torów kolejki. W ataku tym poległ Feliks Majewski. Zgodnie z życzeniem żony jego ciało zostało przewiezione ze Żnina do Rogowa i 14 stycznia 1919 r. pochowane na cmentarzu parafialnym. Na wspólnym powstańczym obelisku nagrobnym znajduje się tablica z napisem: „Tu spoczywają bohaterzy ś. p. Feliks Majewski, Jan Groszkiewicz polegli za wolność ojczyzny w walkach pod Żninem 10 stycznia 1919 roku. Ku wiecznej pamięci wdzięczni rodacy”. Pośmiertnie 27 czerwca 1938 r. „Za bohaterską śmierć na polu chwały” oznaczony został przez Prezydenta Rzeczypospolitej Krzyżem Niepodległości. Ożenił się w Rogowie 17 września 1916 r. z Marianną Płocką urodzoną 2 lutego 1890 roku w Gałęzewie, w powiecie żnińskim, córką Szymona i Agnieszki z Wawrzyniaków. Małżeństwo było bezdzietne. Marianna Majewska w 1921 r. wyszła powtórnie za mąż za Władysława Kopeckiego z Rogowa. Zmarła 17 czerwca 1968 r. w Żninie i została pochowana na tamtejszym cmentarzu parafialnym.

CAW, KN 27.06.1938; Monitor Polski nr 177 z dnia 05.08.1938 poz. 324 s. 4; Janusz Książki: Rogowo. Rys historyczny. Rogowo 1980 s. 9–10; Włodzimierz Lewandowski: Bój o Szubin. Poznań 1937 s. 262 (54); USC Rogowo: Akt ślubu nr 5/1916; Akt zgonu nr 10/1919 (na tablicy nagrobnej błędnie podano datę śmierci F Majewskiego, 10 stycznia 1919 roku); T. Jabłoński: Lista strat Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 poz. 869; Informacje Witolda Kopeckiego ze Żnina

Damian Zieliński

Maliński Jan (1879–1936), mistrz obuwniczy, obywatel Poznania, a w latach 1921–1934 Nowego Tomyśla. Urodził się 11 grudnia 1879 r. w Borku Wlkp. (powiat Koźmin) w rodzinie Macieja i Małgorzaty z domu Lenartowskiej. Ukończył szkołę elementarną, a następnie doskonalił swoje kwalifikacji i umiejętności w branży skórzanej i obuwniczej. Praktykował w Gdańsku, Poznaniu, Warszawie. Uzyskał tytuł mistrza. Prowadził własną pracownię obuwia oraz sklep w Poznaniu przy ulicy Gwarnej. Dwukrotnie, w latach 1908 i 1911, nagrodzony został złotymi medalami w swojej branży. Służbę wojskową rozpoczął 12 grudnia 1899 r. w 58 p.p. w Głogowie. 17 sierpnia 1914 r. został powołany do armii pruskiej. Z wojska zwolniony 20 kwietnia 1916 r., jako inwalida z 50% niezdolnością do służby. W życiu Jana Malińskiego zaczął się bardzo intensywny okres działań społecznych. Będąc cechmistrzem w Poznaniu, w roku 1917 założył Związek Cechów Szewskich na Prusy Wschodnie, Zachodnie, Górny Śląsk i poznańskie. Związek ten miał znaczenie polityczne, gdyż poza sprawami zawodowymi, jedynym celem założyciela było przygotowanie członków tego związku do powstania. W swoim życiorysie pisał: *Jeździłem do różnych miast na prowincję jak Gniezno, Trzemeszno i inne, wygłaszając pod pozorem referatów zawodowych mowy, zwracając uwagę na*

Jan
Maliński

ważność chwili, apelowałem ażeby każdy był przygotowany, gdy wybije godzina chwycić za broń. Przygotowania do walki zbrojnej znalazły również wyraz w odważnych innych przedsięwzięciach. Zbliżała się setna rocznica śmierci Jana Kilińskiego. Jan Maliński był inicjatorem zorganizowania na tę okoliczność największej manifestacji polskości w Poznaniu. Zdając sobie sprawę z reakcji władz zaborczych, długo pertraktował z ówczesnym *Polizeirathem* Georkiem, aby przekonać, że te obchody mają charakter tylko zawodowy. Zgodę otrzymał i polityczny cel osiągnął. W roku 1918, kiedy toczyły się z niemiecką radą żołnierską (*Soldatenratem*) pertraktacje w Weście przy ulicy Świętego Marcina, na rozkaz Karola Rzepeckiego, Jan Maliński wystawił w ciągu jednej godziny stu ludzi do pełnienia służby wartowniczej. Niemcy przeczuwając, że w Poznaniu długo się nie utrzymają, zaczęli wywozić z *Kreigbekleidungsamtu* znajdujące się tam zapasy towarów. Jan Maliński dowiedziawszy się o tym od urzędnika tych zakładów Emiliana Wicke, potrafił tak wpłynąć na władzę (przy pomocy ks. Adamskiego–patrona Cechu), że całe zapasy zostały na miejscu i przeszły w ręce Polaków. Aby pozyskać jak największą liczbę uczestników walki, chodził na stację kolejową w Poznaniu i nawoływał żołnierzy wracających z zakończonej wojny światowej do pozostania w mieście, gdyż w każdej chwili może wybuchnąć powstanie. Aby ich utrzymać do momentu rozpoczęcia walk, kupował żywność za własne pieniądze. Zapotrzebowanie na broń i amunicję udało się w pełni zaspokoić dzięki zarekwirowaniu całego arsenału firmie Jaruszewskiego przy ul. Butelskiej. Tajne zebrania Jan Maliński orga-

nizował w swoim prywatnym mieszkaniu przy ul. Seweryna Mielżyńskiego nr 18 w kamienicy właściciela Lomajera. Czynny udział w Powstaniu sprowadzał się do dzielnicy III Zamek. Dnia 4 marca 1919 roku Jan Maliński mianowany został oficerem Obrony Krajowej. Pełnił przeważnie służbę oficera inspekcyjnego garnizonu oraz oficera frontu. O działalności podczas wojny polsko–bolszewickiej w swoim życiorysie pisał tak: *Podczas nawału bolszewickiego zostałem wysłany z Ministerstwa dla byłej Dzielnicy Pruskiej do Gdańska celem zakupu. Zakupiłem dla armii polskiej karabinów, amunicji i uprząży za 18 milionów marek niemieckich w złocie. Finansował zakupy te Emil de Rys (...) Kiedy Gen. Żeligowski zajął Wilno zostałem wyznaczony komendantem transportu z pierwszą pomocą dla Wilna, to też Gen. Żeligowski na konferencji w głównej kwaterze w pałacu Ogińskiego podkreślił zasługi moje za zrozumienie sprawy. Za patriotyczne czyny Jan Maliński został odznaczony: Pamiątkowym Krzyżem Za Waleczność Rady Ludowej Miasta Poznania (1919), Odznaką Pamiątkową Za Waleczność Naczelnej Komendy Straży Ludowej (1919), Dyplomem za Powstanie Wielkopolskie. Związek małżeński zawarł 6 marca 1905 r. w Poznaniu z Franciszką z domu Nędzewicz (1882–1928). Ze związku tego urodziło się dziewięcioro dzieci: Maksymilian (1906–1992), Halina (1908–1915), Bogdan (1910–1944), Wanda (1911–1912), Janusz (1912–1913) Irena (1915–1994), Marian (1917–1999), Wojciech (1920–1920), Katarzyna (ur. 1925). Jan Maliński zmarł 19 sierpnia 1936 r. w Poznaniu. Grób jego znajduje się na cmentarzu w Nowym Tomysku.*

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, akta odznaczeniowe KKiMN 24/3510; Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Maria Czajka

Mańczak Marcin (1892–?), urodził się 21 października 1892 r. w Nowych Tomicach (dzisiaj Tomiczki w gminie Stęszew) jako syn Michała i Marianny z domu Paluszak. Ojciec był robotnikiem rolnym w majątności Nowe Tomice. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Tomicach. Po ukończeniu nauki pracował jako rolnik. 16 października 1912 r. został powołany do służby w armii niemieckiej w Prenzlau (w Brandenburgii) do 64 pułku piechoty. Z tym pułkiem wyruszył 3 sierpnia 1914 r. na front zachodni. Walczył na terenie Belgii. 3 grudnia 1914 r. został przydzielony do 35 pułku rezerwowego i wysłany na front wschodni. Tam walczył pod Kownem, Mitawą, Dynaburgiem, Sochaczewem nad Bzurą i Rawką. 21 marca 1916 r. został ranny w nogę i przebywał w szpitalu do listopada 1916 r. Po zwolnieniu służył w garnizonie w Brandenburgu. W październiku jego pułk został przeniesiony do Jabłonny pod Warszawą i stacjonował tam do zakończenia działań wojennych. Po wybuchu rewolucji niemieckiej i rozruchów na terenie Warszawy był członkiem Rady Żołnierskiej w Jabłonnej. Wstąpił do milicji polskiej i brał udział w odbieraniu broni i amunicji z magazynów wojskowych. 18 listopada 1918 r. przyjechał do Poznania i wstąpił do Straży Ludowej w dzielnicy V na św. Łazarzu. Walczył w Powstaniu Wielkopolskim przy zdobywaniu koszar 6 pułku grenadierów, komisariacie policji, zdoby-

ciu fortu VIII, rozbrajaniu kolonistów niemieckich na Junikowie. Poszukiwał broni u obywateli niemieckich. 1 sierpnia 1919 r. pełnił służbę jako kierownik odwachu. 10 sierpnia 1920 r. wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego. Brał udział w walkach na froncie bolszewickim. 11 listopada 1920 r. został zwolniony ze służby. Po przejściu do rezerwy pracował w PKP w Poznaniu. W lipcu 1917 r. zawarł związek małżeński z Julianną Dołątą. Miał 3 dzieci (2 synów i córkę.) Należał do Sokoła i Straży Kolejowej. Odznaczony był Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Przed II wojną światową mieszkał w Poznaniu. Dalsze losy Marcina Mańczaka nie są znane.

CAW, Akta odznaczeniowe, odrzucone 31.01.1938; Archiwum Państwowe w Poznaniu, 884 Związek Powstańców Wielkopolskich, sygn. 31, Spis zweryfikowanych powstańców wielkopolskich, poz. 3206, nr weryfikacji 10607.

Grażyna Sielicka

Martenka Wiktor (1900–1985), urodził się 16 października 1900 r. w Morzewie, jako syn Marcina i Marty. Szkołę powszechną ukończył w Morzewie. Jako ochotnik walczył w Powstaniu Wielkopolskim. Później był uczestnikiem wojny polsko-ból-

Wiktor Martenka

szewickiej. Po demobilizacji został pracownikiem PKP. Pracował jako dróżnik przejazdowy. Po 1945 roku był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Początkowo należał do Koła ZBoWiD w Białosłiwu, a od 4 czerwca 1970 roku w Miasteczku Krajeńskim, gdzie pełnił funkcję sekretarza. Z udziałem w Powstaniu Wielkopolskim uzyskał prawa kombatanta. 5 sierpnia 1973 roku został mianowany przez Radę Państwa podporucznikiem Wojska Polskiego. Zmarł 25 sierpnia 1985 r. w Miasteczku Krajeńskim i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym wraz z małżonką. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1972). W 1925 roku zawarł związek małżeński z Anną Pilarską (18 lipca 1906–24 listopada 1985). Był ojcem sześciorga dzieci, trzech synów: Jana (21 czerwca 1933–7 lutego 1998), Andrzeja (29 listopada 1939–27 listopada 1988) i Mirosława (12 listopada 1942–3 stycznia 1981) oraz trzech córek: Zofii (ur. marzec 1927), zamężna Łazińska; Haliny (6 marca 1931–14 maja 1995), zamężna Pawłowska i Teresy (ur. 12 czerwca 1936), zamężna Grembowska. Jego nazwisko znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Informacje i dokumenty udostępnione przez córkę Teresę Grembowską.

Wojciech Kicman

Maszek Franciszek (1903–1977), urodził się 11 sierpnia 1892 r. w Rosku pow. Czarnków, jako syn Józefa i Balbiny z domu Peterek. Miał trzech braci

Franciszek
Maszek

i trzy siostry. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Rosku. W latach 1915–1918 odbywał służbę wojskową w armii niemieckiej. Uczestnik I wojny światowej. Jako ochotnik brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Uczestniczył w walkach o Wrzeszczynę 4 lutego 1919 r. i 7 lutego 1919 r. w walkach o wieś Rosko pod dowództwem por. Kostrzewskiego. Następnie pełnił służbę zabezpieczającą na odcinku czarnkowskim. Z wojska zwolniony został w kwietniu 1919 r. Związek małżeński zawarł z Franciszką Patelską. Urodził im się syn Edward (1927–1988). Wraz z rodziną pracował we własnym gospodarstwie rolnym w Rosku. W okresie okupacji niemieckiej był wysiedlony. Zmarł 31 sierpnia 1975 r. w Rosku i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Był zweryfikowanym powstańcem wielkopolskim. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego brat Teodor.

Muzeum w Czarnkowie; Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Archiwum Państwowe w Poznaniu, poz. 109; informacje rodzinne.

Ewa Kabat

Maszek Teodor (1882–?), urodził się 27 października 1882 roku w Rosku pow. Czarnków. Był synem Józefa i Balbiny z. d. Peterek. Miał trzech braci i trzy siostry. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. W latach 1916–1919 pracował w hucie żelaza w Niemczech. Po powrocie jako ochotnik zgłosił się w szeregi powstańcze i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim w walkach na terenie nadnoteckim. Po zakończeniu walk powstańczych pracował we własnym gospodarstwie rolnym. Związek małżeński zawarł z Marią Jarka. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: dwie córki Salomea (1913–1982) zamężna Fąferek i Teresa (zmarła w młodości) i syn Andrzej (1911–1946). W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego brat Franciszek.

Muzeum w Czarnkowie; Informacje rodziny.

Ewa Kabat

Matuszak Walenty (1887–1971), urodził się 11 stycznia 1887 r. w Skrzyńkach (pow. poznański) jako syn Marcina i Józefy z Rajczaków. Po śmierci matki wyjechał do pracy w Niemczech. Znalazł ją w Berlinie, wyuczonym zawodzie stolarza, który wykonywał przez całe życie. Z natury rzutki wcześniej zaangażował się w ży-

Walenty
Matuszak

cie społeczne emigracji polskiej w Niemczech. Należał do związku zawodowego Zjednoczenie Zawodowe Polskie. Był członkiem chóru *Chopin* istniejącym, przy polskiej parafii Bożego Ciała. Chórzyści namówili go do udziału w spotkaniach Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*. Brał czynny udział w pracach towarzystwa, zwłaszcza ćwiczeniach z bronią. Mając zdolności i wiele zainteresowań, należał do Towarzystwa Samopomocy samodzielnie udzielając lekcji: polskiego, historii, geografii, przyrody. Za zasługi na polu oświaty otrzymał referencje od związanego wówczas ze stolicą Niemiec Stanisława Przybyszewskiego. Matuszak udzielał lekcji regularnie przez kilka lat, podobnie jak słynna później pianistka i pedagog–Gertruda Konatkowska organizująca zajęcia m. in. dla uczniów swego ojca–znanego piekarza i cukiernika. Razem z nią uczyła młodsza siostrę–Helenę, za co obie aresztowano na parę dni. Walenty poinformowany o zdarzeniu zmienił salę lekcyjną na nieznaną nikomu mieszkanie unikając tym samym aresztu. Brał też udział w odczytach literackich. Zafascynowany nimi zapisał się do teatrów amatorskich. Sztuki, głównie o tematyce religijnej i narodowej wystawiano przeważnie w salach restauracyjnych i kawiarnianych. Miejscami takich spotkań były w przypadku młodzieży studiującej–jak pisał Zygmunt Karpiński–lokale Handschuha w Moabicie i Goździkiewicza przy Grüner Weg. Z kolei towarzystwa wychodźców zbierały się w mniej znanych lokalach gastronomicznych, m. in. u Romana Cieplika, którego syn Marian grał w niemal wszystkich przedstawieniach. O rolach w przedstawieniach sąsiedzko–towarzyskich Ma-

tuszek nigdy bliżej nie wspomniał. Podczas I wojny światowej Matuszak przebywał na froncie francuskim. Do Poznania wrócił po rozejmie listopadowym 1918 roku. Przydzielony do Kompanii Adama Białoszyńskiego po opuszczeniu koszar na Polnej pozostał na Grunwaldzie ochraniając szpital garnizonowy przy ul. Berwińskiego. Przeniesiony do I Kompanii Stanisława Grodzkiego walczył na moście Chwaliszewskim, a w nocy z 5 na 6 stycznia 1919 r. wyzwalał Ławicę. W styczniu 1919 r. walczył pod Rynarzewem, a w lutym 1919 r. pod Zbąszyniem. Po Powstaniu Wielkopolskim żołnierz wojny polsko-bolszewickiej i powstaniec górnośląski. Po zakończeniu walk w 1921 powrócił do zawodu. Pracował jako stolarz na dworcu kolejowym. Należał do Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich wspierając uboższych kombatantów. Jego działalność potwierdzili: Franciszek Mańkowski z ruchu związkowego, były komendant Naczelnej Rady Ludowej-Julian Lange, dowódcy: Mieczysław Paluch i Wincenty Wierzejewski z Komisji Weryfikacyjnej z lat 1932–1933 i 1937–1938., a także organizator i publicysta Zygmunt Wieliczka. Odznaczony był: Krzyżem Niepodległości, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957). Praca zawodowa stanowiła jego pasję. Obok niej ogród uprawiany całe życie, śpiew i wspomnienia, jakimi chętnie raczył zebrana wokół rodzinę. Płonem opowiadań było wydanie mini-pamiętnika z powstania w relacji weteranów. Pamiątkowe medale ofiarował wnukom. Zmarł 25 kwietnia 1971 r. w Poznaniu i pochowany na cmentarzu komunalnym na Junikowie. Żonaty

(od 1920 r.) z Franciszką Derą (1895–1967) miał córki: Urszulę Jądrwigę (1921–1986), zamężną Kaczmarek), Marię Kazimierę (1923–1973, zamężną Kwaśniewską) i Krystynę Franciszkę (1924–1984, zamężną Tyściągę).

Akta Miasta Poznania z lat 1871–1931, sygn. 14974; CAW, KN 14480; Czubiński A., Powstanie Wielkopolskie, Poznań 1980, s. 198; Głos Wielkopolski, R. 1971, Nr 98 (z dn. 26 IV, nekrolog); Matuszak W., Powstaniec z Berlina, (w:) Wspomnienia powstańców wielkopolskich (red.) L. Tokarski, J. Ziolek, Poznań 1970, s. 170–189; Informacje wnuczki Małgorzaty Kaczmarek.

Katarzyna Pawłowska-Gauza

Matuszewski Ignacy (1895–1987), urodził się 5 lipca 1895 r. w Jeziorkach, gm. Stęszew, w rodzinie robotnika Stanisława Józefy z domu Kalemba. 28 grudnia 1918 roku wstąpił ochotniczo w szeregi oddziału powstańczego w Dopiewie i pod dowództwem ppor. Andrzeja Kopy i brał udział m. in. w zdobywaniu lotniska Ławica. Następnie walczył też na odcinkach Zbąszyń–Szubin–Rynarzewo–Bydgoszcz. Zmarł dnia 5 stycznia 1987 roku w Jeziorkach i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Słupi. Odznaczony

Ignacy
Matuszewski

Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym. Zawarł związek małżeński z Jadwigą Szymańską, która zmarła w dniu 13 grudnia 1961 roku.

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory Muzeum Regionalnego w Sęszewie; Gałczyńska J., Matuszewski Ignacy (1895–1987), (w:) Powstańcy Wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. III, Poznań 2007, s. 141.

Justyna Gałczyńska

Matysiak Bronisław (1899–1973), powstaniec kompanii wielichowskiej. Urodził się 28 listopada 1899 r. w Zieminie koło Wielichowa. Rodzice to Andrzej i Marianna z domu Śledź. Ojciec jego był z zawodu leśnikiem i posiadał gospodarstwo rolne. Bronisław ukończył szkołę powszechną w Zieminie i pracował w gospodarstwie u ojczyma Franciszka Ciesielskiego (ojciec zmarł w 1902 r. i matka powtórnie wyszła za mąż). W 1916 r. został wcielony do armii niemieckiej i jako saper wysłany do Królewca. Nie uznawał władzy wojskowej i robił wszystko, aby nie służyć w wojsku. Udawał słabo słyszącego.

Bronisław
Matysiak

Niemcy uważali, że symuluje. Podczas badania rzucali mu brzęczące przedmioty, jak monety i inne. Gdy wysłano go na posterunek, on nie salutował przechodzącym oficerom i podoficerom. Jak go o coś zapytali nie odpowiadał. *Jak mogli takiego niezdiscyplinowanego na posterunek postawić*—dziwił się w jednostce jeden z oficerów. Doszło do tego, że nie wiedzieli do jakiej służby się Bronisław nadaje. W końcu wysłany został na front zachodni do Francji. Tam symulował jakąś chorobę i został odesłany do garnizonu w kraju. Gdy się wojna zakończyła 11 listopada 1918 r. on już po kilku dniach był w domu. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, Bronisław przystąpił do niego 5 stycznia 1919 r. jako ochotnik, razem z bratem Gracjanem. 7 stycznia 1919 r. byli zorganizowani. 8 lub 9 stycznia będąc w składzie Drużyny Wielichowskiej wyruszyli przez Rakoniewice, Rostarzewo do Wolsztyna. Wolsztyn już był oswobodzony. Dołączało się coraz więcej powstańców. Pod dowództwem por. Szcześniaka ruszyli na Kopanica. Tego się Niemcy nie spodziewali. Uciekając w stronę Kargowej zostawili wozy, a w nich karabiny, amunicję, umundurowanie, bieliznę. Powstańcy po pewnym czasie podeszli pod Kargową, zaatakowali i to miasto oswobodzili. Nie długo jednak się powstańcy zatrzymali w Kargowej. Niemcy (Grenschutz—Straż Graniczna) ściągnęły wojsko i zaatakowały. Powstańców było za mało i nie mogli się tam utrzymać. Musieli uciekać. Było wiele zabitych i rannych. Z Drużyny Wielichowskiej w Kargowej poległo aż pięciu. Bronisław wybrał ucieczkę nad torem kolejowym. Niemcy mieli tam tak dobrą obserwację, że gdy zobaczyli go prze-

biegającego, otwierali ogień z karabinów maszynowych. Później wcielony został do jednostki saperów i wysłany na front rosyjski. Był krótko na Ukrainie, w Kijowie. Brał udział w odwróceniu wojsk polskich z Rosji. Opowiadał po II wojnie światowej, że pod mosty zakładał materiał wybuchowy i obserwował ich wysadzanie, nieraz blisko przed nadchodzącą armią rosyjską. Będąc w domu dowiedział się, że Francja przyjmuje polskich robotników do pracy. Postarał się o dokumenty i wyjechał. Pracował najpierw w górnictwie lecz nie długo, potem przeniósł się do fabryki narzędzi rolniczych. Tam zdobył zaufanie i był kierownikiem działu. Ożenił się z Belgijką Ludwiną Kint i miał troje dzieci – syna i dwie córki. Syn umarł w dzieciństwie. Doczekał się czwórki wnuków. Utrzymywał kontakt z domem w Zieminie. Polskę odwiedził dwa razy. Pod koniec pracy zaczął chorować i przeszedł na emeryturę. W czasie emerytury pomagał siewmu zięciowi w jego małej fabryce mebli. Lecz choroba jego postępowała. Okazało się, że jest to nowotwór. Pod koniec życia zamieszkał ze starszą córką i zięciem w La Panne (Belgia). Tam też zmarł 12 września 1973 r. Pochowany jest na cmentarzu w La Panne.

Archiwum rodzinne Krystyny Dolczewskiej z Zielonej Góry; Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich Ziemi Wielichowskiej, pod redakcją Zenona Józwiaka i Pawła Michalskiego, Wielichowo 2010.

Krystyna Dolczewska

May Stefan (1890–1940), urodził się 30 sierpnia 1890 r. w Kościanie jako syn Wojciecha i Jadwigi z Weiglów.

Po ukończeniu szkoły ludowej w Kościanie i gimnazjum w Poznaniu, podjął studia na UP, odbywając w międzyczasie jednoroczną służbę wojskową w armii niemieckiej. Studiów jednak nie ukończył, podejmując w 1912 roku pracę w charakterze laboranta w aptece dr. Casparii w Szczecinie. We wrześniu 1914 roku zmobilizowany został do armii niemieckiej i skierowany na front zach. Podczas wojny dosłużył się stopnia sierż. W połowie listopada 1918 roku powrócił do Kościana, przystępując wraz z F. Szyszką i S. Sikorą do organizowania konspiracyjnych oddziałów wojskowych, stanowiących później załączek kościańskich kompanii. Po wybuchu powstania brał udział w rozbrajaniu oficerów i żołnierzy niemieckich w Kościanie, zabezpieczeniu dworca kolejowego i magazynów wojskowych oraz formowaniu oddziałów zbrojnych. 10 stycznia 1919 roku z kościańską kompanią ppor. S. Sikory przybył do Górki Duchownej, biorąc udział w potyczce pod Żakowem oraz w walce z pociągiem pancernym pod Lipnem Nowym. Po kilku dniach powrócił do Kościana, przystępując do organizowania dalszych oddziałów mających wejść w skład I Polskiego Baonu, formowanego od 7 stycznia 1919 r. przez por. I Raszewskiego z Jasienia. 27 stycznia licząca ok. 150 ludzi kompania polowa pod dowództwem Maya przybyła na odcinek *Boguszyn*, dowodzony przez ppor. Szyszkę, obsadzając wioski Radomicko i Targowisko, a w kilka dni później Smyczynę, Murkowo i Lipno. 30 stycznia na odcinek przybyła kompania pod dowództwem ppor. J. Furmanka, wcielona 5 lutego do kompanii Maya. Od 1 lutego kompania odpierała z powodzeniem ataki dwóch kompanii Grenzschtzu, wspie-

ranych dwoma pociągami pancernymi, nacierających z Wilkowic, a następnego dnia wspierał powstańców śmigielskich pod Klonówcem. Do końca lutego kompania Maya, tocząc drobne utarczki, patrolowała zajęty obszar na odcinku *Boguszyn*. Rozkazem Dowództwa Głównego (z 6 marca 1919) w rejonie pld.–zach. Wielkopolski przystąpiono do formowania 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 pp). 1 kościańska kompania polowa, awansowanego do stopnia ppor.. Maya, weszła w jego skład jako 12. kompania IV baonu. Jeszcze w marcu otrzymał przeniesienie na dowódcę 4 kompanii. W ciągu lipca i sierpnia 6 Pułk Strzelców pozostawał w odwodzie w rejonie Kościan–Śmigiel. 9 sierpnia pułk otrzymał w Kościanie sztandar, ufundowany przez rodzinę Potworowskich z Goli pod Gostyniem, przechodząc 27 sierpnia w rejon Zbąszynia, a w październiku–Żnina. May, nadal jako dowódca kompanii, brał udział w rewindykacji Pomorza, wkraczając 20 stycznia 1920 roku do Bydgoszczy. Po skierowaniu pułku w lutym 1920 roku na front wsch., walczył na czele swej kompanii na Ukrainie, a następnie na Białorusi. 5 czerwca ciężko ranny nad Berezyną, przewiezony został do szpitala w Modlinie, następnie powrócił do pułku. W grudniu 1920 roku skierowano go do koszar w Ostrowie Wlkp. Przez następne 5 lat pełnił zawodową służbę wojskową. Z wojska zwolniony został na własną prośbę 21 grudnia 1925 roku w stopniu kpt. rezerwy. Wziął w dzierżawę majątek Gorzyce Wielkie (pow. odolanowski), gospodarując do 1927 roku na roli. W tym czasie, jako oficer rezerwy, udzielał się w organizacjach Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego

w Odolanowie i Ostrowie Wlkp. oraz pełnił funkcje prezesa LOPP na pow. odolanowski. W 1928 roku zrezygnował z dzierżawy, osiedlając się w Poznaniu, gdzie otworzył własną drogerię. W Poznaniu również udzielał się społecznie w Związku Powstańców Wielkopolskich, pełniąc różnorodne funkcje, m. in. komendanta na okręg poznański. Na krótko przed wybuchem II wojny światowej podjął pracę w Zarządzie Miejskim w Poznaniu, na stanowisku kierownika Wydziału Wojskowego. 24 sierpnia 1939 roku zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 14 Dywizji Piechoty w Kutnie, na początku września z ośrodkiem wymaszerował w kierunku Warszawy. W czasie odwrotu, podczas bombardowania, został ranny w nogę i po ewakuacji do Warszawy operowany. Z nie zagojona raną brał udział w obronie stolicy. W nieznanymi okolicznościach znalazł się w obozie jenieckim w Kozielsku, zamordowany w 1940 roku przez NKWD w Katyniu. Po zajęciu Poznania przez wojska hitlerowskie był poszukiwany przez gestapo, a rodzina jako jedna z pierwszych została wywłaszczona i wywieziona do Ostrowca Świętokrzyskiego. Za działalność niepodległościową i społeczną odznaczony orderami i medalami: Orderem *Virtuti Militari* V kl. (nr 3670), Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Żonaty był dwukrotnie i z pierwszego małżeństwa z Haliną z Manowskich miał dwoje dzieci–syna Olgierda (1923–1983) oraz córkę Halinę (ur. 1926). Ponowny związek małżeński zawarł z Joanną z Bejgów, jednak potomstwa nie miał.

CAW, sygn. VM 23–1276 i KW 77/1533; B. Polak, *Front południowo-zachodni. Grupa „Leszno” Powstania Wielkopolskiego. Kościan 1971, s. 45, 46, 66, 68; Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, pod. red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 225–226; K. Banaszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, Kawalerowie Orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. Warszawa 2000, s. 192; informacje pisemne H. Kozickowej z Mayów.*

Piotr Bauer

Mayer Waclaw (1872–1930), ksiądz, założyciel cmentarza jeżyckiego w Poznaniu. Pochodził z rodziny mieszczańskiej. Urodził się w Wągrowcu 1 września 1872 r. Jego ojciec August Mayer był mistrzem piekarskim, a matka Augustyna, z domu Samietz–córką burmistrza Budzynia. Na chrzcie świętym w wągrowieckiej farze pod wezwaniem św. Jakuba Apostoła otrzymał imiona Waclaw August. W Wągrowcu ukończył szkołę powszechną i gimnazjum, uzyskując w roku 1893 świadectwo maturalne. Przygotowanie do stanu duchownego otrzymał w seminariach Poznania i Gniezna. Świecenia kapłańskie z rąk arcybiskupa Floriana Stablewskiego odebrał w gnieźnieńskiej katedrze 13 marca 1897 roku. Nie on jeden z ro-

dzeństwa wybrał stan duchowny. Jego młodsza siostra Anna (1882–1933) należała do Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. Pracowała w prowadzonym przez zgromadzenie Zakładzie Nieuleczalnie Chorych na Górczynie przy ul. Sielskiej, a następnie była przełożoną Domu Sirot w Poznaniu Wschodnim przy ul. Marjańskiej. Pierwszą pracę duszpasterską ksiądz Mayer podjął jako wikariusz i mansonarz w poznańskiej farze. Pod kierunkiem proboszcza farnego, księdza prałata Antoniego Stychła, realizował hasło *pójścia w lud* wynikające ze społecznej doktryny Kościoła, zawartej w encyklice papieża Leona XIII *Rerum novarum*. Razem z kilkoma innymi kapłanami poznańskimi uczestniczył w kursach akcji społecznej organizowanych przez episkopat niemiecki w Mönchengladbach. Ich owocem było założenie w Poznaniu czasopisma *Ruch Chrześcijańsko-Społeczny*, na łamach którego ksiądz Mayer publikował artykuły. Wygłaszał także referaty dla duchowieństwa wielkopolskiego. Był pierwszym sekretarzem generalnym poznańskiego Towarzystwa Robotników Katolickich i redaktorem *Robotnika*. W 1904 roku objął w zarząd największą wówczas w Poznaniu parafię Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Floriana na Jeżycach. Była to parafia niedawno utworzona. Nie posiadała ani mieszkań dla księży i służby kościelnej, ani własnego cmentarza, a kościół, zbudowany w latach 1897–1899, był jeszcze niezupełnie wykończony. Zakładając w roku 1905 cmentarz parafialny, ksiądz Mayer sfinalizował starania swojego poprzednika, księdza Kolasieńskiego. W 1911 roku powstał obszerny dom parafialny, a wnętrze kościoła zostało ozdobione polichromią

ks. Waclaw Mayer

autorstwa znanego artysty lwowskiego Tadeusza Sulimy–Popiela, ucznia Jana Matejki. Ksiądz Mayer był uważany za świetnego organizatora. Mówiono o nim, że potrafi odpowiednich ludzi zaangażować do odpowiednich prac. Nic dziwnego, że właśnie on w roku 1913 objął parafię św. Marcina, kiedy pilna stała się sprawa budowy nowego kościoła w miejsce starego, który był zbyt mały dla rozrastającej się parafii. W krótkim czasie zgromadził na ten cel pokaźne środki, lecz wojna światowa i powojenna dewaluacja zniweczyły te plany. Wówczas postanowiono jedynie rozbudować istniejący kościół. W celu uzyskania jak najwięcej miejsca dla wiernych cofnięto główny ołtarz i przedłużono kaplicę św. Józefa. Kościół otrzymał piękną polichromię, nowe witraże i ambonę oraz centralne ogrzewanie. W 1928 roku wybudowano wieżę o wysokości 45 m, w której umieszczono trzy zabytkowe dzwony, a w roku następnym–probostwo. Ksiądz Mayer znany był również z postawy patriotycznej–manifestacje Polaków przed stojącym przy kościele św. Marcina pomnikiem Mickiewicza powodowały jego częste zatargi z pruską policją. 1 stycznia 1919 roku prowadził idący przez miasto na cmentarz górczyński kondukt żałobny pierwszego poległego powstańca–Franciszka Ratajczaka, a po odzyskaniu niepodległości przyjmował pierwszych poznańskich reemigrantów. W latach 1905–1927 pełnił urząd dziekana dekanatu poznańskiego. Poza tym sprawował wiele innych funkcji kościelnych, m. in. członka diecezjalnej Rady Administracyjnej, sędziego prosynodalnego i deputata w sprawach dyscypliny Seminarium Duchownego. Za swoją działalność otrzymał godność prałata–Tajnego

Szambelana Jego Świątobliwości. Wyteżona praca nadwerżyła jego zdrowie. Pierwszy sygnał buntującego się organizmu nastąpił w 1927 roku. Wówczas zrezygnował z funkcji dziekana. Jednak nadal pracował z niewiele mniejszą intensywnością. 1 września 1929 roku objął urząd inspektora nauki religii w szkołach powszechnych miasta Poznania. Zmarł na posterunku, podczas obrad parafialnego Dozoru Kościelnego 5 maja 1930 r. W jego pogrzebie, któremu przewodniczył ksiądz biskup Walenty Dymek, uczestniczyły rzesze poznaniaków. Pochowany został na cmentarzu parafialnym przy ul. Bukowskiej. Podczas okupacji, w 1941 r., z powodu likwidacji cmentarzy przy terenach targowych jego doczesne szczątki zostały przeniesione na cmentarz parafii Zmartwychwstania Pańskiego na Dębcu, przy ul. Samotnej. Cmentarz ten, nie ogrodzony i pozbawiony dozoru podlega strasznej dewastacji. Wiele nagrobków zostało przewróconych i rozbitych. Taki los spotkał także nagrobek księdza Mayera. W 75 rocznicę śmierci, dzięki inicjatywie Stowarzyszenia Opieki nad Zabytkowym Cmentarzem Jeżyckim oraz działaniom zarządcy tej nekropolii i jeżyckich proboszczów, ksiądz Mayer spoczął na cmentarzu, którego był założycielem. Ksiądz Waław Mayer–to postać znacząca w historii Poznania pierwszych trzech dziesięcioleci XX wieku. Swą pracą duszpasterską i społeczną zjednał sobie szacunek i popularność w szerokich kręgach mieszkańców stolicy Wielkopolski.

Strona internetowa,; Wystawa na 100–lecie zabytkowego cmentarza na poznańskich Jeżycach Poznań, październik–grudzień 2005; Parafia Rzym-

skokatolicka Chrystusa Dobrego Pasterza w Poznaniu; Księżą społecznicy w Wielkopolsce 1894–1919. Słownik biograficzny, t. II, Gniezno 2007, s. 288-290 (Leszek Wilczyński).

Leszek Krajkowski

Mazurek Józef (1897–1979) sierżant WP, urodził się 27 marca 1897 r. w Łosińcu pow. wągrowiecki, w rodzinie rolniczej Sebastiana i Marii z domu Błaszczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1914 r. pomagał rodzicom w gospodarstwie rolnym, następnie uczył się ciesielstwa. Powołany do armii niemieckiej 15 listopada 1916 r. do 2 batalionu saperów w Szczecinie skąd po przeszkoleniu skierowany został na front zachodni. Walczył we Francji, gdzie w czerwcu 1918 r. otrzymał pruski Krzyż Żelazny II klasy. Zdemobilizowany wrócił do Polski 14 stycznia 1919 r. i 15 lutego 1919 r. powołany do służby w 4 kompanii I baonu saperów wlkp. 23 maja t. r. przeniesiony do II baonu saperów wlkp. Od 25 czerwca do 18 września 1919 r. brał udział w walkach na Froncie Galicyjsko-Wołyńskim, od 12 października 1919 r. do 14 października 1920 r. na froncie Litewsko-Białoruskim. W kwietniu 1920 r. pod Niehoniczami wraz z saperem Ratajczakiem wysadził nieprzyjacielski most pontonowy na Berezynie, za ten czyn został odznaczony orderem Virtu-

Józef
Mazurek

ti Militari V klasy nr 699. O tym czynie tak pisze Witold Mańkowski w Zarysie Historii Wojennej Formacji Polskich 1918–1920 7 Pułk Saperów Wielkopolskich, Warszawa 1934: „*W ciągu trzech tygodni saperzy wspólnie z piechotą próbowali różnych sposobów aby most zniszczyć, lecz niestety bez powodzenia (...) Wreszcie postanowił sierżant Engel urządzić wyprawę. Zabrawszy sekcję saperów z kapralem Mazurkiem i starszym saperem Ratajczakiem na czele oraz przygotowane uprzednio ładunki, wyruszył około północy pod most. Pełzając dłuższy czas wąską sztyką zakola, doszli saperzy do ostatnich krzaków przed mostem. Tuż przed nimi zarysowały się dwie sylwetki wartowników rosyjskich. Po moście przechadzał się trzeci wartownik. Ponieważ przesuwanie się dalej było niemożliwe, sierżant Engel wysłał kaprala Mazurka i starszego sapera Ratajczaka z minami pod most, (...) doszli do środka mostu, założyli ładunki i pośpiesznie zaczęli się wycofywać. Zaledwie dostali się do brzegu, rozległ się straszliwy huk i 3 przesła mostu wyleciały w powietrze. Zaskoczeni Rosjanie (...) utworzyli tak silny ogień z karabinów maszynowych, że dzielni saperzy dopiero o świcie zdołali powrócić do odległych zaledwie o 500 metrów pozycji.*” Po zakończeniu działań wojennych pełnił służbę w 7 pułku saperów wlkp. (późniejszy 7 batalion saperów wlkp.). 23 marca 1919 r. awansowany na st. sapera, 3 maja 1919 r. – na kaprala, a 1 września 1920 r., na plutonowego. 21 stycznia 1921 r. rozkazem DOK nr 59 mianowany podoficerem zawodowym. 4 sierpnia 1921 r. po zdaniu egzaminu przed Komisją Egzaminacyjną dla aspirantów oficerskich w Poznaniu otrzymuje poświadczenie kwalifikacji naukowej

do ubiegania się o stopień aspiranta oficerskiego odpowiadające ukończeniu średniej szkoły ogólnokształcącej. 11 marca 1922 r. awansowany na sierżanta. 15 września 1924 r. przydzielony do 7 Okręgowej Składnicy Saperów jako magazynier. Od 15 września 1928 r. do 25 marca 1929 r. uczęszczał na kurs handlowy w Miejskiej Szkole Handlowej w Poznaniu. Po ukończeniu półrocznego kursu przygotowawczego na adiunkta P. K. P. przy Dyrekcji Kolei Państwowej w Poznaniu przeniesiony został z dniem 15 stycznia 1935 r. do służby w P. K. P. gdzie pracował jako praktykant na stacji Poznań Tama Garbarska, później jako dyżurny ruchu na stacji Poznań. We wrześniu 1936 r. został zawiadowcą stacji w Puszczykowie. W czasie okupacji pracował nadal na tej stacji kolejno jako robotnik stacyjny, kasjer biletowy i dyżurny ruchu. Pod koniec 1944 r. ze względu na stan zdrowia zwolniony na okres 3 miesięcy z obowiązków służbowych. 6 lutego 1945 r. ponownie został zawiadowcą stacji kolejowej w Puszczykowie, na której pracował do przejścia na emeryturę tj. do 1959 r. W lipcu 1947 r. wstępuje do Stronnictwa Demokratycznego Koło w Puszczykowie, pełnił funkcję skarbnika, a od 1975 r. funkcję sekretarza. Zmarł 28 marca 1979 r. w Puszczykowie i tam został pochowany. W listopadzie 1923 r. ożenił się z Ludwiką Łażewską. Dzieci: Łucja (1924–2006), Zofia (1925–2003), Bożena (ur. 7 stycznia 1929), Witold (ur. 14 maja 1930.), Marian (ur. 2 grudnia 1935), Bogumiła (ur. 16 lipca 1943). Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego *Virtuti Militari* nr 699, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowy Medal za Długoletnią Służbę.

Wyciąg z księgi ewidencyjnej 7 Pułku Saperów Włkp. ze stanem na dzień 12 lipca 1922 r.; życiorys własny z 18. I. 1927r. i z okresu po 1959 r.; Witold Mańkowski, Zarys Historii Wojennej Formacji Polskich 1918–1920, 7 Pułk Saperów Wielkopolskich, Warszawa 1934, str. 21; zaświadczenie Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII z dnia 3. X. 1938 r. o braniu udziału w walkach o niepodległość Państwa Polskiego; legitymacja uprawniająca do noszenia odznaki Orderu VM nr 699; poświadczenie kwalifikacji naukowej do ubiegania się o stopień aspiranta oficerskiego z dnia 4. VIII. 1921 r.; Bogusław Polak, biogram Józefa Mazurka, (w:) Ekspres Poznański z dnia 22. I. 1991 r. str. 3; dokumenty i pamiątki rodzinne; zbiory autora.

Włodzimierz Becker

Mazurkiewicz Roman (1887–1969), doktor muzykologii, samorządowiec, powstaniec wielkopolski. Urodził się 29 sierpnia 1887 r. w Panigrodzie (pow. wągrowiecki), w rodzinie ziemiańskiej. Po ukończeniu gimnazjum w Poznaniu i uzyskaniu matury, studiował w Berlinie i Poznaniu prawo, filozofię i muzykologię. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wrócił w rodzinne strony i wstąpił w szeregi powstańcze. Walczył na froncie północnym na odcinku Chodzież–Radwan-

Roman
Mazurkiewicz

ki–Margonin–Lipiny. Po zwolnieniu z wojska kontynuował studia na Uniwersytecie w Poznaniu. Po ukończeniu studiów pracował jako asystent na tej uczelni. W 1933 r. uzyskał stopień doktora muzykologii i filozofii. W latach następnych podjął pracę w administracji państwowej. Od 1933 do 1935 r. był burmistrzem we Lwówku, a następnie do 1939 roku w Grodzisku Wlkp. W okresie okupacji, wraz z rodziną został wysiedlony i przebywał w Generalnej Guberni. Po zakończeniu wojny wrócił do Grodziska, skąd został skierowany przez Polski Związek Zachodni do Zielonej Góry. Początkowo pracował w Urzędzie Pełnomocnika Rządu, a 1 października 1945 r. został przez Wojewodę poznańskiego powołany na stanowisko wicestarosty powiatu zielonogórskiego. Niesłusznie oskarżony, został w 1947 roku zwolniony z tego stanowiska. Roman Mazurkiewicz był też pionierem życia muzycznego w Zielonej Górze. Jego marzeniem było utworzenie w Zielonej Górze orkiestry symfonicznej. Pierwsze próby w tym kierunku podjęte w latach czterdziestych zakończyły się niepowodzeniem. Dopiero w połowie lat pięćdziesiątych mogło ono zostać zrealizowane. Pierwszy koncert Zielonogórskiej Orkiestry Symfonicznej odbył się 29 maja 1956 r., a poprzedziła go prelekcja dra Romana Mazurkiewicza o życiu muzycznym w Zielonej Górze i drodze do powstania orkiestry. Roman Mazurkiewicz jest autorem muzyki do Hymnu Ziemi Lubuskiej. Ponadto komponował symfonie, ballady, kantaty, kwartety smyczkowe i inne utwory muzyczne. Był kierownikiem artystycznym, altowiolistą (do 1960 r.) i kronikarzem orkiestry. Za działalność zawodową i społeczną był wielokrotnie wyróżniany. Był odzna-

czony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1966), Złotym Krzyżem Zasługi (1946), Medalem Niepodległości (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1946) oraz Odznaką Za zasługi w rozwoju województwa zielonogórskiego. Był żonaty z Marią i miał czworo dzieci, dwie córki i dwóch synów. Jako współtwórca kultury i historii miasta, animator życia muzycznego i pierwszy wicestarosta Zielonej Góry w 2001 roku został uhonorowany tablicą pamiątkową, która została umieszczona przed Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, obok innych zasłużonych dla miasta mieszkańców. Zmarł 6 maja 1969 roku i został pochowany na cmentarzu przy ulicy Wrocławskiej.

Lubuski Słownik Biograficzny pod red. Hieronima Szczegóły, Zielona Góra 1984; Znani Zielonogórzanie XIX i XX wieku, praca zbiorowa pod red. H. Szczegóły, Zielona Góra 1996; Pionierzy, czasopismo społeczno–historyczne nr 1/11 z 2000 roku; Informacje rodziny.

Wiktor Strzyżewski

Mądry Franciszek (1895–1941), urodził się w Szkaradowie 10 października 1895 r. Syn Franciszka i Joanny z d. Bielickiej. Miał czterech braci: Józefa, Jana, Marcina (1900–1964) i Sta-

Franciszek
Mądry

niśława oraz dwie siostry: Marię i Michalinę. Do jedenastego roku życia pozostawał przy rodzicach. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Szkaradowie, którą ukończył 18 marca 1910 roku. Brał czynny udział w strajku szkolnym w 1908 roku. W latach 1908–1910 pracował u rolnika Stanisława Stachowika, następnie w latach 1910–1911 u Niemca Adolfa Rudnika w Szkaradowie. W 1913 roku wyjechał wraz z ojcem do Hamburga, gdzie podjął pracę w miejscowej koksowni. W 1914 roku przeniósł się do pracy na terenie Westfalii. Do rodzinnego Szkaradowa wrócił 20 sierpnia 1914 roku. 25 sierpnia został powołany do armii niemieckiej i wcielony w szeregi 53 Kompanii Budowy Dróg. Do sierpnia 1918 roku przebywał na froncie wschodnim w okolicach: Częstochowy, Radomia, Kielc, Lublina, Warszawy, Sandomierza, Słonimia, Prużan oraz Łucka. W sierpniu 1918 roku został przeniesiony na front zachodni (Francja), gdzie uczestniczył w działaniach wojennych w okolicach Lille, Don Armentieres, La Basce, Auneulin. Do Szkaradowa wrócił 16 grudnia 1918 roku. W drugiej połowie grudnia 1918 roku brał udział w tworzeniu oddziałów Straży Ludowej na terenie Szkaradowa. Prowadził ewidencję powracających z frontu żołnierzy, a następnie został kierownikiem kancelarii tegoż oddziału. Funkcję tą sprawował również po utworzeniu kompanii szkaradowskiej ewidencjonując stan osobowy oraz mienie pododdziału. Spisał najważniejsze wydarzenia dotyczące Powstania Wielkopolskiego—odcinka jutrosińskiego od Rudy po Sowy. Rozkazem dowódcy batalionu został mianowany na stopień kaprała z dniem 28 stycznia 1919 roku. Po utworzeniu 23 lutego 1919 roku 11 Puł-

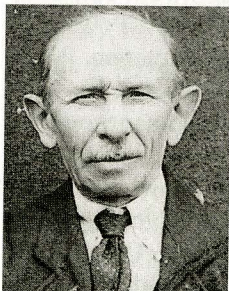
ku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 69 pp) służył w 9 kompanii III batalionu. Po zakończeniu powstania, wraz z pułkiem uczestniczył w zabezpieczeniu granicy na odcinku rawickim oraz ostrzeszowskim. Z początkiem 1920 roku został skierowany w rejon Lidy (Litwa), skąd wyruszył na wojnę polsko-bolszewicką. Zdemobilizowany w stopniu kaprała 15 listopada 1920 roku. 25 listopada 1920 roku wrócił do Szkaradowa, a w niespełna rok później 17 maja 1921 roku został przyjęty do Szkoły Straży Celnej w Wieleniu nad Notecią. W sierpniu tego samego roku został przeniesiony na placówkę graniczną do Predówki koło Trzciela—Komisariat Lilno, a w listopadzie 1921 roku do Żylic—Komisariat Słupia, Bojanowo, Rawicz (numer strażnika 715). W związku ze złym stanem zdrowia w 1935 roku odszedł na emeryturę. W rok później wrócił do Szkaradowa, gdzie otworzył sklep z bławatami. Po wybuchu II wojny światowej uciekł wraz z synem przez Jarocin, Konin, Koło Łowicz, Warszawę do Drewnicy, gdzie przebywała jego najstarsza córka Maria. Po zajęciu Warszawy przez Niemców na początku października 1939 roku wrócił do domu i dalej prowadził sklep. Dyplomem nr 1594 uznany przez Związek Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914–1919 za weterana Powstania Wielkopolskiego i wciągnięty do kartoteki Archiwum Towarzystwa dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego pod numerem 9173. Zmarł w Szkaradowie 13 lipca 1941 roku w wyniku pobicia dokonanego przez hitlerowców. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Szkaradowie. Odznaczony Medalem Niepodległości (1933), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Odznaką Po-

wstańczą (1931) i Odznaką Pamiątkową 69 Pułku Piechoty (1928). Zawarł związek małżeński 15 października 1919 r. z Jadwigą Krzyżosiak (1892–1965). Miał syna Kazimierza (1925–1999) oraz 6 córek: Marię (1921–1988), Łucję (1923–2005), Józefę (ur. 1927), Teresę (ur. 1930), Elżbietę (1932–1932) i Zofię (ur. 1936).

Materiały przekazane autorowi przez synową powstańca Sewerynę Mądrą; A. Grzelak, Franciszek Mądry (1895–1941), (w:) Wiadomości Jutrosińskie nr 116, R. 2010, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. I, oprac. A. Grzelak, Bytom 2010; F. Mądry, Opis dotyczący przebiegu Powstania Wielkopolskiego na terenie Szkaradowa i okolic, s. 1; S. Jędraś, Powstaniec Franciszek Mądry, (w:) Panorama Leszczyńska, Nr 17, R. 2008, s. 24.; S. Jędraś, Ziemia Rawicka w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Rawicz 2001, s. 122–123.

Adam Grzelak

Miałkas Wawrzyn (1890–1973), powstaniec kompanii opalenickiej. Urodził się 17 lipca 1890 r. w Niewierzu powiat Szamotuły. Syn Stefana i Petroneli z domu Zajac. Ukończył cztery klasy szkoły powszechnej w Niewierzu. Podczas I wojny światowej powołany do armii niemieckiej. Z chwilą wybuchu Po-

Wawrzyn
Miałkas

wstania Wielkopolskiego w grudniu 1918 r. zgłosił się ochotniczo do kompanii opalenickiej i po zaprzysiężeniu brał udział w wyzwoleniu Nowego Tomysła i walkach o Zbąszyń. Pod Łomnicą w dniu 12 stycznia 1919 r. został ranny i ewakuowany do szpitala w Nowym Tomysłu. Po wyzdrowieniu zgłosił się do pracy w majątku ziemskim Niemca Jakobiego w Trzciance. Pracy jednak nie otrzymał. aby utrzymać liczną rodzinę był zmuszony szukać pracy na zachodzie Europy. Pieszko z laską i zawiniątkiem niezbędnych przyborów maszerował szukając pracy i sezonowo będąc zatrudnianym przysyłał pieniądze rodzinie. Wrócił na stałe do Trzcianki przed wybuchem II wojny światowej, został zatrudniony we wspomnianym majątku. Po wojnie, aż do emerytury pracował na roli w Państwowym Technikum Rolniczym w Trzciance. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918/ 1919 odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (17 XII 1958), a 31 grudnia 1972 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w dniu 26 lutego 1973 r. w Trzciance, pochowany na cmentarzu parafialnym w Michorzewie (gmina Kuślin, powiat nowotomyski). W związek małżeński wstąpił w Brodach 17 lutego 1912 r. z Małgorzatą Zajac z Trzcianki. Mieli pięcioro dzieci: Mariannę (ur. 1913), Agnieszkę (ur. 1915), Pelagię (ur. 1917), Antoninę (ur. 1920) i Floriana (ur. 1927).

J. Czternasty, Wawrzyn Miałkas powstaniec wielkp. (Opalenica 2007); Z. Kościański, Gmina Kuślin... przyszłość, terażniejszość, historia. Informator 2010, Kuślin 2010, s. 17.

Zdzisław Kościański

Michalczyk Ignacy (1897–1940), urodzony 26 lipca 1897 r. w Łubnicy w rodzinie Piotra i Konstancji z Nowaków, młodszy brat Stanisława. W latach 1903–1910 uczęszczał do szkoły powszechnej w Gościeszynie i Wolsztynie. W 1905 roku, kiedy nie zgodził się na podpisanie deklaracji nauczania w języku niemieckim, przez 6 tygodni był szykanowany przez niemieckich nauczycieli i pod eskortą żandarmów był prowadzony do szkoły, zaś na rodziców były nakładane wysokie grzywny. Po ukończeniu szkoły w latach 1911–1914 praktykował jako ślusarz maszynista w zakładzie swego wuja w Grodzisku Wlkp. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do kopania okopów pod Poznaniem i Kościanem., skąd trzykrotnie uciekał. Stał przed sądem w Poznaniu i otrzymał do wyboru, albo dobrowolnie zgłosi się do wojska niemieckiego albo czeka go więzienie. Wybrał służbę wojskową i 8 października 1914 roku dostał powołanie do 10 Pułku Ułanów w Cylichowie (ob. Sulechów), skąd 18 grudnia tegoż roku wyjechał na front zachodni. Na froncie przebywał do 5 września 1918 roku, kiedy został ranny i zatruty gazami nad rzeką Marną. W wyniku odniesionych ran 7 października 1918 roku został zwolniony z wojska niemieckiego z 72% niezdolnością do służby wojskowej w stopniu starszego szeregowca. Powrócił do rodziców mieszkających w m. Dakowy Mokre. 11 listopada 1918 roku wstąpił do kompanii rekonwalescentów w Poznaniu. Po wybuchu powstania brał udział w zajmowaniu koszar *sóstatek* na Jeżycach, koszar ob. Cytadeli tzw. Kenwerk. 3 stycznia 1919 roku samowolnie udał się do rodziców mieszkających w Dakowach Mokrych. 6 stycznia, wraz z grupą mężczyzn

zdolnych do noszenia broni udał się do Opalenicy i wstąpił do kompanii opaleńskiej. Z kompanią tą udał się na front pod Zbąszyniem, gdzie przebywał do 10 lutego. Ponownie zbiegł z oddziałów powstańczych w związku z zawarciem związku małżeńskiego i przeniósł się do Inowrocławia. Tam wstąpił do oddziałów powstańczych i walczył na froncie pod Złotnikami Kujawskimi. Po reorganizacji oddziałów powstańczych służył w 1 kompanii 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 59 Pułku Piechoty). 7 marca 1920 roku został przeniesiony do 2 kompanii 57 Pułku Piechoty w Poznaniu jako rusznikarz, a 27 marca tegoż roku do zbrojowni w Warszawie. W Wojsku Polskim służył do 20 kwietnia 1921 roku i awansował do stopnia ogniomistrza. 21 kwietnia 1921 roku wstąpił w szeregi Policji Państwowej. Do stopnia starszego posterunkowego został awansowany 1 marca 1935 roku. Służbę pełnił m. in. od września 1936 roku na Posterunku PP w Damasławku pow. wągrowiecki na stanowisku komendanta. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich Koło Damasławek. W sierpniu 1939 roku został przeniesiony z Posterunku w Damasławku na Posterunek PP w Rogoźnie pow. obornicki i tam nadal służył we wrześniu 1939 roku. Po wybuchu wojny ewakuowany na Wschód i w nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Osadzony został w obozie w Ostaszkowie. Zamordowany w Twerze, pochowany w zbiorowych mogiłach na cmentarzu w Miednoje. Odznaczony: Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę. Żonaty–związek małżeński zawarł w 1919 z Marią (ur. 1897),

którą miał dwoje dzieci: Krystyna (ur. 1920) i Genowefa (ur. 1924).

Źródło: CAW, KKIMN Odrzucone 28 II 1938; Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. T. 2. Warszawa 2006, s. 570; Naznaczeni piętnem Ostaszkowa. Wykazy jeńców obozu ostaszkowskiego i ich rodzin. Warszawa 2000, s. 470; Martyrologia policjantów województwa poznańskiego II RP. Pod red. Z. Smolarka i A. Borowskiego, Szczytno 2010, s. 176.

Zenon Józwiak

Michalski Jakób (1887–1952), urodził się w Wielichowie w rodzinie Franciszka i Elżbiety z d. Nowacka, brat Antoniego. Po ukończeniu sześcioklasowej szkoły powszechnej w Wielichowie, wyuczył się jako stolarz. W tym czasie należał do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W 1906 r. w poszukiwaniu pracy wyjechał do Niemiec do Westfalii i Nadrenii, gdzie pracował jako stolarz. Tam należał do polskich stowarzyszeń: Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Towarzystwa Śpiewaków Przemysłowców, Towarzystwa św. Antoniego i św. Michała. W 1915 r. został powołany do armii niemieckiej do 59 Pułku Piechoty do Królewca. Po zakończeniu wojny powrócił do Wielichowa w stopniu st. szeregowego. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 3 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do drużyny wielichowskiej, następnie służył jako dowódca sekcji w Kompanii Wielichowskiej. Brał udział w walkach o Rakoniewice, Wolsztyn, Kopanicę i Kargowę. Po za tym 14 I brał udział w aresztowaniach Niemców z Reńska i Katusza, którzy usiłowali przedostać się do Grentzschutzu. Do końca marca

1919 r. pełnił służbę na froncie wolsztyńskim, a następnie do 15 maja 1920 r. służbę wartowniczą w Wielichowie, w Śmiglu i w Strzałkowie w obozie jeńców. Po demobilizacji przybył do Wielichowa, Pracował jako stolarz, m. in. wykonywał roboty stolarskie w Poznaniu i w Warszawie. Był członkiem Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 w Wielichowie. Po wybuchu II wojny światowej wywieziony z rodziną do Generalnego Gubernatorstwa. Po zakończeniu wojny powrócił do Wielichowa, gdzie zmarł 16 lipca 1952 r. Pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Związek małżeński zawarł 29 kwietnia 1919 r. z Emilią Władysławą z d. Bzyl (1891–1974), którą miał 3 dzieci: Antoni (1912–1977), Regina (1919–195), Salomea (ur. 1922).

CAW, KKIMN Odrzucono 28 II 1938; K. Szcześniak, Wielichowianie w walce o wolność (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 139; informacje i materiały w zbiorach rodzinnych autora.

Zenon Józwiak

Mielżyński Jan (1900–1986), podporucznik rezerwy WP, robotnik. Urodził się 10 maja 1900 r. w Dobieźynie, w ówczesnym powiecie grodzkim.

Jan
Mielżyński

Ukończył szkołę powszechną w rodzinnej miejscowości. W czasie I wojny światowej został powołany do armii pruskiej, walczył na froncie zachodnim we Francji. Pod Verdun został ranny, uciekł ze szpitala i wrócił do rodzinnej miejscowości. W pierwszych dniach stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do kompanii bukowskiej. Walczył pod Zbąszyniem. Po wycofaniu się powstańców na linię Obry pomagał w transporcie rannych i zabitych między innymi do Buku. Później brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Doszedł aż do Kijowa, służąc w pułku artylerii ciężkiej na stanowisku obserwatora skuteczności ognia artyleryjskiego. Rozwijał też linie telefoniczne między stanowiskami ogniowymi, a punktem obserwacyjnym dowódcy baterii. Podczas okupacji niemieckiej wywieziony na roboty do Niemiec. Od 5 czerwca 1940 r. przebywał w miejscowości Rhrinfelden, dokładniej w Warmbach, gdzie pracował w gospodarstwie rolnym Linder. W Polsce pozostała żona wraz z czwórką dzieci. Pewnego dnia zaplanował i zrealizował pomyślnie ucieczkę przez przepływającą w pobliżu rzekę Ren. Przepłynął rzeką na dęcie od traktora i dotarł do neutralnej Szwajcarii. 21 maja 1945 r. otrzymał paszport szwajcarski. W lutym 1946 r. wrócił do Polski. Po zakończeniu wojny pracował jako szlifierz w Fabryce Narzędzi Chirurgicznych „Chifa” w Nowym Tomysłu. Był członkiem Koła ZBoWiD w Buku. Do końca życia mieszkał w Dobieźynie. Zmarł 6 stycznia 1986 r., po ciężkiej chorobie w szpitalu w Nowym Tomysłu. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Buku przy ulicy Bohaterów Bukowskich. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim

Krzyżem Powstańczym. Żona Wiktoria Mielżyńska. Dzieci: Jan, Janina (ur. 1927), Józef, Czesław (ur. 1922).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jan Mielżyński

Migdalek Stanisław (1892–1940), urodził się 9 listopada 1892 r. w Zakrzewku pow. Szamotuły, w rodzinie Antoniego (1862–1927) wóldarza i Wiktorii (1869–1946) z. d. Muchowskiej, jako najstarszy z pięciu synów. W latach 1898–1906 uczęszczał do szkoły ludowej w Niepruszewie. Po jej ukończeniu do 1912 r. pracował w domu. W 1912 r. został powołany do wojska pruskiego do 24 Pułku Piechoty. Z tym pułkiem wyruszył na wojnę na froncie zachodnim. Już 23 sierpnia 1914 r. został ranny i przebywał najpierw w szpitalu polowym, a następnie w szpitalach w Mons i w Düsseldorfie. Po wyjściu ze szpitala przebywał w oddziałach zapasowych do zakończenia wojny. W armii niemieckiej awansował do stopnia kaprala. 15 grudnia 1918 r. został zdemobilizowany i wrócił do rodziców. Tam zastał go wybuch Powstania Wielkopolskiego. 7 stycznia 1919 r. wstąpił do kompanii bukowskiej, z którą brał udział w walkach o Zbąszyń. Na froncie zachodnim pozostał do 6 marca, kiedy to 12 kompanii grupy zachodniej zostało wycofanych z frontu, by

Stanisław
Migdalek

sformować z nich 2 Pułk Strzelców Wielkopolskich (późn. 56 Pułk Piechoty). 11 kwietnia ponownie pułk wrócił na front zachodni. 20 maja 1919 r. awansowany został do stopnia sierżanta i objął dowództwo plutonu w 7 kompanii 2 Pułku Strzelców Wlkp. Na froncie zachodnim pozostał do 27 sierpnia. We wrześniu 1919 r. został ze swoim pułkiem skierowany na front litewsko-białoruski. Brał udział w walkach na całym szlaku bojowym pułku. Za walki na froncie wielkopolskim i na froncie wschodnim odznaczony został Krzyżem Walecznych, a za szczególne męstwo na froncie wschodnim Orderem Wojennym *Virtuti Militari* 5 kl. nr 775. W uzasadnieniu do wniosku o odznaczenie Krzyżem Walecznych napisano m. in. *W dniu 19.7.20 pod Tartakiem leśnym odznaczył się odwagą, walecznością, pomimo silnego ognia nieprzyjacielskiego pozostał ze swym pl. w pozycji wstrzymując ataki nieprzyjacielskie.* Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej pozostał w wojsku i służył w 56 Pułku Piechoty w Krotoszynie jako dowódca plutonu piechoty, następnie dowódca plutonu pionierów. W arkuszu kwalifikacyjnym za 1921 r. ówczesny dowódca 56 Pułku Piechoty mjr Zygmunt Łęgowski wystawił mu opinię: *...otwartego charakteru, gorliwie i sumiennie spełniający swoje obowiązki, dbający o swoich żołnierzy, posiada zalety bardzo dobrego oficera frontowego, w boju nieustraszony.* W międzyczasie ukończył Centralną Szkołę Podoficerów Piechoty w Chełmnie (1922) oraz kurs saperski w 7 Pułku Saperów w Poznaniu. W 1927 r. został przeniesiony 24 Baonu KOP w Sejnach. W KOP-ie prawdopodobnie służył do wybuchu wojny. W nieznanymi okolicznościach dostał się do niewoli so-

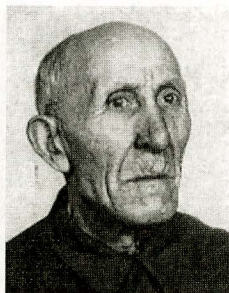
wieckiej. Przebywał w obozie w Ostaszku. Został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Twerze, pochowany w zbiorowych mogiłach w Miednoje. Odznaczony także: Medalem Za Wojnę 1918–1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Rodziny nie założył. Młodszy brat Stanisława, Stefan Migdałek (1900–1964), był także Powstańcem Wielkopolskim i żołnierzem wojny polsko-bolszewickiej. W okresie międzywojennym był podoficerem zawodowym w 55 Pułku Piechoty w Lesznie.

CAW: Ap 8359,14202; KW 78/M-1972; K. Handke, Mogiły Powstańców Wielkopolskich 1918–1919 na cmentarzach w Lesznie. Leszno 2009, s. 76; Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. T. 2. Warszawa 2006, s. 579; S. Siuda, Zarys historii wojennej 56-go Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Warszawa 1928; Z. Józwiak, biogram (w:), Wielkopole Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918–1920, Koszalin 2010, s. 145–146 (tunieprawidłowo podano autora).

Zenon Józwiak

Mikołajczak Tomasz (1879–1955), urodził się 9 grudnia 1879 r. w Wojnowicach gm. Buk. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę w zawodzie kołodzieja. Dyplom mistrzowski uzy-

Tomasz
Mikołajczak

skał w Buku i podjął pracę w Skrzynkach u Conrada Inflanta. W okresie I wojny światowej został powołany do wojska pruskiego i walczył na froncie zachodnim we Francji. Podczas walk pod Verdun został ranny w klatkę piersiową. Po powrocie do domu rodzinnego brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim; pełnił służbę w Kompanii Bukowskiej por. Wiktora Wegnera. Po zakończeniu walk powstańczych nadal pracował w Skrzynkach, aż do końca II wojny światowej. Po 1945 roku przeszedł w stan spoczynku. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Inwalidów Wojennych RP i Związku Powstańców Wielkopolskich w Buku. Zmarł w 1955 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Buku. Ze związku małżeńskiego zawartego w Sędzinach z Walentyną Jaroszyk (zm. 1957) miał dzieci: Stanisława, Waclawa, Jadwigę, Józefa, Helenę, Franciszka.

L. Kulczycki, Zarys historyczno-dziejowy wsi Skrzynki gm. Stęszew, oraz życie pałacowe Conrada Inflanta i ludzi zatrudnionych w jego dobrach, Poznań 1996–2006, maszynopis; tenże, Mikołajczak Tomasz (1879–1955), (w:) Kościański Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Poznań–Buk 2008; tenże, Mikołajczak Tomasz (1879–1955), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. V, Poznań 2008, s. 121 (tu błędnie podane miejsce pochowania); Relacja córki Józefy Szopka ze Skrzynek i wnuka Piotra Szopki z Poznania.

Lesław Kulczycki

Mikołajewski Niepomucen (1877–1962), urodził się 18 września 1877 r. w Miasteczku Krajeńskim. W rodzinnej miejscowości ukończył szkołę powszechną i wyuczył się zawodu krawieckiego. W 1905 roku w Miasteczku Krajeńskim założył Ochotniczą Straż Pożarną, w której przez wiele lat pełnił funkcję komendanta. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego był zastępcą Przewodniczącego Rady Ludowej, powołanej przez miejscowego proboszcza, ks. Feliksa Niedbała. Rada broniła interesów ludności polskiej zamieszkałej w tej przygranicznej miejscowości oraz przygotowywała teren do objęcia przez przyszłe władze polskie. Był współzałożycielem i zastępcą przewodniczącego Towarzystwa Kulturalno–Oświatowego Jedność w Miasteczku Krajeńskim. Od 1919 roku pełnił funkcję radnego, a od 27 stycznia 1920 roku do 1922 roku był burmistrzem Miasteczka Krajeńskiego. Następnie pracował jako urzędnik w miejscowym magistracie. Był żonaty z Magdaleną (8 maja 1876–25 sierpnia 1962). Miał dwóch synów Franciszka i Czesława (23 października 1927–30 kwietnia 2006). Zmarł 20 maja 1962 roku i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Miasteczku Krajeńskim. W sierpniu tego roku pochowano w tym samym grobie jego żonę. W 2006 r. obok nich spoczął syn Czesław. Jego nazwisko znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Informacje uzyskane od Salomei Mikołajewskiej, spisane przez Jolantę Herdzik i Arkadiusza Kluka.

Wojciech Kicman

Mocek Szymon (1888–1960), urodzony 28 listopada 1888 r. w Bukowcu Górnym k. Leszna w rodzinie rolnika Józefa i Anny Małeckiej. Ukończył szkołę powszechną. Należał do Sokola. W 1908 roku powołany do wojska niemieckiego, przez 2 lata służył w 5 banie pionierów; nast. pracował zawodowo. W latach 1914–1918 walczył na froncie zachodnim. W grudniu 1918 roku był organizatorem oddziału powstańczego na odcinku Leszna–Wschowa. 5 stycznia 1919 roku wstąpił do WP i przydzielony został do 14 Bagonu Saperów Wielkopolskich w Poznaniu. Walczył pod Odolanowem. Od września 1919 roku wraz z 14 DP Wlkp. na Froncie Litewsko–Białoruskim, jako dowódca plutonu saperów. W nocy z 4 na 5 stycznia 1920 roku, podczas bolszewickiego ataku na wieś Sawicze k. Bobrujska z własnej inicjatywy zebrał oddział saperów i zaatakował z boku, wywołując panikę wśród wroga. Za czyn też został odznaczony VM 5 kl. nr 1085. W czerwcu 1921 roku awansował na chorążego. Po wojnie pozostał w wojsku do 31 lipca 1933 roku. Po przejściu do rezerwy zamieszkał w Gnieźnie. W 1939 roku walczył w szeregach Armii Lublin; od października t. r. w niewoli radzieckiej, skąd uciekł i wrócił do Gniezna. W lutym 1940 roku wysiedlony z rodziną do Rzeszowa. Od 1945 roku mieszkał i pracował w Koszalinie. Był więziony

Szymon
Mocek

przez UB. Na emeryturę przeszedł w 1958 roku. Zmarł 11 lutego 1960 roku w Koszalinie, spoczywa na cmentarzu św. Piotra w Gnieźnie. Odznaczony był m. in.: Brązowym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 1921 żonaty z Heleną Grzesicką miał dzieci: Edwarda (ur. 1922), Zytę (ur. 1924) i Janinę (ur. 1925).

CAW, ap. 11192 + 12795 + 13985; tap. 1208/37/52; odrzuc. 12 VI 1935; Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny, T. II (1914–1921), część I, Koszalin 1991, s. 99; Eligiusz Tomkowiak, Mocek Szymon (1892–1972), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod redakcją Bogusława Polaka, T. II, Poznań 2006, s. 130–131; informacje syna Edwarda z Kędzierzyna Koźła.

Eligiusz Tomkowiak

Mroczyk Władysław (1898–1971), urodził się 24 stycznia 1898 r. w Dominowie powiat Środa Wlkp. jako syn Franciszka i Agnieszki. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował jako robotnik. W okresie I wojny światowej został wcielony 14 listopada 1916 roku w szeregi piechoty niemieckiej. Po przeszkoleniu 10 marca 1917 roku wraz z jednostką został skierowany na

Władysław
Mroczyk

front zachodni, walczył pod Reims, Verdun i Saint Gwentin. Tam został odznaczony pruskim Żelaznym Krzyżem II klasy. Na froncie zachodnim przebywał do 11 listopada 1918 roku, poczym wróciło domu. A że w Wielkopolsce wybuchło powstanie wstąpił w szeregi I kompanii średzkiej 15 stycznia 1919 roku i wziął udział w walkach pod Zbąszyniem, Łomnicą i Nową Wsią. 13 lutego 1919 roku został ranny w obie nogi, następnie był leczony w szpitalu w Poznaniu do 15 sierpnia 1919 roku. Kiedy wybuchła wojna polsko-bolszewicka zaciągnął się ponownie 18 września 1919 r. w szeregi 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 pp). Walczył pod Bobrujskiem i Paryczem, jako starszy szeregowiec aż do 10 października 1920 roku. 14 lipca 1921 roku został przeniesiony do rezerwy. Po powrocie do domu wziął ślub 17 października 1922 roku z Marią zd. Gniatczyk (1899–1978) z którą doczekał się dwóch córek–Janiny (1922–1881) i Zofii (1925–1998). W związku otrzymaniem posady strażnika więziennego 17 kwietnia 1923 roku przeprowadził się ze Środy do Koźmina. Po zwolnieniu z posady strażnika otworzył własny zakład fotograficzny przy ul. Klasztornej, który po jego śmierci dalej prowadziła córka Zofia. Po zamieszkaniu w Koźminie Wlkp. został przyjęty do Towarzystwa Powstańców i Wojaków–Koło Koźmin. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim otrzymał 2 września 1921 roku Odznakę Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (nr 290), a 8 listopada 1958 roku został uchwałą Rady Państwa odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za wojnę 1920 roku został uhonorowany Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego. 17 marca 1938 roku prezydent RP Ignacy Mo-

ścicki odznaczył W. Mrocza Medalem Niepodległości. Posiadał także Odznakę Związku Inwalidów Wojennych RP. W dniu 8 października 1971 roku, kilka miesięcy przed śmiercią został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Po II wojnie światowej dalej prowadził w Koźminie zakład fotograficzny. Władysław Mroczek zmarł 7 grudnia 1971 r. w Koźminie Wlkp. i został pochowany na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej.

Dokumenty i dane biograficzne otrzymane od wnuka Andrzeja Wojtaszka z Wrocławia: książeczka Wojskowa Władysława Mroczyka z 1923 r., Dowód Osobisty z 1935 r., Zaświadczenie tożsamości z 1946 r., Zaświadczenie Centralnego Archiwum Wojskowego z 28. 10. 1971 r.; Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07. 1921 do 31.12. 1930 r.

Michał Pietrowski

Mruk Antoni (1894–1978), urodził się 22 maja 1894 r. w Jerce, w powiecie kościańskim. Był synem Michała i Marianny z domu Cyka. Już uczęszczając do szkoły powszechnej, brał czynny udział w strajku przeciwko nauczaniu religii w języku niemieckim. Następnie uczył się w Kościanie, zdobywając zawód mistrza rzeźnickiego. Po zakoń-

Antoni Mruk

czeniu nauki pracował w swoim zawodzie w Buer w Westfalii (Niemcy). 30 listopada 1914 r. został powołany do wojska w armii zaborczej i wcielony został do 58 pułku piechoty 119 Dywizji, w której służył do 10 listopada 1918 r. awansując do stopnia kaprala. Ze swoim oddziałem brał udział w I wojnie światowej. W październiku 1918 r. został urlopowany. Wtedy to właśnie nawiązał kontakt mjr. Ceptowskim-Gomerskim oraz Bukowieckim i włączył się do tajnej akcji organizacyjnej Powstania Wielkopolskiego. Z chwilą wybuchu powstania w Poznaniu wozami konnymi razem z innymi udał się tam po broń i amunicję. Dzięki zapałowi i staraniom po powrocie z Poznania zorganizował liczącą około 60 osób grupę ludzi, głównie mieszkańców Jerki, Łuszkowa i Gierlachowa. Oddział ten pod Jego dowództwem udał się do Bilowa, które zamieszkiwane było przez niemieckich osadników i wspólnie z oddziałem lubińskim zdobyto 2 karabiny maszynowe, kilka haubic ręcznych i niewielką liczbę bagnętów. Później walczył pod Wolsztynem i Osieczną. Po powrocie do Jerki, jako komendant, zlecił swoim podwładnym zaprowadzenie urzędu polskiego w poszczególnych wioskach i do wywieszenia na nich polskich flag. Następnie po uzupełnieniu oddziałów powstańczych wcielono Go do 6 Pułku Strzelców Włkp. pod dowództwo pułkownika Śliwińskiego. Później został przydzielony do 60 Pułku Piechoty, pod tym samym dowództwem. Dalej walczył na wszystkich frontach przeciwko Niemcom, bolszewikom, na Ukrainie i Białorusi. Otrzymał stopień plutonowego, a służbę pełnił jako dowódca 1 plutonu 7 kompanii II batalionu. 14 czerwca 1920 r. podczas wypadu za Berezyną

na wioskę Koszary, wraz ze swoim plutonem zajął cały pułk kozacki, który odebrał od niego major Wróblewski i wtedy właśnie został postrzelony w lewe udo. Leczony był w szpitalu w Bydgoszczy od 14 czerwca do 22 lipca 1920 r. Po powrocie do zdrowia został wcielony do Kompanii zdrowieńców w Ostrowie Wielkopolskim pod dowództwem podporucznika Maya. 6 listopada 1920 r. został bezterminowo urlopowany. W pamięci obywateli gminy Jerka zapisał się jako wielki organizator i gorący patriota, dla którego dobro Ojczyzny było najważniejsze. Przed powstaniem dziadek pracował w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w Buer. Był członkiem Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich, przedtem jego założycielem i prezesem tej organizacji w Jerce. Antoni Mruk do 1939 roku prowadził własny warsztat i sklep rzeźniczy w Wonieściu, gdzie mieszkał. W okresie okupacji hitlerowskiej aż do wyzwolenia pracował w Fiehverwertungstelle (skup bydła). Po oswobodzeniu Polski zorganizował grupę wartowników w celu zabezpieczenia niemieckich magazynów żywnościowych. Żywność ta została sprawiedliwie rozdzielona polskiej ludności. Po wojnie zajął się działalnością społeczną. Jako przewodniczący Gromadzkiej Rady Narodowej w Starym Bojanowie udzielał się w wielu komisjach społecznych, pomagał ludziom w wielu sprawach, a także udzielał ślubów cywilnych. Zmarł 16 marca 1978 r. w Wonieściu. Został pochowany wraz z żoną na miejscowym cmentarzu, na nagrobku widnieje napis: *Powstaniec wielkopolski*. Swój mundur powstańczy przekazał Szkole Podstawowej w Starym Bojanowie, noszącej imię Powstańców Wielkopolskich. Dopóki żył, brał udział

w apelach organizowanych w rocznicę wybuchu powstania. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1954), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1974), Medalem Niepodległości (1938). 26 października 1920 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Maćkowiak (4 kwietnia 1895–24 czerwca 1967). Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro dzieci (które zmieniły nazwisko z Mrug na Mruk): Zygmunt, rzeźnik (2 maja 1923–31 maja 1986); Bolesław, hodowca bydła (13 grudnia 1925–3 stycznia 2009); Stefan, rolnik (22 listopada 1929–11 maja 1972); Jadwiga Firlej z d. Mrug, gospodyni domowa (1 sierpnia 1931–25 lutego 1990) i Wanda Grzelczyk z d. Mrug, gospodyni domowa (ur. 9 lipca 1937).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

*Maria Kasprowiak,
Joanna Kasprowiak*

Multana Ignacy (1897–1984), urodził się 4 lutego 1897 r. w Słupi, w rodzinie rolnika Szczepana i Agnieszki z domu Targosz. 6 czerwca 1916 roku został powołany do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej i wcielony do 5 pułku artylerii ciężkiej. Po przeszkoleniu rekruckim, we wrześniu 1916 roku został wysłany na front macedoński.

Ignacy
Multana

Zwolniony z wojska niemieckiego 31 grudnia 1918 roku wrócił do rodzinnej miejscowości. 5 stycznia 1919 roku wstąpił do oddziału powstańczego porucznika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Brał udział w zdobyciu lotniska na Ławicy koło Poznania. 14 stycznia 1919 roku przydzielony został do 2 Pułku Artylerii Ciężkiej na Sołacz w Poznaniu (późniejszy 15 Pułk Artylerii Ciężkiej). Walczył z Niemcami pod Szubinem i Nakłem. Po rewindykacji Pomorza jego pułk stacjonował w Bydgoszczy. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. 25 kwietnia 1921 roku został zwolniony do rezerwy w stopniu bombardiera (starszego szeregowca). Wrócił do Słupi i po śmierci ojca Szczepana, objął po nim rodzinne gospodarstwo rolne. Zmarł 9 marca 1984 roku w Słupi i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Związek małżeński zawarł z Rozalią Kijanowską z Murowanej Gośliny. Z małżeństwa tego urodziło się dwoje dzieci: syn Stanisław i córka Cecylia. Po śmierci pierwszej żony zawarł związek małżeński z Marią Gałka.

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Sęszewie i Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Czerwiński B., Multana Ignacy (1897–1966), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. IV, Poznań 2008, s. 125; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Namysł Jan (1882–1942), urodził się 23 maja 1882 r. w Odolanowie (pow. krotoszyński), w rodzinie Jakuba, piekarza i Praksedy z Groblewiczów. Uczęszczał tam do szkoły ludowej, wstępując następnie do seminarium nauczycielskiego w Rawiczu. Po uzyskaniu dyplomu nauczyciela, od 1 kwietnia 1902 r. pracował w szkolnictwie w Racocie i Krzywiniu, a od 1909 r. w Gierłachowie (pow. kościański). Od 1 października 1904 r. do 30 września 1905 r. odbywał służbę wojskową w armii niemieckiej; w 155 Pułku Piechoty w Ostrowie Wlkp., uzyskując stopień plut. 2 sierpnia 1914 r. zmobilizowany został do 47 Pułku Piechoty, walcząc na froncie zach. ranny 9 sierpnia 1915 r., do 18 września przebywał w szpitalu polowym, skierowany następnie do baonu zapasowego 47 Pułku Piechoty. W tym czasie ukończył wojenny kurs oficerski, otrzymując (18 września 1915) stopień ppor. i przydział na dowódcę kompanii ponownie do 47 pułku Piechoty. 12 października 1916 r. przeniesiony został do sztabu 18 Dywizji Piechoty na stanowisko oficera gazowego, które sprawował do 30 listopada 1918 r. Po opuszczeniu szeregów armii niemieckiej powrócił do Gierłachowa, włączając się w nurt pracy niepodległościowej. Po wybuchu powstania uczestniczył w rozbrajaniu Niemców i przejmowaniu władzy oraz rozpoczął organizację oddziału zbrojnego. 10 stycznia 1919 r. przejął z rąk st. sierż. A. Ciesielskiego dowództwo powstańczej kompanii z Krzywina. Tego samego dnia na jej czele wyruszył do Osiecznej, dokąd przybyła także kompania śmigielska ppor. J. Łukomskiego. Łącznie z miejscowym oddziałem siły polskie w Osiecznej liczyły ok. 350 powstańców. W godzinach ran-

nych (11 stycznia 1919) Niemcy zaatakowali miasteczko i po zaciętej walce, m. In. na bagnety, zostali odparci. 12 stycznia przez dowódcę Grupy *Leszno*, ppor. B. Śliwińskiego mianowany został dowódca odcinka (baonu) *Osieczna* w składzie: kompania osiecka, śmigielska i kórnicka. 14 stycznia przekazał dowództwo tego odcinka ppor. J. Łukomskiemu, pozostając do dyspozycji dowódcy Grupy „Leszno”. 7 lutego 1919 r. objął dowództwo 1 baonu garnizonowego w Kościanie, a 15 marca mianowany został komendantem powiatowego garnizonu kościańskiego. 1 maja otrzymał przydział do formowanego 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 Pułk Piechoty), na stanowisko dowódcy 3 baonu. W ramach tego pułku walczył na froncie zach., a od 27 sierpnia na froncie płn. Szybko awansował: 23 maja do stopnia por., a 6 czerwca – kpt. 6 października 1919 r. mianowany został dowódcą 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 62 Pułk Piechoty) i na jego czele uczestniczył w styczniu 1920 r. w rewindykacji Pomorza. 16 II 1920 r. objął z kolei dowództwo 155 Pułku Piechoty (późniejszy 73 Pułk Piechoty), którym dowodził w stopniu mjr. (awans 1 czerwca 1920) do 1 września 1921 r. Na jego czele brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. 20 września 1921 r. objął stanowisko komendanta Powiatowej Komendy Uzupełnień w Krotoszynie, a od listopada w Jarocinie. 1 stycznia 1927 r. awansował do stopnia ppłk. 1 stycznia 1929 r., wbrew swej woli, przeniesiony został przedwcześnie w stan spoczynku, osiadając z rodziną w Poznaniu. Po napaści Niemiec hitlerowskich na Polskę we wrześniu 1939 r., bez przydziału mobilizacyjnego, zgłosił się do dyspozycji

władz wojskowych w Warszawie, otrzymując przydział na stanowisko komendanta obozu wojennego dla jeńców niemieckich. Ranny, po kapitulacji stolicy leczył się jakiś czas w szpitalu, powracając następnie do Poznania. Od pierwszych dni okupacji podjął prace konspiracyjną, wchodząc na przełomie wiosny i lata 1940 r. w skład nowo powołanej Komendy Okręgu ZWZ. Wkrótce stanął na czele utworzonej Komendy miasta Poznania, a następnie objął funkcję inspektora w Inspektoracie ZWZ w Poznaniu, w skład którego wchodziło 8 obwodów. Po aresztowaniach w pierwszych dniach września 1941 r. przejął kierownictwo nad siecią organizacyjną ZWZ w Poznańskim. 13 września 1941 r. aresztowany przez Gestapo. Po kilkudniowym ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza osadzony został w Forcie VII w Poznaniu. Po kilkumiesięcznym listownym kontakcie, korespondencja została przerwana. Latem 1942 r. został skazany przez Policyjny Sąd Doradźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci. Rozstrzelany został w podpoznańskich lasach wieczorem 7 lipca 1942 r. Nieznane jest także miejsce jego spoczynku. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl. (nr 4723), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (2x), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyżem AK. Związek małżeński zawarł z Magdaleną z Hanschuhów, z którego urodziło się troje dzieci—Alfred (ur. 1912), Florentyna (ur. 1914) oraz Jan Henryk (ur. 1918).

CAW, AP 1945; KN, t. 38; CBW–677: A. Biskupski, *Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, t. I,

Bydgoszcz 1925; T. Przyjemski, *Zarys historii wojennej 73 Pułku Piechoty*, Warszawa 1929; B. Polak, *Front Południowo–Zachodni. Grupa „Leszno” Powstania Wielkopolskiego 1919 r.*, Kościan 1971; życiorys J. Namysła napisany przez F. Namysł –Jankowską; M. Woźniak, *Rozbicie Komendy ZWZ w Poznaniu*, „Więź” nr 11, z listopada 1970 r., *Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich*, pod red. A. Czubickiego, B. Polak, Poznań 2002, s. 245–246; *Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945*, pod red. M. Woźniaka, Poznań 1998, s. 368–369.

Piotr Bauer

Napierała Jan (1897–?), urodzony 21 października 1897 r. w Bielawach gmina Granowo. Syn Jana i Urszuli z domu Migdałek. Szkołę powszechną kończył prawdopodobnie w Zemsku. W 1915 r. powołany został do armii niemieckiej i wysłany na front. W lipcu 1918 r. został ranny, a we wrześniu tego roku zwolniony ze służby jako inwalida wojenny. Po powrocie w rodzinne strony wstąpił do oddziałów Kompanii Bukowskiej pod dowództwem Kazimierza Zenktelea. Od 6 do 19 stycznia 1919 r. walczył w Powstaniu Wielkopolskim jako dowódca plutonu. Był świadkiem śmierci powstańców Walentego i Franciszka Pazgratów, Janusza Wierzbickiego i Franciszka Golczaka. Brał udział w walkach o Zbąszyń, Wolsztyn i Babimost. W lutym 1920 r. był słuchaczem szkoły podchorążych w Warszawie. Następnie walczył na froncie polsko–bolszewickim, gdzie ponownie został ranny. Dostał się też do niewoli rosyjskiej, z której oswobodził go 24 Piechoty Pułk i odtransportował do szpitala polowego

w Gnieźnie. W styczniu 1921 r. został zwolniony ze szpitala. Służył do 1922 r. w 57 Pułku Piechoty. Ukończył siedem klas szkoły średniej Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu. Potem pracował jako praktykant w Gorzyczkach pow. Śrem. W latach trzydziestych XX w. był urzędnikiem gospodarczym w majątku w Bielawach, a potem w Gostyniu. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych koło w Gostyniu. W CAW wśród dokumentów z 1937 r. znajduje się zaświadczenie o udziale w Powstaniu Wielkopolskim podpisane przez pułkownika Kazimierza Zenktelea, pułkownika Józefa Skrzydlewskiego, Franciszka Szulca i ks. kanonika Stefana Jankiewicza z Leszna. W 1937 r. został ukarany sądownie za obrazę rządu RP. Dalsze losy Jana Napierały nie są znane.

CAW, Akta odznaczeniowe, odrzucone 25.06.1938 r.; Archiwum Państwowe w Poznaniu, 884 Związek Powstańców Wielkopolskich, sygn. 33. Spis zweryfikowanych Powstańców Wielkopolskich (1935–37), Poz. 1228.

Grażyna Sielicka

Napierała Stefan (1890–?), urodził się w Bielawach 10 grudnia 1890 r. w rodzinie syn Jana i Urszuli z domu Migdałek. Brat Jana. Do szkoły powszechnej chodził w Zemsku i Bielawach. 12 października 1910 r. został powołany do wojska pruskiego. Służył w 5 pułku artylerii polnej w Sprottau (dziś Szprotawa) do 18 listopada 1912 r. Następnie aż do wybuchu I wojny światowej pracował w Niemczech w Oberhausen (miasto w Zagłębiu Ruhry). 1 sierpnia 1914 r. powołany został do 70 pułku artylerii w Metz. Wal-

czył na froncie zachodnim. 6 września 1915 r. odniósł rany w rękę i leczony był w szpitalu w Bielefeld (Westfalia), a następnie zwolniony jako 33% inwalida wojenny. Po powrocie z wojny pracował w Grodzisku Wielkopolskim na poczcie jako listonosz. Od 11 listopada 1918 r. działał w Radzie Robotniczej i Żołnierskiej. Rozbrajał niemieckich mieszkańców Grodziska. W tym czasie w mieście mieszkało wielu Niemców. Zaświadczenie o udziale Stefana Napierały w Powstaniu Wielkopolskim podpisali Dionizy Vogel z Buku i burmistrz Krzywina Władysław Kabsch. 31 stycznia 1919 r. Stefan Napierała ożenił się z Marią Górną. Miał z nią 3 dzieci. Należał do koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Grodzisku. Wstąpił do niego 15 kwietnia 1937 r. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. W 1938 r. pisał do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości o nadanie odznaczenia niepodległościowego. Wniosek odrzucono. Dalsze losy Stefana Napierały nie są znane.

CAW, Akta odznaczeniowe, odrzucone 22.02.1937r.; Album Pamiątkowy Powstańców i Niepodległościowców RP 1918–1921, nr 4, R. 1938, poz. 132; Archiwum Państwowe w Poznaniu, 884 Związek Powstańców Wielkopolskich, sygn. 45 Ewidencja członków ZPW 1935–1938.

Grażyna Sielicka

Nitka Józef (1900–1959), urodził się 19 marca 1900 r. w Rządkwowie (obecny powiat pilski), w rodzinie rolnika Jana i Praksedy z domu Mikołajczak. Szkołę powszechną ukończył

w Bninie, gdzie rodzice zamieszkali na stałe. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego ochotniczo wstąpił w szeregi powstańcze i walczył w okolicach Kcyni, a następnie służył w Wojsku Polskim. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku. Po demobilizacji pracował w tartaku w Samostrzelu koło Nakła jako palacz. W okresie II wojny światowej był aresztowany przez hitlerowców i przetrzymywany w więzieniu pod Berlinem. Przez okres jednego roku był więziony w bunkrze. W 1947 roku rodzina Józefa Nitki zamieszkała w Brzostowie koło Miasteczka Krajeńskiego. Zmarł 3 maja 1959 roku w Brzostowie i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Miasteczku Krajeńskim. W 1981 roku obok męża spoczęła jego żona. W grobie tym pochowany został również zięć Mieczysław Rycyk (1928–2001). W lutym 1925 roku zawarł związek małżeński ze Stanisławą Dobosz (16 października 1903–25 grudnia 1981), córką rolnika Aleksandra i Marianny Jureckiej. Był ojcem pięciorga dzieci, dwóch synów: Jana (17 listopada 1929–29 czerwca 2006) i Dominika (ur. 21 maja 1939) oraz trzech córek: Teresy (ur. 5 stycznia 1928), zamężna Gołąbek; Kunegundy (ur. 31 stycznia 1931), zamężna Rycyk i Leonardy (ur. 26 października 1935), zamężna Krawiec. Nazwisko Józefa Nitki znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Informacje córki Kunegundy Krawiec, spisane przez spisane przez Jolanę Herdzik i Arkadiusza Kluka.

Wojciech Kicman

Nowak Ignacy (1891–1940), urodził się 25 lipca 1891 r. w Kruszwicy, w rodzinie Michała i Józefy Winieckiej. Po ukończeniu w 1905 r. szkoły powszechnej w Kruszwicy pracował w cukrowni. W latach 1913–1918 służył w armii niemieckiej (1915–1918–na froncie zach.–Francja), gdzie awansował do stopnia sierż. W wyniku odniesionych ran przebywał na urlopie w Kruszwicy (wrzesień–listopad 1918) i wziął wtedy udział w organizowaniu Straży Obywatelskiej. Z chwilą wybuchu powstania, na czele kompanii kruszwickiej wziął udział w wyzwoleniu miasta (3 stycznia 1919), a następnie w walkach o Inowrocław (5–6 stycznia). W styczniu i lutym był jednym ze współorganizatorów 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułk Piechoty) w Inowrocławiu, został dowódcą 1 kompanii Batalionu Nadgoplańskiego. 4 kwietnia 1919 r. otrzymał nominację na ppor. W styczniu 1920 r. uczestniczył w przejmowaniu terenów Pomorza, przyznanych Polsce w wyniku traktatu wersalskiego. Wraz z pułkiem przeszedł cały szlak bojowy podczas wojny polsko-bolszewickiej (1920). Po zakończeniu działań wojennych uzupełniał wykształcenie w Szkole Młodszych Oficerów przy Szkole Podchorążych Piechoty. W 1922 r. awansował do stopnia por. i rozpoczął służbę jako dowódca kompanii w 59 Pułku Piechoty. W 1927 r. awansował do stopnia kpt. W latach 1927–1931 pełnił służbę w 17 baonie KOP w Dawidgródku (Polesie). Od 1931 do 1932 w 70 Pułku Piechoty w Pleszewie, a w latach 1932–1939 w Powiatowej Komendzie Uzupełnień w Rawie Ruskiej. 21 października 1939 r. aresztowany przez NKWD, więziony we Lwowie na Zamarstynowie. Wiosną

1940 r. stracony na Ukrainie (LW 055/4 z 5.1940 r. poz. 82). Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl. (nr 1193), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Zasługi i medalami pamiątkowymi. Żonaty z Janiną Nowak (także uczestniczka powstania wielkopolskiego w Inowrocławiu), miał córkę Danutę (ur. 1926).

CAW, VM 23–1702; F. Nowicki, Zarys historii wojennej 59 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Warszawa 1929, s. 3–27; F. Zieliński, Z pierwszych dni powstania na Kujawach, [w:] Szkice i fragmenty z Powstania Wielkopolskiego 1918/19, pod. red. Z. Wieliczka, Poznań 1933, s. 154; Kawalerowie Virtuti Militari 1892–1945, t. 2, cz. 1, Koszalin 1991, s. 106; Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, pod. red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 252; K. Banaszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, Kawalerowie Orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. Warszawa 2000, s. 204; Ukraiński ślad Katynia. Warszawa 1995, s. 98; informacje Danuty Rumfeld, dokumenty i pamiątki rodzinne.

Grzegorz Łukomski

Nowak Jan (1897–1968), urodził się 17 maja 1897 r. w Poznaniu w rodzinie Jana i Barbary z domu Pięta. Po ukończeniu pruskiej szkoły powszechnej

Jan Nowak

uczył się zawodu. W grudniu 1916 roku został powołany do służby wojskowej w armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej, walczył na froncie we Włoszech, w okolicach Turynu. W listopadzie 1918 roku przyjechał do Poznania na urlop. Do swojej jednostki już nie wrócił. Włączył się w nurt pracy niepodległościowej, w grudniu przystąpił do oddziału powstańczego i walczył w okolicach Nakła pod dowództwem dra Kurnatowicza. Po zakończeniu powstania został powołany do Wojska Polskiego i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, walczył na Ukrainie. W październiku 1921 roku został zwolniony do rezerwy. Po dwóch miesiącach odpoczynku w Poznaniu, podjął decyzję o wyjeździe do Francji, gdzie pracował jako górnik w kopalni w Lens. Po sześciu latach emigracji wrócił do Polski. W 1927 roku rozpoczął pracę w Zakładach Hipolita Cegielskiego w Poznaniu. Do 1939 roku pracował w parowozowni, następnie został przeniesiony przez okupanta niemieckiego do DWM–Oddział Cegielskiego przy ul. Strumykowej. W lutym 1945 roku wrócił na swoje dawne stanowisko pracy w zakładach HCP. W czasie pracy zawodowej był członkiem PPS. W 1952 roku został dyscyplinarnie przeniesiony do pracy w MPK Poznań, a oficjalnym powodem przeniesienia była odmowa wstąpienia do PZPR. W MPK pracował do 1963 roku, kiedy przeszedł na emeryturę. Jego życiową pasją była hodowla gołębi pocztowych. Poświęcał temu wiele czasu. Hodował gołębie nawet w okresie okupacji hitlerowskiej, kiedy było to zabronione. Wraz ze swoimi ptakami uczestniczył w licznych wystawach, gdzie otrzymywał nagrody w postaci dyplomów i plaketek. Zmarł 5 maja 1968 roku i pochowany został na

cmentarzu parafialnym Bożego Ciała w Poznaniu przy ul. Bluszczowej. Był żonaty z Władysławą Kryszka (1902–1992) i miał syna Jana (ur. 2 października 1937).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jan Nowak

Nowicki Alojzy (1899–1978), urodził się 6 września 1899 r. w Olesznie pow. Szubin. Był synem Franciszka i Katarzyny z d. Kałubka. Od 5 stycznia 1919 r. brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim w szeregach Straży Ludowej w Margoninie. Następnie został wcielony do 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich, skąd został przeniesiony do 17 P. A. P. w Gnieźnie. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie litewsko-białoruskim. W dniu 24 listopada 1924 r. został zdemobilizowany. W latach 1925–1938 pracował w majątku ziemskim w Dziewokluczu. Po wybuchu II wojny światowej został zmobilizowany i przydzielony do 25 P. A. P. w Brześciu n/Bugiem. Uczestniczył w kampanii wrześniowej, walczył pod Lublinem i tam 20 września 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej. W okresie od 21 września 1939 r. do 29 czerwca 1940 r. przebywał w obozach jenieckich w Georg–Luther Niewerle i stalagu III B. Po zwolnieniu z obozu pracował jako robotnik rolny. Po zakończeniu II

Alojzy Nowicki

wojny światowej osiedlił się w 1947 r. w Miłkowicach k/Legnicy, gdzie pracował na stacji PKP w charakterze droźnika kolejowego aż do czasu przejścia na rentę. W roku 1937 zawarł związek małżeński z Katarzyną z d. Kotewa. Posiadali dwoje dzieci: Wandę (ur. 1937 r.) i Tadeusza (ur. 1939 r.). W 1973 r. Rada Państwa za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowała go na stopień podporucznika. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1968). Zmarł 11 kwietnia 1978 r. i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Legnicy.

Dokumenty ze zbiorów rodzinnych w posiadaniu córki Wandy; Kowalak Czesław, Nowicki Alojzy (1899–1978), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 156.

Czesław Kowalak

Obrębowicz Mieczysław (1889–1920), urodził się 1 czerwca 1889 r. w Sześzewie, w rodzinie właściciela majątku Skórzewo Józefa i Stanisławy Odrowąż–Waligórskiej. Ukończył średnią szkołę rolniczą w Szamotułach. Należał do Polskiej Organizacji Wojskowej. Przed pierwszą wojną światową

Mieczysław
Obrębowicz

pracował w firmie samochodowej Brzejski–Auto w Poznaniu, później przez rok praktykował w Paryżu. W okresie I wojny światowej, jako podoficer–pilot, służył w niemieckim pułku lotniczym w Ławicy koło Poznania. Zdobył tam wielkie doświadczenie bojowe, biorąc udział w licznych walkach powietrznych i niebezpiecznych lotach bojowych. 28 grudnia 1918 roku, wraz z bratem Tadeuszem, jako jedni z pierwszych wstąpili do tworzonego w Dopiewie oddziału powstańczego podporucznika Andrzeja Kopy: do dyspozycji dowództwa grupy przekazał własny samochód. Wraz z powstańcami z Dopiewa brał udział w zdobyciu lotniska niemieckiego w Ławicy, w nocy z 5 na 6 stycznia 1919 roku. Na pierwszą wieść o tworzeniu lotnictwa polskiego zgłosił się do jego szeregów, został jednym z pierwszych instruktorów–pilotów i szkolił młodych entuzjastów latania na doskonałych lotników wojskowych. Ochotniczo w szeregach Toruńskiej Eskadry Lotniczej wyruszył na front wschodni. 31 lipca 1920 zgłosił się aby wykonać daleki i niebezpieczny lot zwiadowczy, jednak awaria silnika w wysłużonym samolocie spowodowała, że maszyna–w okolicach Hrubieszowa–z wysokości 150 metrów zwała się na ziemię. Pilot, Mieczysław Obrębowicz poniósł śmierć na miejscu, a obserwator podporucznik Czerwiński został ciężko ranny. Za odwagę, ofiarność i pełną poświęcenia służbę odznaczony został Orderem Virtuti Militari 5 klasy (nr 8130) i Polową Odznaką Pilota. Rodziny nie założył.

CAW, VM 18–1150; A. Kopa, Udział powiatu zachodnio–poznańskiego w Powstaniu Wielkopolskim w roku 1918/1919, Poznań 1928; K. Plaskota, Zarys

historii wojennej 68–go pułku piechoty, Warszawa 1929; Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Słownik biograficzny, T. II (1914–1921), część I, Koszalin 1991, s. 10; Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Materiały z sesji naukowych, red. J. Skop, Dopiewo 2003, s. 49–50; M. Tomkowiak, Losy braci Obrębowiczów, powstańców wielkopolskich ze Skórzewa, (w:) Wielkopolski Powstaniec, nr 9, R. 2003, s. 44–46; M. Tomkowiak, Obrębowicz Mieczysław (1889–1920), (w:) Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Praca zbiorowa pod redakcją Bogusława Polaka, T. II, Poznań 2006, s. 95–98.

Malwina Tomkowiak

Owczarzak Władysław (1898–1987), podporucznik rezerwy WP. Urodził się 1 czerwca 1898 r. w Jaksicach koło Inowrocławia. W latach 1917–1918 walczył w szeregach armii niemieckiej na froncie zachodnim we Francji. Po zakończeniu I wojny światowej wstąpił w szeregi powstańcze, przydzielony został do kompanii gnieźnieńskiej. Brał udział w bitwach pod Kcynią, Rynarzewem i Szubinem. W latach 1920–1921 służył w 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich i uczestniczył w wojnie polsko–bolszewickiej. W 1926 roku zamieszkał we Wrześni

Władysław
Owczarzak

i pracował jako rzemieślnik w warsztacie szewskim 68 pp. Walczył w kampanii wrześniowej 1939 r., uczestniczył w obronie Warszawy w grupie gen. Romana Abrahama. Po wzięciu do niewoli został wywieziony na przymusowe roboty w okolice Magdeburga. W maju 1945 r. wrócił do Polski i został zatrudniony w Spółdzielni Inwalidów we Wrześni. W 1951 r. otworzył prywatny warsztat szewski, który prowadził do emerytury. Po wyzwoleniu wstąpił do Związku Powstańców Wielkopolskich. Od 1958 r. był członkiem ZBoWiD-u. Działał też w Stronnictwie Demokratycznym (od 1950 r.) i Kole Rzemieślniczym we Wrześni, gdzie pełnił funkcję skarbnika. Zmarł 8 października 1987 r. we Wrześni i pochowany został na miejscowym cmentarzu katolickim. Odznaczony był Krzyżami Oficerskim (1986) i Kawalerskim (1969) OOP, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). W 1926 r. ożenił się z Marianną z domu Dera i pozostawił troje dzieci: Romana, Jana i Genowefę.

Dokumenty, pamiątki i informacje od syna Romana; Zbiory autora.

Jan Jajor

Piecha Stanisław (1890–1924), urodził się 16 listopada 1890 r. w Zaborzu (pow. Zabrze) syn górnika Karola Piechy i Katarzyny z Węclawków. Po

Stanisław
Piechota

ukończeniu szkoły powszechnej był roznosicielem gazet. Mając 14 lat wyjechał do Westfalii, gdzie podjął pracę w kopalni węgla kamiennego. Po roku zapisał się do związku zawodowego. Zarazem został stałym, abonentem prasy polskiej: *Wiarusa* i *Narodowca*. Śpiewał w miejscowym chórze i był członkiem *Sokoła*. Sekretarz Związku Górników w Bochum (od 1916). Wybrany Delegatem na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu w dniach 3–5 grudnia 1918 roku. Członek Westfalskiego Komitetu Ścisłego zajmującego się przerzutem ochotników do Powstania Wielkopolskiego (w grupie tej był m. in. Franciszek Ratajczak). Następnie pilnie uczestniczył w pracach Komitetu w Wanne organizującym bezpieczny powrót do Polski, a dla rodaków pozostających w Niemczech doradztwo wyborcze (wygrana dla radnych przyjaznych mniejszości polskiej). Współpracował z Wawrzynem Rybą i Józefem Grzankowskim. Podobnie jak Grzankowski kontynuował działalność w niepodległej Polsce będąc posłem na Sejm z ramienia Narodowego Stronnictwa Robotniczego. Delegat Komitetu Plebiscytowego na Górny Śląsk. Redaktor *Głosu Górnika*, na łamach którego propagował ideę spółdzielczości. Zmarł na gruźlicę 11 lutego 1924 r. w Katowicach pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Niepodległości (1938). Był żonaty i miał córki: Cecylię (zamężna Fedelińska) i Wandę.

Czubiński A., Powstanie Wielkopolskie, Poznań 1980, s. 140 i 408; Demel Cz., Delegacja wychodźstwa westfalsko-nadreńskiego na Sejmie Dzielnicowym w Poznaniu w dniach 3–5 XII 1918,

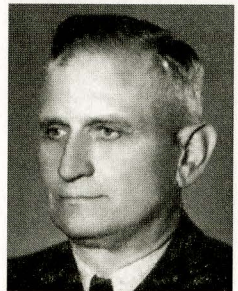
(w:) *Przegląd Zachodni*, R. 1974, Nr 2, s. 190; Dworecki Z., *Polskie Rady Ludowe w Wielkopolsce 1918–1920*, Poznań 1962, s. 116; Grygier T., *Polonia w Niemczech a Powstanie Wielkopolskie w świetle akt Dowództwa Głównego w Poznaniu*, (w:) *Koszalińskie Studia i Materiały*, R. 1983, Nr 2, s. 103–108; Karwat J., *Od idei do czynu*, Poznań 2002, s. 533, 535; Klessmann Ch., *Die polnische Bergarbeiter im Ruhrgebiet 1871–1945*, Getynga 1978; Mańkowski F., *Historia Z. Z. P. Ćwierć wieku pracy dla Narodu i Robotnika*, Poznań 1927; Monasterska T., *Narodowy Związek Robotniczy*, Warszawa 1973; Piotrowski M., *Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939*, Lublin 2000, s. 60, 64, 65, 71, 73, 95, 96, 98, 110, 161; *Prawda*, R. 1924, Nr 38 (z dn. 15 II, nekrolog); Ryfowa A., *Działalność niepodległościowa Sokola na terenie Niemiec w II połowie XIX wieku*, (w:) *Koszalińskie Studia i Materiały*, R. 1983, Nr 2, s. 73–77; Rzepeccy T. W., *Sejm i Senat 1922–1927*, Poznań 1928; Rzepecki K., *Sejm 1919 roku*, Poznań 1920; Zieliński W., *Piecha Stanisław*, (w:) *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Warszawa–Kraków–Wrocław–Gdańsk 1982, s. 37–38; *Gabinet Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie (foto i kopie dokumentów z CAW, KN 27 VI 1938)*.

Katarzyna Pawłowska–Gauza

Piotrowski Stanisław (1887–1967), urodził się 7 września 1887 r. w Wielkim Pułkowie (pow. Wąbrzeźno) w rodzinie Józefa i Józefiny z domu Figurskiej. Niemiecką szkołę powszechną ukończył w Lipnicy. Później wyjechał do Niemiec i pracował w przemyśle ciężkim w Westwalii. Od 1907 do wio-

sny 1911 roku odbywał służbę wojskową w armii pruskiej w Gwardii Królewskiej w Berlinie. Po zwolnieniu z wojska, od 20 września 1911 roku do wybuchu I wojny światowej w sierpniu 1914 roku był zatrudniony w charakterze motorniczego komunikacji tramwajowej w Berlinie. We wrześniu 1914 roku został wcielony do armii niemieckiej i walczył początkowo na froncie zachodnim, w Belgii i Francji. Później przeniesiony na front w Prusach Wschodnich. W listopadzie 1918 roku opuścił szeregi wojska niemieckiego i zgłosił się ochotniczo do oddziałów powstańczych. W stopniu sierżanta walczył w okolicach Wielenia, Czarnkowa i Chodzieży. W końcu 1920 roku został zdemobilizowany, zamieszkał w Poznaniu i podjął pracę w Poznańskiej Kolei Elektrycznej (PKE). 3 maja 1921 roku wziął ślub z Urszulą Piątek w Kolegiacie Czarnkowskiej. Młodzi małżonkowie zamieszkali w Poznaniu przy ul. Grunwaldzkiej. Ze związku tego urodziło się czworo dzieci: Kazimiera, Lech, Janina i Zofia. Okres II wojny światowej spędził w Poznaniu, nadal pracował w komunikacji miejskiej na stanowisku starszego instruktora. Protegował i szkolił do pracy w P. K. E. wielu poznańskich inteligentów, studentów, którzy podejmowali pracę w charakterze konduktorów i motorniczych, unikając w ten sposób wywiezienia na przymusowe roboty w głąb Niemiec. Po

Stanisław
Piotrowski

zakończeniu działań wojennych zamieszkał z rodziną przy ul. Opalenickiej i energicznie przystąpił do zabezpieczenia mienia P. K. E. i reorganizacji przedsiębiorstwa. W październiku 1946 roku otrzymał samodzielne mieszkanie w bloku przy ul. Sienkiewicza 9a. Nadal pracował na stanowisku starszego instruktora i prowadził szkołę jazdy w MPK w Poznaniu. Pracował do 71 roku życia w pełnym wymiarze czasu. Na emeryturę przeszedł w 1958 roku. Zmarł 16 listopada 1967 roku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie.

Dokumenty ze zbiorów rodziny.

Zofia Krzyżanowska

Płocieniak Bolesław Teofil (1886–1932), urodził się 10 marca 1886 r. w Łubnicy, w rodzinie rolnika Józefa i Stanisławy z Leśniaków. Po ukończeniu seminarium i zdaniu egzaminów nauczycielskich, uzyskał cenzus nauczyciela. Następnie pracował w szkole powszechnej w Boguszynie (pow. leszczyński). 1 października 1907 r. został powołany do odbycia obowiązkowej, jednorocznej służby wojskowej w 20 Pułku Artylerii Polowej w Poznaniu, w trakcie której 1 kwietnia 1908 r. mianowany został st. żołnierzem, a 25 lipca – kpr. Po zwolnieniu z wojska był nauczycielem w Górcie Duchownej (pow. śmigieński), w tamtejszej szkole powszechnej. W 1909 i 1911 odbył dwukrotne 8–tygodniowe ćwiczenia na stanowisku działonowego w 56 Pułku Artylerii Polowej w Lesznie, do którego wrócił podczas I wojny światowej. Zmobilizowany 7 kwietnia 1915 r., do 15 listopada był instruktorem w dyonie saperów, otrzymał stopień sierż. linio-

wego i pełnił służbę oficera odpowiedzialnego za wyszkolenie oddziału rekrutów, będąc jednocześnie jego dowódcą. Od 2–18 lutego 1916 r. odbył w Berlinie kurs gazowy, obejmując po jego ukończeniu funkcję oficera gazowego w dyonie zapasowym 56 Pułku Artylerii Polowej. W latach 1916 i 1917 uczestniczył w dwóch 14–dniowych kursach granatów ręcznych w Poznaniu. 15 września 1917 r. został odkomenderowany do Rembertowa (k. Warszawy) na kurs ostrego strzelania dla oficerów artylerii. Przebywał tam do 10 grudnia 1917 r. Po powrocie do Leszna został instruktorem artylerii w oddziale aspirantów oficerskich. Funkcję tę pełnił już do końca wojny. 14 listopada 1918 r. na posiedzeniu Powiatowej Rady Ludowej w Śmiglu wybrany został jej członkiem. 5 grudnia, na mocy rozkazu demobilizacyjnego, zwolniony z armii niemieckiej. 18 grudnia został mianowany przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu komendantem i komisarzem Straży Ludowej na miasto i pow. śmigieński. Po wybuchu powstania, z racji pełnionego urzędu był m. in. głównym organizatorem Straży Ludowej, kierował akcją werbunkową ochotników i ich uzbrojenia. Brał udział w organizowaniu przejmowania władzy od Niemców, czuwając jednocześnie nad bezpieczeństwem, ładem i porządkiem miasta oraz powiatu. Utworzył więc sieć konnych patroli powstańczych, rozlokowanych i działających na najbardziej zagrożonych odcinkach miasta oraz okolicy. 6 stycznia 1919 r. wysłał ze Śmigła oddział powstańców, pod dowództwem sierż. W. Bromki, do Starego Bojanowa w celu obsadzenia tamtejszej stacji kolejowej. W związku z zajęciem przez Niemców Krzycka Małego i ostrzeliwaniu pociskami arty-

leryjskimi okolicznych wiosek, powstańcy z Bukówca Górnego zwrócili się o pomoc do śmigielskiej Straży Ludowej. W odpowiedzi, 11 stycznia, podwodami konnymi dostarczonymi przez polskie majątki ziemskie w Czaczu, Przysiece i Splawiu, udał się tam na czele oddziału złożonego z kilkuset ochotników. Nazajutrz połączone siły powstańcze ze Śmigła i Bukówca Górnego, pod dowództwem Płócieniaka, wyruszyły zająć Krzycko Małe. Po przybyciu okazało się, że Niemcy już w nocy wycofali się w kierunku Wschowy. W tej sytuacji Płócieniak, biorąc pod uwagę zapał i wolę walki podległych mu ludzi, zdecydował się zaatakować dworzec w Lipnie Nowym, opanywany uprzednio przez oddział Grenzschtzu. Dobrze zaplanowany atak zakończył się powodzeniem. Około połowy stycznia, z powodu aresztowania (7 stycznia 1919 r.) przez Niemców w Lesznie obywateli polskich, Płócieniak w porozumieniu ze śmigielską Radą Ludową internował kilkunastu obywateli niemieckich, w tym właścicieli okolicznych majątków ziemskich, m. in. Bojanowa Starego, Bucza, Koszanowa, Morownicy, Witosławia i Wonieścia, których uwolnił dopiero pod koniec stycznia 1919 r., po zwolnieniu z aresztu w Lesznie Polaków. 5 lutego 1919 r. złożył stanowisko komendanta i komisarza Straży Ludowej, a wstąpił do 1 kompanii powstańców wielkopolskich w Grupie „Leszno”, której (10 lutego) został mianowany dowódcą. 28 lutego otrzymał przydział na drugiego oficera bateryjnego w 1 Pułku Artylerii Polowej, w 9 baterii (później 9 Pułk Artylerii Polowej). 25 kwietnia 1919 r. mianowany ppor. (ze starszeństwem od 1 grudnia 1917 r.). 15 lipca został pierwszym oficerem 7 baterii, a od 5 li-

stopada—pierwszym oficerem 1 baterii wspomnianego pułku. 14 grudnia odkomenderowano go do 15 Dywizji Piechoty w celu zorganizowania dyonu pociągów pancernych *Danuta* i *Rzepicha*, którym od 5 stycznia 1920 r. dowodził podczas wojny polsko-bolszewickiej. 5 maja po zlikwidowaniu pociągu *Rzepicha* dowodził pociągiem *Danuta* i w bitwie warszawskiej (1920), podczas odwrotu grupy poleskiej Wojska Polskiego, niezwykle śmiała i szybka interwencja *Danuty* na stacji Żabinka (Polesie Brzeskie) uratowała grupę przed odcięciem odwrotu i roz biciem przez oddziały Armii Czerwonej. Po utracie Brześcia i ucieczce z pola bitwy ochotniczego baonu 20 p.p. brawurowym wjazdem na most kolejowy na Bugu (od strony Terespolu) i celnym ogniem z dział oraz karabinów maszynowych pociągu *Danuta*, spowodował niezwykle zamieszanie i duże straty przeciwnika, umożliwiając polskiej piechocie zwycięski kontratak, którego rezultatem było nie tylko wyparcie bolszewików na drugi brzeg Bugu, ale i odzyskanie twierdzy brzeskiej. Pociąg pancerny *Danuta* zdobył baterię 24 dział i 14 ckm. Za te czyny poświadczane przez gen. ppor. W. Sikorskiego, wczesnego dowódcę 3 Armii Wojska Polskiego, Płócieniak otrzymał Order Virtuti Militari V klasy. 17 sierpnia nagle zachorował na tyfus i przebywał w szpitalu w Równem, skąd 12 listopada powrócił do baonu zapasowego 3 Pułku Wojsk Kolejowych WP, dowodząc nadal pociągiem pancernym. 19 stycznia 1921 r. otrzymał przydział do baonu zapasowego 17 Pułku Artylerii Ciężkiej, gdzie od 15 lutego objął funkcję pierwszego oficera 1 baonu, a w dniach 1–15 marca był czasowo jego dowódcą. 22 stycznia 1921 r. awansowany do stopnia por.,

4 kwietnia został zwolniony do rezerwy, poświęcając się pracy gospodarczej i społecznej. Wydzierzawił folwark Grzybowo (obecnie w granicach Leszna), a następnie wziął w użytkowanie (od 1922 r.) państwowy folwark w Dąbczu (k. Rydzyny, pow. leszczyński). Od 1929 r. zarządzał majątkiem hr. J. Dunin-Karwickiego Długie Stare (k. Leszna). Był znanym działaczem społecznym, od 1923 r. aktywnie działał w Powiatowym Komitecie Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego w Lesznie i w gminie Rydzyna. Był również członkiem Rady leszczyńskiego oddziału WTKR oraz zapalonym myśliwym. W 1929 r. uczestniczył w PWK w Poznaniu, gdzie za prezentację swojej kolekcji trofeów myśliwskich otrzymał brązowy medal. Zmarł 4 kwietnia 1932 r. w Lesznie. Pochowany na miejscowym cmentarzu (obecnie ul. Estkowskiego), na skutek jego likwidacji został ekshumowany w 1964 r. do grobu rodzinnego na cmentarzu parafialnym przy ul. Kąkolewskiej. Odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V klasy (1921), Krzyżem Walecznych (1920), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 (1928). Związek małżeński zawarł ze Stefanią Anną z Dykiertów, z którego pozostało czworo dzieci: Halina (ur. 1912), Lucyna (ur. 1915), Danuta (ur. 1928), Zbigniew (1930–1957).

AP Leszno, Inspektorat Szkolny w Śmiglu (1902–1915)–sygn. 3; CAW, Akta personalne–sygn. 11980, 1889, 12603, 12852; tamże, VM–sygn. 3/319; TU NRL; Dowództwo Główne Sił Zbrojnych byłego zaboru pruskiego, Poznań 1919; Dziennik Personalny nr 4/1921; F. Galica, Historia Przysposobienia Wojskowego na terenie obwodu PW

i WF nr 55. Leszno (mikrofilm w zbiorach Muzeum Regionalnego w Kościanie); „Głos Leszczyński” numery 5 z 6 I 1929, 14 z 17 I 1929, 37 z 14 II 1929, 127 z 5 VI 1929; Księga adresowa Polski (wraz z Wolnym Miastem Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, Warszawa 1928; „Kurier Poznański” numery 9 z 12 I 1919, 13 z 17 I 1919; Wybór źródeł; K. Rzepecki, Powstanie grudniowe; J. Stachowicz, Pociągi pancerne w wojnie 1918–1920, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej” (Londyn) nr 59 z 1970; B. Świderski, Ilustrowany opis Leszna i ziemi leszczyńskiej, Leszno 1928; B. Polak, Udział Ziemi Kościańskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Kościan 1970; W. Omieczynski, biogram (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich, red. naukowa A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 280–282; H. Zbierski, Udział Śmigła i okolicy w powstaniu wielkopolskim 1918–1919 r., Śmigiel 1961 (maszynopis–mikrofilm w zbiorach Muzeum Regionalnego w Kościanie); informacje ustne i pisemne Danuty Markowskiej z Leszna i Jana Szyncera z Dąbcza

Witold Omieczynski

Przybylski Antoni (1905–1966), urzędnik, harcerz, powstaniec wielkopolski. Urodził się 3 czerwca 1905 r. w Czarnkowie, w rodzinie Walentego

Antoni
Przybylski

i Heleny z Frysiów. Jako uczeń szkoły powszechnej brał udział w konspiracyjnych obozach i szkoleniach harcerskich obejmujących: terenoznawstwo, musztrę wojskową oraz naukę historii Polski. Do tajnej drużyny harcerskiej im. Jana Kilińskiego w Czarnkowie został przyjęty 25 grudnia 1918 roku przez księdza Witolda Paulusa, który był jej drużynowym. Przed wybuchem powstania uczestniczył wraz z innymi harcerzami w obstawie zebrań Polaków w sali Łaszewskiego w Czarnkowie. Jako harcerz ochotniczo wstąpił do powstania w Czarnkowie 8 stycznia 1919 roku. Głównym jego zadaniem wraz z innym powstańcem Wincentym Pitzem był dowóz żywności do oddziałów walczących na odcinku frontu: Góra, Czarnków, Romanowo, Walkowice. Żywność przewozili zarówno w dzień jak i wieczorem. Szczególnie niebezpiecznie było w dzień, bo niejednokrotnie ostrzeliwani byli przez Niemców z broni maszynowej. Do oddziałów walczących na tym odcinku frontu docierał również jako goniec przynoszący meldunki. Dowódcami oddziałów byli wówczas: Pokrywka, Meisner i Anioła. Brał również udział w oswobodzeniu Czarnkowa jako goniec bojowy. W Powstaniu Wielkopolskim brał udział do 15 lutego 1919 r. Cała jego zawodowa działalność związana była z administracją samorządową i państwową. Pierwszą pracę rozpoczął 1 sierpnia 1920 r. początkowo jako praktykant, a następnie kancelista i rejestrator w Wydziale Powiatowym w Czarnkowie. W roku 1924 przeszedł na własną prośbę do pracy w Urzędzie Skarbowym w Czarnkowie. Z dniem 2 października 1928 r. został oddelegowany służbowo do Urzędu Skarbowego w Wilnie na stanowisko rachmistrza. 1 grudnia 1930 r. objął po-

sadę asystenta podatkowego w Zarządzie Miejskim w Żninie. Z tym miastem i jego mieszkańcami związał się do końca swojego życia. W okresie międzywojennym aktywnie uczestniczył w działalności społecznej. Należał do Bractwa Strzeleckiego, w którym pełnił funkcję skarbnika. Był instruktorem i uczestnikiem obozów szkoleniowych Ligi Obrony Powietrznej Państwa. Był także członkiem PCK. Działał w Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914–1919, pełniąc w nim funkcję referenta prasowego. Po wkroczeniu 9 września 1939 r. armii niemieckiej do Żnina, zgodnie z zarządzeniem okupanta pod rygorem kary śmierci, zgłosił się do utworzonego Stadtverwaltungu (Magistratu), w którym dzięki dobrej znajomości języka niemieckiego został zatrudniony. Na początku okupacji wraz z całą rodziną wyrzucono go z mieszkania w domu pocztowym przy ulicy Podgórznej 7 (dzisiaj Aliantów), do małego mieszkania w kamienicy przy ulicy Bydgoskiej. W 1939 r. brał udział w ukrywaniu w Magistracie za szafą pancerną zerwanej przez Niemców tablicy upamiętniającej pierwszego zabitego w Żninie powstańca wielkopolskiego Władysława Lewandowskiego, która po wyzwoleniu wróciła na swoje dawne miejsce. Uczestniczył także w zabezpieczeniu i ukryciu sztandaru oraz dokumentacji powstańców wielkopolskich. W czasie swej pracy w Magistracie z narażeniem swojego i rodziny bezpieczeństwa pomagał wielu mieszkańcom Żnina w przetrwaniu okupacji. W następnym dniu po wyzwoleniu Żnina przez Armię Czerwoną spod okupacji niemieckiej tj. 23 stycznia 1945 roku był w grupie inicjatywnej organizującej Zarząd Miejski i Miejską Radę Narodową. Po śmierci

żony w 1951 r. został wraz z rodziną wyrzucony z mieszkania przy ulicy Aliantów 7 do lokalu po dawnej restauracji przy ulicy Śniadeckich. W 1955 roku został niesłusznie oskarżony przez Urząd Bezpieczeństwa i uwięziony w Grudziądzu. Uwolniony i oczyszczony z zarzutów wrócił do pracy w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Po 1956 roku został powołany na zastępcę przewodniczącego PMRN w Żninie. Był członkiem Stronnictwa Demokratycznego. Zmarł nagle 20 czerwca 1966 r. w Żninie i spoczywa na tamtejszym cmentarzu wraz z żoną Elżbietą z Feldmannów, siostrą powstańca wielkopolskiego Romana Feldmanna (1898–1939) z Ryczywołu. Na cmentarzu tym spoczywają również rodzice Elżbiety i Romana: Marianna z Wielgoszów (1864–1951) i Wincenty (1862–1937) Feldmannowie. Za odwagę i poświęcenie jakim się wykazał ratując tonącego w rzece Noteć otrzymuje odznakę Za Uratowanie Życia nadaną przez Naczelnictwo ZHP w Warszawie rozkazem GKM z dnia 1 października 1920 roku (L. 3948/3971). Zarząd Generalny Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków Ziemi Zachodniej Rzeczypospolitej Polskiej nadał mu 3 maja 1924 roku Odznakę Powstańca Zasługi. Z małżeństwa zawartego 30 września 1930 r. z Elżbietą Feldmann urodziło się troje dzieci: Liliana (ur. 1931, zam. Lewandowska, lekarz stomatolog), Krystyna (ur. 1936, zam. Zielińska, mgr filologii polskiej) i Jerzy (1944–2002, mgr inż. rolnictwa).

CAW w Warszawie, dokumenty odznaczeniowe; Powstańcy Wielkopolscy.... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polska, Tom I, Po-

znań 2005, s. 55–56; Dokumenty w posiadaniu córki Krystyny Zielińskiej; Informacje córek: Liliany Lewandowskiej i Krystyny Zielińskiej.

Damian Zieliński

Przybył Władysław (1898–1982), urodził się 7 czerwca 1898 r. w Poznaniu, w rodzinie Wojciecha i Franciszki z Łabędzkich. Ukończył szkołę powszechną. Powołany do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Do Poznania wrócił w grudniu 1918 roku. Od 28 grudnia 1918 roku brał udział z bronią w rękę w powstaniu wielkopolskim. Walczył na terenie Poznania w Kompanii Nord–Ring przy ul. Północnej pod dowództwem sierżanta Kijaka. W tym samym oddziale po zdobyciu centrum miasta, pełnił służbę wartowniczą m. in. przy: Zbrojowni, ul. Wielkie Garbary; Głównym Urzędzie Pocztowym; Bazarze oraz na ulicy Połnej. Ponieważ w wojsku pruskim uzyskał specjalność celowniczego ciężkiego karabinu maszynowego, 2 stycznia 1919 roku został skierowany do 13-go Oddziału Karabinów Maszynowych w Poznaniu przy ul. Marcelińskiej. Z oddziałem tym brał udział w zdobyciu lotniska w Ławicy w nocy z 5 na 6 stycznia 1919 roku. 15 stycznia 1919 roku odkomenderowany został do Biedruska, gdzie tworzył się 1 Pułk Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 55 pp)

Władysław
Przybył

i wcielony do kompanii karabinów maszynowych. 15 czerwca 1919 roku awansowany został na starszego szeregowca, a 1 grudnia tego roku na kaprala. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Do rezerwy przeniesiony został 15 lipca 1921 roku. Po zwolnieniu z wojska, od 1 listopada 1921 roku do 1 maja 1923 roku pracował w Zakładach Chemii Lekarskiej w charakterze laboranta. Później od 23 października 1923 roku aż do przejścia na emeryturę pracował w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego, kolejno na stanowiskach: robotnika, kancelisty i starszego księgowego. Zmarł 1 września 1982 roku w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu parafialnym św. Jana Vianneya przy ul. Lutyckiej. Za udział w powstaniu wielkopolskim 26 kwietnia 1972 roku awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Krzyżem Walecznych (1920), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Brązowym Krzyżem Zasługi (1938). 10 lutego 1934 roku zawarł związek małżeński z Heleną Lis (zm. 16 kwietnia 1960). Dzieci: Roman (ur. 9 lutego 1936), Barbara (ur. 16 kwietnia 1938) i Czesław (ur. 7 kwietnia 1944).

Dokumenty i pamiątki rodzinne; Informacje rodziny.

Eligiusz Tomkowiak

Radomski Karol (1885–1978), urodził się 10 października 1885 r. w Drewnie powiat Żnin, jako syn Jana i Elżbiety z d. Janus. Miał dwóch braci Michała i Antoniego. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął praktykę w zawodzie młynarz-zbożowiec i po jej

ukończeniu pracował w zawodzie do czasu powołania do armii pruskiej tj. do 1907 roku. Po zakończeniu służby w roku 1909 dalej pracował w wyuczonym zawodzie. W 1914 roku został powołany w szeregi armii zaborczej i brał udział w walkach I wojny światowej. Po opuszczeniu oddziałów armii niemieckiej przyłączył się do oddziałów powstańczych. Wstąpił kompanii gołańskiej, w której szeregach z bronią w rękę brał udział w walkach o Gołańcz, Kcynię, Szamocin i inne miejscowości pod dowództwem podporucznika Maksymiliana Bartscha. 10 października 1910 roku w Skokach zawarł związek małżeński z pochodzącą z tej miejscowości Martą Klewenhagen (1892–1962). Z małżeństwa tego urodziły się dwie córki, Stefania (1911–1992) zamężna Rejewska i Urszula (ur. 1922) zamężna Krużycka i syn Marian (1912–2004), który był lekarzem dentystą. Około 1920 roku przeprowadził się do Budzynia, gdzie prowadził sklep z materiałami tekstylnymi. Należał do istniejącego w Budzyniu przed II wojną światową Bractwa Kurkowego. W 1928 roku został I Rycerzem Kurkowym, a w 1930 roku był Królem Kurkowym Trzeciomajowym. W czasie okupacji przebywał z rodziną w Łowiczu i w Pińczowie, pracował na tartaku. Po wojnie zatrudniony był na tartaku w Budzyniu. Zmarł 13 lutego 1978 r. w Kościelnej Jani województwo po-

Karol
Radomski

morskie. Został pochowany na cmentarzu w Budzynie. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1965).

Biuro Kadr i Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Informacje córki Urszuli Krużyckiej.

Ewa Kabat

Rajczak Antoni (1899–1967), urodzony 5 stycznia 1899 r. w Tomicach w rodzinie rolniczej Jakuba i Jadwigi z domu Jankowska. Czteroklasową szkołę ukończył w rodzinnych Tomicach. Do czasu powołania do w 1918 r. do służby wojskowej był członkiem Sokoła w rodzinnej miejscowości. W 1918 r. został członkiem Straży Ludowej. 28 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo w szeregi powstańcze i został przydzielony do kompanii w Dopiewie, której dowódcą był podporucznik Andrzej Kopa z Trzcielina. Walczył pod Wolsztynem, Międzychodem, Rawiczem i Leszmem. Już w szeregach Wojska Polskiego walczył na froncie litewsko-białoruskim i w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. Do rezerwy przeniesiony został w 1923 r. W 1939 r. został zmobilizowany i brał udział w Bitwie nad Bzurą. Po zakończeniu działań wojennych uniknął niewoli

Antoni
Rajczak

i wrócił do rodzinnych Tomic. Zmarł 10 lipca 1967 r. w Tomicach i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Był odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. W 1929 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Bręczewską (8 maja 1909–8 kwietnia 1971). Ze związku tego urodziły się dzieci: Aniela Praksesta (ur. 11 kwietnia 1930), zam. Zapłata; Marian Józef (ur. 17 marca 1933) i Mieczysław (ur. 5 grudnia 1938).

Dokumenty i pamiątki rodzinne; Czerwiński B., Rajczak Antoni (1899–1967), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VI, Poznań 2009, s. 169.

Bogdan Czerwiński

Rataj Franciszek pseudonim „Paweł” (1894–1958), urodził się 9 października 1894 r. w Łaszkowie, jako syn Jana i Antoniny z Gościniaków. W 1914 r. zdał maturę w Gimnazjum Augusta Viktora (obecnie I Liceum Ogólnokształcące w Poznaniu). Następnie powołany do Szkoły Podchorążych we Flensburgu. Brał udział w I wojnie światowej na froncie zach. jako pchor., a następnie ppor. armii niemieckiej. Na skutek ciężkiego zranienia przebywał w szpitalu polowym, a okres rekonwalescencji odbył w Poznaniu. W grudniu 1918 r. przystąpił do oddziałów powstańczych, z których utworzono 1 Pułk Strzelców Wielkopolskich. 14 marca 1919 r. z pułkiem dowodzonym przez płk. D. Konarzewskiego, jako dowódca 3 baonu, został skierowany w re-

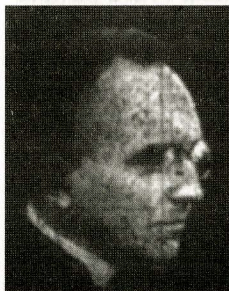
jon Lwowa, skąd wrócił do Poznania 8 czerwca. Po krótkotrwałych walkach na froncie pld. ponownie przerzucony na front wsch. W 1920 r. dowodził 3 bano-
nem 55 Pułku Piechoty. Brał udział w obronie warszawy, awansując do stopnia kpt. W następnych latach w stopniu mjr. pełnił służbę w 55 Pułku Piechoty, a następnie w sztabie DOK VII. Po ukończeniu kursu dla dowódców został przeniesiony do Dębina na stanowisko zastępcy dowódcy 15 Pułku Piechoty. W 1931 r. na skutek poważnej choroby serca wycofany ze służby liniowej. Był komendantem Powiatowej Komendy Uzupelnień w Toruniu, a od 1934 r. w Poznaniu. Po wybuchu wojny w 1939 r. organizował ewakuację PKU Poznań–Miasto i PKU Poznań–Powiat do Gródka Jagiellońskiego. Wiosną 1940 r. nielegalnie przedostał się do Warszawy, wstąpił do ZWZ i zgłosił do dyspozycji płk. S. Roweckiego. Od kwietnia 1940 r. był w dyspozycji szefa I Oddziału sztabu Komendy Głównej ZWZ, jako ekspert ds. konspiracji na Ziemiach Zachodnich i z tej racji uczestniczył w odprawach sztabu Komendy Głównej ZWZ. Jednocześnie wstąpił do organizacji *Ojczyzna*, utrzymując rozliczne kontakty wśród wysiedleńców z Poznańskiego i Pomorza. Był współautorem koncepcji utworzenia Korpusu Zachodniego. Przez płk. Z. Łęgowskiego został mianowany zastępcą komendanta oraz szefem sztabu Korpusu Zachodniego. Jednocześnie płk S. Rowecki desygnował go na stanowisko komendanta Okręgu ZWZ Berlin, czemu przeszkodził jednak nawrót choroby serca. Nawiązał wówczas kontakty z Wojennym Zarządem Głównym Stronnictwa Narodowego i Komendy Głównej NOW, stając na czele Stołecznego Okręgu NOW. Jednocze-

śnie działał w sztabie Korpusu Zachodniego, a po jego wcieleniu do terytorialnych struktur AK i rozwiązaniu w 1943 r. był inspektorem I Oddziału Sztabu Komendy Głównej AK. W czasie rozmów scaleniowych NOW z AK opowiedział się za scaleniem. Kontaktów politycznych ze Stronnictwem Narodowym nie zerwał. 4 września dostał się do niewoli. Początkowo przebywał w obozie jenieckim w Łambinowicach, a następnie w Dobiegniewie. Po wyzwoleniu wrócił do Poznania. Przez wiele miesięcy poszukiwał bezskutecznie pracy. Ostatecznie został zatrudniony jako magazynier. W 1950 r., ze względu na pogarszający się stan zdrowia, przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł nagle w Poznaniu 30 listopada 1958 r. Został pochowany na cmentarzu górczyńskim. Odznaczony m. in. Orderem *Virtuti Militari* V kl., Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Związek małżeński zawarł z Kazimiera z Kosińskich, z którą miał troje dzieci: Marię (ur. 1926), Stanisława (ur. 1928), Annę (ur. 1932).

CAW, Akta osobowe; Armia Krajowa w dokumentach, t. II, Londyn 1973, s. 92–121; Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej, t. III, Londyn 1950, s. 730, 753, 819; E. Kumor, Wycinek historii jednego życia, Warszawa 1967; T. Macinski, Kunert i inni, „Kultura, Oświata, Nauka” 1988, nr 7–8; M. Woźniak, Zarys struktury organizacyjnej i personalnej Poznańskiego Okręgu ZWZ Armii Krajowej, Londyn 1987 (maszynopis); informacje uzupełniające Marii Maisnerowskiej z Poznania.

Marian Woźniak

Rolewski Kazimierz (1887–1936), ksiądz katolicki, organizator oddziału powstańczego. Urodził się w 2 czerwca 1887 r. w Poznaniu, w rodzinie urzędnika kolejowego Stanisława i Elżbiety z Kinowkich. Do szkoły elementarnej uczęszczał w Małtwach pod Inowrocławiem, nauki gimnazjalne ukończył maturą zdaną 15 III 1907 w Lipsku. Studia teologiczne odbył w seminariach w Poznaniu i w Gnieźnie, a następnie przyjmuje święcenia kapłańskie 22 stycznia 1911 r. Pracę duszpasterską rozpoczął i przez kilka lat prowadził wśród polskich robotników w Saksonii. W 1916 wrócił do macierzystej archidiecezji, podejmując obowiązki wikariusza w Głuszynie, placówce duszpasterskiej należącej do parafii farnej w Poznaniu. W grudniu 1918 włączył się w działania niepodległościowe w powiecie Poznań-Wschód. Z jego inicjatywy 29 grudnia 1918 r. odbyło się w salce parafialnej w Głuszynie zebranie około 300 mężczyzn z całej okolicy, częściowo jeszcze w mundurach niemieckich. Oceniając wiadomości dochodzące z Poznania postanowiono wydobyć broń ukrytą na terenie kościoła i pośpieszyć z pomocą Poznaniowi. Spośród zgromadzonych ponad 200 wyraziło gotowość do walki powstańczej. Delegacja pięciu z nich wysłana została do Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, oddając się do jej dyspozycji w oczekiwaniu na rozkazy. F. Kącki

ks. Kazimierz
Rolewski

błędnie datuje to wydarzenie 20 XII 1918 r., choć jest to raczej błąd drukarski, a nie pomyłka autora. Od 1920 był rządcą kościoła filialnego w Małej Starołęce w parafii farnej i czynił przygotowania do powołania nowej parafii w Starołęce, której został pierwszym administratorem. W 1922 przez pół roku był administratorem parafii w Ceraźdu Kościelnym, a 15 listopada 1922 r. otrzymał probostwo w Ostrowie Wlkp. W 1924 r. został dziekanem ostrowskim. Pracując w Ostrowie, studiował teologię moralną na Uniwersytecie Warszawskim. W 1928 uzyskał magisterium, a w następnym roku doktorat. Jednocześnie brał aktywny udział w życiu publicznym. Działał w zarządzie Tow. Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego, udzielał się politycznie jako członek Narodowego Stronnictwa Pracy, należał do Ligi Obrony Powietrznej Państwa, pełnił też z wyboru obowiązki prezesa miejscowego Kółka Rolniczego. Z końcem 1928 odszedł z Ostrowa, obejmując 3 grudnia urząd rektora i profesora Seminarium Duchownego w Poznaniu, gdzie wykładał teologię pastoralną i moralną praktyczną. Jak podkreśla Hieronim Szatkowski: „Był przy tym niezwykle czynny duszpastersko: spowiadał, angażował się w prace charytatywne, odwiedzał często ubogich i chorych, wspomagając ich materialnie, wprowadzał w te czynności swych wychowanków – kleryków, co było innowacyjną metodą nauczania. Z jego inicjatywy powstał Komitet Pomocy Bezrobotnym”. 11 września 1935 r. z powodu ciężkiej choroby (gruźlica, cukrzyca) odszedł z pracy w seminarium. Zmarł po ciężkich cierpieniach 13 marca 1936 r. w Poznaniu, spoczywa na cmentarzu w Ostrowie. Jego po-

wszechnie znane poświęcenie w pracy dobroczynnej, prowadzonej mimo ciężkiej choroby, spowodowało, że zmarł w opinii świętości. Zachowana wśród wiernych pamięć i cześć pośmiertna skłoniły abpa Antoniego Baraniaka do wszczęcia w 1966 procesu beatyfikacyjnego.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, Związek Bojowników o Wolność i demokrację: Wspomnienia uczestników Powstania Wielkopolskiego, relacja Jana Fołtyna, sygn. 359 – Polski Słownik Biograficzny; F. Kącki, Udział duchowieństwa katolickiego w powstaniu wielkopolskim 1918-1919, Novum 1971 nr 12 (numer specjalny); Księża społecznicy w Wielkopolsce. Słownik biograficzny, T. III, Gniezno 2008, s. 120 – 121 (Hieronim Szatkowski, tu obszerna bibliografia); Nowy regens Seminarium Duchownego, „Kurier Poznański” nr 560 z 5 XIII 1928 (fot.); M. Piela, Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914 – 1924, Lublin 1994, s. 81; S. Rybka, Zerwane pęta, Poznań 1919, s. 84-85; Ś. p. ks. prałat Kazimierz Rolewski, „Kurier Poznański” nr 123 z 5 III 1936, s. 3.

Bogumił Wojcieszak

Ryba Wawrzyn (1879–1940), urodził się 2 sierpnia 1879 r. w Bożacinie (pow. krotoszyński), syn Franciszka i Anny z Wysockich. Po ukończeniu szkoły powszechnej wyjechał do pracy w kopalni westfalskiej. Wcześniej zmienił zatrudnienie na etat w przemyśle ciężkim. Równolegle odbywał kursy handlowe. W latach 1898–1900 pełnił zasadniczą służbę wojskową. Po jej zakończeniu mianowany podoficerem.

Od 1900 r. pracował w wyuczonym zawodzie (kupiectwo). Najpierw terminował w Fabryce Likierów Kasprowicza w Gnieźnie, a zdobywszy tam niezbędne doświadczenie otworzył w Niemczech własny sklep spożywczo-winno-cukierniczy w Oberhausen (Nadrenia). Rozległe kontakty umożliwiały podjęcie oraz rozwijanie działalności konspiracyjnej. Ryba jeszcze przed wojskiem należał do chóru *Kościuszko* i *Sokoła*. Później awansował do Zarządu Okręgu *Sokoła*. Aktywny w *Sokole* współorganizował zloty jego działaczy w Krakowie, Lwowie, Pradze, Zagrzebiu, gdzie spotykali się Polacy ze wszystkich trzech zaborów. Potajemnie przygotowywano się do przyszłej walki zbrojnej. Po kilku latach doświadczeń centrala poznańska z Bernardem Chrzanowskim na czele ustanowiła Wawrzyna Rybę naczelnikiem VII Okręgu na Obczyźnie. W latach 1910–1916 był członkiem Zakonspirowanego Grona Technicznego *Sokoła*. Od 1916 r. przebywał w Warszawie, a od 1917 w Poznaniu. W 1917 r. nawiązał współpracę z Polską Organizacją Wojskową zaboru pruskiego, gdzie działali między innymi: Mieczysław Paluch, Wincenty Wierzejewski, Jerzy Kwieciński, Karol Kandziora, Arkady Fiedler, Zenon Kosidowski. Spośród rodaków z wychodźstwa z P. O. W. związali się też technik budowlany Jakub Hęcka z Lichtenau. Przed powstaniem Wawrzyn Ryba zorganizował w Wanne Biuro Reemigracyjne. Wysłał ochotników na różne fronty: 3000 do Rady Ludowej w Poznaniu, 3200 pod Lwow do dyspozycji gen. Wacława Iwaszkiewicza, 200 na Wołyń, 200 na Górny Śląsk i 200 na Warmię. Podczas powstania wyróżnił się w walkach na terenie Poznania, szczególnie podczas

walk 27 XII 1918 i przy zdobyciu Ławicy 6 I 1919 pod dowództwem Juliana Langego i Władysława Kulczyńskiego. *Pan Wawrzyn Ryba przyczynił się wydatnie do zorganizowania na wychodźstwie ludzi, którzy przyczynili się niemało do wywalczenia wolności Ojczyzny, a pierwszym, który padł z ręki wroga przy obronie Poznania był Franciszek Ratajczak z Wanne w Westfalii*—tak Franciszek Mańkowski (lider ruchu związkowego w Westfalii) uzasadnił przyznanie odznaczeń Wawrzynowi Rybie. Otrzymał m. in.: Krzyże byłej Naczelnej Rady Ludowej i Rady Ludowej Miasta Poznania, Odznakę Honorową Orleża, Krzyż Wołynia, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921. W niepodległej Polsce pełnił funkcję dyrektora Fabryki Czekolady *Venetia* w Poznaniu (przy ul. Dąbrowskiego 95), aż do upadłości firmy w dobie kryzysu. Działal społecznie wspierając finansowo ubogich kombatanów, kontynuował też prace w *Sokole* będąc wiceprezesem organizacji w Okręgu Poznańskim Dzielnicy Wielkopolskiej. Na początku wojny wyrzucony przez okupanta z mieszkania tułał się po znajomych. Zmarł 16 stycznia 1940 r. w Poznaniu, pochowany na cmentarzu na Główniej. Żonaty (od 1909) z Wiktorią Kulczyńską (ślub w Niemczech) był bezdzietny. Żona zmarła w 1950 r. i spoczęła obok męża.

CAW, Komisja Krzyża i Medalu Niepodległości 174–51840; WAPP, Akta Meldunkowe Miasta Poznania z lat 1871–1931, sygn. 14999; Karwat J., Od idei do czynu, Poznań 2002, s. 192, 533, 534, 536; Kierczyński M., Komitet Wykonawczy w Bochum, czyli Kiereja (rzecz o Ojcu–Janie Kierczyńskim), s. 5–6; Pawłowska–Gauza K., Franciszek

Ratajczak. Biografia powstańca, Poznań 2008, s. 49; Piotrowski M., Re-emigracja Polaków z Niemiec 1918–1939, Lublin 2000, s. 57; Powstaniec Wielkopolski, R. 1939, Nr 1; Informacja bratanka Kazimierza Ryby.

Katarzyna Pawłowska–Gauza

Rybakowski Władysław (1885–1952) kolejarz, jeden z przywódców powstania wlkp. w Krotoszynie. Ur. 22 maja 1885 r. w Krotoszynie, w rodzinie cieśli Wawrzyńca R. i Marianny z Borowińskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się zawodu kowala. Od marca 1908 roku był naczelnikiem krotoszyńskiego gniazda „Sokoła”. W czasie I wojny światowej powołany do armii pruskiej, służył w artylerii, osiągnął stopień sierżanta. W dn. 24 grudnia 1918 r. wrócił do Krotoszyna. Przez dr. W. Bolewskiego zaangażowany w działalność konspiracyjną, wieczorem 1 stycznia 1919 r. kierował brawurową akcją zdobycia koszar niemieckich w Krotoszynie. W wyniku tego działania zdobyto 17 karabinów maszynowych, ok. 1800 karabinów ręcznych, 300 tys. naboji i kilka tysięcy granatów ręcznych—broń, która okazała się przydatna w czasie akcji zajęcia i utrzymania Krotoszyna, a także odcinka granicznego pomiędzy Zdunami i Cieszkowem. Po utworzeniu w lutym 1919 r. Żandarmerii Konnej na powiat Krotoszyński

Władysław
Rybakowski

szyn (funkcjonującej w strukturach Żandarmerii Krajowej Sił Zbrojnych w b. Zaborze Pruskim), R., w stopniu wachmistrza, został zastępcą dowódcy oddziału. W okresie międzywojennym i podczas okupacji hitlerowskiej pracował w zawodzie kolejarza i służył w straży pożarnej, przechowywał też tablice upamiętniające powstanie wlkp. w Krotoszynie. Honorowy członek krotoszyńskiego „Sokoła”. Zmarł 24 listopada 1952 r. w Poznaniu, spoczywa na cmentarzu w Krotoszynie. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich, autorem wspomnień ze swego udziału w powstaniu. Odznaczony m. in.: Odznaką „Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska”, Mieczami Hallerowskimi, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalami: brązowy, srebrnym i złotym Za Zasługi dla Pożarnictwa. Był autorem rękopiśmiennych wspomnień z powstania, przepisanych przez wnuczkę, Olgę Rybakowską, w 1963 r., w posiadaniu rodziny. Autor kilku sztuk scenicznych, które potem na scenie Bazatu krotoszyńskiego wystawiał i reżyserował oraz piosenek śpiewanych przez powstańców. Dwukrotnie żonaty: z Agnieszką z Jankiewiczów (zm. 1926)–dzieci: Kazimierz (1920–1991), Czesława (Serek–Mizera, 1914–1988) i z Zuzanną Zofią z Szymkowiaków (1901–1972)–dzieci: Barbara (Płócienniczak, 1928–1989), Józef (1935–1991), Roman (1940–2000).

Wspomnienia powstańca wielkopolskiego Władysława Rybakowskiego. Krotoszyn 1963 (rękopis); Krotoszyn i okolice: opracowania i materiały źródłowe, pod red. J. Zdunka, Krotoszyn 2007; J. Sadkowski (W. Bolewski), Krotoszyn w powstaniu 1918/1919 roku,

Ostrów 1936; Z. Wieliczka, Od Prosnicy po Rawicę. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918–1919. Poznań 1931; T. G. Śnieciński, Zarys historii krotoszyńskiego węzła kolejowego. (w:) Krotoszyn i Okolice, t. 3, 2008; H. Zięba, Monografia Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowej w Poznaniu. Poznań 1993; P. W. Płócienniczak, Powstanie. Kto wyzwolił Krotoszyn? „Rzecz Krotoszyńska”, 4 I 2010 r.; tegoż: Powstaniec Rybakowski! Wystąp! „Rzecz Krotoszyńska”, wrzesień 2010; tegoż: Szkic do portretu dzielnego powstańca. „Rzecz Krotoszyńska”, maj 2011; Krotoszyn, Tom II: Historia (red. D. Kosiniński, R. Marciniak), Krotoszyn–Poznań 1996; dokumentacja rodzinna, informacje wnuków: Pawła W. Płócienniczaka, Marcina Rybakowskiego oraz Janusza Rybakowskiego.

Marek Rezler

Rybarczyk Stanisław (1901–1976), urodził się 4 maja 1901 r. w Mosinie, w wielodzietnej, robotniczej rodzinie Franciszka (zm. 1 maja 1948) i Katarzyny z domu Hajt (zm. 1968). W okresie od 4 kwietnia 1907 roku do 30 marca 1915 roku był uczniem niemieckiej Katolickiej Szkoły Ludowej w Mosinie. Jako uczeń szkolny pracował w miejscowej piekarni, później po wybuchu I wojny światowej (od sierpnia 1914 roku) był zatrudniony jako pomoc domo-

Stanisław
Rybarczyk

wa. Następnie podjął naukę w zawodzie piekarza, u mistrza piekarskiego Wojciecha Kielczewskiego (od 1 października 1915 roku do 1 kwietnia 1919 roku). Po półrocznym okresie nauki i pracy, w związku z powołaniem mistrza Kielczewskiego do wojska pruskiego, objął stanowisko szefa piekarni (do 1917 roku). W okresie nauki w piekarni uczył się w niemieckiej Państwowej Szkole Zawodowej w Mosinie. Był członkiem Sokoła. Od 26 grudnia 1918 roku mieszkał w Poznaniu. 27 grudnia 1918 roku uczestniczył w manifestacji mieszkańców Poznania z okazji przybycia do miasta Ignacego Paderewskiego z małżonką. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego uczestniczył w zajmowaniu dworca kolejowego, następnie zbierał i zabezpieczał broń odebraną niemieckim żołnierzom. 14 stycznia 1919 roku został zatrudniony w piekarni wojskowej przy ulicy Solnej. Po kilku dniach otrzymał stanowisko konwojenta i zadanie zaopatrywania oddziałów powstańczych w chleb. W lipcu 1919 roku wraz z piekarnią (sześć pieców na kołach) i dużym zapasem chleba, w szeregach Pułku Artylerii Lekkiej z ulicy Solnej wyjechał na front wschodni. Dotarł do Horodeczka i Rodoczkewic. Później po zajęciu Mińska wypiekał chleb w tzw. białych koszarach. Wkrótce zachorował i 11 sierpnia 1919 roku został przewieziony do V Szpitala Wielkopolskiego. W połowie listopada transportem Czerwonego Krzyża został przewieziony do Poznania i umieszczony w X Szpitalu Wojskowym (obecnie szpital im. F. Raszeji przy ul. Mickiewicza). Wkrótce przeniesiony został do szpitala św. Zofii w Kościanie. Po wyzdrowieniu 30 marca 1920 roku został skierowany do Wojskowych Zakładów Gospodarczych

w Poznaniu. Później został przeniesiony do WZG w Lesznie, gdzie pracował w centrali telefonicznej. W październiku 1920 ponownie przebywał w szpitalu. Z początkiem 1921 roku otrzymał sześciomiesięczny urlop zdrowotny, a następnie zwolniony przez Wojskową Komisję Lekarską jako niezdolny do dalszej służby wojskowej. Po zwolnieniu z wojska pracował w poznańskim Banku Związku Spółek Zarobkowych. Po roku wyjechał na Śląsk, gdzie pracował w zakładach gastronomicznych. W 1925 roku wrócił do Mosiny i początkowo pracował w zakładach gastronomicznych, następnie został zatrudniony w Zakładach Pralniczo-Farbiarskich *Barwa*. W sierpniu 1939 roku został powołany do służby w Obronie Narodowej. W okresie okupacji niemieckiej zatrudniony w zakładach *Barwa*, przemianowanych przez Niemców na *Sarpa* na stanowisku brygadzysty prasowalni mechanicznej i ręcznej. Wielokrotnie zmuszany przez okupanta do przyjęcia obywatelstwa niemieckiego, skutecznie odkładał decyzję podpisania Volkslisty i do końca wojny pozostał Polakiem! Po zajęciu Mosiny przez oddziały wojsk radzieckich, 25 stycznia 1945 roku został wyznaczony przez dowództwo radzieckie na kierownika piekarni wojskowej. Na tym stanowisku pracował do stycznia 1946 roku. 15 marca 1946 roku ponownie podjął pracę w zakładzie *Barwa* i pracował tam do chwili przejścia na emeryturę (30 maja 1966 roku). Od stycznia 1951 roku do marca 1961 roku był radnym Miejskiej Rady Narodowej w Mosinie i pracował w Komisji Oświaty i Kultury. 3 lutego 1961 roku został powołany na członka Powiatowej Komisji Wyborczej. Zmarł 27 grudnia 1976 roku w Mosinie i został pochowany na miej-

scowym cmentarzu parafialnym. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę. Żonaty z Martą z domu Werner. Miał czworo dzieci: Marian (ur. 14 grudnia 1929), Felicja (ur. 1 maja 1931), Halina (ur. 23 stycznia 1933) i Janina (ur. 16 stycznia 1945).

Na podstawie maszynopisu biogramu napisanego przez Stanisława Rybarczyka i informacji rodziny do druku przygotował

Eligiusz Tomkowiak

Serba Wawrzyn (1900–1968), urodził się 9 sierpnia 1900 r. w Dziećmierowie koło Kórnik, w rodzinie Walentego i Agnieszki z domu Kędziora. Ukończył szkołę powszechną, później wyuczył się zawodu kowala. 27 grudnia 1918 r. ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego i brał udział w walkach na terenie miasta Poznania. Następnie uczestniczył w walkach na froncie północnym. Później walczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku, między innymi pod Bobrujskiem. Od 1927 roku do 1958 roku (również w czasie okupacji niemieckiej) pracował w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego

Wawrzyn
Serba

w Poznaniu, jako brygadzysta. Po wypadku przy pracy przeszedł na rentę inwalidzką. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918–1919. Zginął w wypadku drogowym 12 listopada 1968 roku i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Żabikowie (Luboń) sektor 234–235. Od 1927 roku był żonaty ze Stanisławą Szymańską (zm. 1 marca 1980) i miał córkę Aleksandrę (ur. 2 lutego 1931).

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Powstania Wielkopolskiego w Lusowie k./Poznania; informacje rodziny.

Eligiusz Tomkowiak

Serbiak Franciszek (1895–1970), rolnik, dowódca plutonu karabinów maszynowych w kompanii średzkiej. Urodził się 30 września 1895 r. w Wielkiej Kępie (powiat Środa Wielkopolska). W Zaniemyślu ukończył szkołę powszechną. W wieku 17 lat wyjechał do Niemiec za pracą i chlebem. Pracował przy wydobywaniu węgla w kopalni. Gdy osiągnął wiek pełnoletni został wcielony do armii niemieckiej. Brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim w tej samej jednostce. Franciszek Serbiak wrócił w rodzinne strony pod koniec wojny w grudniu 1918 roku. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił do oddziału powstańczego, formowanego w Śro-

Franciszek
Serbiak

dzie Wielkopolskiej. Został dowódcą plutonu karabinów maszynowych. Następne dwa lata służył w Wojsku Polskim. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W czasie I wojny światowej, w powstaniu i w wojnie z Sowiecami był aż 7-krotnie ranny. W 1921 r. ożenił się z Jadwigą Kiełbasą ze Żbik koło Czermina (ówczesny powiat Pleszew). Miał czworo dzieci: Józefa, Stanisławę, Kazimierza i Leona. Był zarządcą folwarku Żbiki, należącego do majątku Żegocin. Pełnił też funkcje komendanta majątkowej straży ogniowej. W czasie okupacji hitlerowskiej obawiał się represji, ale z powodu błędu w nazwisku władze niemieckie nie odkryły, że był powstańcem wielkopolskim. Od 11 lutego 1948 r. należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918–1919. Został zarejestrowany w księdze ewidencyjnej koła w Pleszewie (ówczesny Powiat Jarocin) pod nr 86 (dn. 26 lipca 1949 roku, ref. hist. 276/4901/39). 27 grudnia 1948 roku z okazji 30. rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego otrzymał dyplom uznania za czynny udział w akcji zbrojnej w Poznańskim 1918–1919. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 30 października 1970 roku. Spoczął na cmentarzu parafialnym w Żegocinie.

Informacje wnuka Zbigniewa Serbiaka; dyplom z dn. 27.12.1948 r. z okazji 30-rocznicy Powstania Wielkopolskiego; legitymacja Związku Powstańców Wielkopolskich 1918–1919 nr 5461 wystawiona dn. 23.08.1949 r. w Poznaniu; Tymczasowe Zaświadczenie Tożsamości nr wyk. 26/49 wystawione dn. 8.08.1949 r. przez wójta Zarządu Gminnego w Czerminie

Tomasz Wojtala

Sikora Stanisław (1896–1920), urodził się 20 sierpnia 1896 r. w Sierakowie (pow. kościański), w rodzinie rolnika Jana i Stanisławy z Bąków. Podczas I wojny światowej został zmobilizowany na front zach.; po ukończeniu wojennego kursu oficerskiego awansowano go do stopnia ppor. W połowie listopada 1918 r. przybył do Kościana, zgłaszając się ochotniczo do szeregów kościańskiej „Rezerwy Skautowej”, formowanej z harcerzy i b. żołnierzy frontowych. Jako dowódca plutonu brał udział z 29 na 30 grudnia 1918 r. w zdobyciu broni z magazynów niemieckich rezerwy 37 Pułku Piechoty w Kościanie. W dniu następnym zajmował ze swoim plutonem dworzec kolejowy oraz ubezpieczał go na wypadek przybycia odsieczy. Na początku stycznia 1919 r. stanął na czele kompanii ochotników z Kościana i okolicy, udając się z nią do Górki Duchownej, skąd wysyłał patrole do Żakowa, Kłonówca i Lipna Nowego. Po wyparciu niemieckich placówek miejscowości te zostały opanowane. 1 lutego objął dowództwo odcinka „Osieczna”, który od marca wszedł jako 3 baon w skład formowanego w tym rejonie 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Na początku marca 1919 r. zgłosił się ochotniczo do formowanej w Poznaniu kompanii poznańsko-lwowskiej, którą udał się na odsiecz Lwowa. Po powrocie ponownie dowodził baonem 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty), na czele którego uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, biorąc udział w wyprawie kijowskiej i walkach nad Berezyną. Podczas odwrotu został ciężko ranny. Jak napisał we wniosku o nadanie mu Orderu Virtuti Militari mjr F. Szyszka: *Po zaciętych walkach na rzeką Szczarą*

wycofał się 60 pp Wlkp. 22 lipca 1920 na linię Wielkie Ozierki–Ostrowo. II baon 60 pp Wlkp., którym dowodził por. Sikora, stanął na linii Wielkie Ozie-
ra–Tomasze. Po kilkugodzinnym pobycie na tejże linii rozpoczęto odwrót na linię rzeki Sechojanka. W chwili rozpoczęcia odwrotu 60 pp Wlkp., rozpoczął się atak bolszewików: od kolonii Wielkie Ozierki i Małe Ozierki, na pozycje II/60 pp Wlkp. Chodziło o to, ażeby tak długo powstrzymywać nieprzyjaciela, aż oddziały znajdujące się na południowy–wschód od II/60 pp i okolicy Ostrowa wycofają się na jedyną drogę odwrotu Dereczyn–Szmarowicze. Ponieważ żołnierz wskutek bezustannych walk strasznie był przemęczony, przeprowadzenie kontrataków zależało od brawurowego zachowania się swych dowódców. Toteż S. Sikora znając dobrze sytuację, stanął na czele tych żołnierzy, wstrzymał nie tylko ataki nieprzyjaciela, lecz sam prowadził swych podkomendnych do kontrataków, udaremniając w ten sposób plan bolszewików, odcięcia naszym wojskom drogi odwrotu przez błota nad rz. Szmarowicze. W walkach tych por. Sikora został ciężko ranny. Ewakuowany został do wojskowego szpitala okręgowego w Poznaniu, gdzie zmarł 8 grudnia 1920 r. Po śmierci awansowany do stopnia kpt. Rodziny nie założył. Odznaczony Orderem Virtuti Militari 5 kl. (nr 1142) i Krzyżem Walecznych.

Akta USC w Kościanie; I. Andrzejewski, Rezerwa Skautowa w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Kościan 1934; S. Machnikowski, Drużyna im. Jana Sobieskiego w Kościanie w latach 1912–1919, Leszno 1936; B. Polak, Udział Ziemi Kościańskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Kościan

1970; tenże, *Front Południowo–Zachodni. Grupa „Leszno” Powstania Wielkopolskiego 1919 r.*, Kościan 1971; *Powstanie Wielkopolskie (1975); „Gazeta Polska” (Kościan) z XII 1920 (nekrolog), Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, pod. red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 322–323.*

Piotr Bauer

Siuda Józef (1878 – 1921), organizator i kapelan oddziałów powstańczych na odcinku wolsztyńskim. Urodził się 11 marca 1878 r. w Błotnicy (obecnie gmina Przemęt) w rodzinie rolnika Józefa i Elżbiety z Piotrowskich. Po zdaniu matury w Greifenbergu (dziś: Gryfice) podjął studia seminaryjne w Poznaniu i w Gnieźnie. Święcenia kapłańskie przyjął 12 lutego 1903 r. Był wikariuszem kolejno w Potulicach, Borszynie i w Dusznikach. Od 15 lutego 1911 do przedwczesnej śmierci był proboszczem w Prochach. W okresie wybijania się na niepodległość, wzorem innych księży tamtych czasów, zintensyfikował swą działalność patriotyczną. Przyczynił się do zorganizowania oddziałów powstańczych na odcinku wolsztyńskim, a gdy rozpoczęły się walki zgłosił się, aby pełnić posługę kapelana walczących oddziałów. Zmarł 28 maja 1921 r. Był bratem Stanisława Siudy (1880–1945), dowódcy odcinka wolsztyńskiego [zob. T. IV, s. 159], którego gościł na plebani w Prochach w dniach poprzedzających wybuch powstania.

Księża społecznicy w Wielkopolsce. Słownik biograficzny, T. II I, Gniezno 2008, s. 177 (Leszek Wilczyński); M. Piela, Udział duchowieństwa w pol-

skim życiu politycznym w latach 1914 – 1924, Lublin 1994, s. 88; S. Siuda, *Wal-ki na odcinku wolsztyńskim*, w: „*Mate-riale do historii Powstania Wielkopolskiego*”, z. I, Poznań 1938, s. 35, 39.

Bogumił Wojcieszak

Skórzewska z Radziwiłłów Maria herbu Trąby (1872–1944) hrabina na Lubostroniu, działaczka niepodległościowa. Urodziła się 21 września 1872 r. w Towianach na Litwie w rodzinie Karola Wilhelma Michała księcia Radziwiłła na Nieświeżu herbu Trąby (1848–1904) i Jadwigi Stefani hrabiny Broel-Plater z Broelu herbu własnego (1848–1929). W maju 1892 roku Maria zaręczyła się ze starszym o osiem lat hrabią Witoldem Stefanem Bolesławem Skórzewskim, który właśnie powrócił z placówki dyplomatycznej w Rio de Janeiro. W lipca 1892 odbył się ich ślub. Małżonkowie Skórzewscy zamieszkali w Komorzu. W 1903 roku Witold Skórzewski otrzymał w spadku po Leonie Skórzewskim majątek w Lubostroniu, do którego przeniósł się ze swoją małżonką Marią i dziećmi. W dobrach łabiszyńskich, stanowiących jedną z największych w Wielkopolsce fortun, występowały wszystkie główne gałęzie produkcji rolnej. Witold prowadził wraz z żoną wzorową gospodarkę leśną, intensywną gospodarkę rolną, racjonowali hodowlę inwentarza,

Maria
Skórzewska

przerabiali surowe płody we własnych obiektach przemysłowych. Wspólnie z żoną prowadzili ożywione życie towarzyskie. Jeździli na trzydniowe polowania na zajęcia do posiadłości Gorzeńskich do Tarzec. Spotykali się tam m. in. z Potockimi, Kwileckimi, Taczanowskimi. Brali udział w tzw. „żywych obrazach” podczas balów charytatywnych. Na jednym z nich w Mieście nad Wartą Maria występowała jako Marysienka, a Witold był królem Janem III Sobieskim. Pod koniec 1912 roku wzięli udział w Krakowie w balu kostiumowym zorganizowanym przez córkę Ferdynanda Radziwiłła, Marię i jej męża Franciszka Potockiego. Obowiązywały wówczas stroje z epoki Ludwika XVI. Po tragicznej śmierci męża Witolda w dniu 30 grudnia 1912 roku hrabina jako wdowa nie straciła na aurytetycie. Okoliczni ludzie czuli przed nią respekt, podziw i lęk. Niebywale energiczna, odważna o ogromnym temperamencie wzbudziła szacunek wśród poddanych. W 1913 roku włączyła się jako patronka w budowę nowego kościoła parafialnego w Rynarzewie. Osobiście pilnowała kolejnych etapów budowy tej świątyni, która poświęcono w dniu 30 listopada 1913 roku. Co roku po Bożym Narodzeniu, organizowała gwiazdkę dla ubogich dzieci. Za śpiew kolę i recytację wierszy, zwłaszcza patriotycznych, wręczała im ubranka, słodycze, zabawki. Zajmowała się działalnością społeczną, którą w sposób szczególny rozwinęła podczas powstania wielkopolskiego. Osobiście uważała pod koniec 1918 roku, że w Szubinie nie istniała Rada Żołnierska, a tylko Rada Obywatelsko-Robotnicza, co wywołało wiele dyskusji w ówczesnej prasie. W Łabiszynie zorganizowała miejscowy Czerwony

Krzyż, lazaret dla rannych i pralnię dla całego odcinaka frontu północnego w powstaniu. W dniu 19 stycznia 1919 roku w Czarniejewie założyła Towarzystwo św. Wincentego a Paulo, w celu niesienia pomocy biednym tak moralnie, jak i materialnie, aby w naszej ukochanej Ojczyźnie zapanowały wspólna jedność i miłość bliźniego (zapisano w księdze protokolarnej Towarzystwa w Czarniejewie). Hrabina Skórzewska została pierwszym prezesem tego Towarzystwa. Maria Skórzewska z chwilą wybuchu powstania i powstania frontu północnego, w którego okręgu znalazły się ziemie ordynacji łabiszyńsko-lubostrońskiej, zaapelowała o zbiórkę odzieży dla rannych żołnierzy oraz urządzenie kuchni polowej, którą dwa dni później uruchomiono. W ciągu dwóch miesięcy działalności wydano 5 tysięcy bezpłatnych obiadów biednym. Towarzystwo prowadziło także działalność kulturalną. W okresie Zielonych Świątek wystawiono przedstawienie teatralne oraz żywy obraz przedstawiający *Polskę zmartwychwstałą*. Zachęcała do niesienia pomocy dla żołnierzy walczących na froncie wschodnim. Sama hrabina Skórzewska niosła pomoc w założonym przez siebie lazarecie, pomagając lekarzom i opatrując rannych powstańców. Nigdy potem nie żądała za to zapłaty. Podobny lazaret hrabina Skórzewska nakazała zorganizować w miejscowości Brzoza, o którą toczyły się w styczniu i lutym 1919 roku ciężkie boje. W pobliżu zabudowań folwarcznych w Lubostrońcu 3 maja 1919 roku zorganizowała uroczystą majówkę z orkiestrą. Hrabina Maria w 1919 roku pomagała rodzinom internowanych z Rynarzewa, ks. Buławski tak wspominał: (...) *To też gdy x. proboszcz Kłos z parafii łabiszyńskiej*

większą jeszcze sumę nadesłał, bo 1200 marek, które p. hrabina Skórzewska z Lubostrońca do 2200 marek uzupełniła, rozdzieliłem ją między rodziny internowanych z poleceniem, by każda osobno pieniądze swoim wysyłała. Zginie jakaś część po drodze to przecież reszta dojdzie (...). 31 lipca 1919 roku na Zjeździe powiatowym PCK działacze z Szubina, Łabiszyna, Kcyni i Barcina wybrali Hrabinę Marię Skórzewską na prezesa tej organizacji w powiecie szubińskim. Wydano wówczas odezwę o krzewieniu zaszczytnej idei czerwonokrzyskiej i zachęcono do aktywności w przekazywaniu darów. O aktywności hrabiny pisał również Zygmunt Wieliczka: (...) *wzorowo zorganizowała PCK, nie tylko opiekowała się rannymi, ale dbała o aprowizację i całe zaopatrzenie kwatermistrzowskie dla powstańców (...).* W powstańczych oddziałach walczył syn Marii hrabia Zygmunt (1894–1974), który walczył u boku gen. Kazimierza Grudzielskiego. Hrabina Skórzewska okres powstania wielkopolskiego 1918/1919 wspominała m. in. w książce K. Rzepeckiego „Powstanie grudniowe w Wielkopolsce 27.12.1918”, tak: (...) *Zwołałam wtedy obywatele miasta, na wspólną naradę i zorganizowaliśmy razem aprowizację żołnierzy, pomoc dla rannych, zakładając pierwszy „Czerwony Krzyż” na froncie północnym, a z woli mego syna Zygmunta, właściciela Łabiszyna, zobowiązałam się utrzymać sztab i personel biurowy i opłacać bieżące rachunki, dopóki władze nasze wojskowe nie będą dostatecznie zorganizowane. Mój młodszy syn Karol, nie będąc zdolnym do służby aktywnej, objął obowiązki płatniczego i telefonisty, które też kilka miesięcy spełniał, dopóki bezpieczeństwo inwazji nie minęło...Szczegóły te*

znam dokładnie, ponieważ cały ten czas spędzałam zwykle w lazarecie z dr. Synoradzkim lub w sztabie, gdzie zawsze z aprowizacją, rachunkami i rozmaitymi sprawami, dużo było do czynienia, a wiedziałam, że sama obecność moja w Łabiszynie, dodaje otuchy i uspokojenia mieszkańcom cywilnych, których huk armat i złe wieści z frontu naturalnie bardzo denerwowały. Z jaką radością zato 4 tygodnie potem, w bezpiecznym już Łabiszynie, przeżywałam wspaniałą uroczystość przysięgi naszych wojsk. Od tego czasu, choć Niemcy nas ciągle jeszcze działaniami swymi straszili i niepokoiли, mniejsze już tylko potyczki miały miejsce na odcinku II-gim... Do czynności Czerwonego Krzyża oprócz lazaretu i Ogniska, najważniejsze było założenie pralni, gdzie gratis prano i reperowano bieliznę z czego żołnierze bardzo się cieszyli (...). W 1920 roku podczas wojny polsko-bolszewickiej nawoływała kobiety do oddania się zawodowi pielęgniarstwu, apelując: (...) aby w tak poważnej chwili dla Ojczyzny naszej, zapisywały się na członków Czerwonego Krzyża, aby przyjść z pomocą już to żołnierzom wyjeżdżającym na front, tak samo ich pozostałym matkom, żonom i siostrom (...). Cały okres dwudziestolecia międzywojennego hrabina Skórzewska nadal czynnie udzielała się w życiu społecznym i narodowym. W 1923 roku Maria Skórzewska była jedną z fundatorek pomnika nad mogiłą powstańców wielkopolskich poległych w 1919 roku pod Brzozą koło Bydgoszczy. Do 1939 roku obowiązywało Jej polecenie, aby każdy bezdomny lub żebrak, który przyszedł po prośbie do kuchni czeladnej otrzymał posiłek zasadniczy i gościniec na dalszą drogę. W okresie jesienno-zimowym

każdy bezdomny mógł przenocować w zabudowaniach inwentarskich. W dniu 30 lipca 1927 r. w lubostrońskiej rezydencji Maria Skórzewska gościła prezydenta RP Ignacego Mościckiego, który odwiedzał znaczniejszych ziemian w Wielkopolsce. Od lipca 1927 roku Hrabina Maria Skórzewska pobierała dożywotnią rentę w wysokości 17 tys. złotych w złocie, płatna w ratach miesięcznych według oficjalnego kursu Banku Polskiego w Warszawie w walucie obiegowej w Polsce. 1 października 1929 roku hrabina Maria zrezygnowała z funkcji prezesa Towarzystwa św. Wincentego a Paulo na rzecz swojej synowej Leontyny. Nie zrezygnowała jednak z dalszej pracy, została prezesem honorowym. Nadal prowadziła działalność charytatywną. Uważała za podstawowy warunek dobrej pracy bezpośredni kontakt z biednymi, poznając ich potrzeby i troski, podnoszenie na duchu oraz dawanie samemu przykładu godnego naśladowania. Wybuch II wojny światowej zastał Marię Skórzewską w pałacu w Lubostroniu. Hrabina nakazała wówczas zamurować część skarbów lubostrońskich w starym pałacu, jednak okupanci odszukali po kilku miesiącach złote i srebrne przedmioty. Nazwę Lubostroń zamieniono na Lettow-Vorbeck. W Październiku 1939 roku hrabina otrzymała od niemieckiego administratora Leopolda Kaysslera nakaz opuszczenia swego domu. Niemcy pozwolili hrabinie zabrać tylko komplet rodowych sztućców (nóż, widelec, łyżkę i łyżeczkę do cukru) oraz kilka dokumentów. Z wierną służącą Teklą Antkowiak zamieszkała wówczas w Czarniejewie, gdzie wynajmowała przez pewien okres pokój u miejscowego piekarza. Okupant nie pozwolił jej na długi czas zamieszki-

wać w pobliżu swoich rodowych dóbr i musiała uciekać do Rogowa do syna Karola Skórzewskiego–Ogińskiego. Okupant przesiedlił ją następnie do Generalnego Gubernatorstwa. Zamieszkała w Krakowie przy ulicy Szlak. Maria z Radziwiłłów Skórzewska zmarła 11 stycznia 1944 roku w Krakowie. Pochówkiem matki zajął się syn Karol Skórzewski, który pochował ją w parafii pw. Św. Bartłomieja Apostoła w Morawicy pod Krakowem na cmentarzu parafialnym. Grób celowo zamaskowano w obawie przed profanacją ze strony zbliżających się żołnierzy Armii Czerwonej. Odnaczona była Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1931). W dniu 26 lipca 1892 roku w Warszawie w kościele ss. wizytek poślubiła Witolda Stefana Bolesława Skórzewskiego herbu Drogosław (26 grudnia 1864–20 grudnia 1912) hrabiego na Łabiszynie i Lubostroniu. Wychowali dzieci: Marię (26 kwietnia 1893–29 stycznia 1972), Zygmunta Włodzimierza Witolda (3 maja 1894–10 maja 1974), Karola Janusza Cezarego (27 sierpnia 1897–21 stycznia 1977).

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Gnieźnie, Akta parafii rynarzewskiej, sygn. 8, vol. III; J. Szymanowski, Mauzoleum w Brzozie, W: Kalendarz Bydgoski 2001, Bydgoszcz 2000, s. 211; J. Majewski, Zaopatrzenie medyczno-sanitarne w powstaniu wielkopolskim i udział w nim farmaceutów, Poznań 1998; K. Rzepecki, Powstanie grudniowe w Wielkopolsce 27.12.1918, Poznań 1919, s. 137–144; M. Buławski, Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919, Poznań 1929; S. Kubiak, F. Łozowski, Rady Robotniczo–Żołnierskie w Wielkopolsce 1918–1919, Po-

znań 1959; R. Nowicki, Skórzewscy właściciele dóbr łabiszyńskich. Rola w życiu społeczno–politycznym wielkopolskiego ziemiaństwa, Toruń 2002; R. Nowicki, Księga Pamiątkowa pałacu w Lubostroniu, W: Promocje Kujawsko–Pomorskie, nr 1–6, 2007, s. 7–8; R. Nowicki, Hrabiego Skórzewskiego poszukiwania miejsca na ziemi, (fotografia hr. M. z Radziwiłłów Skórzewskiej s. 66) Bydgoszcz 2010, korespondencja autora z proboszczem parafii pw. Św. Bartłomieja Apostoła w Morawicy pod Krakowem ks. Władysławem Palmowskim (marzec 2011).

Piotr S. Adamczewski

Skórzewski Zygmunt Włodzimierz (1894–1974), IV ordynat na Czarniejewie–Radomicach i II ordynat na Łabiszynie–Lubostroniu, podporucznik WP, adiutant K. Grudzielskiego. Urodził się 3 maja 1894 r. w Czarniejewie w powiecie gnieźnieńskim w rodzinie Witolda Stefana Skórzewskiego h. Drogosław (26 grudnia 1864–30 grudnia 1912) i Marii ks. Radziwiłł h. Trąby (21 września 1872–11 stycznia 1944). Do dwunastego roku życia uczył się w rodzinnym domu m. in. języka niemieckiego, angielskiego i francuskiego. W latach 1906–1914 kształcił się w gimnazjum w Monachium. W trakcie odbywania nauki stał się jedynym spadkobiercą ogromnych

Zygmunt
Włodzimierz
Skórzewski

dóbr ziemskich dwóch ordynacji po ojcu (Czerniejewsko–Radomicką) i po stryju (Łabiszyńsko–Lubostrońską). Do osiągnięcia pełnoletniości jego prawnym opiekunem był hrabia Bogdan Hutten–Czapski. Po ukończeniu ośmiu klas gimnazjum (wyżej prymy), bez zdawania matury, wstąpił 4 sierpnia 1914 roku do 1 pułku gwardyjskiego kirasjerów w Berlinie jako podchorąży. Po kilku dniach służby ze względu na zły stan zdrowia został przeniesiony do rezerwy. Wraz z bratem Karolem (1897–1977) okres I wojny światowej spędził poza granicami kraju, głównie w bezpiecznej Szwajcarii, gdzie się leczył. Wiosną 1916 roku odwiedził matkę Marię z Radziwiłłów Skórzewską w Lubostroniu. W tym też czasie podczas pobytu poza granicami kształcił się na rolniczych kursach uniwersyteckich. 20 listopada 1918 r. utworzona w powiecie szubińskim Rada Ludowa wyznaczyła go komisarzem obwodu łabiszyńskiego. Z chwilą wybuchu powstania zgłosił się 27 grudnia 1918 r. do dyspozycji płk. Kazimierza Grudzielskiego i został mianowany oficerem wywiadowczym. Pod koniec grudnia 1918 r. w straży przybocznej odwoził Ignacego Jana Paderewskiego z Poznania do Kalisza. Po powrocie do majątku w Czerniejewie pod Gnieznem, wyruszył 8 stycznia 1919 r. wraz z płk. Grudzielskim pod Szubin i Kcynię na froncie północnym powstania. Aby pomóc w utrzymaniu linii frontu nad Notecią wyraził zgodę na zalanie 2500 hektarów swoich łąk nadnoteckich, które uniemożliwiły Niemcom przejście linii frontu na rzece. Jeszcze tego samego dnia plan został wykonany. Część nizin sięgających od jeziora pakoskiego stanęła pod wodą. Niemcy za ten czyn wydali na niego wyrok

i w odwecie spalili folwarki dziedzica znajdujące się poza polskim frontem. 8 stycznia 1919 roku jako adiutant płk. K. Grudzielskiego, wraz z Tadeuszem Fenrychem, udał się własnym samochodem do Poznania w celu przekazania meldunków o sytuacji na froncie północnym pod Szubinem. W tym samym czasie na polecenie hrabiego w jego dobrach łabiszyńskich Tadeusz Fabian zorganizował ochotników, którzy wzięli udział trzy dni później w wyzwoleniu Łabiszyna. Powstańcy z okrzykiem „Niech żyje Polska”, zdobyli miasto nie ponosząc własnych strat. Podobnie w dobrach czerniejewskich rozkazał swojemu administratorowi i pełnomocnikowi Franciszkowi Górskiemu stworzyć kompanię, skoszarować ją i uzbroić w broń odebraną niemieckim kolonistom, która była złożona w pałacu w Czerniejewie. Oddział ten następnie oddał do dyspozycji płk. Grudzielskiego. Skórzewski uczestniczył w formowaniu 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. Wręczył kilka tysięcy marek generałowi Józefowi Dowbór–Muśnickiemu na cele wojskowe. Utrzymywał na własny koszt oddziały wojskowe w obrębie swojej posiadłości oraz leczył rannych powstańców w lazarecie, zorganizowanym przez jego matkę Marię Skórzewską z Lubostronia. 7 lutego 1919 r. został kapralem, a 2 kwietnia tego roku nominowano go na sierżanta liniowego. 27 lipca 1919 r. został podporucznikiem WP. W czerwcu 1919 r. został mianowany kometendantem kwatery sztabu 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. Od 5 maja 1920 r. aż do przeniesienia do rezerwy 20 czerwca 1921 r. był adiutantem Departamentu Ministerstwa Spraw Wojskowych i towarzyszył dowódcy 15 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej płk.

Albinowi Jasińskiemu na froncie wschodnim podczas wojny polsko-bolszewickiej. W czerwcu 1922 r. został przeniesiony do rezerwy 27 pułku ułanów, a 15 kwietnia 1924 r. do 16 pułku ułanów wielkopolskich. W okresie dwudziestolecia międzywojennego był właścicielem największego majątku ziemskiego (18 870 hektarów) w Poznańskim. Obu kluczami w latach 1913–1939 administrował Franciszek Górski, poprzednio od 1903 roku, nadleśniczy lasów łabiszyńskich. W związku z trudną sytuacją ekonomiczną sprzedał w 1937 r. folwarki Golimowo i Nidoń (część ich obszarów nabyła gmina w Czarniejewie), mimo to jednak stale narastało zadłużenie podatkowe ordynacji. Podobnie jak ojciec wykazywał szczególne zainteresowanie i dbałość o gospodarkę leśną. Dużą część gruntów rolnych wydzierżawiono. Lasy w ich majątku zajmowały znaczne obszary: w łabiszyńskim nadleśnictwie Kapie-ok. 4 tys. hektarów, a w czarniejewskim nadleśnictwie Głóżyna–ponad 2,5 tys. hektarów. Skórzewski został w tym okresie honorowym prezesem Akademickiego Koła Leśników Uniwersytetu Poznańskiego. Współpracował m. in. z prof. Adamem Wodziecką i jego asystentem Tadeuszem Dominikiem w sprawach ochrony starych drzew i utworzenia w pierwotnych partiach leśnych Czarniejewa i Łabiszyna rezerwatów przyrody. Wraz z żoną Leontyną z Radziwiłłów uczestniczył w rozmaitych uroczystościach i akcjach społecznych. W 1935 r. w 200-lecie urodzin Onufrego Kopczyńskiego przewodniczył społecznemu komitetowi obchodów. 1 grudnia 1935 r. uczestniczył w przeniesieniu obelisku ku czci Kopczyńskiego z parku pałacowego na plac przed kościoł.

W lipcu 1936 r. został założycielem, a zarazem pierwszym prezesem Zarządu Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Czarniejewie. W latach 1935–1939 był delegatem Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody w Poznaniu na powiat gnieźnieński. Podobnie jak jego antenaci sprawował mecenat nad kościołami w Łabiszynie, Czarniejewie i Rynarzewie, łożąc na ich uposażenie. Wspomagał również Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i dzięki temu był jego dożywotnim członkiem. W latach 1926–28 rozbudował pałac w Czarniejewie dobudowując do niego wschodnie skrzydło, zbudował także nową okazałą bramę. Prace remontowe trwały do 1939 r. i nie zostały zakończone. Biblioteka (licząca 20 tys. woluminów), galeria obrazów i rozmaite kolekcje ordynacji czarniejewskiej należały do najbogatszych i najcenniejszych w Wielkopolsce. W przededniu wybuchu II wojny światowej najcenniejsze zbiory Skórzewskich z Czarniejewa zostały umieszczone w miejscowym kościele (następnie zostały rozgrabione przez Niemców). Skórzewski należał do Wielkopolskiego Związku Myśliwych. W 1923 r. wystawiał swoje myśliwskie trofea na I Wystawie Rolniczo-Przemysłowej w Poznaniu, a w 1937 roku na Światowej Wystawie Łowieckiej w Berlinie. Zygmunt Skórzewski należał do wpływowych osób w Wielkopolsce. W sierpniu 1933 r. mieszkańców zaskoczyła wiadomość o likwidacji istniejącego od 1818 roku powiatu szubińskiego i podzielenie na sąsiednie: bydgoski, wągrowiecki, mogileński i żniński. Hrabia skutecznie interweniował z M. Szulczewskim z Chwaliszewa, inż. W. Namysłowskim z Piechcina i innymi w sprawie pozostawienia tej jednostki administracyj-

nej, na terenie której znajdowały się dobra łabiszyńskie z Lubostroniem. Powiat szubiński oraz bydgoski, inowrocławski i wyrzyski 1 kwietnia 1938 roku został włączony do województwa pomorskiego. Zajmował wysoka pozycję społeczną w powiecie szubińskim. Zastępował od 7 do 27 sierpnia 1927 r. przebywającego na urlopie starostę Kutnera. 6 listopada 1927 r. uczestniczył w uroczystym poświęceniu sztandaru Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej, którego fundatorem był wraz z żoną Leontyną. Podobnie jak jego poprzednicy udzielał prezenty proboszczowi kościoła patronackiego. Wspólnie z żoną i matką 28 października 1934 r. witał w Łabiszynie nowego proboszcza ks. Brunona Schmidta. Ofiarował część swojego lasu na park miejski w Łabiszynie, a pieniądze za jego sprzedaż przeznaczył na ufundowanie srebrnego łańcucha przechodniego dla króla kurkowego w Łabiszynie. Udzielał wsparcia potrzebującym, m. in. przesłał powodzianom z małopolski w 1927 roku 1000 złotych, a siedem lat później wspomógł szubiński Komitet Powiatowy Pomocy Ofiarom Powodzi w woj. krakowskim. Wybuch II wojny światowej zastał Skórzewskich w pałacu w Czerniejewie. Zygmunt, IV i ostatni ordynat na Radomicach–Czerniejewie, z żoną i trójką dzieci 5 września 1939 r. wyruszył z Czerniejewa do Ołyki na Wołyniu, do stryja Leontyny księcia Janusza Radziwiłła. 17 września w chwili agresji na Polskę wojsk radzieckich skierowali się do Lwowa gdzie kilkutygodniowej gościny udzielił im prof. Aleksander Kozikowski. Następnie przez Rumunię rodzina dostała się do Szwajcarii. Na początku 1940 r. Zygmunt Skórzewski przeszedł zapalenie płuc. Uzyskał od NKWD

przepustkę na wyjazd z rodziną w celach zdrowotnych w góry, niedaleko pogranicznej Kołomyi. Po kilkutygodniowych przygotowaniach, 25 lutego 1940 r. uciekł do Rumunii wraz z żoną i dziećmi–pieszo, zimą, w walonkach i pod osłoną nocy. 2 marca tego roku Konsulat Polski w rumuńskich Czerniowcach wydał im paszporty, a Konsulat Francji w Bukareszcie wizę wjazdową. 30 kwietnia 1940 r. wyjechali z Bukaresztu do Paryża pociągiem Orient Expres i 2 maja przekroczyli granicę francuską w Modane. W Paryżu 17 maja tego roku zgłosił się do oddziałów Wojska Polskiego, formowanych we Francji, głównie z uciekinierów z Polski. W czerwcu 1940 r. został wysłany do Madrytu przez Stanisława Kota, ministra bez teki, później ministra spraw wewnętrznych w rządzie Władysława Sikorskiego, oficjalnie jako delegat Polskiego Czerwonego Krzyża, w rzeczywistości jako kierownik samodzielnej placówki Oddziału II Wywiadowczego Sztabu Naczelnego Wodza. Wykorzystując swoje umiejętności oraz znajomości wśród arystokracji hiszpańskiej zorganizował pomoc dla żołnierzy polskich uciekających z Francji. Zygmunt Skórzewski, przedstawiciel rządu Rzeczypospolitej Polskiej, jednocześnie kierownik tajnej samodzielnej placówki Oddziału II przybył 26 stycznia 1941 r. do Włoch. Poprzez kurierów utrzymywał łączność z krajem. W tym okresie Delegatem Rządu RP na Kraj był jego szwagier Adolf Bniński, aresztowany w Poznaniu 26 lipca 1941 r. i wkrótce stracony w Forcie VII. We Włoszech Skórzewski objął też opieką Polaków, którzy znaleźli się na terenie Jugosławii. W okresie najtrudniejszym dla koalicji antyhitlerowskiej, po opanowaniu

przez wojska niemieckie niemal całej zachodniej Europy i pakcie o nieagresji między Hitlerem a Stalinem, hrabia podjął się rozpoznania nastrojów panujących we Włoszech. Dopiero niedawno akta jego misji odtajniono z brytyjskiego archiwum i udostępniono synowi Leonowi, mieszkającemu w Australii. Latem w 2009 r. profesor Ryszard Nowicki odwiedził Leona Skórzewskiego, który przekazał mu kserokopię listu Zygmunta Skórzewskiego do Edwarda Raczynskiego, ministra spraw zagranicznych w rządzie gen. Władysława Sikorskiego, z dnia 12 września 1941 r. Już w 1940 r. Zygmunt Skórzewski został poproszony o odnowienie swoich szerokich znajomości we Włoszech. Napisał list, który Leontyna Skórzewska wysłała do ciotki, będącej damą dworu królowej Włoch. Hrabia Vittorio Zoppi, przedstawiciel włoskiego ministerstwa spraw zagranicznych, zaprosił ordynata do włoskiej ambasady w Madrycie i poinformował, że Zygmunt Skórzewski z rodziną otrzyma wzię włoską, kiedy tylko będzie sobie życzył. Przez Mariana Szumlakowskiego, pełnomocnego posła polskiego w Madrycie (RP nie utrzymywała pełnych stosunków dyplomatycznych z rządem Franco), otrzymał instrukcję, polecającą najszybszy wyjazd do Rzymu. Pojechał tam z oświadczeniem polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, które przedłożył krewnemu żony, margrabiemu Carlo Sallier de la Tour Corio we włoskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Oświadczenie rządu polskiego zostało przychylnie przyjęte przez włoskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Skórzewski wielokrotnie spotykał się na gruncie prywatnym z margrabią de la Tour Corio oraz innymi urzędnikami włoskiego

MSZ. Obszernie wyjaśniał im aktualne problemy polskie, m. in. powody podpisania układu Sikorski–Majski z 30 lipca 1941 r., zaledwie w tydzień po ataku hitlerowców na sowiecką Rosję. Argumentował, że Rzeczpospolita nie była w stanie uniknąć takiego układu ze względu na dużą liczbę Polaków deportowanych w głąb Związku Sowieckiego, czego był świadkiem w latach 1939–1940. Na Syberię wywieziono krewnych żony i przyjaciół. Rząd polski miał też nadzieje na uwolnienie jeńców, polskich oficerów, policjantów i urzędników—już zamordowanych w Katyniu, o czym wówczas nie wiadano. Według Skórzewskiego Włosi byli całkowicie świadomi okoliczności, które zmusiły rząd polski do układu Sikorski–Majski. Sugerował jednocześnie, że sami Włosi powinni trzymać się z dala od konfliktu polsko–niemieckiego, i o ile to możliwe domagać się od swoich „tak zwanych sprzymierzeńców” zaniechania ludobójstwa w Polsce. Zygmunt Skórzewski otrzymał od Stanisława Kota instrukcje nakazujące unikanie jakiegokolwiek działalności politycznej we Włoszech, chyba że zaśłyby zmiany polityczne w tym kraju, korzystne dla aliantów. A gdyby tak się stało, miał zająć pozycję oficjalnego przedstawiciela Polski. *De facto* stał się rezydentem wywiadu polskiego we Włoszech, doskonale zorientowanym w nastrojach rządu i narodu włoskiego. Przed opuszczeniem Madrytu spotkał się z ambasadorem brytyjskim Samuelem Hoare, który znał instrukcje S. Kota. Dyplomata prosił hrabiego o zbadanie możliwości zawarcia odrębnego porozumienia z Włochami, z pominięciem Niemców. Ordynat już w 1941 r. wyraził przekonanie, że polityczny przewrót we Włoszech będzie miał

miejsce, gdyż z miesiąca na miesiąc wzrastają antyfaszystowskie nastroje. Rozpoznał rozłam w partii Mussoliniego, wzrastającą niechęć armii włoskiej do walki z aliantami. Włosi nie chcieli też walczyć na froncie wschodnim, na co nalegał Hitler podczas spotkań z Mussolinim. Coraz więcej Włochów zdawało sobie sprawę, że zwycięstwo brytyjskie będzie lepszym rozwiązaniem narastających wojennych problemów gospodarczych niż sukces Niemców. Powtarzał przy każdej możliwej okazji, wskazując na Brytyjczyków, że Włosi powinni mieć przyjaciół w obozie wroga. O ściśle tajnej misji Zygmunta Skórzewskiego poinformowany był również Anthony Eden, brytyjski minister spraw zagranicznych. Hrabia zabiegał o przejście Włochów na stronę aliantów na prośbę Anglików. Jego postawa nie mogła się podobać rezydenturze niemieckiego wywiadu w Rzymie. Pod naciskiem jej agentów, 22 września 1942 r. włoska tajna policja aresztowała Zygmunta i Leontynę Skórzewskich w Terminillo, ośrodku wczasowym położonym 100 km od Rzymu. Hrabia został zamknięty w rzymskim więzieniu dla mężczyzn Regina Coeli, hrabina – dla kobiet Mantellate, gdzie przebywali w osobnych celach. Marię, Jadwigę i Leona otoczyli opieką pracownicy ambasady polskiej przy Stolicy Apostolskiej: ambasador Kazimierz Papee z żoną, Siostry Zmartwychwstanki – matka Teresa Kalkstein, przełożona generalna, i siostra Ignacja Bogusławska oraz ksiądz prałat Walerian Meysztcowicz. Maria wraz z Jadwigą uczyły się w Trinita dei Monti, Leon w Mondragone. Dzieci rzadko mogły odwiedzać rodziców. Przenikliwa ocena sytuacji politycznej we Włoszech, sformułowana przez Skórzewskiego

w 1941 r., sprawdziła się w całości w połowie roku 1943. W nocy z 9 na 10 lipca 1943 r. Amerykanie i Anglicy wylądowali na Sycylii, po miesiącu walk podbili całą wyspę. W tym samym czasie zawiązany został spisek między dowódcami armii, policji, karabinierami i przedstawicielami rządu faszystowskiego w celu umożliwienia królowi Wiktorowi Emanuelowi II doprowadzenia do szybkiego końca działań wojennych we Włoszech. Zamach stanu z 25 lipca doprowadził do aresztowania Mussoliniego i powołania marszałka Badoglio na szefa rządu. 3 września 1943 r. został podpisany rozejm między aliantami a Włochami. Jego ogłoszenie 8 września spowodowało anarchię w armii włoskiej, a po wylądowaniu wojsk sprzymierzonych na Półwyspie Apenińskim podział kraju na tereny okupowane przez aliantów i Niemców. Oddziały włoskie w Korfu, Kefalonii oraz na wyspach greckich zostały zmasakrowane przez hitlerowców, żołnierze schwytani i deportowani w głąb III Rzeszy. Silne niemieckie umocnienia na linii Gustawa i linii Gotów spowolniły tempo inwazji alianckiej. Działania wojenne na obszarze Włoch trwały do końca października 1944 r. 26 października 1943 r. małżonkowie Skórzewscy zostali przez Gestapo wywiezieni do Berlina. Przebywali w więzieniach przy Alexander Platz i w dzielnicy Charlottenburg, a hrabia kilka tygodni spędził w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie. Do procesu przed nazistowskim sądem nie doszło. Według Leona Skórzewskiego, powołującego się na wspomnienia rodziców, aliancka bomba lotnicza zburzyła budynek, w którym znajdowały się nieliczne dokumenty sprawy. Po długich staraniach, dzięki interwencji między

innymi papieża Piusa XII, Niemcy zwolnili Skórzewskich tuż przed zakończeniem wojny, po 32 miesiącach niewoli. Hrabia Folke Bernadotte, bratanek króla szwedzkiego Gustawa V, przewodniczący Szwedzkiego Czerwonego Krzyża, wywiózł ich samochodem do Lubeki, skąd odpłynęli do Szwecji. Skórzewscy przybyli do Londynu 7 lipca 1945 r., skąd udali się do Rzymu po swoje dzieci. Jako oficer WP nie otrzymał zaległego żołdu za czas niewoli, jedynie jednorazowe odszkodowanie wynoszące 400 funtów. Po zakończeniu wojny hrabia nie posiadał funduszy na utrzymanie rodziny i kształcenie dzieci, gdyż kapitały, ulokowane w bankach zachodnich przed 1939 r., przeznaczył na potrzeby polskiej armii. Dzieci Zygmunta i Leontyny Skórzewskich nigdy nie chodziły do polskiej szkoły. Czytania i pisanie po polsku nauczyli ich rodzice. Nie powrócili do kraju. Nowa władza w Polsce znacjonalizowała cały majątek Skórzewskich, upaństwowiła rezydencje w Lubostroni i Czarniejewie oraz dobra ziemskie. 16 października 1946 r. Władysław Raczkiewicz prezydent RP na wychodźstwie skierował do Zygmunta Skórzewskiego list: *Nadając Złoty Krzyż Zasługi z Mieczami Małżonce Pana, p. Leontynie Skórzewskiej miałem na myśli również zasługi Pana oddane wspólnie z Nią sprawie ojczyzny, nie bacząc na trudy i niebezpieczeństwa. Przez swą odważną działalność w czasie swej misji w Rzymie, prowadzoną w myśl wskazań Rządu RP. i opłaconą więzieniem niemieckim, zasłużył się Pan dobrze sprawie ojczyzny, to też niniejszym chcę dać Panu wyraz uznania dla Jego zasług.* Zygmunt Skórzewski został zdemobilizowany 23 maja 1947 r. w Predappio we Wło-

szech, a 7 listopada 1947 r. w Suresnes we Francji zwolniony ze służby wojskowej. Od 14 lipca 1947 r. rodzina Skórzewskich zamieszkała na stałe na Korsyce, gdzie zakupili plantację oliwek. Ostatni ordynat czarniejewski utrzymywał kontakt z Kołem 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. gen. dyw. Gustawa Orlicz-Dreszera w Londynie, za jego pośrednictwem przysyłał drobne kwoty na budowę pomników upamiętniających bohaterskie czyny swego pułku: 3 września 1939 r. podczas bitwy w Bukowcu i 4 września 1939 r. podczas całodziennej walki ułanów z niemiecką dywizją pancerną w Górnej Grupie. 1 stycznia 1964 r. awansował na stopień rotmistrza w Korpusie Kawalerii. Zygmunt Włodzimierz Skórzewski zmarł w dniu 10 maja 1974 r. w Cardoselle na Korsyce i został pochowany w grobowcu gubernatora wyspy Giacobbi na cmentarzu w Cervione. Odznaczony był m. in. Medalem Niepodległości (1938), Krzyżem Maltańskim. W dniu 15 czerwca 1927 r. zawarł w Paryżu związek małżeński z Leontyną Fryderyką ks. Radziwiłł na Nieświeżu h. Trąby (26 października 1904–10 stycznia 1995), mieli dzieci: Marię Pelagię Konstancję (ur. 13 sierpnia 1928), Jadwigę Marię Franciszkę (ur. 4 października 1930), Leona Witolda Karola (ur. 13 marca 1933).

A. Dzieczkowski, Zygmunt Skórzewski W: *Polski Słownik Biograficzny XXXVIII/3, Warszawa 1998*; K. Rzepecki, *Powstanie grudniowe w Wielkopolsce 27.12.1918, Poznań 1919, s. 137–144*; R. Nowicki, *Skórzewscy właściciele dóbr Łabiszyńskich. Rola w życiu społeczno-politycznym Wielkopolskiego ziemiaństwa, Toruń 2002*; R. Nowicki, *Hrabie Skórzewskiego po-*

szukiwania miejsca na ziemi, (fotografia hr. Z. Skórzewskiego s. 61) Bydgoszcz 2010; R. Nowicki, *Semper recte. Z dziejów rodu Skórzewskich, Lubostroń* 2007; R. Nowicki, *Losy rodziny hrabiów Skórzewskich w okresie II wojny światowej, W: Czas wojny. Materiały z sesji popularnonaukowej w Szubinie w 2009 roku, Szubin 2009; Rocznik oficerski 1923, Warszawa 1923.*

Piotr S. Adamczewski

Skrzypczak Jan (1886–1947), mistrz kamieniarsko–rzeźbiarski. Urodzony 14 grudnia 1886 r. w Dębiniu (pow. gostyński, gmina Krobia; obecnie miejscowość ta już nie istnieje), w rodzinie Piotra i Weroniki z domu Klemczak. Od 6 do 14 roku życia uczęszczał do siedmio–klasowej szkoły elementarnej w Poznaniu. W 1901 r., w szkole przy ul. św. Marcin uczestniczył w strajku szkolnym. W latach 1901–1905 należał do Towarzystwa Terminatorów, którego patronem był ks. proboszcz Kłós. Później należał do Towarzystwa Młodzieży Polskiej, Towarzystwa Robotników, Towarzystwa Iskra i Towarzystwa Gimnastycznego Sokół. Po jej ukończeniu wyuczył się zawodu kamieniarsko–rzeźbiarskiego i pracował w różnych firmach. W sierpniu 1914 r. powołany został do służby wojskowej w armii pruskiej; w 1915 r. służył w 37 pp na Ratajach w Poznaniu;

w 1916 r. urlopowany z wojska. Od grudnia 1917 r. należał do Tajnej Organizacji Wojskowej POW w Poznaniu pod dowództwem Jana Kalinowskiego i Jana Kąkolewskiego. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego brał udział w walkach w Poznaniu, o lotnisko w Ławicy i pod Szubinem. Następnie został skierowany przez administrację garnizonu w Poznaniu do służby w Szefostwie Służby Intendentury w stopniu podporucznika. Latem 1920 r. ochotniczo zgłosił się do walki z najazdem bolszewickim; jednak ze względu na obowiązki służbowe nie otrzymał od przełożonych zezwolenia na wyjazd i nie brał udziału w walkach. Otrzymał jednak rozkaz przygotowania w Poznaniu kwater na ewentualność ewakuacji ludności Warszawy. Po zwolnieniu z wojska w styczniu 1923 r., wraz z rodziną osiedlił się w Lesznie, gdzie prowadził przedsiębiorstwo kamieniarsko–rzeźbiarskie. Był autorem i wykonawcą Pomnika Wdzięczności w Lesznie Wlkp.; od 15 marca 1923 r. był członkiem Komitetu Budowy tego pomnika. Od 1 października 1927 r. do 15 stycznia 1928 r. w koszarach głównych 55 pp w Lesznie przy ul. Raławickiej zbudował pomnik ku czci poległych żołnierzy tego pułku w wojnie polsko–bolszewickiej. W 1924 r. Jan Skrzypczak był prezesem koła Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich w Lesznie oraz członkiem Związku Pełowiaków. 19 stycznia 1928 r. w dniu święta pułkowego pomnik poświęcił biskup połowy WP generał Stanisław Gall. Na uroczystości obecny był Jan Skrzypczak. W lipcu 1936 r. w Pawłowicach odsłonięty został pomnik ku czci poległych Powstańców Wielkopolskich, jego autorstwa i przez niego wykonany. 2 maja 1937 r. odsłonięty zo-

Jan
Skrzypczak

stał w Kąkolewie pomnik poświęcony Powstańcom Wielkopolskim wykonany przez Jana Skrzypczaka. W 1937 r. powołany został do Prezydium Regionalnej Wystawy Rzemieślniczo-Przemysłowej, która zorganizowano w Lesznie w dniach 8 do 15 sierpnia 1937 r. Podobny pomnik, ku czci poległych Powstańców Wielkopolskich, jego autorstwa został odsłonięty w Osiecznej 28 października 1938 r. Podczas okupacji hitlerowskiej pracował przymusowo dla Niemców w budownictwie w Poznaniu. W wypadku przy pracy stracił jedno oko. P zakończeniu II wojny światowej wrócił do Leszna i dalej prowadził swój zakład rzeźbiarsko-kamieniarski. Był wykonawcą pomnika upamiętniającego rozstrzelanych mieszkańców powiatu leszczyńskiego. Pomnik został odsłonięty w 6 rocznicę zbrodni, 21 października 1945 r. w miejscu rozstrzelania w Lesznie na Placu Kościuszki. Zmarł 21 października 1947 r. w Lesznie i został pochowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Kąkolewskiej. Był odznaczony Medalem Niepodległości (1933), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921 i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Od 12 października 1910 r. żonaty z Marią z domu Fitzmann (zm. 11 września 1953 r. w Lesznie), z którą miał sześcioro dzieci: Edmunda (ur. 11 listopada 1911), Janinę (ur. 13 grudnia 1915), Jadwigę (ur. 13 października 1917), Irenę (ur. 15 września 1920), Bolesława (ur. 18 czerwca 1923) i Krystynę (ur. 30 czerwca 1929).

CAW, KKiMN 19 grudnia 1933; Handke K., Pomnik Wdzięczności na Placu Kościuszki w Lesznie, (w:) Grot, Zeszyty Historyczne Nr 30, Rok

X (2009). Wydawnictwo im. Gen. Stefana Grota Roweckiego w Lesznie; Tomkowiak M., Skrzypczak Jan (1886–1947), (w:) Powstańczy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. VI, Poznań 2009, s. 181–182; dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje Grażyny Dziurzyńskiej z Poznania.

Malwina Tomkowiak

Słomiński Franciszek (1884–1932), mistrz rzeźnicki. Urodził się 20 stycznia 1884 r. w Wielichowie pow. Kościan. Ukończył szkołę powszechną i wyuczył się zawodu rzeźnika. Służył w armii pruskiej. Od 1908 roku do śmierci był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Wielichowie i Poznaniu. Brał udział w powstaniu Wielkopolskim w szeregach kompanii wielichowskiej. Brał udział w walkach o Kopanicę i Kargową. Od 1920 roku do 1932 Cechmistrz Cechu Rzeźników. Zmarł 8 sierpnia 1932 roku w Poznaniu i pochowany został na Cmentarzu Łazarzkim. Żonaty ze Stefanią Gajewicz (ur. 30 sierpnia 1891). Z małżeństwa tego pozostało sześcioro dzieci: Franciszek (ur. 13 marca 1913), prawnik, podporucznik rezerwy 55 pułku piechoty w Lesznie Wlkp., zamordowany w Katyniu w kwietniu 1940 roku; Aleksander (1914–1991), rolnik; Ryszard (1915–1981), masarz; Henryk (1917–1948), piekarz; Barbara (1918–1990), rolnik; Tadeusz (ur. 1920), ekonomista).

Dokumenty i informacje syna Tadeusza z Krosna Odrzańskiego.

Ewelina Tomkowiak

Słowiński Józef (1879–1939), powstaniec kompanii łabiszyńskiej, skarbnik Towarzystwa Powstańców i Wojaków we Władysławowie. Urodził 16 czerwca 1879 r. we Władysławowie w dawnym powiecie szubińskim, w rodzinie rolnika Walentego i Antoniny z Markiewiczów. Prowadził gospodarstwo rolne we Władysławowie, a następnie w niedalekim Annowie, gdzie przeniosła się rodzina Słowińskich przed wybuchem I wojny światowej. W dniu 18 września 1911 r. brał udział w pierwszym wiecu pod gołym niebem w Rynarzewie, który zorganizowali ks. wikariusz Wojciech Spychałowicz i organista Kazimierz Tomaszewski. Podczas obrad, które odbyły się na polu pana J. Krugera przemawiali m. in. Jan Teska, redaktor naczelny „Dziennika Bydgoskiego” i ksiądz radca Ludwik Sołysiński, proboszcz w Szubinie. Zgromadzeni w liczbie około 600 osób wybrali wówczas swoich delegatów do Komitetu Powiatowego, jako reprezentanta wsi Władysławowo, zebrani wybrali Józefa Słowińskiego. W sierpniu 1914 roku J. Słowiński został wcielony do armii pruskiej i służył w stopniu szeregowego w 8 batalionie 20 Pułku Artylerii Pieszej (Laudenburskim) w Altonie i brał udział w walkach na froncie zachodnim I wojny światowej, skąd do rodzinnego domu przysyłał karty pocztowe. Do domu powrócił pod koniec

Józef
Słowiński

1918 roku. Na wieść o wybuchu w Poznaniu powstania przyłączył się wraz z innymi mieszkańcami Władysławowa i Annowa 1 stycznia 1919 roku do oddziału powstańczego utworzonego przez mieszkańców tych wiosek. Oddział ten następnie wszedł w skład kompanii łabiszyńskiej dowodzonej przez ppor. Tadeusza Fabiana. Za ojcem w szeregi powstańcze poszła również córka Klara, która jako 12 letnia dziewczynka przenosiła powstańcom korespondencję, żywność i odzież. Ten odcinek frontu północnego pomiędzy Rynarzewem a Łabiszynem należały do najtrudniejszych odcinków bojowych w powstaniu. Klara została ciężko ranna w dniu 28 marca 1919 roku (*dotychczas w jej biografiiach podawano, że została ranna na polu walki, co okazuje się niezbyt dokładnym faktem z jej życiorysu przyp. autora*). Józef Słowiński tak opisywał te wydarzenia w pismach do starosty szubińskiego: *(...) dnia 28 marca br. przedpołudniem ostrzeliwała niemiecka artyleria naszą wioskę, przy tym uderzył jeden pocisk w mój dom mieszkalny o zranił moją córkę. Oznajmiłem o tym natychmiast w Łabiszynie, na rozkaz Komendantury musiałem córkę do lazaretu w Gnieźnie odstawić. Córkę moją, która leżała kilka tygodni w lazarecie byłem zmuszony odebrać do domu. Od tego czasu leży moja córka w łóżku, potrzebuje pielęgnacji i może tylko o krokwiach chodzić. Mam jeszcze starą schorowaną matkę i 6 drobnych dzieci. Ponadto pozwalam sobie bardzo uprzejmie prosić czyby za moją córką kaleką jakieś wsparcie dla mnie uwzględnione być mogło. Wreszcie by prośba moja żadnego skutku nie miała, to proszę bardzo uprzejmie o wskazanie gdzie się mam udać. Łączę wyrazy szczerego szacunku*

i poważania. Józef Słowiński (...). Klara pozostała do końca życia inwalidką, której komisja lekarska przed wojną uznała 66% kalectwa. W okresie dwudziestolecia międzywojennego Józef Słowiński udzielał się społecznie działając m. in. w Towarzystwie Powstańców i Wojaków we Władysławowie. Na zebraniu organizacyjnym Towarzystwa w dniu 26 lutego 1928 roku powierzono mu funkcję skarbnika, którą pełnił do wybuchu II wojny światowej. Należał do grupy inicjatorów fundacji sztandaru dla Towarzystwa. Uroczyste poświęcenie i wręczenie sztandaru miało miejsce w dniu 1 września 1929 roku we Władysławowie. Poprzedziła te wydarzenia uroczysta msza święta w kościele parafialnym w Rynarzewie, którą sprawował patron miejscowych weteranów powstania ks. proboszcz Mieczysław Buławski. Następnie przemaszzerowano do Władysławowa gdzie uroczysto wręczono Towarzystwu nowy sztandar w obecności zaproszonych gości i bratnich Towarzystw z terenu powiatu szubińskiego. Józef Słowiński był w dwudziestoleciu międzywojennym członkiem przymusowej, a następnie po przekształceniu w 1930 roku Ochotniczej Straży Pożarnej we Władysławowie. Należał do oddziału obsługi sikawki ręcznej, która znajdowała się w budynku pana Klucza. W 1934 r. wybrany został do Rady Gromadzkiej we wsi Władysławowo i funkcje tę pełnił do wybuchu II wojny światowej. Na początku września 1939 roku został aresztowany wraz z grupą mieszkańców wsi Władysławowo przez szubińskie gestapo i przewieziony do Szubina, gdzie po przesłuchaniu został rozstrzelany w masowej egzekucji 38 mieszkańców powiatu szubińskiego przy budynku sądu. Większość ofiar

tych dramatycznych wydarzeń znajdowała się na listach proskrypcyjnych w związku z ich udziałem w powstaniu z roku 1919. Jan Jankowski w pamiętniku „Swastyka nad Szubinem”, tak opisuje moment egzekucji: (...) *Dzień 18 września 1939 roku pozostanie na zawsze upamiętniony pierwszą masową egzekucją trzydziestu ośmiu osób na podwórzu więziennym (w tym sześć osób nie rozpoznanych). Egzekucję poprzedziły ćwiczenia gimnastyczne przeplatane biciem, prowadzone przez Thona, Schramma i Stellera, którzy w jednej ręce dzierżyli bicz, w drugiej rewolwer. Thon wyprowadził skazańców z więzienia; musieli oni sami przygotować sobie miejsce na mogiłę, wrywając i usuwając kwiaty i chwasty, po czym Thon wydał im od sześciu do ośmiu łopat. Było ich za mało, więc wysłano Wilkosza i Bleję, wyłączonych uprzednio z tej grupy, na zbiórkę łopat po mieście. Gdy dół miał około półtora metra głębokości, rozkazano wyrzucić narzędzia pracy. Na nasypie przy mogiłę ustawiono karabin maszynowy, z którego oddawano salwy do stojących w grobie. Egzekucji dokonało siedmiu żołnierzy Wehrmachtu, używając prócz karabinu maszynowego również rewolwerów. Po dokonaniu mordu Wilkosz i Bleja zasypali lekko grób. Było to trudne gdyż ciała jeszcze drgały. Na rozkaz Thona wciągnięto do mogił również Andrzejewskiego, jeszcze żywego i przysypano go ziemią. (Andrzejewski z Szubina został przy kopaniu grobu uderzony przez Thona kolbą tak silnie, że upadł i nie mógł się poruszać)... (...).* Po aresztowaniu Józefa Słowińskiego i jego rozstrzelaniu w Szubinie, Niemcy wysiedlili z rodzinnego gospodarstwa Mariannę Słowińską z dziećmi, w tym z inwalidką Klarą. Rodzina za-

mieszkiwała przez długi okres w ziemiance. Po wojnie rodzina powróciła na swoje gospodarstwo we Władysławowie. Po zakończeniu II wojny światowej ciała ofiar masowej egzekucji z 18 września 1939 roku ekshumowano z dziedzińca sądu w Szubinie gdzie były pogrzebane i pochowano na cmentarzach parafialnych w Szubinie i Rynarzewie. Zawarł związek małżeński z Marianną Cholewczynską (27 października 1875–9 marca 1956) z Władysławowa, mieli dzieci: Mariana (11 maja 1904–26 kwietnia 1980), Franciszka (14 lipca 1906–06 lutego 1986), Klarę (2 lutego 1907–22 grudnia 1999), Antoninę (4 kwietnia 1908–5 kwietnia 1989), Wojciecha (22 kwietnia 1910–9 listopada 1945), Feliksa (10 listopada 1911–9 lipca 1984), Kazimierza (4 stycznia 1918–20 kwietnia 1992).

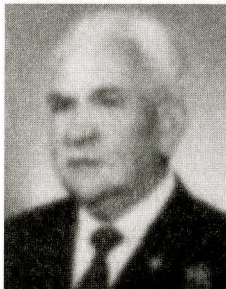
Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Lista dusz mieszkańców Władysławowa w powiecie szubińskim, sygn. 205/82b; Starostwo Powiatowe w Szubinie 1919–1939, sygn. 16/396, 16/401; Starostwo Powiatowe w Szubinie 1919–1939. wydział powiatowy w Szubinie, sygn. 228/1, 228/2; Archiwum rodziny Leszka i Danuty Zielińskich z Rynarzewa (kopie dokumentów, fotografie, korespondencja z I wojny światowej, zaświadczenia, itp.); „Dziennik Bydgoski”, nr 215 z 19. 09. 1911, nr 207 z 08.09.1929; „Oreodownik Urzędowy Powiatu Szubińskiego”, nr 22 z 17.03.1928; „Oreodownik Powiatu Szubińskiego”, nr 85 z 27.10. 1934; J. Jankowski, „Swastyka nad Szubinem”, Poznań 1961, Lista zamordowanych mieszkańców powiatu szubińskiego, poz. 51 J. Słowiński, rolnik z Władysławowa, rozstrzelany 18.09. 1939; „Przegląd Zachodni”, nr 1–2

z 1955. K. M. Pospieszalski, E. Serwiński. Ankieta mordów przeprowadzonych przez hitlerowców na terenie Polski w czasie okupacji w Warthegau. Jesień 1945, poz. 323 (rozstrzelani przez Wehrmacht za udział w powstaniu wielkopolskim 1918/1919. Zwłoki zakopano w grobie masowym w więzieniu, później ekshumowano i pochowano na cm. parafialnym w Szubinie).

Piotr S. Adamczewski

Smoliński Antoni (1901–1969), urodził się 28 sierpnia 1901 r. w Anielinach k/Nakła. Był robotnikiem kolejowym pracującym na torach na odcinku Piła–Bydgoszcz–Toruń. Na wiadomość, że w Nakle wywieszono flagi biało–czerwone porzucił pracę i wspólnie z kolegami zaciągnął się do oddziałów powstańczych. Dowodził nimi kapitan rezerwy Teofil Spychała. 4 stycznia 1919 r. brał udział w zdobyciu poczty i dworca kolejowego w Anielinach oraz w walkach o miejscowości: Samostrzel, Nakło i Śmielin. Na rozkaz Naczelnej Rady Ludowej oddziały przerwały walkę i wycofały się z terenów nad Notecią. Po drugiej wojnie światowej osiedlił się w Legnicy, gdzie zmarł 19 czerwca 1969 r. i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Legnicy.

Wspomnienia Powstańców Wielkopolskich zamieszkałych w Legnicy

Antoni
Smoliński

w 1966 r. (k. 31 i 1 mapa), Biblioteka PAN w Kórniku. Sygn. B. K. 12159. Dokumenty USC w Legnicy; Kowalak Czesław, Smoliński Antoni (1901–1969), (w:) *Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 177.*

Czesław Kowalak

Starosta Stanisław (1902–1992), urodził się 23 marca 1902 r. w Szamotułach jako syn Marcina i Marianny z domu Skorupska. Ukończył szkołę powszechną w Pamiątkowie. Po ukończeniu nauki pracował w majątku rolnym Macieja Koczorowskiego w Pamiątkowie. W listopadzie 1918 roku wstąpił do Straży Ludowej w Rokietnicy. W styczniu 1919 roku jako ochotnik przyjęty do oddziału powstańczego w Poznaniu. Brał udział w walkach pod Zbąszyniem, Nowym Dworem i Łomnicą. Podczas ciężkich walk w lutym 1919 roku dostał się do niewoli Niemieckiej i był więziony w obozie w Havelbergu (w środkowych, nad rzeką, w kraju związkowym). W grudniu 1919 roku został zwolniony z niewoli i w styczniu 1920 roku wrócił do Poznania. Zgłosił się ochotniczo do Wojska Polskiego i został przydzielony do 3 kompanii 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich, dowodzonego przez kapitana

Andrzeja Kopę z Trzcielina. Od lutego 1920 roku brał udział w walkach na froncie wschodnim. Do rezerwy został zwolniony w kwietniu 1921 roku. Po powrocie z wojska przez rok pobierał naukę w Szkole Handlowej w Poznaniu. Od 4 maja 1923 roku do kwietnia 1927 roku zatrudniony był jako pisarz w majątku Niechód (powiat Leszno) Józefa Bojanowskiego. Następnie w maju 1927 został zatrudniony w Zarządzie Dróg Powiatu Poznańskiego. 24 sierpnia 1939 roku powołany został do Batalionu Obrony Narodowej w Szamotułach. Batalion zajmował stanowiska bojowe w rejonie Tarnowo Podgórne–Przeźmierowo. 3 września 1939 roku opuścił rejon Przeźmierowa i przez Poznań pomaszerował w kierunku Swarzędza, Wrześni i Sępólna Krajańskiego. 17 września 1939 roku w rejonie Gostynina został ranny i został przewieziony do szpitala w Kutnie. W Kutnie został wzięty do niewoli niemieckiej. W szpitalu przebywał do 31 października 1939 roku, po czym jako chory został zwolniony do domu. W listopadzie 1939 roku został przetransportowany w głąb Rzeszy do pracy w gospodarstwie rolnym. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Polski i zamieszkał w Zakrzewie. Od września 1945 roku do końca 1953 roku pracował jako referent podatkowy w Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Dopiewie. Od roku 1954 do czasu ukończenia 65 lat w 1967 roku i uzyskania uprawnień emerytalnych był zatrudniony w Zakładach Przemysłu Cukierniczego „Goplana” w Poznaniu. Od 1950 roku był aktywnym działaczem Gminnego Komitetu Frontu Jedności Narodu w Dopiewie. Przez cztery kadencje był radnym Gminnej Rady Narodowej. W latach 1949–1975 działacz Ochotni-

Stanisław
Starosta

czej Straży Pożarnej w Zakrzewie. Od 20 kwietnia 1958 roku aktywny działacz ZBoWiD-u Koło w Dopiewie. Od maja 1927 roku był żonaty. Odznaczony: Krzyżem Oficerskim (1984) i Kawalerskim (1973) Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Zmarł 11 lutego 1992 roku w Zakrzewie i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Skórzewie.

Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligjusza Tomkowiaka w Dopiewie; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo 2010, s. 103–104; Tomkowiak E., Starosta Stanisław (1902–1992), (w:) Powstańcy Wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 182–183.

Eligiusz Tomkowiak

Stawski Józef (1895–1972), urodził się 28 stycznia 1895 r. w Swadzimiu (pow. poznański) w rodzinie Franciszka i Józefy z domu Zgoła. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę

Józef
Stawski

w zawodzie rzeźnika. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do armii pruskiej i brał udział w walkach na froncie zachodnim we Francji. Do rodzinnego domu wrócił w końcu listopada 1918 roku. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wraz z bratem Stanisławem wstąpił do oddziału powstańczego i brał udział w walkach w Poznaniu, przy zdobywaniu lotniska w Ławicy i w walkach pod Zbąszyniem. Później uczestniczył w działaniach powstańczych na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego. W 1920 roku walczył na froncie wschodnim z Rosjanami. Po zwolnieniu do rezerwy razem z bratem Stanisławem prowadził działalność gospodarczą (rzeźnictwo, do 1939 roku) we własnym domu w Poznaniu przy ulicy Marszałka Focha 158 (później Marszałka Konstantego Rokossowskiego, obecnie Głogowska). Zmarł 18 października 1972 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie, we wspólnym grobie z bratem Stanisławem. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1962 roku zawarł związek małżeński z wdową Wiktorią z domu Sołtysiak (zm. 1982) i wraz z żoną zamieszkał w Poznaniu przy ul. Krauthofera 25. Małżeństwo to było bezdzietne.

Dokumenty i pamiątki rodzinne; Informacje Urszuli Dobrzenieckiej ze Swadzimia.

Malwina Tomkowiak

Stawski Stanisław (1891–1966), urodził się 24 kwietnia 1891 r. w Swadzimiu (pow. poznański) w rodzinie Franciszka i Józefy z domu Zgoła. Po

Stanisław
Stawski

ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę w zawodzie rzeźnika. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do armii pruskiej i brał udział w walkach na froncie zachodnim. Do rodzinnego domu wrócił w końcu grudnia 1918 roku. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wraz z bratem Józefem wstąpił do oddziału powstańczego i brał udział w walkach w Poznaniu, przy zdobywaniu lotniska w Ławicy. Później uczestniczył w działaniach powstańczych na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego. W 1920 roku walczył na froncie wschodnim z Rosjanami. Po zwolnieniu do rezerwy razem z bratem Józefem prowadził działalność gospodarczą (rzeźnictwo, do 1939 roku) we własnym domu w Poznaniu przy ulicy Marszałka Focha 158 (później Marszałka Konstantego Rokossowskiego, obecnie Głogowska). Zmarł 4 sierpnia 1966 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie, we wspólnym grobie z bratem Józefem. Odznaczony był Srebrnym krzyżem Zasługi (1938). 31 lipca 1946 roku zawarł związek małżeński z Teresą Nowak (1898–1966). Małżeństwo to było bezdzietne.

Dokumenty i pamiątki rodzinne; Informacje Urszuli Dobrzeńckiej ze Swadzimia.

Malwina Tomkowiak

Strzelczyk Józef (1899–1975), artysta muzyk, powstaniec wielkopolski. Urodził się 31 grudnia 1899 r. w Poznaniu, w rodzinie robotniczej Józefa i Katarzyny z domu Hein. Z zawodu był muzykiem, grał na klarnecie, saksofonie i skrzypcach. Jako muzyk należał do zakonspirowanej orkiestry POW, która jeszcze przed powstaniem dawała koncerty, grając polską muzykę. W niedzielę 8 i 15 grudnia 1918 roku orkiestra koncertowała na obecnym Placu Wolności w Poznaniu. Ówczesny niemiecki komendant placu gen von Bock und Pollach zagroził zamknięciem orkiestry za umieszczenie polskich melodii w programie. Ta sama orkiestra witała 26 grudnia 1918 roku na dworcu w Poznaniu Ignacego Paderewskiego i kroczyła na czele pochodu przed Bazar, w którym zamieszkał dostoyny gość. Późnym wieczorem 27 grudnia 1918 roku znalazł się na dziedzińcu Poznańskiego Zamku, gdzie rozdawano broń powstańcom. Brał udział w zajmowaniu koszar 6 pułku grenadierów z oddziałem dowodzonym przez podporucznika Pokrywkę. Później został przydzielony do orkiestry, która jako pierwsza orkiestra Wojsk Wielkopolskich znalazła się w składzie 1 Pułku Rezerwowego (późniejszy 10 Pułk Strzelców Wielkopolskich, następnie 68 pułk piechoty). Wraz ze swoim pułkiem uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. W wojsku pozostał do 31 grudnia 1926 roku. Po zwolnieniu z wojska pracował jako muzyk-klarnecista w Cyrku Stanisławskich, Teatrze Wielkim w Poznaniu i na statku M. S. Kościuszko. W 1935 roku zamieszkał w Gdyni. Był członkiem Koła Dziesiątaków (byłych żołnierzy 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich) i Związku Zawodowego Muzyków

Polskich, gdzie pełnił funkcję sekretarza. W sierpniu 1939 roku powołany do Wojska Polskiego i przydzielony do Baonu Morskiego, brał udział w obronie Wybrzeża. Do niewoli niemieckiej został wzięty na Oksywiu. Po 14-dniowym pobycie w więzieniu w Wejherowie został zwolniony do domu. W listopadzie 1939 roku został wyrzucony przez Niemców z zajmowanego mieszkania w Gdyni. Wyjechał do Poznania i zamieszkał u swojego ojca przy ulicy Jackowskiego. Do 1945 roku pracował jako motorniczy w MPK w Poznaniu. Później po wypadku tramwajowym w którym doznał kontuzji nogi, został zatrudniony w warsztatach naprawczych MPK. Po zakończeniu wojny wyprowadził się do Sopotu i od 20 sierpnia 1945 roku pracował w Państwowej Operze i Filharmonii Bałtyckiej. Był klawecistą w wyżej wymienionej orkiestrze. Na emeryturę przeszedł 1 września 1966 roku. Zmarł w Sopocie 26 lipca 1975 roku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym przy ul. Jacka Malczewskiego w grobie rodzinnym nr 61. Na nagrobku jest napis Powstaniec Wielkopolski. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1958), Medalem 10–Lecia Polski Ludowej (1955). Posiadał też Odznakę Grunwaldzką i Odznakę Pamiątkową 68 Pułku Piechoty. Żonaty z Anielą Kotlarek (zmarła 31 grudnia 1984, pochowana we wspólnym grobie z mężem). Małżeństwo to było bezdzietne.

Dokumenty i pamiątki rodzinne; Informacje brata Eugeniusz Strzelczyka z Poznania.

Malwina Tomkowiak

Sulerzyski Józef (1888–1975), kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 8 stycznia 1888 r. w Inowrocławiu, w rodzinie Bolesława i Marty. Ukończył studia politechniczne i z zawodu był inżynierem elektrykiem. Od 2 sierpnia 1914 roku do 29 marca 1916 roku służył w stopniu szeregowego. 30 marca 1916 roku awansowany na stopień podporucznika. Do końca I wojny światowej w stopniu oficerskim walczył na froncie zachodnim, we Francji. Do domu wrócił w grudniu 1918 roku. 5 stycznia 1919 roku wstąpił do oddziałów powstańczych i jako podporucznik, później (od kwietnia 1919 roku) w stopniu porucznika służył w I Baonie Saperów Wielkopolskich. Brał udział w walkach pod Szubinem i w wysadzeniu niemieckiego pociągu pancernego. W sierpniu 1919 r. na krótko przeniesiony do Ministerstwa Spraw Wojskowych Inspektorat Inżynierii i Saperów. Następnie (od września 1919 roku do września 1920 roku) w Grupie Fortecznej Frontu Wschodniego. 9 września 1920 roku awansowany na stopień kapitana Wojska Polskiego. Do lutego 1921 roku w Ministerstwie Spraw Wojskowych Inspektorat Wojsk Taborowych. Później kolejno służył w: Szefostwie Inżynierii i Saperów Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu (do 23 lutego 1921); 7 Pułku Saperów (27 lutego–5 kwietnia 1921); ponownie Szefostwie Inżynierii i Saperów Do-

Józef
Sulerzyski

wództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu (6 kwietnia do 13 sierpnia 1921). 13 sierpnia 1921 roku bezterminowo urlopowany, a 3 listopada 1921 roku przeniesiony do rezerwy. Brał udział w walkach z Niemcami we wrześniu 1939 roku. Do niewoli został wzięty po kapitulacji Warszawy. Przebywał w Oflag II E w Neubrandenburg i Oflag II D w Gros Born. Zmarł w Poznaniu 17 kwietnia 1975 roku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie (Pole 15, kwatera D, rząd 11, grób nr 7). Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Krzyżem Walecznych 2x (1923), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1976) i Medalem Za Warszawę (1976).

Informacje i dokumenty rodziny.

Eligiusz Tomkowiak

Synoradzki Telesfor Józef (1894–1940), dr medycyny, kapitan WP, urodził się 28 lutego 1894 r. w Michalinowie w powiecie inowrocławskim jako syn nauczyciela Zenona i Heleny zd. Koszcząb. W latach 1903–1912 uczęszczał do gimnazjum w Wągrowcu, poczym studiował medycynę we Wrocławiu a następnie w Lipsku. W Lipsku był członkiem tajnej pol-

Józef Telesfor
Synoradzki

skiej organizacji o nazwie Grupa Narodowa. Studia medyczne ukończył tuż przed wybuchem I wojny światowej. Jednak dyplom lekarski uzyskał 5 listopada 1918 roku w Berlinie, który sygnowany był przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. W 1913 roku odbył 5-tygodniowe ćwiczenia wojskowe w Krakowie w Drużynach Strzeleckich. Kiedy wybuchła I wojna światowa został zaciągnięty do pułku artyleryjskiego w Poznaniu, gdzie odbył 3-miesięczne szkolenie jako kanonier. Następnie został mianowany pod-lekarzem wojskowym i przydzielony jako podporucznik do obozu jeńców rosyjskich w Legnicy na Dolnym Śląsku. W obozie pełnił służbę przez 9 miesięcy, gdzie nieźle poznał język rosyjski. Z kolei dostał przydział do 101 dywizji gen. Mackensena w Macedonii do szpitala polowego 51 B w Skopije. Po zakończeniu wojny wrócił do kraju, wszedł w skład Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Bydgoszczy mającego na celu działalność na rzecz wyzwolenia spod zaboru pruskiego. Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie został lekarzem na froncie północnym powstania, leczył rannych biorących udział w walkach o Żnin i Szubin. W wydawnictwie *Bój Szubin* z 1937 roku czytamy: *Podczas walk urządził dr Synoradzki czołowy punkt opatrunkowy w Pogórzynie w mieszkaniu gospodarza Szymona Kluczyńskiego. Gdy z powodu wielkiej ilości rannych zabrakło mu pomieszczenia, oddali do dyspozycji swe mieszkania Teodozja Kończalowa, wdowa po Macieju, oraz Antoni Budziak. Lekarzowi pomagali przy opatrywaniu rannych Zofia z Kluczyńskich Brukwicka oraz Wojciech Sas... Według relacji A. Kowalika zajmowali się*

rannymi w Gąsawie dr Bogdański i dr Telesfor Synoradzki ze Żnina, wtedy pod-lekarz. Po utworzeniu Armii Wielkopolskiej mianowany został lekarzem 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich, który później przemianowano na 70 pułk piechoty wchodzący w skład 17 dywizji piechoty. Z jednostką tą wziął udział w połowie stycznia 1919 roku w przejmowaniu terenów południowej Wielkopolski na odcinku Kępno–Wieruszów. Wraz z 70 pułkiem piechoty uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Podczas odwrotu został ranny pod Wołoczyskami. Leczony był w szpitalu wojskowym w Toruniu, gdzie poznał swą przyszłą żonę, wtedy siostrę czerwonego krzyża. Po wyleczeniu, zwolniony do rezerwy rozpoczął praktykę lekarską w Ostrowie, a następnie osiedlił się w Koźminie, gdzie 12 stycznia 1921 roku rozpoczął praktykę lekarską w Hotelu Centralnym przy ul. Klasztornej, którego właścicielem był Czesław Piotrowski. W kwietniu 1921 roku uzyskał doktorat nauk medycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W latach 1921–1938 był lekarzem i dyrektorem szpitala miejskiego w Koźminie. Jako pierwszy posiadał w mieście aparat rentgenowski. Był człowiekiem mocno angażującym się w życie społeczno-polityczne Koźmina. Został w 1921 roku przewodniczącym Komitetu Obrony Śląska na powiat koźmiński, który 17 listopada 1921 roku przekształcono w Towarzystwo Obrony Kresów Zachodnich. Od listopada 1921 roku był członkiem Rady Miejskiej Koźmina, gdzie pełnił funkcję przewodniczącego. Został także członkiem Wydziału Powiatowego przy Starostwie w Koźminie. W radzie Miejskiej zasiadał aż do 1939 roku,

pełniąc np. w 1932 roku tymczasowo urząd burmistrza. To z jego inicjatywy w 1928 roku zorganizowano w Koźminie Związek Naprawy Rzeczypospolitej, którego był prezesem. Należał do Towarzystwa Powstańców i Wojaków, a od 1936 roku przewodniczył Komitetowi Obywatelskiemu do Walki z Bezrobociem. W II połowie sierpnia 1939 roku został zmobilizowany i w stopniu kapitana WP przydzielony do zapasowego okręgowego szpitala nr 7 Armii Poznań w Podorusku koło Wołkowyska. Po zajęciu wschodnich terenów Polski przez Armię Czerwoną został internowany w obozie dla polskich oficerów w Kozielsku. Stamtąd w okresie od września 1939 r. do 30 stycznia 1940 r. przesłał do żony mieszkającej w Koźminie kilka krótkich listów. Po odkryciu przez Niemców zbiorowych mogił pomordowanych polskich oficerów w Katyniu, władze niemieckie poinformowały żonę o odnalezieniu zwłok T. Synoradzkiego w lesie katyńskim i jego identyfikacji w oparciu o znalezione przy nim dokumenty (książeczka wojskowa, wizytówka, świadectwo szczepienia, legitymacji). Telesfor Synoradzki został zamordowany przez NKWD w kwietniu 1940 r. W 1919 r. T. Synoradzki zawarł związek małżeński z Alicją Meyer. Nie mając dzieci państwo Synoradzcy w latach 20–tych XX wieku adoptowali syna Czesława (ur. 1920), który zginął 21 lutego 1942 roku w Oświęcimiu. Około 1930 roku T. Synoradzki wydał pod pseudonimem Józefa Zenicza liczące 182 strony opowiadania pod tytułem *Ks. prof. Prokosz*.

Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12. 1930 r.; Władzi-

mierz Lewandowski, *Bój Szubin, Poznań 1937 r.*; Daniel Szczepaniak, *Synoradzki Telesfor*; Józef (w:) *Szkie koźmińskie nr 7 z 1991 r. i nr 46 z 2010 r.*; Józef Zenicz, *Ks. prof. Prokosz, Opowiadania, Skład Główny Księgarnia I. Zamecznika, dawniej M. Arcta w Poznaniu, Plac Wolności 7; Orędownik Powiatu Koźmińskiego z 1921 r.*; *Gazeta Koźmińska z 1929 r.*; *Echo Koźmina nr 12 z 2010 r. i nr 3 z 2011 r.*; *Materiały udostępnione autorowi przez Michała Synoradzkiego z Mikołowa, Wojskowy Przegląd Historyczny nr 3 z 1996 r.*; *Album X-lecia Okręgu Wojskowego nr VII w Poznaniu, Poznań 1932 r.*

Michał Pietrowski

Szaroletta Jan (1898–1989), urodził się 24 października 1898 r. w Słupi Wielkiej koło Środy. Ukończył szkołę powszechną w Annopolu. Od dzieciństwa pracował w majątku ziemskim Marii Bleker-Kolzat. 8 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W bitwie pod Lipskiem 5 czerwca 1920 r., jako starszy szeregowy wraz ze swoją sekcją zdobył tabory bolszewickie bez strat własnych. Za ten czyn dowódca 61 pp złożył wniosek nr 4480 z dnia 18 grudnia 1920 roku o nadanie Krzyża Walecznych. Po zakończeniu wojny

Jan
Szaroletta

został zdemobilizowany i wrócił do Słupi Wielkiej, gdzie mieszkał aż do śmierci. Zmarł 11 kwietnia 1989 roku w Słupi Wielkiej i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Środzie Wielkopolskiej. Związek małżeński zawarł z Franciszką Nowak. Miał troje dzieci: Czesław (1926–2002), Pelagia (ur. 1929) i Feliks (1932–2008). Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918–1919, która w 2005 roku została odsłonięta w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu w Środzie Wielkopolskiej.

CAW, Akta odznaczeniowe; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Pelagia Banaszak,
Maria Mielcarzewicz

Szmyt Józef (1898–1980), urodził się 7 lutego 1898 r. w Podrzewiu (powiat Szamotuły), w rodzinie rolnika Pawła i Marianny z domu Klemka. Ukończył niemiecką szkołę powszechną i szkołę rolniczą. Od 7 stycznia 1919 roku, jako ochotnik brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, w Grupie Pniewskiej wraz z trzema braćmi: Bronisławem, Janem i Kazimierzem. Walczył pod Kamionną i Kolnem (pow. Międzychód). Jako ochotnik w szeregach 56 pp brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku.

Józef Szmyt

Do rezerwy został zwolniony 12 sierpnia 1921 roku. Po powrocie z wojny pracował w gospodarstwie rolnym rodziców w Podrzewiu. W latach 1928–1930 przebywał wraz z bratem Janem na Polesiu w okolicach miejscowości Sarny. Pracował tam w lasach państwowych jako brakarz drewna. Po powrocie z Polesia zatrudniony został w firmie budowlanej Jana Liska w Pniewach, w charakterze cieśli. W 1931 roku wydzierżawił dom w Podrzewiu przy ul. Długiej, gdzie podjął działalność kupiecką, otwierając sklep spożywczy i małą restaurację. Działalność ta prowadził do 1940 roku, po czym został przez Niemców z tego domu wyrzucony. Zamieszkał wtedy wraz z rodziną w domu swojego sąsiada Antoniego Fąki. Po pewnym czasie został przez Niemców zmuszony do robót drogowych przy modernizacji szosy na odcinku Pniewy–Poznań. W 1942 roku został wywieziony na przymusowe roboty w głąb Rzeszy Niemieckiej. Pracował w Berlinie, Osnabrück, Dortmund Herde i kilku innych miejscowościach Westfalii. Do Polski wrócił w czerwcu 1945 roku. Podejmował się różnych prac. Pod koniec 1947 roku wraz z rodziną zamieszkał w Międzychodzie rozpoczął pracę w miejscowej Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej. Na emeryturę przeszedł w 1963 roku. Od 9 czerwca 1958 roku był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Pracował w środowisku Powstańców Wielkopolskich. Zmarł 5 stycznia 1980 roku w Ostrowie Wielkopolskim i pochowany został na Cmentarzu św. Antoniego przy ul. Bema. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Krzyżem Walecznych (1921) i Wielkopolskim

Krzyżem Powstańczym. W 1931 roku zawarł związek małżeński z Władysławą Kosicką (zm. 28 września 1981). Z małżeństwa tego urodziło się dwoje dzieci: Jerzy Józef (ur. 17 listopada 1932), magister inżynier elektryk i Tadeusz Jan (ur. 28 października 1933), duchowny Kościoła Rzymskokatolickiego, infułat, proboszcz Parafii św. Antoniego w Ostrowie Wielkopolskim.

Dokumenty i pamiątki Rodzinne.

Jerzy Szmyt, ks. Tadeusz Szmyt

Sztukowski Józef (1883-1952), kapelan powstańczy. Urodził się 16 grudnia 1883 r. w Bonikowie, w ówczesnym powiecie odolanowskim, w rodzinie Jana i Marianny z d. Bakuła. Maturę zdał 12 marca 1907 r. w gimnazjum w Ostrowie Wlkp. W okresie nauki gimnazjalnej należał do tajnego gimnazjalnego Koła Towarzystwa Tomasza Zana. Po zdaniu matury odbył studia seminaryjne w Poznaniu i w Gnieźnie. Święcenia kapłańskie przyjął 22 stycznia 1911 r. Pierwszą placówką jego pracy duszpasterskiej był wikariat w Kaszczorze, następnie skierowany został do Kębłowa, a od 1 stycznia 1913 r. był wikariuszem w Wielichowie. Na początku wojny światowej został powołany jako kapelan do wojska niemieckiego. Po trzech

ks. Józef
Sztukowski

latach wrócił do parafii wielichowskiej. W okresie wybijania się na niepodległość odegrał rolę nieprzeciętną. Wraz z proboszczem ks. Ludwikiem Górskim (1876-1942, Dachau) – oboje byli członkami lokalnej Rady Ludowej – zainicjował akcję spolszczenia urzędów i szkół w Wielichowie. Następnie, na żądanie patriotycznie nastawionej ludności polskiej, przeprowadzili na posiedzeniu miejscowej Rady powiązanie organizacyjne z Radą Ludową w Śmigłu, co ułatwiało wyeliminowanie Niemców w wyborach do tych organów. Organizował powitania wracających z armii pruskiej żołnierzy Polaków, otaczając opieką poprzez Czerwony Krzyż rodziny powstańców. Wraz z ks. Górskim przyczynił się do powstawania lokalnych oddziałów powstańczych. We wspomnieniach i w literaturze podkreśla się, że mieszkańcy Wielichowa i okolicy licznie stawili się w gotowości bojowej, a jednym z powodów takiej postawy były patriotyczne w swej treści kazania księży, m. in. ks. Sztukowskiego. 29 grudnia 1918 r. drużyna wielichowska przeprowadziła akcję rozbrajania Niemców. Tym samym miasto zostało wyzwolone spod pruskiego panowania. Pierwszy alarm dla drużyny ogłoszono 3 stycznia 1919 r. w celu wsparcia obrony Rakoniewic. Do starcia nie doszło i powstańcy wrócili do Wielichowa. Ponowny alarm postawił drużynę w gotowości bojowej następnego dnia. 5 stycznia drużyna wielichowska brała udział w oswobodzeniu Wolsztyna. Następnie wróciła do Wielichowa, gdzie nastąpiła reorganizacja drużyny. Utworzono frontową kompanię wielichowską w składzie której znalazły się drużyny: wielichowska, gradowicka, ziemińska, łubnicka, zielecińska i częściowo trzcinińska. Do-

wództwo objął ppor. Kazimierz Szcześniak skierowany w tym celu przez Polską Organizację Wojskową z Poznania. Jego zastępcą został starszy sierżant Stanisław Bobkiewicz. Trzon kompanii stanowili wyszkoleni i zdrowi mężczyźni w wieku od 16 do 50 lat. Ogółem stan kompanii wielichowskiej wynosił 300 powstańców w tym 236 w kompanii frontowej i 64 w garnizonowej. Broń i zaopatrzenie zdobywano i uzupełniano poprzez walkę, rozbrajanie Niemców oraz dostawy organizowane przez dowództwo powstania. Dowódcy kompanii wielichowskiej podlegała także pod względem taktycznym kompania wilkowska w sile 95 powstańców. W późniejszym okresie stan kompanii wielichowskiej uległ powiększeniu, a Wielichowo stało się garnizone powstańczym. Powstańcy wielichowscy stawili się w dniu 8 stycznia 1919 r. w godzinach wieczornych na rynku. Dowódca kompanii przyjął meldunek, wygłosił krótkie przemówienie i złożył ślubowanie. Następnie odbyła się przysięga około 400 powstańców, którą odebrał i pobłogosławił ks. Józef Sztukowski. Przebieg uroczystości znamy z relacji K. Szcześniaka:...

W przepisowym czasie stanęło na rynku około 400 powstańców. Drużyny stały w szyku rozwiniętym, jedna za drugą razem z drużyną łączników konnych i z chorągwią na prawym skrzydle czołowej kompanii. Po raporcie dowódców, zwróciłem powstańcom uwagę na ważność chwili, na konieczność walki z odwiecznym wrogiem na konieczność posłuchu i karność jako warunków zwycięstwa. Na komendę oddziały stanęły na baczność i sprezentowały broń, po czym złożyłem ślubowanie na obnażoną szpadę oficerską, „że nie opuszczę kompanii i walczyć będę do ostatniej

kropki krwi”. Następnie zwróciłem się do księdza Sztukowskiego z prośbą o odebranie przysięgi i udzielenie błogosławieństwa. Ksiądz kapelan wzniosł ręce w górę i błogosławiąc nam znakiem krzyża zakończył odbieranie przysięgi słowami: „Za wiarę i Ojczyznę tak nam dopomóż Bóg” – Słowa te wszyscy klęcząc uroczyście powtórzyli. Po złożeniu przysięgi kompania wyruszyła do Wolsztyna i tam została zakwaterowana. Ks. Sztukowski pełnił obowiązki duchowego opiekuna najpierw drużyny, a następnie kompanii wielichowskiej. Towarzyszył powstańcom, którzy walczyli m. in. o Kopanicę, Kargowę i pod Grójcem. Z dniem 1 IV 1919 r. przeniesiony został do parafii Wytomyśl, gdzie do roku 1924 był wikariuszem przy kościele filialnym NMP Nieustającej Pomocy w Nowym Tomysłu. Jako kapelan garnizonowy w Nowym Tomysłu opieką duszpasterską otoczył jednostki wojskowe w ówczesnym Nowym Tomysłu. Była to kompania garnizonowa, dowodzona przez Dionizego Vogla oraz sztab, batalion zapasowy i szkoła podoficerska (pierwszy kurs) utworzonego 15 marca 1919 r. 7 pułku strzelców wielkopolskich (61 pp). Organizował zbiórkę darów wielkanocnych dla „nowotomyskich siódmaków”, a 11 czerwca 1919 r. wygłosił patriotyczne kazanie z okazji promocji pierwszego kursu. W tym okresie zaliczany był do księży kapelanów wojskowych „na pobocznym urzędzie”, (12 IX 1919) czyli garnizonowych, pełniących tę funkcję ze sprawowaniem obowiązków duszpasterskich w parafii. W Nowym Tomysłu brał udział w życiu narodowym. W 1921 wybrano go prezesem powiatowego oddziału Towarzystwa Obrony Kresów Zachodnich. Popierał

działalność miejscowych towarzystw polskich, był m. in. współzałożycielem i członkiem zarządu powstałego tam 1 stycznia 1922 „Sokoła”. Wraz z ks. Hipolitem Jurkiem, ówczesnym proboszczem wytomyskim, przyczynił się znacznie do polonizacji Nowego Tomysła. Od 1 kwietnia 1924 był wikariuszem i mansjonarzem, a od 1931 r. proboszczem w Poniecu. Tu z jego inicjatywy na cmentarzu postawiono grobowiec na mogiłach poległych powstańców wielkopolskich. W okresie okupacji hitlerowskiej przebywał w Generalnym Gubernatorstwie. Po wojnie wrócił do parafii ponieckiej. Z powodu słabego zdrowia zrezygnował 1 czerwca 1951 z probostwa i osiadł jako emeryt w Kębłowie. Zmarł 16 września 1952 r., spoczywa na cmentarzu w Kębłowie.

I. Basińska, Duszpasterstwo wojskowe w oddziałach powstańczych i Wojsku Wielkopolskim 1918 – 1919, w: L. Bończa – Bystrzycki, I. Basińska, Duchowieństwo polskie wobec powstania wielkopolskiego 1918-1919, Koszalin 2010, s. 129; A. Biskupski, Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (7 Pułku Strzelców Wlkp.) T. 1: Walki powstańcze na froncie zachodnim i północnym Wielkopolski. Organizacja pułku, Bydgoszcz 1925, s. 194; F. Kącki, Udział duchowieństwa katolickiego w powstaniu wielkopolskim 1918-1919, Novum 1971/1972 (numer specjalny), s. 82-83; Księża społecznicy w Wielkopolsce. Słownik biograficzny, T. III, Gniezno 2008, s. 292-293 (Hieronim Szatkowski); „Kurier Poznański” nr 251 z 1 XI 1921, s. 5 (Związek Obrony Kresów Zachodnich); nr 3 z 4 I 1922, s. 5 (Nowe gniazdo sokole na kresach); „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 1957, s. 196-197 (nekrolog); M. Polak,

Kapelani powstania wielkopolskiego i Wojska Wielkopolskiego (wybór dokumentów), w: L. Bończa-Bystrzycki, I. Basińska, *Duchowieństwo polskie...*, s. 191; K. Szcześniak, *Wielichowianie w walce o wolność*, w: „*Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego*”, z. I, Poznań 1938, s. 79-88; *Wielichowo w 90. rocznicę Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, *Grodziskie Zeszyty Historyczne* 14, Grodzisk 2009; – *Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu*, zespół: *Kuria Arcybiskupia 16145 (personalia)*; *Eugenia Świetlińska – Pięta*, Ks. Józef Sztukowski, www.keblogo.pl/; [http://www.powiatwolsztyn.pl/powstanie/\(fot.\)](http://www.powiatwolsztyn.pl/powstanie/(fot.)); [http://www.parafiakkeblogo.pl/\(fot.nagrobka\)](http://www.parafiakkeblogo.pl/(fot.nagrobka))

Bogumił Wojcieszak

Szymanowski Marceli (1872–1964), urodzony 15 maja 1872 r. w Jutrosinie w rodzinie Antoniego i Jadwigi z domu Ciesielskiej. Miał trzech braci: Wacława (1879–1962), Czesława (1885–1967), Bolesława (1894–1972) oraz siostrę Bolesławę (1876–1947). Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę zawodu rzeźnickiego u niemieckiego rzemieślnika w pobliskim Miliczu, gdzie po zakończeniu nauki rozpoczął pracę. W kolejnych latach odbył służbę wojskową w szeregach armii pruskiej. Po wybuchu I woj-

Marceli
Szymanowski

ny światowej w 1914 roku ponownie powołany do armii zaborczej i wcielony do 37 Pułku Fizylierów w Krotoszynie. Uczestniczył w walkach na froncie wschodnim, później zachodnim. Z I wojny światowej do rodzinnego Jutrosina wrócił pod koniec 1918 roku. Uczestniczył w działaniach konspiracyjnych na terenie Jutrosina, opowiadając się za kierunkiem radykalnym wobec zaborcy. Wszedł w skład jutrosińskiego oddziału Straży Ludowej, aktywnie uczestnicząc w przygotowaniach do powstania. Jako dowódca I plutonu brał udział w zajęciu Jutrosina. Dowodził oddziałem, który na czas prowadzonej akcji zabezpieczał odcinek południowo-zachodni wraz ze stacją kolejową w Jutrosinie. Po utworzeniu kompanii jutrosińskiej wchodzącej w skład batalionu jutrosińskiego 1 pułku piechoty na powiat rawicki, przejął nad nią dowództwo z rąk Jana Kasprzaka. Przez okres powstania kompania dzięki dobrej organizacji oraz wyszkoleniu z powodzeniem zabezpieczała powierzony odcinek powstańczy przed zakusami niemieckiego Grenzschutzu oraz stacjonującego w Miliczu 1 pułku ułanów. Wydzielony pluton z ochotników kompanii jutrosińskiej brał udział w walkach o Rawicz. Po sformowaniu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich 23 lutego 1919 roku dowodził przemianowaną z kompanii jutrosińskiej 9 kompanią wchodzącą w skład III batalionu. Po zakończeniu powstania uczestniczył wraz z dotychczasowym pułkiem w zabezpieczeniu granicy na odcinku rawickim oraz ostrzeszowskim do końca 1919 roku. Mimo starszego wieku pozostał w służbie wojskowej, biorąc udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Podczas walk został ranny, w wyniku czego uzyskał zwolniony ze służby

i skierowany z frontu do domu. W okresie dwudziestolecia międzywojennego prowadził warsztat rzeźnicki i sklep w Jutrosinie. Ponadto zajmował się handlem bydła i prowadził własne gospodarstwo rolne. W okresie okupacji hitlerowskiej nie był represjonowany. Sklep oraz warsztat rzeźnicki na polecenie władz okupacyjnych zostały zamknięte. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, zasiadał jako członek komisji weryfikacyjnej w okręgu jutrosińskim. Członek, później prezes jutrosińskiego ZBoWiD, a od 1960 r. otrzymał tytuł honorowego prezesa tegoż koła. Należał do Cechu Rzemieślniczego oraz Kółka Rolniczego. Mieszkał na jutrosińskim Rynku. Zmarł w wieku 92 lat, 16 marca 1964 roku w Jutrosinie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1959), Medalem Niepodległości (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Z okazji 30 rocznicy Powstania Wielkopolskiego wyróżniony dyplomem uznania za udział w akcji zbrojnej w Powstaniu. Związek małżeński zawarł 5 września 1906 r. z Eleonorą Kycler (1878–1960), z którą miał dwóch synów: Mariana (1908–1984) i Leona (1909–1978) oraz dwie córki: Irenę (1912–1997) i Gertrudę (1921–2003).

Materiały oraz informacje przekazane autorowi przez wnuczkę powstańca Lucynę Gawrońską; A. Grzelak, Marceli Szymanowski (1872–1964) (w:) Wiadomości Jutrosińskie nr 117, R. 2010, s. 7; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. II, oprac. A. Grzelak, Bytom 2010; Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej nr 23 z 24 czerwca 1919 r., s.

112; B. Polak, Dowódcy Powstania Wielkopolskiego i Wojska Polskiego 1918–1919, t. I, Dowódcy Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, Koszalin 1989, s. 151; Z. Wieliczka, Od Prosnego po Rawicze. Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego, Poznań 1931, s. 324, 325; S. Jędraś, Miasto i Gmina Jutrosin, Leszno 1999, s. 309; S. Kamiński–Rostocki, Odcinek Jutrosiński w Powstaniu Wielkopolskim, (w:) Rocznik Leszczyński, t. IV, Leszno 1984, s. 300–301, 304; Opis Powstania Wielkopolskiego, Jutrosin 30.07.1927, s. 4; Zbiory Muzeum Ziemi Jutrosińskiej.

Adam Grzelak

Szyszka Franciszek (1888–1940), urodził się 30 listopada 1888 r. w Donatowie (pow. kościański), w rodzinie właściciela ziemskiego Stanisława i Zofii ze Stachowiaków. Do szkoły ludowej, a następnie do Wyższej Szkoły dla Chłopców uczęszczał w Kościanie. W latach 1901–1905 kontynuował naukę w gimnazjum humanistycznym w Śremie, a po uzyskaniu matury podjął pracę w miejscowym banku. W latach 1908–1909 odbył jednoroczną służbę wojskową w armii niemieckiej (w 47 Pułku Piechoty), otrzymując stopień kpr., potem (1910–1912) ćwiczenia wojskowe. 2 sierpnia 1914 r. zmobilizowany został do 37 Pułku Piechoty i skierowany na front do Francji. Od 9 lutego do 20 marca 1915 r. ukończył oficerski kurs wojenny, w stopniu ppor. Do 29 kwietnia nadal pełnił służbę w 37 Pułku Piechoty, otrzymując następnie przydział do 50 Pułku Piechoty (we Francji). Ciężko ranny pod Verdun, od kwietnia do września 1919 r. przebywał w szpitalu (Freiberg), powracając następnie do pułku. 26 czerwca

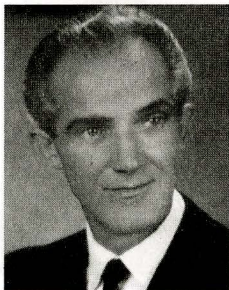
1916 r. otrzymał kolejny przydział do 404 Pułku Piechoty na froncie rosyjskim, a 11 grudnia do Komendy Wyszkozenia Wojsk Polskich (Legiony) w Warszawie, w charakterze instruktora. 11 października 1918 r. skierowany do 36 Pułku piechoty w Belgii, gdzie ponownie został ranny. Po powrocie (31 grudnia 1918) do kościana jako rekonwalescent, przystąpił w styczniu 1919 r. do formowania kompanii powstańczej, z którą (19 stycznia) udał się na front leszczyński, zajmując Radomicko, Boguszyn i Smyczynę oraz ubezpieczając w rejonie Starego Bojanowa tor kolejowy Leszno–Poznań. Następnie ścigał z Kościana posiłki i pod porządkował sobie kompanię powstańczą Bukówca. Tocząc walki, jego oddziały zajęły (24 stycznia) Murkowo, Krzycko, Gołanice, Jezierzycy i Włoszakowice; wieczorem otrzymał rozkazy por. B. Śliwińskiego o utworzeniu Grupy *Leszno*, a w jej ramach, pod rozkazami Szyszki, odcinka *Boguszyn*. Do zawarcia rozejmu (16 lutego) rozszerzył dowodzony przez siebie odcinek do Kanału Obry, zajmując Zaborowo, Brenno, Wijewo, Wieleń, Kaszczor i Mochy, podporządkowując miejscowe oddziały. 1 lutego pod jego rozkazami znajdowało się 9 kompanii powstańczych, a opanowany odcinek frontu wynosił 35 km. Od początku marca, w trakcie formowania 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty), mianowany został dowódcą baonu zapasowego, szybko awansując: 26 maja na por. (starszeństwo 1 sierpnia 1917) i 20 czerwca – na kpt. (starszeństwo od 1 kwietnia 1919), przejmując dowództwo 3 baonu, na czele którego brał udział w styczniu 1920 r. w rewindykacji Pomorza (przejęcie Bydgoszczy). 15 kwietnia awansowany został do stopnia

mjr., biorąc udział w wyprawie kijowskiej i ofensywie na Berezynę (1920). 18 lipca mianowany został dowódcą 60 Pułku Piechoty. Podczas odwrotu spod Mińska, w czasie przeprawy przez Bug został ranny (31 lipca) i ewakuowany do szpitala w Żyrardowie. Powrócił do pułku (27 października) na stanowisko dowódcy 3 baonu, obejmując (1 marca 1921) funkcję zastępcy dowódcy pułku, którym był do 1927 r. W 1921 r. ukończył kurs wyższych dowódców w Poznaniu, a w 1925 r. – kwatermistrzowski w Warszawie. 5 maja 1927 r. otrzymał przydział na stanowisko dowódcy 39 Pułku Piechoty. 1 I 1928 r. awansowany został do stopnia ppłk., a 30 listopada 1932 r. przeniesiony w stan spoczynku, zamieszkując do wybuchu wojny w Śremie. W okresie okupacji hitlerowskiej wysiedlony został do GG i zamieszkał w Częstochowie, gdzie zmarł 4 kwietnia 1940 r. Był odznaczony m. in.: Orderem *Virtuti Militari* V kl. (nr 287), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921. Związek małżeński zawarł z Cecylią z Muslewskich, z którego urodziła się córka (ur. 1923).

CAW, KKiMN, t. 124 i VM, t. 23–1722; TU NRL Poznań 1919; Akta USC w Śremie i Częstochowie; B. Polak, Udział Ziemi Kościańskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Kościan 1970; tenże, Front Południowo-Zachodni. Grupa „Leszno” Powstania Wielkopolskiego 1919 r., Kościan 1971; Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 359–360.

Piotr Bauer

Talarowski Leonard (1902–1980), linotypista, harcerz–powstaniec wielkopolski. Urodzony w Poznaniu 2 października 1902 r. w rodzinie Ludwika i Marty Marianny z Kowalskich. W czasie zaboru pruskiego, z przyczyn obiektywnych (śmierć ojca) nauki w zawodzie aptekarza nie ukończył. Wyuczył się zawodu zecera–składacza ręcznego. W tym samym czasie wstąpił do V–tej Drużyny Harcerskiej im. Ks. Józefa Poniatowskiego. Przyjął pseudonim *Leon*. Kolejno drużynowymi jego byli kolejno: dh Antoni Jahnas, dh Powalisz i dh Antoni Nowakowski, który podzielił drużynę na dwa zastępy. Przed wybuchem powstania Leonard Talarowski brał udział w konspiracyjnych zebraniach w lokalach przy ul. Półwiejskiej i Wielkich Garbarach oraz w ćwiczenia wojskowych na Malcie i w Wierzenicy. 27 grudnia 1918 r. pod dowództwem dh. Węclawskiego brał udział w walce o Fort Grollmanna. Podczas powstania uczestniczył w różnych akcjach w Poznaniu i okolicy. Później pełnił służbę wojskową w kompanii łączności na Cytadeli w Poznaniu i w Pleszewie. Po zwolnieniu do rezerwy pracował jako zecer w drukarni wojskowej DOK nr VII w Poznaniu. W 1938 roku został udekorowany w Izbie Rzemieślniczej w Poznaniu Odznaką Pamiątkową V–tej Drużyny Harcerskiej im. Ks. J. Poniatowskiego. W sierpniu 1939 roku został powołany do służby wojskowej

Leonard
Talarowski

i brał udział w Bitwie nad Bzurą. Pod Sochaczewem wzięty do niewoli niemieckiej, przebywał w obozie jenieckim w Swarzędzu. Po zwolnieniu z niewoli wrócił do domu w Poznaniu. Na przełomie 1939 i 1940 r. został aresztowany przez Gestapo w mieszkaniu przy ulicy Chwaliszewo, w obecności żony i syna Adama. Był więziony w Pałacu Arcybiskupim na Ostrowie Tumskim, w Domu Żołnierza i w więzieniu przy ulicy Młyńskiej. Później zwolniony z powodu braku kompletu dokumentacji. Po zakończeniu II wojny światowej pracował w wyuczonym zawodzie, a z ostatniego miejsca pracy w Drukarni Uniwersyteckiej przy ul. Fredry odszedł na emeryturę. W 1975 roku awansowany został na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł 28 maja 1980 roku w Poznaniu i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Miłostowie przy ulicy Gnieźnieńskiej. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty z Zofią Śmierchalską (30 kwietnia 1906–4 kwietnia 1987), miał dwóch synów: Adama Leonarda (ur. 4 grudnia 1925), pułkownika Wojska Polskiego, doktora nauk farmaceutycznych i Mirosława Kazimierza (12 grudnia 1942–30 sierpnia 2001), technika poligrafii.

Kubiak Cz., Historia V–tego Hufca Harcerzy im. Ks. Józefa Poniatowskiego do roku 1912 do 1947; Naganowski T., Hufiec Związku Harcerstwa Polskiego Poznań–Stare Miasto „Piast” im. Powstańców Wielkopolskich 1918–1919. Prace historyczne I/2003; Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Adam Leonard Talarowski

Trzeciak Aleksander (1886–1921), urodzony 4 grudnia 1886 r. w Gostyniu, syn kupca Andrzeja Trzeciaka i Mariany z Rosickich. Po ukończeniu szkoły powszechnej i kursów handlowych wyjechał na Warmię, gdzie w Radzyminie Chełmińskim prowadził restaurację. Wyjeżdżał w interesach do Niemiec. Jako księgowy był dysponentem firmy J. Barański w składzie mebli w Wanne (Westfalia). Zdał egzaminy na tłumacza. Posadzony o szpiegostwo na rzecz Rosji był więziony w Gelsenkirchen i w Münster, zwolniony z braku dowodów. W listopadzie 1914 r. powołany do armii pruskiej, wcielony został do pułku piechoty i wysłany na front. W maju 1915 ranny w głowę, a w lipcu tegoż roku postrzelony w obie nogi. Po opuszczeniu lazaretu przebywał w Warszawie, aż do listopada 1918 roku. Należał do Niemieckiej Rady Żołnierskiej, był także członkiem Polskiego Biura wojaskowego przy pl. Wareckim w Warszawie. Wraz z rotmistrzem Okołowiczem pośredniczył w dostawie instruktorów *Sokoła*, kierując tym samym przyjazdem ochotników do obrony Lwowa. Z ramienia wychodźstwa stale współpracowali z nim: Jan Kierczyński, Wawrzyn Ryba i Edmund Bigoński. Biuro zlikwidowano w grudniu 1918. Działalność kontynuował w Poznaniu pracując w sztabie wojskowym Hotelu *Royal* przy Św. Marcinie. Współorganizator Biura Reemigracyjnego, udzielił wszelkiej pomocy również rodakom ze wschodu. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej (28 lutego 1919–12 lutego 1920). Po oddelegowaniu z wojska kierownik Wydziału Śledczego Policji Państwowej w Grudziądzu. Ciągłe szykanowany przez Niemców i ciężko ranny na wojnie zmarł przedwcześnie 31 lipca 1921 r. w Grudziądzu. Pocho-

wany został na cmentarzu Farnym. W 1938 r., pośmiertnie odznaczony Krzyżem Niepodległości. Od 1909 roku żonaty z Martą z Szymańskich (zm. 1960). Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Leonardę (ur. 1906); Konrada Edmunda (1911–1971) farmaceutę, misjonarza w Chinach, redaktora *Tygodnika Polskiego* w Melbourne, działacza polonijnego w Brooklynie; Aleksandrę (1912–1977)–absolwentkę Wydziałów: Matematyczno-Przyrodniczego i Filozoficznego Uniwersytetu Poznańskiego, więźniarkę Oświęcimia i Oranienburga, znakomitą pedagog współzałożycielkę i dyrektorkę Państwowego Technikum Ceramicznego w Słupsku oraz Marię Wandę (1914–1991), urzędniczkę.

CAW, Odrzuc. z dn. 30 V 1933; famvin.org/Wiki-pl/, Biogramy polskich misjonarzy pracujących w Chinach w latach 1929 1949; dostęp z dn. 8 XI 2010; Gazeta Grudziądzka, R. 1921, Nr 146 (z dn. 1 VIII, nekrolog); Kurier Poznański, R. 1921, Nr 145 (z dn. 1 VIII, nekrolog); Moje Miasto, R. 2001, Nr 1 (Wspomnienie o Aleksandrze Trzeciaku); Pawłowska–Gauza K., Franciszek Ratajczak. Biografia powstańca, Poznań 2008, s. 40; Piotrowski M., Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939, Lublin 2000, s. 85, 86, 87;

Katarzyna Pawłowska–Gauza

Twardy Józef (1893–1953) powstaniec kompanii łabiszyńskiej, prezes Towarzystwa Powstańców i Wojaków we Władysławowie. Urodził się 25 września 1893 r. w berlińskiej dzielnicy Charlottenburg w rodzinie Andrzeja i Julianny z Tadeuszewskich. Podczas pobierania nauki w szkole w okolicy

Wrześni gdzie zamieszkiwali jego rodzice po powrocie z Niemiec, uczestniczył w strajku szkolnym w obronie języka polskiego, za co był kilkakrotnie karany. Po zakończeniu szkoły wyjechał do pracy w Essen gdzie przebywali jego dwaj starsi bracia. W 1913 roku został powołany do armii pruskiej w Dortmundzie. W 1914 roku po wybuchu I wojny światowej wysłany został na front pod Belgię. W listopadzie 1918 roku po kapitulacji Niemiec został zdemobilizowany i powrócił do rodzinnego domu w Pszczółczynie w dawnym powiecie szubińskim, gdzie w 1917 roku przeprowadzili się jego rodzice. W dniu 2 stycznia 1919 roku wstąpił w szeregi powstańczej kompanii łabiszyńskiej i walczył na froncie północnym powstania wzdłuż Noteci i kanału noteckiego oraz linii demarkacyjnej m. in. w okolicach Brzozy. Następnie odbył służbę w regularnej armii wielkopolskiej, z której został przeniesiony do rezerwy w dniu 31 stycznia 1921 roku. W dniu 15 lutego 1921 roku został słuzantem na służbie w Dębionku w dawnym powiecie szubińskim. W okresie dwudziestolecia międzywojennego J. Twardy był wiceprezesem Kółka Rolniczego oraz radnym gromadzkim we Władysławowie. W dniu 26 lutego 1928 roku był jednym z organizatorów Towarzystwa Powstańców i Wojaków we Władysławowie. Na zebraniu założycielskim został wybrany prezesem tego Towarzystwa

Józef
Twardy

i funkcję tę pełnił do wybuchu II wojny światowej. Z jego inicjatywy w roku 1929 Towarzystwo ufundowało sztandar swojej organizacji, którego poświęcenie i wręczenie odbyło się w niedzielę 1 września 1929 roku. „*Dziennik Bydgoski*”, tak opisywał tę uroczystość: (...) *Na godzinę 11 przed południem całe Towarzystwo wraz z gośćmi przyjechało umajonymi wozami drabiniastymi do Rynarzewa. po zbiórce u p. Banacha udano się pochodem do kościoła parafialnego, gdzie ks. proboszcz Buławski po stosownym przemówieniu dokonał poświęcenia sztandaru. Po nabożeństwie wrócono do Władysławowa przed lokal p. Klucza. Tutaj odbyła się uroczysta ceremonia wręczenia sztandaru...pan ppor. Rokicki dokonał wręczenia sztandaru, który odebrał p. prezes Wałkowski i z kolei wręczył do prezesa miejscowemu p. J. Twardemu, ten zaś komendantowi miejscowemu p. L. Kiełpińskiemu...dalej przemawiali delegaci bratnich Towarzystw i tak: p. Szweder z Łabiszyna, p. Piątek z Barcina, p. burmistrz Tomaszewski z Rynarzewa, p. Dybczyński z Szubina i wreszcie p. Skrzypczak imieniem chóru kościelnego oraz p. Staniszevska imieniem Towarzystwa Młodych Polek...(...). Sztandar przechowywany był w latach 1929–1939 w kościele parafialnym w Rynarzewie. Członkowie Towarzystwa Powstańców i Wojaków z Władysławowa używali go podczas uroczystości patriotycznych i kościelnych. Przed wybuchem II wojny światowej sztandar wykrał przed Niemcami z kościoła Józef Liebner, który ukrył go pod strzechą w swojej stodole. Niestety źle zabezpieczony sztandar przetrwał okupację niemiecką, ale uległ znacznemu zawilgoceniu i zbutwiał. Z obawy przez represjami ze strony*

szubińskiego UB, które wypytywało się o ocalony sztandar Towarzystwa, został on spalony w piecu kaflowym przez panów Liebnera i Twardego, który przed wojną był prezesem władysławowskich powstańców. Po wybuchu II wojny światowej Józef Twardy wraz z żoną i dziećmi uciekł z obawy przed samosądami miejscowych Niemców do Kobylnic pod Kruszwicą. Tutaj dogoniły ich oddziały niemieckie wkraczające na Kujawy. J. Twardy namówił wówczas braci Aleksandra i Konrada Poczekajów z Władysławowa aby rowerami uciekali w stronę Kutna i tam przeczekali samosądy jakie odbywały się na rodzinach powstańców z okolic Władysławowa i Annowa. Co kilka dni miejscowe gestapo przyjeżdżało i dopypywało się we Władysławowie o rodzinę Józefa Twardego, który ukrywał się wówczas w różnych miejscach. W grudniu 1939 roku Józefa Twardego aresztowało gestapo w Rynarzewie i przetransportowało go do obozu w Szubinie, gdzie po trzech dniach wysiedlono również jego żonę Agnieszkę z dziećmi. Następnie rodzinę rozdzielono i wywieziono do Szczeglina do obozu przejściowego. Tam umieszczono rodzinę Twardych w byłej świniańni gdzie mieszkali wśród szczurów i w 30 stopniowym mrozie do marca 1940 r. kiedy to zostali wywiezieni do GG w okolice Wolborza. W 1942 roku r. rodzina na Twardych została wywieziona na przymusowe roboty do Niemiec w okolice Drahthammer. J. Twardy wraz ze swoimi dziećmi pracował przymusowo przy wyrębie lasów do lutego 1945 r., kiedy na tereny Niemiec wkroczyły wojska radzieckie. Po pięciu tygodniach tułaczki rodzina Twardych wróciła do rodzinnego domu we Władysławowie. Józef Twar-

dy wrócił do pracy na służach w Dębinku. W 1951 r. po awansowaniu na stanowisko nadzorcy J. Twardy wraz z rodziną przeprowadził się na służę do Białośliwia nad Notecią. Zmarł 30 lipca 1953 r. w Białośliwiu. Pochowany na cmentarzu Nowofarnym przy ulicy Artyleryjskiej w Bydgoszczy Odznaczony był m. in.: Brązowym Krzyżem Zasług (1938), Brązowym Medalem Za długoletnią służbę (1938), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921, Krzyżem Zasługi Towarzystwa Powstańców i Wojaków. W dniu 25 maja 1919 r. poślubił w Rynarzewie Agnieszkę Kucharek (28 grudnia 1896–12 marca 1983) z Pszczółczyna w powiecie szubińskim. Mieli dzieci: Jadwigę (ur. 4 sierpnia 1923), Joannę (ur. 16 listopada 1924), Zofię (ur. 11 maja 1926), Irenę (ur. 27 października 1927), Edmunda (ur. 7 lipca 1929).

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Inspekcja Dróg Wodnych w Bydgoszczy. Personalia służantów i dozorców jazów, t. 1, 1927–1939, sygn. 165/210; Archiwum Parafii Katolickiej pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Rynarzewie, „Liber Copulatorum 1908–1951, sygn. 3/1919; Archiwum rodzinne Edmunda Twardego z Bydgoszczy (syna J. Twardego) listy Edmunda Twardego do autora tekstu; „Dziennik Bydgoski”, nr 207, z 08.09.1929; „Orędownik Urzędowy Powiatu Szubińskiego”, nr 22 z 17. 03. 1928; „Orędownik Powiatu Szubińskiego”, nr 85 z 27.10.1934; S. Kłodziński, Powiat szubiński. Opis dla władz, urzędów, instytucji, organizacji i osób prywatnych, Szubin 1935;

Piotr S. Adamczewski

Vollmüller Walenty (1900–1977) ochotnik kompani samokłeskiej, szeregowy 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 58 pp). Urodził się 5 lutego 1900 r. w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie restauratora Bonifacego i Anny z Szudrowiczów. W latach 1906–1914 uczęszczał do szkoły podstawowej w Murowańcu w powiecie bydgoskim. Po zakończeniu edukacji pracował w gospodarstwie swoich rodziców, a następnie do 1918 roku jako pracownik w młynie. W 1918 roku powołany został do odbycia przymusowej służby wojskowej w pruskiej armii, z której zdezerterował w listopadzie 1918 roku i powrócił do rodzinnego domu we wsi Głębozek w dawnym powiecie szubińskim. 16 stycznia 1919 roku wstąpił do ochotniczego oddziału powstańczego złożonego z mieszkańców wsi Samokłeski, później nazwany kompanią samokłeską. W oddziale tym swoją służbę pełniła siostra Walentego Helena Dębiec i bracia Karol, Marian i Leon. Brali oni udział w zdobywaniu broni i pożywienia dla powstańców, która pozyskiwali poprzez napady na konwoje kolejowe i taborzy samochodów, które przejeżdżały w okolicy Noteci na północnym froncie powstania. Zdobyta broń przechowywano w stodole rodzinny Vollmüller w Głęboczku, a następnie dostarczano ją walczącym w powstaniu. Walczył z bronią w ręku pod Szubinem oraz na całym odcinku frontu północnego od Rynarzewa po Nakło nad Notecią pod dowództwem Pawła Kalaczyńskiego. Następnie służył w stopniu szeregowca w 4 pułku strzelców wielkopolskich (późniejszy 58 pułk piechoty), z którego został zwolniony w dniu 25 listopada 1921 roku. Zweryfikowany jako uczestnik powsta-

nia wielkopolskiego przez dowódcę 8 pułku piechoty w dniu 12 marca 1926 roku pod numerem 2535/26. w 1924 roku rozpoczął pracę zawodową jako robotnik kolejowy na stacji PKP w Brzozie pod Bydgoszczą, w której pracował do wybuchu II wojny światowej we wrześniu 1939 roku. Podczas wojny nie zmienił swojej narodowości pomimo niemiecko brzmiącego nazwiska. Po zakończeniu wojny w 1945 roku ponownie pracował na stacji PKP w Brzozie jako nastawniczy. W 1960 roku przeszedł na emeryturę. Od 12 września 1957 roku był członkiem ZBoWiD-u. Walenty Vollmüller zmarł 5 października 1977 roku w Brzozie gdzie został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony został m., in.: Krzyżem Walecznych (1920), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974). W 1922 roku poślubił (zm. 6 czerwca 1945), mieli dzieci: Szczepana (ur. 16 grudnia 1923), Władysławę (ur. 21 października 1925), Bernarda (ur. 3 sierpnia 1927), Alojzego (ur. 1 maja 1933). Po śmierci pierwszej żony w dniu 1 stycznia 1946 roku w Łabiszynie poślubił Helenę Wilińską (17 sierpnia 1914–30 października 1979), wychowali dzieci: Janinę, Bożenę, Zygmunta, Zenona.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, USC Rynarzewo, księga Urodzeń, sygn. 100/14; Archiwum Związku Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych, obecnie CAW w Warszawie, Tezka osobowa Walentego Vollmüllera (życiorys, deklaracja wstąpienia do ZboWiDu, wnioski na odznaczenia, akty urodzenia i ślubu) sygn. 2553; informacje od wnuczki Małgorzaty Głyżew-

skiej z Brzozy (korespondencja z autorem tekstu 17.01.2011).

Piotr S. Adamczewski

Wachoński Józef (1895–1956), urodził się 2 marca 1895 r. w Śliwnie, pow. grodziski, w rodzinie stangreta Marcina i Katarzyny z domu Chudzickiej. Ukończył 4. oddziałową szkołę powszechną w miejscu urodzenia. Od 1 maja 1915 r. do 14 stycznia 1919 r. służył w armii niemieckiej w oddziale ckm w stopniu starszego szeregowca. Został odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Po powrocie z frontu, 20 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do Kompanii Bukowskiej, dowodzonej przez Franciszka Szulca. Następnie służył w 7 kompanii II batalionu Grupy Zachodniej. 5 września 1919 r. z 2 pułkiem strzelców wielkopolskich wyjechał na front litewsko-białoruski. W styczniu 1920 r. pułk został przemianowany na 56 pułk piechoty. 15 lipca 1920 r. walczył pod Słonimem, 21 lipca pod Białowieżą, następnie w walkach odwrotowych. Udział w wojnie bolszewickiej zakończył 18 listopada 1920 r., awansowany do stopnia kaprała. Po powrocie z frontu pracował w majątku ziemskim w Śliwnie, należącym do niemieckich właścicieli. Brał udział w strajku robotników rolnych. Ponieważ z tego powodu czuł się zagrożony wyjechał do pracy w kopalni

Józef Wachoński

na Śląsku. Ze względu na zły stan zdrowia przerwał tę pracę. 7 czerwca 1924 r. zawarł związek małżeński z Franciszką Izydorską i zamieszkał w Urbanowie pod Opalenicą. W latach 1924–1943 pracował w cukrowni w Opalenicy. Nie podpisał niemieckiej listy narodowościowej za co został zwolniony z pracy w fabryce. Do końca wojny był zatrudniony w Grodzisku Wilkp. W latach 1945–1950 ponownie pracował w cukrowni, ale za odmowę przyjęcia legitymacji PZPR został zwolniony. Pracował odtąd w lesie, a w 1953 r. przeszedł na rentę inwalidzką. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918–1919 Koło w Opalenicy, następnie do ZBOWiD-u Koło w Opalenicy. Zmarł 21 maja 1956 r., został pochowany na cmentarzu w Urbanowie. Miał 4 dzieci: Zygmunta (ur. 1925), Józefę (ur. 1927), Barbarę (ur. 1928), Bronisławę (ur. 1934).

Archiwum Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło w Opalenicy. Informacje i dokumenty wnuka Karola Wachońskiego.

Zygmunt Duda

Wagner Franciszek (1879–1954), urodził się 3 grudnia 1879 r. w SiekóWKu (daw. pow. babimojski) w rodzinie rolnika Józefa i Marianny z Dominia-

Franciszek
Wegner

ków. Miał trzy siostry. Ukończył 4-klasową szkołę powszechną. Pracował jako chałupnik. W czasie I wojny światowej walczył w armii niemieckiej na froncie zachodnim. Przed świętami Bożego Narodzenia 1918 r. wrócił do rodzinnego Siekówka. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 4 stycznia 1919 r. zgłosił się jako ochotnik do drużyny wilkowskiej, z którą dołączył do kompanii wielichowskiej, organizowanej przez starszego sierżanta Stanisława Bobkiewicza. Uczestniczył w akcjach zbrojnych na odcinku wolsztyńskim frontu zachodniego powstania o wyzwolenie Wolsztyna, Kopanicy, Kargowej, Nowego Kramaska i Chobienic. Po zakończeniu walk powstańczych prowadził działalność chałupniczą oraz gospodarował na 8-morgowym (2-ha) gospodarstwie rolnym, które otrzymał z parcelacji majątku ziemskiego w Siekówku. W 1927 r. został członkiem Banku Ludowego w Przemęcie. Zmarł 27 stycznia 1954 r. Spoczywa na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa, zawartego w 1904 r. z Eufrozyną Sobierajską, miał pięcioro dzieci: Jana (1906–1955), Władysława (1908–1984), Mariannę (1909–1957), Jadwigę (ur. 1912) oraz Annę (ur. 1916). Natomiast z drugiego małżeństwa z Agnieszką Leśnik, zawartego w 1925 r., nie miał własnych dzieci.

Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999, s. 293; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 8144, Archiwum Banku Spółdzielczego Wschowa O/Przemęt, Księga Rejestru Członków Banku Ludowego w Przemęcie, nr reje-

stru 1343, s. 27; Informacje wnuczki Genowefy Błażejczak z Siekówka.

Antoni Fornalski

Walkowiak Stefan (1897–1983), urodził się 3 września 1897 r. w Castrop (Westfalia), jako syn górnika Antoniego i Julianny z domu Sander. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się kupiectwa. W zawodzie pracował przed służbą wojskową i po raz drugi w latach 1945–1948. Podczas pobytu w Niemczech należał do *Sokoła*. W czasie I wojny światowej walczył na froncie francuskim. Awansował do stopnia plutonowego. Ranny przy końcu wojny, skierowany został do lazaretu w Inowrocławiu, skąd zbiegł do powstania. W Poznaniu powierzono mu współorganizację tajnych struktur powstańczych. Podlegał Wawrzynowi Rybie. Skoszarowany w Forcie Pritwitz w Poznaniu wyczekiwał dalszych rozkazów. Przydzielony do I kompanii Stanisława Grodzkiego. Wymaszerował 27 grudnia 1918 r. w celu ochrony Paderewskiego i misji alianckiej. Chwilowo zastępował chorego dowódcę. Kierował zdobyciem Wzgórza Przemysława, a następnie koszary na Wildzie (Rolna). Stamtąd zbierano siły do wyzwolenia dalszych dzielnic miasta. Po wyzwoleniu Poznania przebywał na froncie północnym (walki o Szubin, Nakło) i zachodnim (walki pod Zbąszyniem). Kontynuował walkę na froncie bolszewickim i w Powstaniu Górnos Śląskim. Służył w 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Wysłany na kurs podoficerski do Bydgoszczy, uzyskał stopień sierżanta. Z tym miastem związał swe dalsze losy. Przeniesiony w 1938 do Nakła spędził tam resztę życia z przerwą na czas wojny

i okupacji. W kampanii wrześniowej żołnierz Armii Pomorze. Po zakończeniu działań wojennych robotnik fabryczny w Bydgoszczy. W końcu wojny zatrzymany przez wojska sowieckie przewieziony do Moskwy. Zwolniony z braku dowodów powrócił do Nakła w czerwcu 1945. Po wojnie usiłował prowadzić działalność gospodarczą. Wraz z żoną założyli sklep spożywczy. Jednak uciążliwe kontrole spowodowane *nacjonalizacją handlu i usług* zmusiły ich do likwidacji firmy. Podjął pracę księgowego w Zakładach Mięsnych w Nakle, gdzie pracował do chwili przejścia na emeryturę w 1962 r. Zmarł 29 kwietnia 1983 r. w Nakle. Pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957). Od 1927 r. żonaty z Marią Skorupińską, miał córkę Janinę i Zuzannę Antoninę (ur. 1928 w Bydgoszczy), zamężną Szyłło.

CAW, ap 2681; Karwat J., Od idei do czynu, Poznań 2002, s. 534; Pawłowska-Gauza K., Franciszek Ratajczak. Biografia powstańca; Poznań 2008, s. 49; Informacje córki, Janiny Szyłło.

Katarzyna Pawłowska-Gauza

Walkowiak Walenty (1900–1940), urodził się 4 lutego 1900 r. w Reńsku (b. pow. śmigieński) w rodzinie chłopskiej Jana i Heleny z Napierałów. Szkołę elementarną ukończył w Reńsku, a następnie terminował u murarza Dutkowiaka. Po wybuchu I wojny światowej, chcąc uniknąć wcielenia do armii niemieckiej, do grudnia 1918 r. pracował na kolei jako robotnik telefonista. Do Powstania Wielkopolskiego przystąpił ochotniczo. Brał udział w oswo-

bodzeniu Wolsztyna. Od 6 stycznia 1919 r. był w Kompanii Śmigieńskiej, z którą walczył m. in. pod Osieczną. 28 stycznia wstąpił do formującego się 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 60 Pułku Piechoty), w którym odbywał służbę jako telefonista (m. in. w Osiecznej, Chodzieży, Margoninie, Janowcu Wlkp.). Początkowo został przydzielony do 7 kompanii, a od 15 maja jako st. szer. był w kompanii gospodarczej baonu zapasowego 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej w szeregach 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 61 Pułku Piechoty). 14 sierpnia 1920 r. został odkomenderowany na II Wojskowy Kurs Gospodarczy przy Intendenturze Okręgu Generalnego w Poznaniu. 5 listopada uzyskał cenzus naukowy Kuratorium Okręgu Szkolnego w Poznaniu w zakresie wykształcenia średniego. 15 grudnia awansowany na kaprala, został skierowany na I Wojskowy Kurs Oficerów Gospodarczych przy wspomnianej intendenturze. 16 marca 1921 r. jako pchor. przeniesiono go do Gniezna, do kompanii gospodarczej 17 Pułku Artylerii Polowej (późniejszy 17 Pułk Artylerii Lekkiej) na stanowisko II oficera kasowego. 16 maja 1922 r. został przydzielony do kompanii gospodarczej 68 Pułku Piechoty we Wrześni, gdzie pełnił obowiązki oficera gospodarczego pułku. 31 lipca był odkomenderowany do Grudziądza na 5-miesięczny kurs oficerów piechoty (w CSPP nr 2). 5 sierpnia mianowano go ppor. ze starszeństwem 1 czerwca 1922 r., 30 grudnia został przeniesiony do Okręgowego Zakładu Gospodarczego nr 9 w Brześciu n/Bugiem, gdzie przez dwa tygodnie pełnił funkcje instruktora kadry. 14 stycznia 1923 r. przydzielony został

do 79 Pułku Piechoty w Baranowiczach na oficera gospodarczego pułku., a 5 maja został oficerem gospodarczym 9 dyonu taborowego. 8 października 1924 r. powrócił do OZG nr 9 na stanowisko instruktora kadry ośrodka, a od 1 stycznia 1925 r. został powołany na kierownika biura rachunkowego Referatu Zaopatrzenia Żywnościowego. Awansował do stopnia por. ze starszeństwem 1 czerwca 1924 roku. 3 czerwca 1929 roku przeniesiony został do Filii WLL Int. i Tab. w Brześciu n/Bugiem, gdzie pełnił obowiązki kierownika referatu, a w 1937 r. do Warszawy, na stanowisko referenta w Departamencie Intendentury Ministerstwa Spraw Wojskowych. Na początku 1939 r. awansował do stopnia kpt. Pod koniec sierpnia, w związku przygotowaniami do wojny odkomenderowano go do Lwowa, gdzie pracował w ośrodku wypieku i tam brał udział w kampanii wrześniowej. Po kapitulacji dostał się do niewoli sowieckiej, znalazł się w obozie jeńckim w Starobielsku. Zamordowany w kwietniu–maju w Charkowie. Figuruje na liście wysyłkowej NKWD ze Starobielska na pozycji 551. Odznaczony Medalem Niepodległości i medalami pamiątkowymi. Związek małżeński zawarł z Zofią z Górnych, którą miał dwoje dzieci: Teresę Marię (ur. 1930) oraz Jacka (ur. 1934).

Rocznik Oficerski 1924, s. 1186, 1222, RO1928, s. 780, 810; RO1932, s. 378, 478; Dziennik Personalny nr 25 z 1922, nr 76 z 1924, nr 25 z 1925 (dodatek), nr 8 z 1928, nr 7 z 1929 (dodatek), Charków. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. Warszawa 2003, s. 581; W. Omieczynski, biogram [w:] Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918–1919.

Pod red. A. Czubińskiego i B. Polaka, Poznań 2002, s. 385–386.; informacje oraz pisemne dokumenty znajdujące się w posiadaniu córki Teresy Glińskiej z Warszawy.

Witold Omieczynski

Weihś Franciszek (1897–1961), urodził się 8 września 1897 r. w Wijewie (pow. leszczyński) jako syn Szczepana i Tekli z Wojtkowskich. Po zmianie miejsca zamieszkania ukończył 4-klasową szkołę powszechną w Radomierzu. 6 stycznia 1919 r. wstąpił w swojej miejscowości jako ochotnik do oddziału powstańczego, dowodzonego przez szer. Stanisława Apolinarskiego. 7 lutego uczestniczył w wyprawie zbrojnej na Kaszczor. Dwa dni później skierowano go do Rakoniewic na kurs dla podoficerów. Po jego ukończeniu został wcielony do 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 Pułk Piechoty), z którym brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zwolniony ze służby wojskowej 31 sierpnia 1921 r. wrócił do żony i dzieci w Zaborowie. Zatrudnił się jako oborowy w miejscowym majątku ziemskim pp. Grześnińskich i pracował tam do 1928 r. W wyniku częściowej parcelacji majątku Zaborowo otrzymał 10 ha ziemi ornej w byłym Przedmieściu i wybudował dom mieszkalny wraz z budynkiem inwentarskim. Zmarł 23 marca 1961 r.

Franciszek
Weihś

Spoczywa w Przemęcie na cmentarzu przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Żonaty od 25 lutego 1919 r. z Marią Szymańską miał dziesięcioro dzieci, z których siedmioro zmarło wkrótce po urodzeniu. Przeżyli tylko: Franciszek (1921–1973), Pelagia (ur. 1927) oraz Franciszka (ur. 1937, po mężu Thiel).

Łukomski G., Polak B., Powstanie Wielkopolskie 1918–1919, Koszalin–Warszawa 1995, s. 37; Książeczka wojskowa, PKU Kościan, Główna Księga Ewidencji 32/2; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1959 i 1972; Głos Wolsztyński nr 2/1959 r., s. 5; –Wykaz odznaczonych weteranów Powstania Wielkopolskiego; Dokumenty i pamiątki rodziny Franciszki i Kazimierza Thielów z Przemętu.

Antoni Fornalski

Wiatr Stanisław (1895–1960), urodził się 14 października 1895 r. w Poznaniu. Syn Józefa i Marianny z domu Flaum. Ukończył szkołę powszechną, później wyuczył się zawodu elektrotechnika. Całe dorosłe życie przepracował jako mistrz elektryk w Zakładzie Energetycznym Poznań Miasto przy ulicy Marcelińskiej. Przed 1918 rokiem należał do Towarzystwa Gimnastycz-

Stanisław
Wiatr

nego Sokół oraz 7 Drużyny Harcerskiej im. Stefana Czarnieckiego na Jeżycach. 27 grudnia 1918 roku ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego w Poznaniu i z bronią w ręku uczestniczył w araku na komendę policji od strony ulicy Teatralnej. Później brał udział w zajmowaniu koszar przy ulicy Bukowskiej i Kraszewskiego (u boku Bronisława Kalińskiego). Z 5 na 6 stycznia 1919 roku walczył o lotnisko w Ławicy, pod dowództwem Maksymiliana Ciesielskiego. Po odzyskaniu niepodległości był zweryfikowanym powstańcem wielkopolskim i należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. Od 22 września 1959 roku był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 10 kwietnia 1960 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Był odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1959) i Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę. Żonaty z Maria Śmigielką (1 stycznia 1897–8 września 1980). Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: Mieczysław (ur. 30 listopada 1920), Helena (28 lutego 1922–?) i Włodzimierz (30 marca 1928–18 sierpnia 1994).

Centralne Archiwum Wojskowe, Zaświadczenie o udziale w Powstaniu Wielkopolskim; Arkusz ewidencyjny członka ZBoWiD w Poznaniu; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Mieczysław Wiatr

Wilczek Stanisław (1896–1976), urodził się 8 listopada 1896 r. w Będlewie, gm. Stęszew, w rodzinie Wawrzyńca i Marianny. Członek Straży Ludowej w Poznaniu, a następnie uczestnik Powstania Wielkopolskiego i woj-

Stanisław
Wilczek

Franciszka
Wilczkowiak

ny polsko–bolszewickiej. Od 1923 r. mieszkał w Mirosławkach. Zmarł 1 lutego 1976 roku w szpitalu w Poznaniu i spoczywa na cmentarzu parafialnym w Tomicach. Zawarł związek małżeński z Agnieszką Woroch, z którą miał dzieci: Antoniego; Stanisławę (ur. 1925), zamężną Jankowska i Józefa (ur. 1928).

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory Muzeum Regionalnego w Sęszewie; Czerwiński B., Wilczek Stanisław (1896–1976), (w:) Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. III, Poznań 2007, s. 246.

Bogdan Czerwiński

Wilczkowiak Franciszka z domu Dembska (1880–1963), urodzona 4 października 1880 r. w Bielewie (pow. kościański) jako córka Stanisława Dembskiego i Agnieszki z Mańkowskich. Po ślubie wyjechała do Westfalii. Młodzi małżonkowie zamieszkali w Wanne, gdzie mąż znalazł pracę, najpierw w kopalni, a potem w przemyśle. Zaangażowali się w życie społeczne wychodźstwa. Należeli do Koła Parafialnego i Zjednoczenia Za-

wodowego Polskiego, kierowanego przez jej wujka–Franciszka Mańkowskiego. Oboje Wilczkowiakowie działali w Zjednoczeniu. Franciszka organizowała koła kobiece zostając później delegatką Towarzystw Wyborczych do Berlina. Przy końcu I wojny światowej delegatka wychodźstwa westfalsko–nadreńskiego na Sejm Dzielnicy w Poznaniu w dniach 3–5 grudnia 1918 roku. Energiczna i elokwentna została posłanką Narodowej Partii Robotniczej. Była to pierwsza pani poseł zarówno spoza środowiska ziemiańskiego–inteligentnego, jak i socjalistycznego. Jako posłanka reprezentowała umiarkowany nurt reform społecznych. Opowiadała się za bezwzględną normalizacją stosunków polsko–niemieckich (obrona rodaków w Gdańsku), popierała plebiscyt na Górnym Śląsku i Warmii. Jej zdecydowana postawa w powyższych kwestiach nie przysparzała zwolenników, toteż po 1924 złożyła mandat. W drugiej połowie lat dwudziestych zamieszkała w Poznaniu. W 1928 roku ponownie kandydowała do Sejmu z ramienia NPR w okręgu nr 35, mandatu jednak nie uzyskała. Wiele czasu spędzała w swym ulubionym ogrodzie wzorowo zadbanym. W Poznaniu pracowała na etacie urzędniczym. W latach 30-tych radna miasta Poznania. Rzeczniczka budowy osiedla w podpoznańskim Antoninku (powsta-

łego w 1936). Zmarła 8 marca 1963 r. w Poznaniu. Pochowana na cmentarzu komunalnym na Miłostowie. Od 1902 roku wyszła za mąż za Michała Wilczkowiaka, miała syna Jana (1908–1963). Dwoje starszych dzieci zmarło w niemowlęctwie.

CAW, odrzucone z 1933; APP, Akta Meldunkowe miasta Poznania z lat 1871–1931, sygn. 15275; Dziennik Sejmu Dzielnicowego, Poznań 1918; Demel Cz., Polskie wychodźstwo z Nadrenii–Westfalii na Sejmie Dzielnicowym w Poznaniu, (w:) Przegląd Zachodni R. 1974, Nr 1, s. 190; Jerszyński A., NPR i Z. Z. P. w Piaskach i okolicy, (w:) Nowa Gazeta Gostyńska, R. 2008, Nr 1; Pawłowska–Gauza K., Franciszek Ratajczak. Biografia powstańca, Poznań 2008, s. 33; Piotrowski M., Reemigracja Polaków z Niemiec 1918–1939, Lublin 2000, s. 95; Brzoza Cz., Stepan K., Wilczkowiakowa Franciszka, (w:) Kto był kim w drugiej RP, red. Majchrowski J. M., Warszawa 1994, s. 469; Informacja wnuczki Elżbiety Wilczkowiak.

Katarzyna Pawłowska–Gauza

Wlekliński Franciszek (1891–1992), urodził się 20 listopada 1891 r. w Samarzewie koło Wrześni, w rodzinie rolników Andrzeja i Józefy z domu Owczarzak. Ukończył 4 klasy nie-

Franciszek
Wlekliński

mieckiej szkoły powszechnej. Pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. 15 października 1912 roku powołany do służby w armii pruskiej, służył w garnizonie Neurupin koło Berlina. Po wybuchu I wojny światowej został wysłany na front zachodni gdzie walczył na terenie Belgii i w natarciu na Paryż. Później przez kilka miesięcy walczył w Serbii, następnie na froncie wschodnim i powtórnie na froncie zachodnim. Ranny w bitwie pod Verdun. 24 grudnia 1918 roku wrócił do domu w pełnym umundurowaniu i uzbrojeniu. W kilka dni później ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego z Trzemeszna pod dowództwem Władysława Wleklińskiego. Brał udział w walkach o Żnin, Szubin, Rynarzewo i nad Notecią. Później walczył na Ukrainie w walkach o Lwów. Uczestnik wojny polsko-radzieckiej 1920 roku i walk o Kijów, nad Niemnem, o Suwałki, Sejny i Grodno. Z wojska zwolniony w 1921 roku. W 1922 roku objął 30 hektarowe gospodarstwo rolne w Orzechowie. Działa społecznie w Kółkach Rolniczych, Straży Pożarnej, Związku Wałowym i Radzie Banku Spółdzielczego. 9 grudnia 1939 roku został wraz z rodziną wysiedlony ze swojego gospodarstwa i wysłany do Generalnej Guberni. Początkowo do Koniecpola, a następnie do Janowa Lubelskiego. Razem z rodziną pracował przy odgruzowaniu miasta i w jednej z niemieckich firm. Współpracował z miejscowymi partyzantami. Jego córka Joanna była członkiem oddziału partyzanckiego. Do Orzechowa wrócił z całą rodziną 25 marca 1945 roku. Jego gospodarstwo było całkowicie zniszczone. Wytrwałą pracą dźwignął z ruiny swoją własność. Przez ponad 20 lat był sołtysiem Orzechowa. Był

członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany w 1991 roku na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 21 lutego 1992 roku (żył ponad 100 lat) w Orzechowie i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Na nagrobku jest napis informujący, że jest tam pochowany Powstaniec Wielkopolski. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem 40-lecia Polski Ludowej, Krzyżem Za Udział w Wojnie 1918–1921, Złotym Medalem Za Zasługi dla Pożarnictwa. W 1922 roku ożenił się z Anna Gmerek (20 lipca 1896–26 września 1972) z Orzechowa. Z małżeństwa tego urodziło się pięcioro dzieci: Joanna (ur. 1 stycznia 1925), zamężna Nowak; Czesław (ur. 18 lipca 1926); Helena (ur. 2 kwietnia 1929), zamężna Dutkowska; Tadeusz (ur. 19 października 1930); Stanisław (ur. 6 maja 1935).

Na podstawie informacji córki Joanny Nowak, zięcia Józefa Nowaka oraz dokumentów ze zbiorów rodziny do druku przygotował

Eligiusz Tomkowiak

Wojciechowski Jan (1884–1974), urodził się 22 grudnia 1894 r. w Jurkowie (powiat kościański), w rodzinie rolników Marcina i Franciszki z domu Karczewska. Ukończył szkołę powszechną w rodzinnej miejscowości, później pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. Wcielony do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Do domu przy-

jechał w grudniu 1918 r. na przepustkę i już nie wrócił do jednostki. Korzystając z dezorganizacji w wojsku niemieckim i ogólnego bałaganu zerwał pruskie epolety zastępując je białą czerwoną rozetą. Dołączył do powstańców walczących w okolicy. Jego szlak powstańczy związany był ze stronami rodzinnymi. W trakcie walki został postrzelony w lewą rękę. Po zakończeniu powstania wielkopolskiego zamieszkał w Poznaniu. Podjął pracę tramwajarza, w której doczekał się emerytury. W 1920 r. ożenił się z Antoniną Karczewską. Wspólnie wychowali piątkę dzieci: Czesława, Janinę, Feliksa, Helenę i Leokadię. Od 1933 roku należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych, później do Związku Powstańców Wielkopolskich. Od 1957 roku udzielał się w Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Angażował się w działalność społeczną, wielokrotnie ubierał mundur powstańczy i reprezentował powstańców na uroczystościach państwowych i pogrzebach współtowarzyszy w pocie sztandarowym. Odznaczony został przez Radę Państwa Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Jego syn, Czesław, kontynuujący tradycje tramwajarskie, przekazał je do Izby Tradycji Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego na ulicy Gajowej w Poznaniu, w celu ekspozycji.

Jan
Wojciechowski

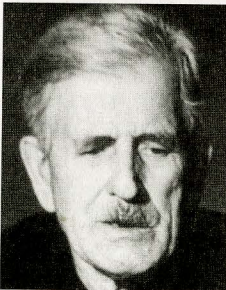

Zmarł 5 października 1974 r. i pochowany został w Poznaniu, na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie: pole 6, kw. 5, rząd 8, grób nr 227.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Jarosław Rura

Wojciechowski Stefan ps. Smolarz (1896–1979), urodził się 25 maja 1896 r. w Górze pow. Jarocin. Syn Franciszka i Marii z domu Musielak. Uczęszczał Szkoły Powszechnej w Pogorzeli. Uczestnik strajku szkolnego w latach 1904–1905. Ukończył Szkołę Zawodową w Koźminie (1912–1915), uzyskując zawód dekarza. Podczas I wojny światowej, w październiku 1915 roku został powołany do armii pruskiej. Pełnił służbę w 202 pułku piechoty. W maju 1916 roku został skierowany na front zachodni, gdzie brał udział w walkach pod Verdun, później na front wschodni, gdzie 30 czerwca 1917 r. przeszedł na stronę rosyjską. W grudniu 1917 r. wstąpił do tworzącego się III Korpusu Wojsk Polskich w Winnicy na Ukrainie. Po rozbrojeniu przez Austriaków pracował w kancelarii cukrowni kordylewskiej na Ukrainie. Brał udział w powstaniu Petlurowskim na Ukrainie, gdzie jako tłumacz i parlamentarzysta uczestniczył w rozbrajaniu oddziałów niemieckich. Na wieść o wydarze-

Stefan
Wojciechowski

niach w Wielkopolsce powrócił do rodzinnej Góry i wstąpił jako ochotnik w szeregi tworzącej się w Pogorzeli II kompanii koźmińskiej, wchodzącej w skład batalionu koźmińskiego. W końcu stycznia i na początku lutego 1919 r. brał udział w walkach na terenie powiatu rawickiego. Wraz z kompanią został przydzielony do batalionu jutrosińskiego w celu wzmocnienia odcinka powstańczego Szkaradowo–Białąka. W kwietniu 1919 r. wpadł wraz z swoją kompanią we wsi Olszówka koło Sów w zasadzkę zastawioną przez Niemców. W wyniku zdarzenia dowódca kompani sierż. Wojciech Kucharczyk poległ, zaś on od wybuchu granatu ręcznego został lekko ranny w nogę. Od grudnia 1919 roku przebywał na froncie białorusko–litewskim w składzie 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Zdemobilizowany 10 lipca 1921 roku w stopniu sierżanta. Po zwolnieniu z wojska zamieszkał w Jutrosinie, gdzie założył firmę dekarską istniejącą do 1952 roku. W późniejszych latach pracował jako rolnik oraz inkasent podatkowy. W 1962 roku przeszedł na rentę. Był przewodniczącym komisji weryfikacyjnej Związku Powstańców Wielkopolskich na szczeblu gminnym oraz sekretarzem koła. Czynn timer uczestniczył w życiu związku, zbierając środki finansowe na realizowane przedsięwzięcia, a na jednym z zebrań nadzwyczajnych 16 kwietnia 1939 r. dotyczącym obronności Jutrosina przeznaczył na Fundusz Obrony Narodowej swą ślubną obrączkę mówiąc: „*Jest to co prawda droga mi pamiątka po mej żonie, ale ona mi to wybaczy. Co mam to dać*”. Po utworzeniu w 1930 roku Ochotniczej Straży Pożarnej w Jutrosinie wybrano go zastępcą naczelnika.

W czasie okupacji hitlerowskiej przechowywał sztandar i „złotą księgę” Związku Powstańców Wielkopolskich z Jutrosina. Był oparciem dla miejscowej ludności, wspierając oraz podtrzymując ich na duchu. Brał czynny udział w życiu społecznym, w 1945 roku uczestniczył w organizowaniu władzy miejskiej i gminnej w Jutrosinie. Był pierwszym powojennym burmistrzem w Jutrosinie oraz komendantem Milicji Obywatelskiej. Działał jako radny Miejskiej Rady Narodowej w Jutrosinie, Powiatowej Rady Narodowej w Rawiczu oraz Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska. Wieloletni przewodniczący koła Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Jutrosinie. Protokołem Komisji Weryfikacyjnej Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich zweryfikowany jako Powstaniec Wielkopolski 1919/18. Zmarł 23 lipca 1979 roku, spoczywa na cmentarzu w Jutrosinie. Odznaczony Medalem Niepodległości oraz Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921. Związek małżeński zawarł z Zofią Jerzycką (1986–1935), z którą miał pięcioro dzieci: Stefana (1920–1980), Janinę (1922–1942), Edmunda (1924–?), Mariana (1926–2005), Walerię (1930–2006). Po śmierci pierwszej żony samotnie wychowywał dzieci. W 1945 r. zawarł związek małżeński z Zofią Kliś (1918–1965) z którą miał siedmioro dzieci: Eugenię (ur. 1946), Irenę (ur. 1947), Alinę (ur. 1948), Henryka (ur. 1950), Zofię (ur. 1952), Czesława (ur. 1953) oraz Teresę (ur. 1954).

Informacji przekazanych przez córkę Eugenię Cierniewską; APL, ZBoWiD, Teczka personalna Stefana Wojciechowskiego Sygn. 6511; Głos Po-

wstańca Wielkopolskiego, Nr 18 z dnia 30.04.1939 r., s. 5; Dzieje Powstania Wielkopolskiego w Jutrosinie, b. d. i m. w., s. 4; S. Jędraś, Miasto i Gmina Jutrosin, Leszno 1999, s. 225–256; G. Łukomski, Wojciechowski Stefan (1896), (w:) A Czubiński, B. Polak, Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich 1918–1919, Poznań 2002, s. 65; Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Jutrosińskiej. Materiały Źródłowe t. IV, oprac. A. Grzelak, Bytom 2011; R. Krzyżosiak, Początki Straży Pożarnej w Jutrosinie i jej działalność do roku 1939, (w:) Wiadomości Jutrosińskie, Nr 119, R 2011 s. 10–11.

Adam Grzelak

Wojtkowski Józef (1900–1977), urodził się 23 marca 1900 r. w Radomierzu (daw. pow. babimojski) jako syn rolnika Ignacego i Marii z Kędziórów. W okresie od stycznia do listopada 1918 r. służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do miejscowej drużyny powstańczej, organizowanej przez Stanisława Apolinarskiego. Następnie, 7 lutego tegoż roku, pod dowództwem ppor. Stanisława Michalskiego brał udział w zajęciu Kaszczoru. Po zakończeniu walk powstańczych na froncie południowo – zachodnim (Grupa „Leszno”) wrócił do rodziny. Po krótkim pobycie w rodzinnej miej-

Józef
Wojtkowski

sowości wyjechał na Śląsk w poszukiwaniu pracy. W 1928 r. powrócił w rodzinne strony z nowo poślubioną małżonką. Za zgromadzone oszczędności z pracy górniczej zakupił w Przedmieściu parcelę, na której wybudował dom mieszkalny, a potem dokupił 9 ha ziemi. W ostatnich dniach sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do 55 pp w Lesznie. Uczestniczył w kampanii wrześniowej, m. in. pod Kutnem i w obronie Warszawy. Posiadał stopień plutonowego. 28 września 1939 r. został wzięty do niewoli niemieckiej, z której zwolniono go w końcu października tego roku. Po przybyciu do Przedmieścia został w 1940 r. wysiedlony w Lubelskie do wsi Łęczna Wola (pow. łukowski). Po powrocie z wygnania nadal zajmował się rolnictwem. Był bardzo aktywnym działaczem społecznym. W 1946 r. został wybrany na prezesa utworzonego w Przemęcie Związku Samopomocy Chłopskiej. Następnie, 29 grudnia 1956 r. został prezesem reaktywowanego przez ówczesne władze państwowe miejscowego Kółka Rolniczego. Ponadto w latach 1957–1960 był prezesem Koła ZSL-u w Przemęcie. Od 1964 r. należał do ZBoWiD-u. Zmarł 10 stycznia 1977 r. Spoczywa na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1965) i Odznaką Grunwaldzką (1947). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem WP. Ze związku małżeńskiego z Bazylią Opalską miał dzieci: Henryka (1924–1965), Stanisławę (ur. 1928, po mężu Tarapatę), Marię (ur. 1931, po mężu Piątyszek), Bazylię (ur. 1933, po mężu Czajkę), Józefa (1936–2002).

Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 6171; Akta Zarządu Powiatowego w Wolsztynie z lat 1965–1975; Informacje i pamiątki rodzinne córki Marii Piątyszek z Przemętu.

Antoni Fornalski

Woroch Jan (1897–?), urodził się 16 maja 1897 r. w Piekarach, syn Tomasza i Antoniny ze Spartych. Brat Michała. Jego nazwisko widnieje w spisie powstańców biorących udział w styczniu 1919 r., co wskazuje na to, że należał do żołnierzy Kompanii Dopiewskiej. Przed II wojną światową pracował jako pomoc gastronomiczna w Poznaniu. W 1937 r. pisał prośbę o odznaczenie do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie. Wniosek został odrzucony. Dalszych informacji brak.

Kopa A., Udział powiatu Poznań–Zachód w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919. Spis powstańców biorących udział w styczniu 1919 r., poz. 552, str. 22, Poznań 1928.

Grażyna Sielicka

Woroch Stefan. Służył w niemieckim wojsku. 28 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo do Kompanii Bukowskiej. Prawdopodobnie brat Michała i Jana. Walczył na froncie pod Zbąszyniem.

Stefan
Woroch

W okresie międzywojennym prawdopodobnie na emigracji zarobkowej w Calais we Francji.

Kopa A., Udział powiatu Poznań-Zachód w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919. Spis powstańców biorących udział w styczniu 1919 r., poz. 554, str. 22, Poznań 1928; Z. Kościański, E. Tomkowiak, Bukowianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Poznań-Buk 2008, s. 133; Album Pamiątkowy Powstańców i Niepodległościowców Ziemi Zachodnich RP 1918/1919, Nr 1, str. 31, Poznań 1937 r.

Grażyna Sielicka

Wróblewski Kazimierz (1858–1934), lekarz medycyny, działacz społeczny. Urodził się w Bogdanowie (ówczesny pow. wągrowiecki) w rodzinie właściciela folwarku Nikodema. Od 1867 roku uczęszczał do gimnazjum w Wągrowcu, świadectwo dojrzałości otrzymał w 1879 roku w Rogoźnie. Medycynę studiował w Greifswaldzie (Gryfia), doktorat uzyskał w 1885 roku. W następnym roku podjął pracę jako lekarz w Buku k. Poznania. Podjął się tam też pracy społecznej; zreorganizował istniejące już Towarzystwo Przemysłowców „Harmonia” i założył TG „Sokół”. W skład Rady Miejskiej Buku wszedł w 1890 roku, a trzy lata później został

członkiem Magistratu. Funkcję tę sprawował aż do 1919 roku. Od 1902 roku był kierownikiem Banku Ludowego w Buku. Za szczególne zasługi dla rozwoju miasta nadano mu tytuł Honorowego Obywatela Buku. Stał na czele tamtejszej Rady Ludowej, a w styczniu 1919 roku, w wieku 60 lat poszedł na front powstańczy i natychmiast energicznie przystąpił do organizowania szpitali wojskowych. Po zakończeniu powstania pracował w szpitalu w Poznaniu, później prowadził prywatną praktykę. W 50-tą rocznicę pracy zawodowej, w 1934 roku otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu Poznańskiego. Zmarł 11 sierpnia 1934 roku w Poznaniu, pochowany został w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Buku. W 1985 r. ul. Nowomiejską w Buku przemianowano na ul. Dr. Wróblewskiego, a w Zbiorczej Szkole Podstawowej powstała Izba Pamięci, poświęcona lekarzowi patriocie. Był żonaty z Henryka z Pfitznerów, z którą miał dzieci: Zofię (ur. 1889), Jana Tadeusza (ur. 1898) i Annę zam. Marszałek (ur. 1909).

Wróblewski K., Ze wspomnień lekarza, Poznań 1923; Kowalczyk A., Buk. Zarys dziejów miasta, Poznań 1989, s. 93; Tomkowiak E., Wróblewski Kazimierz (1858–1934), (w:) Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich 1918/1919, red. Czubiński A., Polak B., Poznań 2002, s. 410–411; tenże, Kazimierz Wróblewski (1858–1934), (w:) Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. III, Poznań 2007, s. 250–251; Kościański Z., Tomkowiak E., Bukowianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919, Buk-Po-

Kazimierz
Wróblewski

znań 2008; *Informacje córki Anny Marszałek (maszynopis)*.

Eligiusz Tomkowiak

Wyrwa Szczepan (1897–1983), urodził się 26 grudnia 1897 r. w Piłce (powiat Czarnków) w rodzinie Piotra i Marii z domu Rychlik. Do szkoły uczęszczał w rodzinnej miejscowości. Brał czynny udział w strajku szkolnym. Szkołę powszechną ukończył w 1912 r. 2 maja 1916 r. został powołany do służby w armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim, we Francji. Po 11 listopada 1918 r. wrócił do rodzinnej miejscowości. 22 listopada 1918 r. wstąpił do Straży Ludowej, którą tworzyli mieszkańcy trzech sąsiednich miejscowości: Miąły, Pęckowo i Piłka. W grudniu 1918 r. wstąpił do oddziału powstańczego we Wronkach. Walczył w okolicach Międzychodu, Kolna i Wronek. Od 2 lutego 1919 r. do 15 stycznia 1920 r. służył w 3 kompanii 56 pułku piechoty. W okresie od 16 stycznia do 20 września 1920 r. odbywał służbę w 59 pułku piechoty. 21 września 1920 r. przeniesiony do 58 pułku piechoty. Brał udział w walkach z bolszewikami, został ranny w rękę. Do rezerwy przeniesiony został 22 lipca 1921 r. W sierpniu 1921 r. wstąpił do służby w Straży Granicznej. Do 1 września 1939 roku służbę odbywał w Kopanicy (obecnie wojewódz-

Szczepan
Wyrwa

two wielkopolskie). We wrześniu 1939 r. ciężko ranny w wyniku nalotów niemieckich, leczony początkowo w szpitalu wojennym w Łowiczu, później przeniesiony do szpitala w Poznaniu. Po wyleczeniu ran osadzony w Cytadeli w Poznaniu, następnie wysłany do pracy przymusowej w Powodowie (pow. Wolsztyn), a stamtąd do fabryki samolotów w Krzesinach pod Poznaniem. Po zakończeniu II wojny światowej podjął pracę na PKP jako księgowy. Na emeryturę przeszedł w 1956 r. 26 kwietnia 1972 r. mianowany podporucznikiem WP. Był działaczem ZBoWiD-u oraz Związku Inwalidów Wojskowych. Zmarł 13 kwietnia 1983 r. w Sulechowie i pochowany został na miejscowym cmentarzu komunalnym. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi (2x), Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 roku, Odznaką Za Zasługi w Rozwoju Województwa Zielonogórskiego, Brązową Odznaką Honorową Zasłużonego Działacza Związku Inwalidów Wojskowych. Żonaty z Anną Wilczyńską (zmarła 24 lipca 1980). Z małżeństwa tego urodziło się dwoje dzieci, syn Cyryl (zm. 1938) i córka Eugenia (13 września 1929–23 czerwca 2003).

Ministerstwo Obrony Narodowej akta personalne; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Marek Jęchorek

Wytrykus Franciszek (1900–1974), urodził się 25 marca 1900 r. w Orzeszkowie gmina Kwilcz (powiat Międzychód), w rodzinie Stefana

Szczepana i Antoniny z domy Sawala. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej. W marcu 1918 roku został powołany do armii pruskiej, służył w jednostce wojskowej stacjonującej w zachodnich Niemczech. Był członkiem rady żołnierskiej. W listopadzie 1918 roku zdezerterował z armii niemieckiej i wrócił w rodzinne strony do Orzeszkowa. Wstąpił do oddziału powstańczego w powiecie międzychodzkiem. 18 lutego 1919 roku w rejonie Kolno–Kamionna, wraz z grupą powstańców dostał się do niewoli niemieckiej. Więziony początkowo w obozie jeńckim w Krośnie, później przetransportowany został do obozu w Żaganii. Z niewoli zwolniony 14 maja 1919 r. Po powrocie do rodzinnej miejscowości, zgłosił się do pracy w majątku hrabiego Kwileckiego. Następnie został powołany do służby w Wojsku Polskim i brał udział w wojnie polsko–bolszewickiej. Po zdemobilizowaniu w 1921 r., nadal pracował w majątku hrabiego Kwileckiego. Był organizatorem i uczestnikiem działań przeciwko właścicielowi majątku, za co został wyrzucony z pracy. Zamierzał wyemigrować do Brazylii, jednak wyjazdowi temu sprzeciwiła się jego żona Jadwiga. Po licznych zabiegach znalazł pracę jako pracownik fizyczny na stacji kolejowej w Kwilczu, ale po interwencji hrabiego Kwileckiego został zwolniony ze swojego

Franciszek
Wytrykus

stanowiska. Został bezrobotnym. Był działaczem Narodowej Partii Robotniczej (NPR) i Sokoła. W 1927 r. wraz z rodziną zamieszkał w mieszkaniu udostępnionym przez rolnika Klikowiaka w Miłostowie gmina Kwilcz. Mieszkał tam bez przerwy do 1956 r. Do sierpnia 1939 roku utrzymywał się z pracy dorywczej, sezonowej i z zasiłków otrzymywanych z gminy. Latem 1938 r. pracował przez kilka miesięcy przy budowie osiedli i parcelacji części gruntów barona von Reiche w Rozbitku. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany, brał udział w bitwie nad Bzurą (przeżył bombardowanie Kutna) i obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy, wzięty do niewoli niemieckiej, w listopadzie 1939 zwolniony, wrócił do domu w Miłostowie. Natychmiast po powrocie w rodzinne strony aresztowany przez Niemców i więziony jako zakładnik. Po zwolnieniu skierowany do pracy, jako robotnik drogowy. Pod koniec wojny zmuszony został do robót przy budowie okopów i rowów przeciwczołgowych. Po zakończeniu wojny, zajął opuszczone gospodarstwo rolne w Miłostowie i prowadził je do 1956 roku. W tym okresie był sołtysiem wsi Miłostowo, radnym gminy Kwilcz, należał do władz gminnych PZPR. Pod koniec 1956 roku zdał gospodarstwo rolne i podjął pracę jako palacz w kotłowni. W 1957 roku zweryfikowany jako uczestnik Powstania Wielkopolskiego, a w 1972 roku awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 18 października 1974 r., i pochowany został na cmentarzu w Gorzowie. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Od 1924 roku żo-

naty z Jadwigą Kasprowiak (zmarła 27 maja 1973 i pochowana została na cmentarzu w Zielonej Górze). Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Bolesław (ur. 2 października 1924); Bogdan (21 listopada 1926–21 lipca 1989); Teresa (ur. 19 września 1928) i Teofil (ur. 27 listopada 1934).

Archiwum Zarządu Wojewódzkiego ZBoWiD-u w Zielonej Górze i Komisja Środowiskowa Powstańców Wielkopolskich przy ZBoWiD w Gorzowie Wielkopolskim, Dokumenty personalne; Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Bolesław Wytrykus

Zieliński Stanisław (1896–1969), urodził się 10 września 1896 r. w Rogoźnie Wielkopolskim, w rodzinie budowniczego Jana i Józefy z domu Waškowiak. Ukończył szkołę powszechną, później uczęszczał gimnazjum i zdał maturę. Powołany do armii pruskiej, brał udział w I wojnie światowej. Ochotniczo przystąpił do powstania wielkopolskiego i od 27 do 30 grudnia 1918 roku brał udział w walkach na terenie Poznania. Od 1 stycznia do 6 marca 1919 roku walczył na froncie północnym w kompanii Rogozińskiej. Oddział wyzwalał Ryczywół i Sokołowo. W dniach 7 i 8 stycznia walczyli pod Chodzieżą. W potyczce pod Budzynielem zdobyli niemiecki sa-

Stanisław
Zieliński

mochód pancerny. Po zakończeniu działań powstańczych zabezpieczał linię demarkacyjną, w składzie 4 i 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejsze 58 i 61 pp), walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Po demobilizacji, do 1939 r. i po 1945 r. pracował w Dyrekcji Polskich Kolei Państwowych w Poznaniu. Był kierownikiem Wydziału Finansów aż do przejścia na emeryturę. W okresie II wojny światowej przebywał w Lublinie. Zmarł 18 marca 1969 r. w Poznaniu i pochowany został na Cmentarzu Górczyńskim. Był odznaczony Medalem Niepodległości. 30 października 1954 roku zawarł związek małżeński z Bogumiłą Pukacką (21 lutego 1911–10 września 1997). Małżeństwo to było bezdzietne.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Irena Łęska

Ziętkiewicz Ignacy (1890–1969), urodził się 29 grudnia 1890 r. w Pogorzeli. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim. Po drugiej wojnie światowej zamieszkał w Legnicy. Należał do Koła Powstańców Wielkopolskich przy Oddziale Miejskim ZBoWiD w Legnicy. W 1969 r. odznaczony pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 14 lutego 1969 r. w Legnicy. Jest pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Legnicy.

Ignacy
Ziętkiewicz

Wspomnienia Powstańców Wielkopolskich zamieszkałych w Legnicy w 1966 r. (k. 31 i 1 mapa), Biblioteka PAN w Kórniku. Sygn. B. K. 12159. Dokumenty USC w Legnicy; Kowalak Czesław, Ziętkiewicz Ignacy (1890–1969), (w:) Powstańcy Wielkopolscy

... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. VII, Poznań 2010, s. 227.

Czesław Kowalak

ANEKS

Spis biogramów zamieszczonych w: „**Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919**”, tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008; tom V, Poznań 2008; tom VI, Poznań 2009 i tom VII, Poznań 2010.

A.

- Adam Stanisław (1901–?), T. VII, s. 9
Adamczak Ignacy (1878–1967), T. III, s. 9
Adamczak Ignacy (1897–1985), T. I, s. 12
Adamczak Jan (1899–?), T. VII, s. 9
Adamczak Maciej (1883–1966), T. II, s. 8
Adamczewski Hubert (1898–1965), T. V, s. 9
Adamczewski Tadeusz (1902–1979), T. I, s. 12
Adamczewski Tomasz Jan (1884–1939), T. II, s. 8
Adamczewski Walenty (1877–1967), T. V, s. 10
Adamczewski Wincenty (1869–1939), T. VI, s. 9
Adamkiewicz Sylwester (1900–1986), T. IV, s. 9
Adamski Stanisław Marcin (1895–1975), T. VI, s. 9
Adamski Stefan (1899–1975), T. IV, s. 9
Adamski Wojciech (ur. 1877, data śmierci nieznana), T. I, s. 13
Agaciak Jakub (1893–?), T. VII, s. 10
Ajtner Edmund (1902–1984), T. V, s. 11
Ajtner Marian (1899–1983), T. V, s. 12
Alejski Bronisław (1900–1942), T. I, s. 13
Alejski Franciszek (1902–1992), T. I, s. 14
Aleksander Franciszek (1893–1975), T. III, s. 9; T. V, s. 12
Alkiewicz Jan Feliks (1896–1979), T. IV, s. 10
Alwin Franciszek (1879–1961), T. IV, s. 11
Ambroży Leon (1898–1992), T. V, s. 15
Anasiewicz Hieronim (1894–1971), T. IV, s. 13
Anders Władysław (1892–1970), T. III, s. 11
Andrzejewski Michał (1896–?), T. VII, s. 10
Andrzejewski Stanisław (1900–1982), T. VI, s. 11
Andrzejewski Stanisław (1902–1941), T. II, s. 9
Andrzejewski Stefan Marian (1899–1996), T. III, s. 21
Angierska Zofia, z domu Bogacka (1896–1987), T. II, s. 10
Antczak Nepomucen Jan (1893–1968), T. IV, s. 13
Antkowiak Teofil (1895–1947), T. VI, s. 12
Antoniewicz Adam (1888–1944), T. II, s. 10
Apolinarski Albin (1898–1992), T. VI, s. 13
Apolinarski Franciszek (1900–?), T. VII, s. 10
Arudianow Jan (1889–1983), T. I, s. 14
Augustyniak Franciszek (1881–1975), T. II, s. 12; T. VI, s. 14
Augustyniak Stanisław (1895–1929), T. VI, s. 14
Augustyniak Szczepan (1896–1975), T. VI, s. 15
Augustyniak Wojciech (1882–?), T. VII, s. 11
- ### B.
- Bacik Kazimierz (1903–1977), T. I, s. 15
Baczewska Pelagia Marianna (1887–1970), T. V, s. 15
Badke Jan (1896–po 1976), T. VII, s. 11
Bagrowski Franciszek (1901–1984), T. V, s. 16
Bajon Józef (1900–1977), T. IV, s. 14
Bajoński Jarosław (1887–1950), T. I, s. 15
Balcerek Walenty (1899–1966), T. IV, s. 15
Balcerkiewicz Stanisław (1901–1991), T. I, s. 16

- Balcerzak Józef Franciszek (1898–1919), T. III, s. 22
- Balcerzak Stanisław (1874–1933), T. III, s. 23
- Balski Marian (1899–1919), T. V, s. 17
- Bałka Kazimierz (1885–1963), T. VI, s. 16
- Banach Stanisław (1898–1987), T. VII, s. 12
- Banachowicz Wojciech (1900–1979), T. III, s. 25
- Banasiak Antoni (1895–1954), T. V, s. 19
- Banasiak Jan (ur. 1897–1972), T. I, s. 17; T. V, s. 19
- Banaszak Jan (1899–1986), T. IV, s. 15
- Banaszak Józef (1897–1920), T. II, s. 12
- Baraniecki Kazimierz (1900–1940), T. IV, s. 16
- Baraniecki Ludwik (1897–1920), T. IV, s. 17
- Baranowski Edmund (1886–1939), T. I, s. 17
- Barczak Jan (1890–1961), T. VI, s. 17
- Barełkowski Stanisław (1893–1964), T. VI, s. 18
- Barłóg Władysław (1897–1985), T. I, s. 18
- Bartkowiak Antoni (1897–1922), T. I, s. 19
- Bartkowiak Antoni (1900–1985), T. III, s. 25
- Bartkowiak Franciszek (1894–1958), T. II, s. 13
- Bartkowiak Franciszek (1900–1989), T. V, s. 20
- Bartkowiak Franciszek (1901–1989), T. III, s. 26
- Bartkowiak Jan (1882–po 1969), T. VII, s. 13
- Bartkowiak Józef (1895–1942), T. II, s. 13
- Bartkowiak Władysław (1900–1920), T. I, s. 20
- Bartkowski Edmund (1894–1939), T. III, s. 27
- Bartkowski Marcin (1900–1955), T. VI, s. 19
- Bartol Józef (1889–1939), T. VII, s. 13
- Basiński Franciszek (1858–1942), T. II, s. 14
- Baszkiewicz Franciszek (1887–1980), T. VI, s. 20
- Baum Antoni (1892–1982), T. VII, s. 16
- Baum Jan (1896–?), T. VII, s. 17
- Bauza Andrzej (1896–1948), T. I, s. 20
- Bazyli Franciszek (1892–1972), T. VII, s. 18
- Bączkowski Edward (1886–1944), T. VI, s. 21
- Bąk Jan (1894–1983), T. VI, s. 22
- Bąk Tomasz (1897–1973), T. II, s. 16
- Bąkowski Stanisław (1894–?), T. VII, s. 18
- Bąkowski Wawrzyn (1889–1981), T. II, s. 17
- Bednarski Franciszek (1894–1965), T. II, s. 17
- Beisert Jan Chrzyciel (1866–1923), T. II, s. 18
- Belzerowski Piotr (1895–1980), T. III, s. 28
- Bensch Jan (1880–1962), T. VII, s. 19
- Benkel Maksymilian (1884–1940), T. I, s. 21
- Berger Marcin (1896–1966), T. III, s. 31
- Berski Stefan (1901–?), T. V, s. 21
- Berus Ludwik (1902–1945), T. VI, s. 23
- Bessert Roman (1888–1946), T. VII, s. 19
- Bessert Telesfor (1893–1951), T. VII, s. 21
- Beszterda Antoni (1895–1971), T. IV, s. 18
- Białas Michał (1898–1959), T. II, s. 19
- Białasik Teodor (1898–1959), T. III, s. 31
- Białożyński Jan (1901–1966), T. I, s. 22
- Biały Kazimierz (1888–1943), T. I, s. 22, T. II, s. 19
- Biczkowski Szczepan (1894–1973), T. III, s. 31
- Biegała Antoni (1899–1979), T. III, s. 33
- Biegański Bolesław (1898–po 1989), T. VII, s. 21
- Biegański Jan (1896–1973), T. VI, s. 24
- Biegański Kazimierz (1902–1963), T. I, s. 22
- Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893–1923), T. I, s. 23
- Biskupski Antoni (1890–1930), T. IV, s. 19
- Biskupski Jan (1881–1959), T. VI, s. 25
- Błachnierek Józef (1897–1979), T. VI, s. 26
- Bloch Ryszard (1900–1980), T. IV, s. 20
- Błaszczuk Czesław (1896–1955), T. V, s. 21
- Błaszczynska Klara z d. Chojnacka (1891–?), T. III, s. 33
- Błażejczyk Tomasz (1869–1940), T. III, s. 34

- Błażyński Alojzy (1898–1934), T. III, s. 35
 Błoch Franciszek (1894–1974), T. I, s. 23
 Bober Piotr (1899–1978), T. VII, s. 22
 Bobkiewicz Stanisław (1886–1938), T. IV, s. 21
 Bobrowski Antoni (1902–1983), T. IV, s. 22
 Bocian Jan (1895–1919), T. V, s. 22
 Bocian Michał (1885–?), T. I, s. 24
 Bociński Ludwik (1892–1970), T. I, s. 24
 Bogdański Józef (1898–1941), T. VII, s. 23
 Bogucki Franciszek (ok. 1892–1919), T. III, s. 36
 Bogusławski Edmund (1880–1940), T. IV, s. 23
 Bojanowski Teofil (1889–?), T. I, s. 25
 Bonowski Jan Niepomucen (1900–1971), T. III, s. 37
 Borczyński Stanisław (1896–1951), T. V, s. 23
 Borczyński Stefan (1864–1949), T. I, s. 26
 Boroch Franciszek (1899–1979), T. I, s. 26
 Borowczak Leon (1900–1981), T. VI, s. 26
 Borowski Walenty (1865–1939), T. VI, s. 28
 Borysiak Józef (1900–1974), T. II, s. 20
 Borzych Franciszek (1890–1924), T. III, s. 37
 Brandecki Michał (1887–1971), T. I, s. 26
 Bratborski Jan (1895–1973), T. IV, s. 24
 Braun Augustyn Marian (1885–1951), T. VII, s. 24
 Brembor Teodor (1890–1939), T. III, s. 39
 Brenienek Stefan (1888–1968), T. IV, s. 25
 Brett Andrzej (1898–1971), T. VI, s. 28
 Breza Alfons (1891–1934), T. VI, s. 30
 Breza Gustaw Henryk Donat (1880–1945), T. VI, s. 31
 Brojewski Kazimierz (1898–1969), T. III, s. 40
 Bromberek Jan (1896–1919), T. II, s. 21
 Brona Roman (1894–1961), T. V, s. 24, T. VI, s. 31
 Bross Janina (1896–1983), T. IV, s. 26
 Bross Kazimierz (1894–1939?), T. IV, s. 27
 Brożyński Franciszek (1866–1946), T. III, s. 40
 Bródka Antoni (1900–1974), T. II, s. 22
 Brust Piotr (1871–1937), T. III, s. 40
 Brychczyński Jan (1902–1984), T. IV, s. 28
 Brylak Antoni (1889–1949), T. I, s. 27
 Brzeziński Michał (1894–1981), T. IV, s. 30
 Bubacz Piotr (1896–?), T. VII, s. 25
 Buchwald Stanisław (1890–1977), T. III, s. 41
 Bucholz Edmund (1899–1981), T. VI, s. 32
 Buczkowski Stanisław (1884–1969), T. III, s. 42
 Budzisz Jan (1898–1973), T. VII, s. 26
 Budzyński Feliks (1901–1978), T. VI, s. 33
 Budzyński Franciszek (1875–1958), T. II, s. 22
 Bujewski Michał (1891–1949), T. IV, s. 30
 Bukolt Antoni (1887–1938), T. III, s. 42
 Bułowski Mieczysław (1885–1949), T. I, s. 28, T. II, s. 24
 Burian Zbigniew Stanisław (1895–1976), T. II, s. 24
 Burzyński Franciszek (1895–1980), T. IV, s. 31
 Buschke Mikołaj (1901–1982), T. II, s. 25
 Busza Ignacy (1880–1920), T. VII, s. 28
 Buszkiewicz Irena z domu Szadkowska (1901–1999), T. II, s. 26
 Butler Witold (1889–po 1929), T. VI, s. 33
 Büeler Leokadia Barbara (1888–1982), T. III, s. 43
 Bydałek Teresa (1900–1978), T. V, s. 25
- C.**
 Cegielka Marcin (ur. 1879), T. I, s. 31; T. V, s. 25
 Ceglarek Jan (1891–?), T. VII, s. 31
 Ceglarek Michał (1899–1981), T. VII, s. 31
 Chatliński Józefat (1883–1965), T. II, s. 26
 Chatliński Roman (1875–1965), T. II, s. 27
 Cerkaski Walerian (1887–1939), T. IV, s. 32
 Chałupka Antoni (1898–1976), T. VI, s. 34
 Chałupka Józef (1894–1919), T. VI, s. 35
 Chełmiński Teofil (1900–1979), T. VI, s. 36
 Chlebowski Klemens Andrzej (1898–1976), T. II, s. 28; T. V, s. 25
 Chmielewski–Wieniawa Jerzy (1891–1945), T. II, s. 28
 Chojnacki Ignacy (1885–1944), T. III, s. 43
 Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889–po 1947), T. V, s. 26

- Chowański Wojciech (1898–1975), T. II, s. 29
- Chrościnski Władysław (1894–1978), T. VI, s. 37
- Chrzanowski Leon (1894–?), T. II, s. 30
- Chudzicki Franciszek (1890–1973), T. VII, s. 32
- Chudziński Mieczysław (1875–1936), T. II, s. 30
- Chwalisz Jan (1897–1980), T. II, s. 31
- Chytrowski Stanisław (1882–1940), T. I, s. 31
- Cibail Ludwik (1897–1964), T. I, s. 31
- Cielewicz Maksymilian (1894–?), T. VII, s. 33
- Ciesielski Edward (1890–1960), T. III, s. 44
- Ciesielski Stanisław (1887–1972), T. III, s. 45
- Cieślak Antoni (1900–1961), T. VII, s. 33
- Cieślewicz Michał (1881–?), T. I, s. 32
- Cieszynski Stefan (1899–1986), T. III, s. 46
- Ciszewski Józef (1901–?), T. IV, s. 34
- Cofta Jan (1900–1961), T. I, s. 33
- Cugeher (Zugehör) Marian (1897–1967), T. I, s. 33
- Cwojdziniński Ignacy (1890–?), T. VII, s. 34
- Cykowiak Andrzej (1897–1978), T. VII, s. 34
- Cyms Leon (1885–1931), T. IV, s. 35
- Cyranowska Waleria z domu Cylińska (1891–?), T. III, s. 47
- Czabański Bronisław (1888–1940), T. III, s. 47
- Czajkowski Florian (1899–?), T. IV, s. 36
- Czapczyk Antoni (1880–1955), T. VII, s. 35
- Czarliński Lech Leon, ps. „Lech z kropką” (1899–po 1939), T. II, s. 32
- Czarnecki Michał (1900–1979), T. VII, s. 36
- Czarnyszka Józef (1900–1987), T. II, s. 33
- Czechowski Ignacy (1877–1941), T. II, s. 34
- Czekała Franciszek (1895–1977), T. IV, s. 37
- Czepczyński Tadeusz (1899–1985), T. II, s. 35
- Czeraniak Walerian Józef (1896–1972), T. I, s. 34
- Czerwiński Bronisław (1877–1966), T. I, s. 35
- Czub Jan (1892–1961), T. IV, s. 38
- Czub Stanisław (1898–1980), T. VII, s. 37
- Czubała Jakub (1893–1972), T. IV, s. 38
- Czwordon Władysław (1898–1978), T. I, s. 37
- Czyż Kazimierz (1891–1954), T. I, s. 38, T. II, s. 36
- Czyż Ludwik (1897–1966), T. I, s. 38
- Czyż Walenty (1899–1978), T. VII, s. 37
- Czyż Władysław (1888–?), T. VII, s. 38
- D.**
- Dadaczyński Roman (1899–1940), T. VII, s. 39
- Dahlke Stanisław (1895–1979), T. III, s. 48
- Danielak Jan (1882–?), T. VII, s. 40
- Darcz Stanisław (1898–?), T. VII, s. 40
- Darnowski Jan (1879–1920), T. I, s. 38
- Daroń Edward (1899–1982), T. III, s. 49
- Dawid Jan (1894–1940), T. I, s. 39
- Dawidziński Walerian (1895–1957), T. VI, s. 38
- Dąbrowicz Leon (1901–1955), T. IV, s. 39
- Dąbrowski Jan (1879–1962), T. I, s. 39
- Dąbrowski Józef (1896–1980), T. I, s. 40
- Dąbrowski Józef (1899–1982), T. V, s. 27
- Dąbrowski Marcin (1901–1955), T. I, s. 40
- Dąbrowski Stanisław (1900–1945), T. I, s. 41
- Dąbrowski Szczepan (1897–1925), T. I, s. 42
- Degórska Leokadia z domu Raczkowska (1898–?), T. II, s. 37
- Dembski Jan (1891–1942), T. V, s. 28
- Dera Stanisław (1901–1980), T. I, s. 43
- Derczyński Stanisław (1899–1940), T. VI, s. 39
- Derwich Stanisław (1895–1976), T. II, s. 37
- Dębicki Bolesław (1901–1978), T. VII, s. 41
- Dębicki Jan (1899–1970), T. VII, s. 41
- Dębiec Helena z domu Vollmüller (1897–1990), T. III, s. 52
- Dębowski Bolesław (1894–?), T. I, s. 44
- Dirbach Józef (1872–1940), T. IV, s. 39
- Derczyński Stanisław (1899–1940), T. VI, s. 39
- Diering Franciszek (1890–1981), T. VI, s. 40

- Diering Maksymilian (1891–1928), T. VI, s. 41
- Diering Paweł Piotr (1893–1976), T. VI, s. 41
- Dirska Jan (1854–1941), T. I, s. 44
- Dirska Stanisław (1898–1944), T. V, s. 28
- Dirska Waclaw (1888–1972), T. I, s. 45
- Długaszewski Stanisław Florian (1892–1974), T. V, s. 29
- Dmowski Roman Stanisław (1864–1939), T. V, s. 29
- Dobrowolski Stanisław (1893–1958), T. VI, s. 42
- Dobry Jan (1896–1971), T. VII, s. 42
- Doktorczyk Franciszek (1900–1975), T. VI, s. 43
- Doktor Edmund (1893–1971), T. I, s. 45
- Dolaciński Wojciech (1901–1986), T. VI, s. 44
- Dolniak Walenty (1895–1967), T. VI, s. 45
- Dolata Stanisław (1896–1919), T. IV, s. 40
- Domagalski Stefan (1897–1971), T. I, s. 46
- Dominiak Jan (1893–1947), T. I, s. 46
- Dominiczak Leonard (1897–1971), T. VII, s. 43
- Dominiczak Waclaw (1901–1920), T. VII, s. 44
- Dominiczak Walenty Józef (1893–1960), T. VII, s. 45
- Dotka Jan (1897–1980), T. III, s. 53
- Dowbor Muśnicki Józef (1867–1937), T. V, s. 31
- Dratwiński Kazimierz Józef (1893–1920), T. II, s. 38
- Drążkiewicz Kazimierz (1899–1992), T. II, s. 39
- Drecki Jan (1888–1970), T. IV, s. 41
- Drewnik Cecylia (1891–1983), T. IV, s. 42
- Drewnik Ignacy (1896–1983), T. IV, s. 42
- Drewnik Stefan (1899–1974), T. IV, s. 44
- Dreżewski Antoni (1899–1975), T. IV, s. 44
- Drozdzyński Stanisław (1894–1965), T. IV, s. 45
- Drygas Bronisław (1884–?), T. II, s. 40
- Dubisz Franciszek (1899–1980), T. VI, s. 45
- Duchalski Antoni (1900–1987), T. I, s. 47
- Duczmal Stanisław (1899–1985), T. IV, s. 46
- Duda Stanisław (1901–1974), T. IV, s. 47
- Dudek Stanisław (1892–1940), T. I, s. 47
- Dudkówna Elżbieta (1898–?), T. II, s. 40
- Dutkiewicz Norbert (1898–1943), T. I, s. 48
- Dutkiewicz Wojciecha (1896–1990), T. I, s. 49
- Dworczak Ludwik (1901–1980), T. V, s. 38
- Dwornicki Walenty (1881–1942), T. IV, s. 48
- Dwornik Antoni (1898–1979), T. II, s. 41
- Dybion Ignacy (1897–1986), T. VII, s. 47
- Dybion Marcin (1891–1971), T. VII, s. 47
- Dybizbański Edward (1899–1919), T. VI, s. 47
- Dykczał Nikodem (1877–1958), T. V, s. 38
- Dypczyński Karol (1897–1963), T. VII, s. 48
- Dypczyński Walenty (1886–1959), T. III, s. 54
- Dyzert Stanisław (1897–1977), T. VII, s. 49
- Działak Ignacy (1896–1971), T. I, s. 50; T. V, s. 40
- Dzidek Marian Stanisław (1891–1938), T. II, s. 42
- Dziegiecki Marian (1886–?), T. III, s. 57
- Dzianek Józef (1896–1962), T. I, s. 50
- Dziembowski Jerzy Adam (1892–1958), T. IV, s. 49
- Dziembowski Kazimierz Feliks (1860–1920), T. V, s. 40
- Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888–1963), T. V, s. 41
- Dziembowski Leon (1903–1975), T. III, s. 58
- Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868–1939), T. V, s. 42
- Dziembowski Stefan (1898–1968), T. V, s. 43
- Dziembowski Walenty (1870–1933), T. IV, s. 50
- Dziembowski Władysław (1902–1975), T. IV, s. 51
- Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888–1945), T. V, s. 44
- Dzierzgowski Michał (1902–1940), T. I, s. 51
- Dzierżykraj–Lipowicz Stanisław (1905–1967), T. VI, s. 48

Dzięcioł Alfons (1897–1973), T. III, s. 59
Dzióbkowski Wincenty (1884–1979), T. I, s. 52

E.

Ebel Kazimierz (1876–1967), T. IV, s. 51
Eichstaedt Sylwester (1878–1961), T. III, s. 60
Eliasz Marcin (1892–1963), T. VI, s. 49
Elmanowicz Stanisław (1900–1975), T. II, s. 43
Erdmann Florian (1894–?), T. IV, s. 53

F.

Fabiś Franciszek (1889–1972), T. VII, s. 50
Fabrowski Zygmunt (1893–1940), T. I, s. 52
Fałszewicz Walenty (1895–1974), T. I, s. 53
Fankidejski Władysław (1890–1939), T. I, s. 54
Feige Szczepan (1877–1958), T. V, s. 45
Felcyn Stanisław (1899–1980), T. VI, s. 50
Feldamn Franciszek (1894–1956), T. II, s. 44
Feldmann Roman (1898–1939), T. I, s. 55
Felich Jan (1898–1976), T. III, s. 61
Felsman Stanisław (1901–1978), T. II, s. 44
Fengler Antoni (1893–1982), T. I, s. 56
Fengler Józef (1894–1960), T. II, s. 45
Figas Franciszek (1895–1983), T. VI, s. 51
Figaszewski Franciszek (1880–1957), T. IV, s. 54
Filipiak Jan (1881–1946), T. III, s. 61
Filipowski Bolesław (1884–1969), T. I, s. 57
Filozof Stanisław (1901–1980), T. VII, s. 51
Fiołka Fryderyk (1870–1942), T. I, s. 58; T. V, s. 46
Firlej Antoni (1886–1976), T. III, s. 62
Firlej Walenty (1884–1973), T. VI, s. 54; T. VII, s. 52
Flaczyński Stanisław (1893–1975), T. IV, s. 55
Fliciniński Ludwik (1900–1972), T. VII, s. 53
Florczak Stefan Szczepan (1894–1978), T. VII, s. 54
Florkowski Antoni (1901–1975), T. II, s. 46
Folaron Julian (1901–1981), T. III, s. 63
Franek Franciszek (1892–1973), T. VI, s. 55
Frankowski Józef (1899–1959), T. I, s. 58

Frankowski Józef (1896–1973), T. IV, s. 55
Frankowski Tadeusz (1897–1966), T. VI, s. 56
Frąckowiak Antoni (1898–1984), T. V, s. 46, T. VI, s. 58
Frąckowiak Jan (1898–1970), T. I, s. 59
Frąk Augustyn (1892–1975), T. V, s. 47
Frączczak Antoni (1898–1969), T. VI, s. 58
Frączczak Antoni (1898–1969), T. V, s. 48
Frydrych Bolesław (1900–1990), T. IV, s. 56
Frykowski Roch (1880–1958), T. I, s. 59

G.

Gabler Władysław (1890–1973), T. V, s. 49
Gabryś Edmund (1905–1944), T. V, s. 53
Gabryś Idzi (1877–1957), T. V, s. 53
Gajdecki Roman (1898–1985), T. III, s. 64
Gajska Ludwik (1893–1939), T. V, s. 53
Galant Franciszek (1900–1972), T. I, s. 59
Galasiński Piotr (1899–?), T. IV, s. 58
Galon Jan (1873–1964), T. I, s. 60
Galon Stanisław (1895–1974), T. III, s. 65
Galon Stanisław (1899–1977), T. II, s. 47
Gałęcki Stanisław (1896–1952), T. V, s. 54
Garstecki Roman (1894–1977), T. II, s. 48
Garstecki Wincenty (1892–1973), T. I, s. 61
Gawron Ignacy (1902–1982), T. VII, s. 54
Gawroński Antoni (1901–1984), T. III, s. 66
Gawroński Franciszek (1890–1979), T. III, s. 66
Gawroński Jan (1894–1950), T. III, s. 66
Gawroński Jan (1898–1978), T. VII, s. 55
Gertych (Gertig) Józef (1874–1935), T. II, s. 48
Gębaczka Józef (1891–?), T. VII, s. 56
Gibasiewicz Stanisław (1904–1986), T. II, s. 49
Gibasiewicz Telesfor (1889–1981), T. I, s. 62
Giel Idzi (1900–1943), T. V, s. 55
Gielnik Marcin (1891–1967), T. VII, s. 56
Gieryna Franciszek Ksawery (1889–1976), T. VII, s. 57
Glinkiewicz Franciszek (1875–1936), T. I, s. 63
Gładysz Stanisław Kostka (1866–1934), T. II, s. 51
Gmerek Władysława (1898–1993), T. II, s. 52

- Godek Ludwik (1886–1977), T. I, s. 63
 Golczak Franciszek (1897–1919), T. II, s. 53
 Golczak Józef (1899–1982), T. VII, s. 57
 Goldbeck Leon (1895–1979), T. VI, s. 59
 Golimowski Franciszek (1890–1979), T. VII, s. 58
 Golus Władysław (1900–1971), T. I, s. 64
 Gomuła Andrzej (1898–1976), T. II, s. 53
 Gorgolewski Bogusław (1895–1967), T. I, s. 65
 Gorgolewski Franciszek (1901–1976), T. V, s. 56
 Gorzelniak Roman (1900–1946), T. III, s. 68
 Gostyński Franciszek (1889–1967), T. VII, s. 58
 Gościński Jan (1895–1960), T. II, s. 54
 Gośliński Leon (1900–1964), T. VI, s. 60
 Górecki Florian (1902–1944), T. VI, s. 61
 Górecki Marcei (1894–1969), T. III, s. 69
 Górny Mieczysław Wincenty (1885–1927), T. II, s. 55
 Górski Franciszek (1889–1971), T. VII, s. 59
 Górski Teodor (1876–1938), T. III, s. 70
 Górski Waclaw (1895–1983), T. V, s. 56
 Grabarczyk Franciszek (1898–1954), T. I, s. 65
 Grabias Czesław (1900–1985), T. VI, s. 64
 Grabias Józef (1886–1968), T. VI, s. 65
 Grabias Stanisław (1895–1978), T. VI, s. 66
 Grabowski Stefan (1900–1992), T. III, s. 73
 Grabowski Wojciech (1867–1934), T. V, s. 57
 Gracyalny Edward (1899–1975), T. VII, s. 60
 Gracz Jan (1901–1989), T. VII, s. 61
 Gracz Michał (1891–1973), T. III, s. 74
 Graczykowski Tomasz (1886–1959), T. V, s. 58
 Graf Teofil (1895–1980), T. I, s. 65
 Grafik Stefan (1898–1982), T. V, s. 60
 Graetz Czesław (1894–1940), T. IV, s. 59
 Grajewski Józef (1900–1988), T. VI, s. 67
 Graczyński Alfons (1879–1943), T. II, s. 56
 Gregorowicz Zygmunt (1883–?), T. II, s. 58,
 Grembowski Jan (1898–1962), T. IV, s. 60
 Gretkiewicz Stanisław (1897–1982), T. I, s. 66
 Grębowicz Stanisław (1902–1977), T. IV, s. 60
 Grobelny Jan Nepomucen (1868–1940), T. II, s. 59
 Grobelny Józef Edward (1873–1949), T. V, s. 61
 Grobelny Józef Kazimierz (1899–1958), T. II, s. 60
 Grochowski Stefan (1899–1945), T. I, s. 67
 Grośty Wojciech (1866–1926), T. II, s. 61
 Grubczyński Józef (1895–2001), T. III, s. 74
 Gruchocki Wincenty (1897–1985), T. V, s. 63
 Grudzielski Kazimierz (1856–1921), T. V, s. 63
 Gruszczyński Antoni (1875–1940), T. IV, s. 61
 Gruszka Michał (1897–po1968), T. I, s. 68
 Gryczyński Stanisław (1892–1974), T. III, s. 75
 Grygiel Albin (1898–1957), T. I, s. 69
 Grygiel Antoni (1900–1992), T. III, s. 75; T. IV, s. 61
 Gryska Kazimierz (1894–1983), T. VII, s. 61
 Grzczka Piotr Paweł (1880–1955), T. III, s. 77
 Grzelczak Marian (1899–1991), T. I, s. 69
 Grzempa Andrzej (1894–1985), T. II, s. 62; T. III, s. 79
 Grzeszkowiak Roman (1894–?), T. II, s. 63
 Grześkowiak Leon (1900–1975), T. I, s. 70
 Grześkowiak Walenty (1901–1989), T. V, s. 65
 Grześkowski Władysław (1890–1973), T. I, s. 71
 Grzęda Jan (1896–1994), T. I, s. 71
 Gucza Bronisław (1887–1939), T. VI, s. 67
 Gucze Franciszek (1892–1979), T. V, s. 67
 Gust Roman (1863–1948), T. II, s. 64
 Gutkowski Apolinary (1868–1955), T. III, s. 79
 Gutkowski Franciszek (1900–1941), T. I, s. 72
 Gutkowski Józef (1901–1983), T. III, s. 80
 Guździół Wojciech (1899–1962), T. VI, s. 68

- H.**
 Haber Kazimierz (1872–1933), T. V, s. 68
 Hałas Franciszek (1898–1989), T. III, s. 81
 Hałas Jakub (1897–1974), T. III, s. 82
 Hałas Piotr (1901–?), Franciszek. IV, s. 62
 Hanke Edward (1895–1975), T. V, s. 70
 Hanke Emilia (1895–1984), T. V, s. 71
 Hańczewski Stefan (1899–1973), T. I, s. 73
 Harłos Adam (1896–1970), T. VI, s. 69
 Harłos Maksymilian (1902–1977), T. VI, s. 69
 Harłos Szczepan (1898–1976), T. VI, s. 70
 Hasała Andrzej (1899–1968), T. II, s. 64
 Haupa Wawrzyn (1867–1961), T. II, s. 64
 Hejnowicz Mieczysław (1890–1939), T. I, s. 73; T. II, s. 65
 Heleniak Władysław (1894–1969), T. VII, s. 62
 Herra Franciszek (1900–1986), T. VII, s. 62
 Hetmanowski Józef (1901–1985), T. II, s. 66
 Heyn Franciszka (1889–1963), T. VI, s. 70
 Hoffmann Ludwik (1893–1978), T. VII, s. 63
 Hoffmann Władysław (1884–1967), T. VII, s. 64
 Hoppe Janina z domu Przybyszewska (1896–1985), T. II, s. 68
 Horowski Czesław (1893–1958), T. I, s. 74
- I.**
 Idaszewski Leon (1878–1956), T. II, s. 69
 Idziak Franciszek (1900–1971), T. IV, s. 63
 Ignaszewski Kazimierz (1894–1959), T. III, s. 82
 Ignaszewski Władysław (1898–1973), T. III, s. 83
 Imbiorowicz Michał (1893–1971), T. IV, s. 63
 Inerowicz Władysław (1903–1988), T. I, s. 76
 Insiński Jan (1901–1965), T. III, s. 84
 Insiński Józef (1897–1969), T. III, s. 84
- J.**
 Jabłoński Jakub (1898–1967), T. VII, s. 64
 Jachmann Jan (1884–1946), T. IV, s. 64
 Jachmann Walenty (1888–1919), T. IV, s. 65
 Jachowski Tadeusz (1893–1966), T. II, s. 72
 Jackowiak Józef (1900–1992), T. IV, s. 66
 Jackowiak Ludwik (1895–1987), T. IV, s. 67
 Jadomski Stefan Roman (1874–1923), T. III, s. 85
 Jagielski Władysław (1901–1994), T. I, s. 76; T. IV, s. 67
 Jaguźny Adam (1905–1985), T. I, s. 77
 Jahns Antoni (1883–1960), T. IV, s. 68
 Jakubiak Antoni (1900–1979), T. VI, s. 70
 Jakubowicz Stanisław (1897–1967), T. I, s. 77; T. II, s. 74
 Jakubowski Franciszek (1885–?), T. VII, s. 65
 Jakubowski Stefan (1895–1985), T. V, s. 72
 Janasik Władysław (1896–1967), T. VI, s. 72
 Janaszewski Tadeusz (1890–1966), T. III, s. 86
 Janiak Ludwik (1899–1957), T. V, s. 73
 Janiak Wawrzyn (1895–1977), T. I, s. 78
 Jankiewicz Marian (1897–1967), T. IV, s. 69
 Jankowska Aniela z domu Ziółkowska (1880–1970), T. III, s. 87
 Jankowski Bolesław Kazimierz (1901–1942), T. II, s. 75
 Jankowski Jakub (1900–1979), T. II, s. 75
 Janowicz Leon (1899–?), T. VII, s. 65
 Janus Antoni (1891–1942), T. IV, s. 70
 Janus Józef (1900–1960), T. I, s. 78
 Januszkiewicz Roman (1899–1979), T. VI, s. 72
 Januszkiewicz Tadeusz (1894–1963), T. VI, s. 73
 Janyga Władysław (1901–1978), T. VII, s. 66
 Janyszковиak Jan (1900–1975), T. VII, s. 67
 Jarczewska Jadwiga (1891–1977), T. V, s. 74
 Jarczewski Stanisław (1897–1958), T. III, s. 88
 Jarecki Józef (1892–1976), T. III, s. 89
 Jarmański Jan (1893–1965), T. III, s. 90
 Jaroszyński Sylwester (1886–1958), T. IV, s. 71
 Jasicki Alfons (1898–1975), T. VI, s. 74
 Jasiński Józef (1854–1933), T. I, s. 79
 Jasiński Stefan (1885–1962), T. II, s. 76

- Jaskulski Michał (1901–1982), T. VI, s. 75
 Jaszyk Ludwik (1898–1978), T. VII, s. 67
 Jaśkiewicz Franciszek (1893–1979), T. VII, s. 68
 Jaškowiak Franciszek (1895–1953), T. VI, s. 76
 Jaškowiak Józef (1892–1979), T. VII, s. 68
 Jaškowiak Józef (1900–1965), T. VII, s. 69
 Jaworski Wojciech (1893–1971), T. III, s. 91
 Jazdon Hipolit (1884–1957), T. II, s. 77
 Jedwabny Stanisław (1884–1974), T. VI, s. 77
 Jedwabski Franciszek (1895–1975), T. VI, s. 78
 Jerchel Michał (1892–1940), T. I, s. 80
 Jerzak Franciszek (1889–1962), T. III, s. 92
 Jerzyński Bolesław (1898–1975), T. VII, s. 69
 Jesionkowski Franciszek (1901–1981), T. III, s. 93
 Jeske Stanisław (1888–1984), T. V, s. 74
 Jeszke Henryk Waclaw (1884–1955), T. III, s. 94
 Jewiak Piotr (1896–1971), T. VI, s. 80
 Jędrzejewski Franciszek (1892–1982), T. I, s. 81
 Jęsień Walenty (1895–1919), T. IV, s. 71; T. V, s. 76
 Jokiel Józef (1894–1979), T. VII, s. 72
 Joras Franciszek (1882–1930), T. V, s. 77
 Józefowski Józef (1901–1962), T. III, s. 94; T. VII, s. 71
 Józwiak Ignacy (1894–1969), T. VII, s. 73
 Józwiak Józef (1896–1971), T. VI, s. 80
 Józwiak Leon (1890–1953), T. VI, s. 81
 Józwiak Piotr (1895–1984), T. I, s. 81
 Judek Józef (1886–1968), T. VI, s. 81
 Judek Roman (1898–1981), T. I, s. 82
 Juniczak Kazimierz (1900–1997), T. II, s. 77
 Jurczyński Wawrzyn (1891–1977), T. VII, s. 73
 Jurkiewicz Franciszek (1902–1972), T. I, s. 83
 Jurkowski Antoni Alojzy (1885–1952), T. II, s. 80
- K.**
 Kabat Walenty (1885–1943), T. VI, s. 83
 Kachlicki Józef (1892–1983), T. VII, s. 75
 Kaczmarek Antoni (1902–1982), T. VII, s. 76
 Kaczmarek Franciszek (1887–?), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Franciszek (1895–1937), T. III, s. 96
 Kaczmarek Jan (1880–1939), T. I, s. 83
 Kaczmarek Jan (1899–1919), T. VI, s. 84
 Kaczmarek Maksymilian (1896–1975), T. III, s. 97
 Kaczmarek Stanisław (1888–1969), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Stefan (1897–1953), T. III, s. 97
 Kaczmarek Tadeusz (1897–1974), T. VI, s. 84
 Kaczmarek Wiktor (1895–1952), T. II, s. 81
 Kaczmarek Władysław (1899–1964), T. VII, s. 78
 Kaczor Jan (1895–1972), T. IV, 72; T. V, s. 77
 Kaczor Jan (1900–1957), T. VII, s. 80
 Kadow Marian (1886–1950), T. I, s. 84
 Kahl Leon Józef (1898–1939), T. VI, s. 85
 Kaiser Franciszek (1902–1969), T. I, s. 84
 Kaiser Józef (1898–1975), T. II, s. 83
 Kaja Władysław (1894–1939), T. III, s. 98
 Kalemba Jan (1899–1989), T. I, s. 85
 Kalemba Józef (1892–1934), T. VII, s. 80
 Kalemba Stanisław (1897–1942), T. VII, s. 81
 Kalinowski Michał (1901–?), T. VI, s. 86
 Kaliszewski Władysław (1886–1964), T. I, s. 85
 Kalkstein–Osłowski Adam (1892–1984), T. II, s. 83
 Kałek Józef (1899–1987), T. III, s. 100
 Kałek Władysław (1897–1984), T. IV, s. 74
 Kałwiński Józef (1892–1969), T. I, s. 86
 Kaminiarczyk Feliks (1900–1989), T. VII, s. 82
 Kamiński Bolesław Ignacy (1888–1937), T. I, s. 86
 Kamiński Edmund (1903–1939), T. IV, s. 74
 Kamiński Józef (1879–1971), T. IV, s. 75

- Kamiński Ludwik (1899–1974), T. VI, s. 86
 Kamiński Władysław (1892–1971), T. VI, s. 87
 Kandulski Władysław (1900–1971), T. VII, s. 82
 Kantecki Ludwik (1877–1963), T. I, s. 87
 Kapella Kazimierz (1884–zm. po 1933 r.), T. I, s. 88
 Karczewski Roman (1901–1963), T. VI, s. 87
 Karolewski (Królewski) Władysław (ur. 1899), T. I, s. 89
 Karpiński Antoni (1855–1945), T. III, s. 100
 Karpiński Stanisław (1888–1976), T. II, s. 85
 Karpiński Władysław (1895–1940), T. I, s. 89
 Karpiński Wojciech (1893–1957), T. VII, s. 83
 Karpiński Zygmunt (1892–1981), T. III, s. 101
 Karwatka Jan (1892–?), T. VII, s. 84
 Kasperski Florian (1880–1960), T. I, s. 90
 Kasprowicz Bolesław Michał (1859–1943), T. II, s. 85
 Kasprowicz Bolesław Piotr (1895–1982), T. III, s. 102
 Kasprzak Jan (1875–1948), T. VI, s. 88
 Kasprzak Marian (1900–1995), T. VI, s. 89
 Kaszub Ludwik (1898–1981), T. VII, s. 84
 Kawalka Feliks (1901–1983), T. I, s. 90
 Kawczyński Józef (1899–1920), T. I, s. 91
 Kaźmierczak Antoni (1901–1983), T. III, s. 104
 Kaźmierczak Franciszek (1889–1978), T. III, s. 104
 Kaźmierski Bolesław (1879–1945), T. II, s. 87
 Kaźmierczak Jan (1897–1972), T. IV, s. 76
 Kemnitz Michał (1892–1982), T. V, s. 79
 Kempki Józef (1896–przed 1977), T. I, s. 91
 Kędzija Leon (1884–1958), T. III, s. 105
 Kędziński Anatol (1880–1964), T. V, s. 80
 Kędziński Lucjan (1881–1919), T. V, s. 81
 Kędziora Stanisław (1894–1920), T. I, s. 91
 Kiciński Adam (1900–1977), T. I, s. 92
 Kielbasiewicz Leon (1899–1995), T. I, s. 92
 Kielczewski Karol (1899–1978), T. I, s. 93
 Kielczewski Stanisław (1893–1984), T. I, s. 94
 Kielczewski Stefan (1901–1986), T. III, s. 106
 Kierończyk Szczepan (1901–1963), T. VII, s. 85
 Kijak Jan (1886–1968), T. III, s. 106
 Kitkowski Wincenty (1901–1985), T. VII, s. 86
 Kitkowski Zygfryd (1899–1960), T. VI, s. 90
 Kłaga Ignacy (1894–1972), T. I, s. 95
 Klecha Piotr (1901–1987), T. V, s. 82
 Kledzik Józef (1887–1948), T. II, s. 89
 Klemczak Edmund (1886–1939), T. IV, s. 77
 Klemczyński Andrzej (1887–1970), T. VII, s. 89
 Klepacz Józef (1899–1979), T. I, s. 95
 Klera Jan Nepomucen (1886–1951), T. II, s. 90
 Klewenhagen Brunon (1882–1940), T. I, s. 96
 Klich Edmund (1891–1967), T. III, s. 107
 Kliem Michał (1898–1942), T. IV, s. 79
 Klinik Józef (1890–1940), T. IV, s. 80
 Klorek Antoni (1893–?), T. VII, s. 90
 Klorek Antoni (1900–1984), T. VII, s. 90
 Klorek Ludwik (1897–1982), T. III, s. 108
 Klucz Władysław (1897–1940), T. II, s. 91
 Kluczyński Józef (1893–1961), T. VII, s. 91
 Kluczyński Marcin (1901–1984), T. VII, s. 91
 Kłaczyński Kazimierz (1882–1941), T. III, s. 108
 Kłosowski Andrzej (1895–1945), T. I, s. 96, T. II, s. 91
 Kłosowski Henryk (1901–1986), T. I, s. 97
 Knajdek Antoni (1897–1975), T. VII, s. 92
 Knast Dionizy (1899–1972), T. II, s. 92
 Kobusiński Stefan (1899–1974), T. IV, s. 80
 Kobusiński Wojciech (1897–1982), T. IV, s. 82
 Kociemba Franciszek (?–1919), T. VII, s. 94
 Kocur Adam Bronisław (1894–1965), T. III, s. 109

- Koczorowski Karol hrabia, h. Rogala (1884–1952), T. IV, s. 82
- Koczorowski Maciej h. Rogala (1884–1928), T. IV, s. 84
- Koczorowski Napoleon h. Rogala (1861–1930), T. IV, s. 85
- Kodur Czesław (1896–1966), T. VI, s. 91
- Kolasiński Jerzy (1891–1970), T. V, s. 83
- Kolendowicz Waław (1877–1949), T. III, s. 110
- Koławczkiewicz Stanisław (1900–?), T. VII, s. 94
- Kołodziej Antoni (1896–1970), T. I, s. 98
- Koławski Antoni (1880–1957), T. VII, s. 94
- Koławski Tadeusz (1899–1978), T. VII, s. 95
- Komasiński Michał (1887–1971), T. III, s. 110
- Kominowski Stanisław (1900–?), T. VII, s. 95
- Komorowski Franciszek (1886–1956), T. V, s. 84
- Konarski Sylwester (ur. 1894), T. I, s. 98
- Konarszewski Daniel (1871–1935), T. V, s. 85
- Konewka Józef (1899–1940), T. II, s. 93
- Konicki Stanisław (1895–1977), T. VI, s. 92
- Konicki Sylwester (1899–1986), T. VI, s. 92
- Konieczny Antoni (1900–1980), T. III, s. 112
- Konieczny Jan (1892–1967), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1878–1946), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1898–1986), T. III, s. 112
- Konopka Józef (1896–?), T. VII, s. 96
- Kończal Franciszek (1894–1940), T. I, s. 98
- Kończal Stanisław (1898–1958), T. IV, s. 86
- Kopa Andrzej (1879–1956), T. II, s. 95
- Kopaszewski Józef (1894–1982), T. VII, s. 96
- Kopczyński Józef (1896–1979), T. IV, s. 87
- Kopliński Władysław (1875–1937), T. V, s. 86
- Korbal Stanisław (1895–?), T. IV, s. 88
- Kornobis Wiesław (1900–1969), T. VI, s. 93
- Kortus Ignacy (1897–1976), T. VII, s. 97
- Kosicki Czesław (1902–1980), T. V, s. 87
- Kosicki Józef (?–?), T. II, s. 98
- Kosicki Kazimierz (1900–1920), T. II, s. 98
- Kosicki Piotr (1896–1961), T. II, s. 99
- Kosicki Stanisław (1898–1949), T. VI, s. 93
- Kosicki Wawrzyn (1887–1955), T. II, s. 99
- Kosiński Feliks (1889–1974), T. V, s. 88
- Kosiński Wojciech (1897–1976), T. II, s. 100
- Kosmala Stanisław (1897–1973), T. II, s. 101
- Kosmowski Antoni (1899–1940), T. I, s. 98
- Kossowski Józef (1887–1967), T. V, s. 88
- Kostrzewa Stanisław (1896–1976), T. VI, s. 94
- Kostrzewski Józef (1892–1978), T. VII, s. 98
- Koszewski Stanisław (1895–1970), T. I, s. 99
- Koszutski (Leszczyc–Koszutski) Konstanty Albin (1882–1939), T. I, s. 99
- Kośmider Stanisław (1889–1958), T. I, s. 101
- Kotlarek Walenty (1897–1979), T. VII, s. 98
- Kowalczyk Adam (1894–1940), T. I, s. 101
- Kowalczyk Franciszek (1890–1961), T. II, s. 102
- Kowalczyk Jan (1889–1942), T. VII, s. 99
- Kowalczyk Marcin (1899–1994), T. III, s. 113
- Kowalczyk Stefan (1898–1955), T. I, s. 102
- Kowalewski Sylwester (1899–1985), T. VI, s. 95
- Kowalewski Zygmunt (1897–1944), T. VI, s. 95
- Kowalski Franciszek (1875–1946), T. VII, s. 100
- Kowalski Franciszek (1900–1920), T. I, s. 102
- Kowalski Kazimierz Józef (1896–1972), T. V, s. 89
- Koza Franciszek (1893–?), T. VII, s. 101
- Koza Stanisław III (1882–1960), T. II, s. 103
- Kozak Antoni (1898–1919), T. V, s. 90
- Koziczyński Andrzej (1890–1974), T. VI, s. 96

- Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga Lasczka Kozierowski, Kozierowski ze Skórczewa (1874–1949), T. VI, s. 97
- Kozłowski Jan (1894–1974), T. VI, s. 99
- Kozłowski Marian (1895–1974), T. VII, s. 101
- Kozłowski Stanisław (1903–1990), T. I, s. 102
- Krajewski Andrzej (1891–1982), T. I, s. 103
- Kramarczyk Leon (1896–1984), T. I, s. 104
- Kramer Franciszek (1899–1946), T. II, s. 103
- Kramer Ludwik (1900–1972), T. II, s. 104
- Kramski Walenty (1899–?), T. VII, s. 102
- Kranz Józef (1884–1939), T. IV, s. 90
- Krawczyński Franciszek (1894–1976), T. II, s. 104
- Krenz Paweł (1896–1955), T. II, s. 105
- Kręczyński Franciszek (1885–1961), T. IV, s. 90
- Kroll Jan (1898–1996), T. IV, s. 91
- Król Bolesław (1898–1942), T. II, s. 106
- Król Ignacy (1891–1962), T. III, s. 113
- Król Władysław (1896–1945), T. III, s. 115
- Króliczak Wojciech (1893–1976), T. V, s. 91
- Kruk Antoni (1896–1949), T. VI, s. 100
- Kruk Franciszek (1891–1964), T. VI, s. 101
- Krukowski Albin (1902–1982), T. III, s. 116
- Krumrey Franciszek (1902–1974), T. VI, s. 102
- Krupka Franciszek (1895–1967), T. VII, s. 103
- Krupka Franciszek (1902–1987), T. VII, s. 103
- Kruszka Leon (1897–1960), T. IV, s. 92; T. VII, s. 104
- Kryger Marian (1901–1982), T. V, s. 92
- Kryjon Franciszek (1901–1987), T. V, s. 94
- Krysmann Stanisław (1902–?), T. VII, s. 105
- Kryszak Walenty (1897–1920), T. I, s. 104
- Krzesiński Stefan (1897–1960), T. I, s. 105
- Krzewina Zygmunt (1898–1976), T. I, s. 105; T. II, s. 107
- Krzykała Florian (1901–1941), T. V, s. 95
- Krzykała Wawrzyn (1871–1941), T. I, s. 107
- Krzyżankiewicz Mieczysław (1882–1952), T. III, s. 117
- Krzyżanowski Franciszek (1861–1947), T. VII, s. 106
- Księżniakiewicz Walenty (1892–1970), T. IV, s. 93
- Kubacki Antoni (1880–1956), T. I, s. 108
- Kubala Marcin (1885–1972), T. VII, s. 108
- Kubera Czesław Antoni (1894–1965), T. I, s. 108
- Kubiak Maksymilian (1891–1970), T. VII, s. 108
- Kubiak Władysław (1878–?), T. VII, s. 109
- Kubicki Kazimierz (1869–1945), T. VI, s. 103
- Kubicki Leon (1871–1961), T. VII, s. 109
- Kucal Czesław (1903–1973), T. III, s. 120
- Kuczkowski Władysław (1898–1942), T. II, s. 109; T. III, s. 121
- Kudlaszyk Józef (1891–1977), T. VII, s. 110
- Kuik Jan (1895–1970), T. VII, s. 111
- Kuik Józef (1897–1969), T. VI, s. 104
- Kuik Józef (1899–1977), T. VII, s. 111
- Kuik Stanisław (1898–1951), T. VII, s. 113
- Kujawa Franciszek (1893–1976), T. I, s. 108
- Kujawa Ludwik (1900–1966), T. II, s. 110
- Kukielka Stanisław (1894–1974), T. VI, s. 106
- Kulczyński Władysław (1898–?), T. IV, s. 93
- Kuliński Franciszek (1899–1981), T. VI, s. 107
- Kulizsak Stanisław (1882–1939), T. IV, s. 95
- Kulse Leonard (1893–1940), T. VI, s. 108
- Kupka Sylwester (1897–1969), T. IV, s. 96
- Kurczewski Piotr (1890–1983), T. I, s. 109
- Kurczewski Władysław (1898–1979), T. II, s. 111
- Kurkowiak Piotr (1900–1964), T. IV, s. 97
- Kurnatowska Maria z domu Mielżyńska (1869–1925), T. II, s. 112
- Kuroszyk Piotr (1879–1947), T. I, s. 109
- Kurowski Aleksander (1879–1958), T. I, s. 110
- Kurpisz Leon (1900–1919), T. V, s. 95
- Kurzański Józef (1870–1925), T. I, s. 110
- Kusz Józef (1896–1919), T. II, s. 113

- Kuśnierzak Jan (1893–1977), T. IV, s. 97
 Kutzner (Kucner) Jan (1900–1973), T. VII, s. 113
 Kwasek Jerzy (1900–1994), T. III, s. 122
 Kwiatkowski Stanisław (1890–1976), T. VI, s. 109
 Kwiatkowski Wiktor (1901–1978), T. V, s. 95
 Kwiatkowski Wojciech (1893–1919), T. VI, s. 110
- L.**
 Lakner (Lackner) Marian (1880–1936), T. III, s. 126
 Lange Julian Bolesław (1873–1954), T. V, s. 96
 Lange Marian Józef (1901–1943), T. I, s. 112, T. II, s. 114
 Lasik Stanisław (1897–1963), T. IV, s. 98
 Laskowski Jan (1872–1939), T. VI, s. 110
 Latanowicz Marcin (1897–1985), T. III, s. 127
 Latosiński Stanisław (1893–1942), T. IV, s. 99
 Lechna Andrzej (1894–1943), T. III, s. 127
 Lechna Antoni (1890–?), T. VII, s. 114
 Lechna Bartłomiej (1895–?), T. VII, s. 114
 Lechna Jan (1879–1945), T. VII, s. 115
 Lechna Wiktor (1898–1971), T. II, s. 115
 Lechna Wojciech (1856–1920), T. VII, s. 115
 Lehmann Michał (1900–1956), T. VII, s. 116
 Lehmann Wincenty (1898–1982), T. VII, s. 116
 Lemański Piotr (1892–1970), T. VII, s. 117
 Lemański Walenty (1900–1919), T. VI, s. 111
 Leopold Wincenty (1891–1974), T. III, s. 128
 Lester Władysław (1898–1941), T. II, s. 116
 Leszczyński Leon (1880–1950), T. I, s. 112
 Leśny Stanisław (1894–1977), T. III, s. 129
 Lewandowski Ignacy (1895–1982), T. IV, s. 100
 Lewandowski Zenon Eugeniusz (1859–1927), T. I, s. 113
 Linke Antoni (1902–1982), T. VI, s. 112
 Lipiński Walenty (1897–1978), T. V, s. 98
 Lis Idzi (1883–1969), T. VII, s. 117
 Lis Wincenty (1890–1944), T. IV, s. 101
 Lis Władysław (1900–1980), T. III, s. 129
 Lisiak Walenty (1900–1976), T. VII, s. 118
 Lisiecki Bolesław (1885–1954), T. I, s. 114
 Lisiecki Hieronim (1899–1980), T. VI, s. 113
 Lissowski Antoni (1889–1977), T. III, s. 130
 Litwiński Wiktor (1873–1952), T. III, s. 130
 Liwerski Edward (1895–1972), T. VI, s. 115
 Londońska Maria Tekla z d. Dutkiewicz (1892–1978), T. I, s. 115
 Lorenz Antoni (1893–1974), T. VII, s. 119
 Lorkiewicz Michał (1897–1919), T. V, s. 99
 Lose Stanisław (1899–1970), T. V, s. 101
 Lowak Henryk (1885–1958), T. I, s. 116
 Lubryka Władysław (1900–1979), T. V, s. 105
 Ludwiczak Antoni (1901–1958), T. I, s. 116
 Lulczyński Jan (1886–1919), T. II, s. 116
 Luliński Teodor (1884–1968), T. VII, s. 120
- Ł.**
 Łamaszewski Franciszek Adam (1894–1981), T. IV, s. 102
 Łapacz Józef (1899–?), T. IV, s. 103
 Łaszczyński Walenty (1896–1975), T. III, s. 132
 Łaszczyński Wojciech (1897–1961), T. II, s. 116
 Łącki-Korzbok Stanisław (1866–1937), T. IV, s. 105
 Łobza Waclaw (1900–1968), T. VI, s. 116
 Łojek Józef (1893–1981), T. IV, s. 107
 Łuczak Józef (1898–1975), T. III, s. 132
 Łuczak Walenty (1898–1983), T. V, s. 105
 Łuczewski Bernard (1903–1989), T. V, s. 109
 Łukaszewski Franciszek (1894–1948), T. VI, s. 116
 Łukaszewski Franciszek (1898–1968), T. VII, s. 120
 Łukaszewski Paweł (1900–1967), T. VII, s. 121
 Łukowicz Stefan Szczepan (1894–1941), T. IV, s. 107

- Łusiewicz Stefan (1888–1958), T. IV, s. 108
 Łuś Franciszek (1885–?), T. I, s. 116
- M.**
- Machaj Józef (1903–1988), T. I, s. 117
 Machajewski Franciszek (1897–1970), T. IV, s. 109
 Machajewski Marian (1899–1975), T. IV, s. 109
 Machajewski Stanisław (1900–1965), T. IV, s. 111; T. V, s. 111
 Machowiak Franciszek (1890–1975), T. III, s. 133
 Machowiak Jan (1899–1919), T. III, s. 134
 Machowski Jan (1894–1972), T. II, s. 117
 Machoy Hipolit (1893–1970), T. V, s. 113
 Machoy Maria (1894–1951), T. IV, s. 112
 Maciaszek Stanisław (1872–1930), T. II, s. 118
 Maćkowiak Andrzej (1900–1940), T. VII, s. 121
 Maćkowiak Edmund (1901–1940), T. I, s. 117
 Maćkowiak Stanisław (1891–1971), T. VI, s. 117
 Maeusel Antoni (1883–1947), T. II, s. 119
 Magowski Jan (1899–1951), T. VI, s. 119
 Magowski Mieczysław (1886–1964), T. VI, s. 119
 Magowski Władysław (1890–1961), T. VI, s. 120
 Maik Jan 1892–1967), T. VII, s. 122
 Maik Ludwik (1899–1971), T. IV, s. 113
 Maj Jan Andrzej (1895–1919), T. VI, s. 121
 Majchrzak Józef (1902–1975), T. III, s. 134
 Majchrzak Stanisław (1886–1967), T. VII, s. 122
 Majewicz Feliks (1901–1990), T. III, s. 135; T. V, s. 114
 Majewski Walery (1905–1999), s T. I, s. 118
 Malicki Tomasz (1901–1980), T. VII, s. 123
 Mallow Bogdan (1902–1944), T. IV, s. 113
 Mallow Wiktor Emanuel (1861–1933), T. IV, s. 114
 Małecki Lucjan (1899–1979), T. I, s. 118
 Małecki Tomasz (1895–1984), T. IV, s. 115
 Małecki Wojciech (1897–1968), T. I, s. 119
 Małek Władysław (1864–1935), T. IV, s. 116
 Małuszek Jan Antoni (1889–1977), T. VI, s. 121
 Mały Stefan (1888–?), T. VII, s. 124
 Małyszczyk Ludwik (1898–1983), T. III, s. 135
 Mańczak Józef (1896–1940), T. V, s. 115
 Mańczak Ludwik (1884–1945), T. I, s. 120
 Marchelek Piotr (1900–?), T. VII, s. 125
 Marciniak Józef (1890–1971), T. VII, s. 125
 Marcinkowski Roman (1874–1929), T. I, s. 120
 Marcinkowski Stanisław (1882–1939), T. III, s. 136
 Markwitz Władysław (1897–1992), T. VI, s. 123
 Marosz Władysław (1901–2000), T. III, s. 137
 Marszał Wiesław (1896–1963), T. I, s. 121
 Marszałek Paweł Jan Tymoteusz (1891–1962), T. I, s. 122
 Maryński Felicjan (1892–1920), T. I, s. 123
 Marzyński Antoni (1897–1963), T. II, s. 120
 Masiakowski Leon (1892–1939), T. VII, s. 128
 Masłowski Zygmunt (1897–1932), T. IV, s. 116
 Mataczyński Roman (1892–1970), T. III, s. 139
 Matuszek Stanisław (1898–1970), T. V, s. 116; T. VI, s. 124
 Matuszewski Ignacy (1895–1987), T. III, s. 141
 Matuszewski Jan (1895–1978), T. VII, s. 132
 Matuszewski Marcin (1900–1995), T. VII, s. 132
 Matuszewski Stanisław (1900–1973), T. VII, s. 133
 Matysiak Gracjan (1897–1987), T. IV, s. 117
 Matysiak Szczepan (1880–?), T. VII, s. 134
 Mausch Kazimierz (1891–1927), T. V, s. 117; T. VI, s. 125
 May Józef (1893–1977), T. IV, s. 118
 Mąderek Stanisław (1902–1961), T. VI, s. 126

- Mądry Wincenty (1879–1962), T. II, s. 121
- Mądry Władysław (1900–1969), T. VII, s. 134
- Mellenbrock Edmund Marian (1892–1977), T. VI, s. 127
- Menczyński Michał (1900–1986), T. V, s. 118
- Mende Edmund (1875–1933), T. II, s. 122
- Menzel Antoni (1903–1982), T. III, s. 141
- Mędlewski Julian (1896–1975), T. III, s. 142
- Mędlewski Wiktor (1861–1924), T. III, s. 143
- Mickiewicz Wincenty (1867–1940), T. II, s. 130
- Michalak Walenty (1890–1962), T. III, s. 143
- Michalczyk Antoni (1900–1988), T. V, s. 119
- Michalczyk Stanisław (1892–1940), T. VI, s. 128
- Michalski Andrzej Józef (1882–1960), T. I, s. 123
- Michalski Antoni (1885–1965), T. II, s. 123
- Michalski Franciszek (1899–1940), T. VII, s. 134
- Michalski Jan (1886–1949), T. II, s. 123
- Michalski Jan (1899–1945), T. IV, s. 119
- Michalski Józef (1900–1994), T. I, s. 124
- Michalski Kazimierz (1883–1956), T. I, s. 125
- Michalski Piotr (1895–1962), T. I, s. 127
- Michalski Stanisław Leon (1882–1953), T. II, s. 124
- Michalski Stefan (1872–1926), T. VI, s. 129
- Michałowski Franciszek (1898–1990), T. II, s. 125; T. VII, s. 136
- Michałowski Ignacy (1871–1945), T. III, s. 144
- Michałowski Nikodem (1896–1987), T. I, s. 127
- Mieczkowski Leon (1871–1931), T. V, s. 120
- Miedziński Stanisław (1894–1945?), T. IV, s. 120
- Mielcarek Antoni (1899–1970), T. II, s. 126
- Mielcarek Jan (1898–1989), T. II, s. 127
- Mieszła Jan (1897–1948), T. VII, s. 137
- Miękus Józef (1891–1945), T. IV, s. 121
- Migaszewski Antoni (1900–?), T. II, s. 128
- Miklaszewski Włodzimierz (1897–1919), T. I, s. 128
- Mikoliński Kazimierz (1894–1965), T. VI, s. 130
- Mikołajczak Ludwik (1898–1979), T. I, s. 128
- Mikołajczak Tomasz (1879–1955), T. V, s. 121
- Mikołajczyk Stanisław (1895–1971), T. VI, s. 131
- Mikołajewicz Stanisław (1901–1919), T. IV, s. 122
- Milewska Lucyna Józefa Antonina (1889–1920), T. VII, s. 137
- Milewska Sabina (1893–1965), T. VII, s. 138
- Milewski Alfred Witold Teofil (1893–1959), T. VII, s. 138
- Milewski Jan (1893–1971), T. II, s. 128
- Milewski Janusz Witold (1887–1953), T. VII, s. 140
- Milewski Józef (1892–1940), T. VI, s. 131; T. VII, s. 141
- Milewski Ludwik (1869–1940), T. II, s. 129
- Milewski Michał (1875–1935), T. IV, s. 122
- Milewski Witold (1891–1931), T. VII, s. 142
- Miński Stefan (1900–1987), T. V, s. 121
- Misiek Stanisław (1901–1998), T. I, s. 129
- Miśkiewicz Antoni (1890–1977), T. IV, s. 123
- Mizera Antoni (1892–1972), T. I, s. 130; T. V, s. 122
- Młynarz Józef (1895–1947), T. V, s. 122
- Mnich Franciszek (1888–1972), T. VII, s. 143
- Mocek Ludwik (1906–1990), T. IV, s. 124
- Mocek Szymon (1888–1960), T. I, s. 130
- Moczko Ludwik (1877–1949), T. I, s. 131
- Moder Wojciech (1891–1972), T. III, s. 145
- Modlibowski Józef Walenty (1889–1942), T. III, s. 145; T. VI, s. 132
- Modrak Hieronim (1892–?), T. I, s. 132
- Modrzyk Stanisław (1898–1980), T. II, s. 131
- Molenda Bolesław (1895–1977), T. VII, s. 144

- Molik Jan (1900–1985), T. VII, s. 146
 Mołdrzyk Emil (1900–1961), T. VII, s. 149
 Morawski Czesław (1882–1954), T. III, s. 146
 Morawski Kazimierz (1884–1934), T. III, s. 146
 Mosiewicz Władysław (1880–?), T. III, s. 147
 Moś Ignacy (1872–1959), T. I, s. 132
 Motąła Władysław (1886–1974), T. VI, s. 134
 Mróz Józef (1898–1986), T. VI, s. 135
 Multana Ignacy (1897–1984), T. IV, s. 125
 Musiał Franciszek (1900–1973), T. II, s. 132,
 Musioł Stefan (1897–1987), T. II, s. 134,
 Muszyński Józef (1899–1978), T. VI, s. 136
 Muszyński Szczepan (1890–1939), T. I, s. 133,
 Myssak Stanisław (1897–1966), T. IV, s. 125
 Mytko Józef (1898–1979), T. VII, s. 150
- N.**
 Nadolny Leon (1897–1978), T. V, s. 123
 Najdoch Stanisław (1897–1974), T. VI, s. 137
 Namysłowski Czesław (1890–1956), T. VI, s. 137
 Napieček Leon (1899–1975), T. III, s. 148
 Napieralski Bolesław (1894–1953), T. VII, s. 150
 Napierała Klemens (1900–1986), T. III, s. 150
 Napierała Roman (1876–1941), T. II, s. 135
 Napierała Waclaw (1893–1951), T. VII, s. 151
 Narożny Stanisław (1888–1929), T. I, s. 133
 Nawracała Stanisław (1898–1983), T. VI, s. 138
 Nawrocik Franciszek (1901–1920), T. II, s. 136
 Nawrocik Jan (1895–1920), T. I, s. 133
 Nawrocki Ludwik (1893–1964), T. VI, s. 139
 Niedbalski Jan (1899–1992), T. VI, s. 140
 Niedzielski Ignacy (1890–1969), T. VII, s. 151
 Niedźwiedziński Bronisław (1882–1946), T. III, s. 151
 Niedźwiedziński Ignacy (1873–1941), s. 152
 Niegolewska Wanda (1877–1970), T. I, s. 134
 Niełacny Franciszek (ur. 1899), T. I, s. 136
 Niemier Stanisław (1899–1949), T. V, s. 125
 Niesobski Leon (1897–1967), T. I, s. 136
 Niesobski Władysław (1897–1945), T. V, s. 126
 Nietrzepka Ignacy (1892–1980), T. I, s. 137
 Nietsche Roman (1876–1947), T. II, s. 136
 Nieznany Powstaniec Wielkopolski–Grób Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy, T. III, s. 153
 Niezychowski Kazimierz (1892–1987), T. V, s. 127
 Niklas Jan (1893–1961), T. VI, s. 141
 Norkiewicz Andrzej (1899–1974), T. VI, s. 142
 Nowacki Antoni (1900–1994), T. VI, s. 142
 Nowaczyk Franciszek (1898–1978), T. VII, s. 152
 Nowaczyk Franciszek (1899–1983), T. II, s. 137
 Nowaczyk Ludwik (1902–1940), T. VI, s. 143
 Nowaczyk Władysław (1896–1919), T. II, s. 138
 Nowaczyk Wojciech (1896–1980), T. II, s. 139
 Nowak Antoni (1896–1988), T. II, s. 140
 Nowak Franciszek (1889–1945), T. III, s. 157
 Nowak Franciszek (1900–1974), T. VII, s. 153
 Nowak Jan (1894–1940), T. II, s. 140
 Nowak Jan (1899–1977), T. VII, s. 153
 Nowak Michał (1900–1976), T. VI, s. 144
 Nowak Mikołaj (1889–1972), T. II, s. 141
 Nowak Stanisław (1883–1939), T. III, s. 158
 Nowak Stanisław (1892–?), T. VII, s. 154
 Nowak Tadeusz (1898–1942), T. II, s. 142
 Nowak Teofila z domu Bonia (1902–1984), T. VII, s. 154

Nowak Władysław (1899–?), T. VII, s. 155
Nowakowski Franciszek (1892–1973), T. VI, s. 145
Nowicki Alojzy (1899–1978), T. VII, s. 156
Nowicki Andrzej (1877–1950), T. II, s. 143
Nowicki Andrzej (1895–1976), T. VII, s. 156
Nowicki Edmund (ur. 1891–1969), T. I, s. 137; T. V, s. 128
Nowicki Ludwik (1885–1978), T. V, s. 129
Nyka Ignacy (1899–1977), T. V, s. 129
Nykiel Kazimierz (1895–1942), T. II, s. 143

O.

Obrębów Mieczysław (1889–1920), T. I, s. 137
Obrębów Tadeusz (1885–1940), T. I, s. 138
Ochocki Stanisław (1897–1981), T. III, s. 158
Ogrodowicz Antoni (1892–1970), T. I, s. 139
Ogrodowski Wacław (1903–1969), T. I, s. 140
Okoniewski Wincenty (1894–1979), T. I, s. 140
Okoniewski Wojciech (1894–1969), T. II, s. 144
Okrański Paweł (1893–1971), T. VI, s. 146
Okupniak Tomasz (1895–?), T. IV, s. 126
Olejniczak Walenty (1897–?), T. I, s. 141
Olekszak Stanisław Józef (1900–1933), T. I, s. 142
Olejniczak Andrzej (1901–1988), T. VI, s. 147
Olejnik Michał (1895–1984), T. IV, s. 128
Olejnik Wojciech (1899–1929), T. IV, s. 129
Olszanowski Ludwik (1899–1995), T. VI, s. 148
Olszewska Maria (1900–1989), T. III, s. 160
Olszewski Ludwik (1897–1987), T. II, s. 146
Olszewski Władysław (1895–1943), T. III, s. 162
Omiński Stefan (1889–1967), T. I, s. 142
Oreś Michał (1898–1997), T. I, s. 143
Orłowski Zdzisław (1892–1982), T. III, s. 164

Orzalkiewicz Józef (1900–1989), T. VII, s. 157
Orzeł Władysław (1892–1963), T. IV, s. 130
Osmański Franciszek (1886–1959), T. I, s. 143
Osowski Ludwik (1900–?), T. VII, s. 158
Osowski Tomasz (1899–1986), T. V, s. 131
Ostroróg–Gorzeński Zbigniew (1869–1926), T. II, s. 147
Owczarski Józef (1893–1940), T. I, s. 144
Owoc Wincenty (1891–1960), T. I, s. 144
Ozdyk Franciszek (1897–1919), T. III, s. 166

P.

Pachciarz Franciszek (1899–1976), T. II, s. 149
Pacholski Andrzej (1897–1930), T. I, s. 145
Pachura Leon (1895–1967), T. VI, s. 149
Pacyński Władysław (1895–1980), T. VII, s. 158
Paderewski Ignacy Jan (1860–1941), T. V, s. 132
Pajkert Jan (1886–?), T. I, s. 145
Pajkert Stanisław (1899–1986), T. VI, s. 150
Pajzderski Antoni (1884–1937), T. III, s. 168
Palacz Adam (1902–1958), T. I, s. 146
Paluch Mieczysław (1882–1942), T. V, s. 133
Pardua Czesław (1893–1979), T. IV, s. 131
Parucki Józef (1900–1988), T. II, s. 150
Pasiński Franciszek (1902–1975), T. VI, s. 150
Pasiński Józef (1900–1972), T. VI, s. 152
Pastecki Ludwik (1892–1980), T. VI, s. 152
Paszkiwicz Gustaw (1893–1955), T. V, s. 137
Paszyński Alojzy (1900–1968), T. II, s. 151
Patalas Władysław (1900–1939), T. IV, s. 131
Pater Ludwik (1899–1958), T. IV, s. 132
Patera Jan (1901–1976), T. II, s. 152
Patyk Ludwik (1887–1954), T. II, s. 153
Paul Władysław (1883–1952), T. VI, s. 153
Pawelczak Władysław (1889–1954), T. III, s. 170

- Pawlaczyk Stanisław (1900–1958), T. III, s. 171
- Pawlak Stefan (ur. 1895), T. I, s. 147
- Pawłęty Franciszek (1899–1977), T. II, s. 154
- Pawłowski Stanisław (1901–1997), T. I, s. 147
- Pawuła Antoni (1891–1989), T. II, s. 155; T. IV, s. 133
- Pazgrat Franciszek (1901–1919), T. II, s. 157
- Pazgrat Walenty (1895–1919), T. II, s. 158
- Pecold Marian (1901–1985), T. V, s. 138
- Peksa Stefan (1897–1973), T. II, s. 158
- Pempera Franciszek (1902–1948), T. II, s. 159
- Pempera Marcin (1886–1980), T. II, s. 160
- Perkielewicz Wincenty (1902–1973), T. V, s. 140
- Perkiewicz Franciszek (1898–1980), T. IV, s. 135
- Perl Franciszek (1897–1957), T. III, s. 172
- Pękała Stanisław (1899–1956), T. III, s. 174
- Piasecki Ignacy (1901–1956), T. V, s. 140
- Piasecki Jan (1878–1937), T. IV, s. 135
- Piasecki Stanisław (1899–1983), T. I, s. 148
- Piasecki Szczepan (1894–1970), T. V, s. 141
- Piątek Andrzej (1901–1950), T. V, s. 141
- Piątkowski Wojciech (1886–1944), T. VI, s. 154
- Piechocki Edmund (1883–1931), T. I, s. 148
- Pieszak Józef (1886–1941), T. IV, s. 136
- Pietraszak Kazimierz (1893–1978), T. III, s. 175
- Pietrykowski Tadeusz (1895–1940?), T. IV, s. 137
- Pietrykowski Wincenty (1898–1940), T. VI, s. 155
- Pietrzyński Bolesław (1897–1974), T. II, s. 160
- Pięta Franciszek (1900–1973), T. VII, s. 159
- Pilaczyński Mieczysław (1883–1943), T. I, s. 149
- Piłsudski Józef Klemens (1867–1935), T. V, s. 142
- Pinczak Jan (1898–1987), T. I, s. 150, T. II, s. 161
- Pinecki Zygmunt (1885–1930), T. III, s. 175
- Pińczak Ignacy (1896–1971), T. I, s. 150
- Pioszczyński Walenty (1896–?), T. I, s. 150
- Piotrowski Walenty (1896–1919), T. VI, s. 156
- Piórek Lucjan (1891–1958), T. II, s. 161
- Pituła Stefan (1890–1957), T. I, s. 151
- Piwecki Wojciech (1901–1994), T. I, s. 152
- Plewka Stanisław (1898–2003), T. I, s. 153
- Pluciak Wawrzyniec (1891–1967), s T. VI, s. 156
- Pluciński Jan (1889–1969), T. IV, s. 138
- Płonczyński Władysław (1898–1977), s T. VI, s. 157
- Płoszyński Franciszek (1869–1949), T. IV, s. 139
- Pniewski Wiktor (1891–1974), T. V, s. 145
- Pochanke Józef (1888–1942), T. IV, s. 140
- Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884–1941), T. IV, s. 141
- Pogorzelska Zofia Helena (1899–1987), T. I, s. 154
- Pohl Feliks (1889–1987), T. VI, s. 157
- Polowy Florian (1894–1987), T. III, s. 176
- Polus Jan (1898–1973), T. VI, s. 158
- Połomski Andrzej (1898–1987), T. V, s. 147
- Pomorski Konrad (1875–1939), T. I, s. 155
- Popielski Franciszek (?–?), T. III, s. 177
- Popielski Ignacy (1896–?), T. III, s. 177
- Poprawa Wincenty (1889–1960), T. I, s. 156
- Poprawski Franciszek (1893–1970), T. II, s. 162
- Poprawski Jan (1898–1970), T. II, s. 163
- Poprawski Marian (1885–1940), T. II, s. 163
- Poprawski Stanisław (1894–1969), T. IV, s. 143
- Poprawski Teofil Józef (1876–1938), T. II, s. 164
- Pospieszalski Antoni (1885–1953), T. IV, s. 144
- Poznań Stanisław (1888–1963), T. II, s. 165
- Poznański Andrzej (1898–1984), T. II, s. 165
- Prąlat-Czarnecka Apolonia (1888–1956), T. VI, s. 159
- Prauziński Leon (1895–1940), T. V, s. 147
- Preisler Michał (1880–1975), T. IV, s. 144
- Priebe Henryk (1884–1966), T. VI, s. 160

- Pruchniewski Franciszek (1878–1937), T. II, s. 165
- Prusinowski Czesław (1893–1924), T. VI, s. 162
- Prymas Jan (1899–1919), T. VI, s. 163
- Prymas Kazimierz (1897–1979), T. VI, s. 163
- Przemorski Franciszek (1893–1954), T. VII, s. 160
- Przemorski Kazimierz (1901–1978), T. VII, s. 160
- Przewoźny Jan (1898–1933), T. I, s. 156
- Przeździecki Wacław Jan (1883–1964), T. V, s. 148
- Przybecki Jan (1882–1964), T. VII, s. 162
- Przybylski Adam (1888–?), T. VII, s. 162
- Przybylski Jan (1897–1945), T. V, s. 150
- Przybylski Józef (1900–1963), T. IV, s. 146
- Przybylski Sylwester (1893–1970), T. III, s. 178
- Przybył Bolesław (1900–1988), T. II, s. 166
- Przybył Franciszek (1900–1940), T. I, s. 157
- Przybyła Marcin (1894–1987), T. VII, s. 163
- Przybyła Wincenty (1890–1974), T. II, s. 167
- Przydanek Antoni (1898–1985), T. II, s. 167
- Przydanek Maksymilian (1900–1974), T. VII, s. 164
- Przydróżny Franciszek (1897–1978), T. VI, s. 164
- Przygoda Jan (1881–1977), T. I, s. 158
- Przykucki Stanisław (1874–1951), T. III, s. 179
- Przyłucki Czesław (1889–1942), T. IV, s. 146
- Przystański Sylwester (1901–1972), T. II, s. 168
- Przywecki Michał (1898–1976), T. II, s. 169
- Psarski Zygmunt (1886–1954), T. VII, s. 164
- Psik Jan (1899–1945), T. II, s. 169
- Pytlak Andrzej (1898–1978), T. VII, s. 166
- R.**
- Rabski Zygmunt (1885–1930), T. VII, s. 166
- Raczkowski Benedykt (1897–1968), T. V, s. 151; T. VI, s. 165
- Raczkowski Paweł (1901–1972), T. V, s. 152, T. VI, s. 167
- Raczkowski Sylwester (1899–1987), T. III, s. 180
- Radojewski Andrzej (1895–1983), T. VI, s. 167
- Radtke Zygmunt (1902–1944), T. VI, s. 168
- Radzicki Antoni (1902–1939), T. VII, s. 167
- Radziński Franciszek (1884–1949), T. II, s. 169
- Raczkowski Walenty (1892–1947), T. V, s. 153
- Rafiński Maksymilian (1893–1949), T. I, s. 158
- Rajczak Antoni (1899–1967), T. VI, s. 169; T. VII, s. 168
- Rajewicz Jan (1900–1992), T. II, s. 170
- Rapier Władysław (1900–1978), T. V, s. 153
- Ratajczak Aleksander (1894–1983), T. I, s. 158
- Ratajczak Franciszek (1900–1994), T. II, s. 170
- Ratajczak Ignacy (1896–1984), T. I, s. 159
- Ratajczak Ignacy (1900–1960), T. VII, s.; 169
- Ratajczak Jan (1896–1954), T. V, s. 153
- Ratajczak Józef (1897–1942), T. V, s. 154
- Ratajczak Józef (1900–1979), T. IV, s. 147
- Ratajczak Józef (1901–1980), T. VII, s. 170
- Rebelski Franciszek (1899–1919), T. VI, s. 170
- Refermat Wacław (1896–1966), T. VI, s. 170
- Refermat Wojciech (1899–1966), T. VI, s. 171
- Reinholz Józef (1884–1939), T. I, s. 160
- Reinke Teofil (1890–1962), T. III, s. 181
- Reinsch Leon (1901–1984), T. III, s. 182
- Reysowski Maksymilian (1898–1942), T. III, s. 183
- Rękosiewicz Hipolit (1901–1943), T. I, s. 160
- Rogacz Stanisław (1896–1971), T. II, s. 171
- Rogała Wojciech (1899–1994), T. I, s. 162
- Rogalczyk Walenty (1901–1940), T. VII, s. 170

- Rogalewski Adam (1886–1951), T. II, s. 172
 Rogalewski Michał (1888–1953), T. I, s. 162
 Rohde Bernard Ludwik (1886–1967), T. II, s. 173
 Rohde Jan (1877–1958), T. I, s. 163
 Rojda Jan (1895–1983), T. II, s. 174; T. III, s. 184
 Rokicki Franciszek (1898–1966), T. I, s. 163
 Romanowski Józef (1900–1986), T. I, s. 163
 Romel Jan (1891–1975), T. III, s. 185
 Rosadziński Adam (1900–1923), T. I, s. 165
 Rosik Jan (1894–1981), T. IV, s. 147
 Rosochowicz Bonifacy (1869–1946), T. IV, s. 148
 Rosołek Franciszek (1874–1951), T. II, s. 174
 Rosołek Tomasz (1898–po 1984), T. I, s. 165
 Rossa Wiktor (1889–1942), T. III, s. 186
 Rost Franciszek (1890–1940), T. IV, s. 151
 Roszczak Waclaw (1891–1920), T. VI, s. 171
 Roszyk Antoni (1892–1964), T. VII, s. 171
 Rozmiarok Stanisław (1899–1973), T. VII, s. 172
 Rozwalka Jan (1898–1967), T. II, s. 175
 Rożek Franciszek (1896–1986), T. II, s. 176
 Rożek Jan (1886–1940), T. IV, s. 152
 Rożek Marcin (1885–1944), T. V, s. 156
 Rubas Jan (1901–1940), T. IV, s. 153
 Rubaszewski Bolesław (1903–1945), T. II, s. 177
 Ruciński Stanisław (1896–1977), T. III, s. 188
 Rudnicki Adam (1890–1930), T. IV, s. 155
 Ruge Tadeusz (1886–1939), T. I, s. 165
 Rum Walenty (1899–1984), T. VI, s. 172
 Runk Alojzy (1898–1971), T. V, s. 157
 Ruta Jan (1885–1965), T. VII, s. 173
 Rybarczyk Jan (1896–1979), T. VII, s. 173
 Rybarczyk Piotr (ur. 1894), T. I, s. 166
 Rybarczyk Piotr (1894–1989), T. I, s. 166
 Rybicki Kazimierz (1897–1985), T. III, s. 189
 Rychlik Stefan (1891–1967), T. IV, s. 155
 Rychłowski Lucjan (1902–1965), T. V, s. 158
 Rynkowski Roman (1890–1971), T. I, s. 167
 Rynkowski Wawrzyniec (1900–1979), T. IV, s. 156
 Rzepa Jan (1899–2005), T. I, s. 168
 Rzycki Andrzej (1888–1954), T. II, s. 178
 Rzycki Karol (1885–1956), T. II, s. 178
 Rzycki Stanisław (1878–1942), T. II, s. 178
 Rzycki Władysław (1880–1926), T. II, s. 179
- S.**
 Sałata Władysław (1896–1943), T. VII, s. 174
 Samberger Walenty (1877–1935), T. III, s. 194
 Sander Edmund (1901–1988), T. II, s. 179
 Sander Franciszek (1874–1939), T. II, s. 180
 Sass Jan (1898–1971), T. VI, s. 173
 Sauer Reinhold (1900–1940), T. I, s. 169
 Sawala Marcin (1898–1953), T. I, s. 169
 Schmidt Adam (1881–1945), T. II, s. 180
 Schmidt Telesfor (1869–1942), T. VI, s. 173
 Sekulski Stefan (1899–1959), T. II, s. 182
 Semba Józef (1898–1984), T. V, s. 158
 Seyda Antoni Florian (1858–?), T. V, s. 159
 Sękowski Antoni (1861–1940), T. VI, s. 175
 Schwartz Wincenty (1900–po 1970), T. VII, s. 175
 Serek Jan (1898–1987), T. VII, s. 175
 Siciński Adam Julian (1895–1975), T. I, s. 170
 Sieciński Karol (1879–?), T. IV, s. 157
 Sieradzki Sylwester (1895–1982), T. VI, s. 177
 Sierchuła Tomasz (1896–1930), T. IV, s. 158
 Sikorska Apolonia z d. Płoszyńska (1875–1951), T. III, s. 194
 Sikorska Janina Władysława (1901–1975), T. V, s. 160
 Sikorski Andrzej (1873–1939), T. III, s. 195
 Sikorski Franciszek (1905–1982), T. III, s. 196
 Sitarz Leon (1900–1989), T. I, s. 170
 Siuda Stanisław (1880–1945), T. IV, s. 159
 Skąpski Konstanty Zdzisław (1894–1971), T. III, s. 197; T. VI, s. 177
 Skibiński Stanisław (1892–1975), T. III, s. 199

- Skibiński Wawrzyn (1901–1981), T. III, s. 200
- Skierecki Jan Niepomucen (1895–1968), T. VI, s. 179
- Skonieczny Wincenty (1898–1976), T. III, s. 201
- Skorupka Leon (1901–1940), T. II, s. 183
- Skotarczak Franciszek Ksawery (1901–1980), T. VI, s. 180; T. VII, s. 176
- Skotarczak Ignacy (1890–1919), T. VII, s. 176
- Skowroński Józef (?–1919), T. VI, s. 181
- Skrzydlewski Józef (1896–1952), T. IV, s. 160
- Skrzydlewski Tadeusz Alfons (1897–1970), T. IV, s. 162
- Skrzypczak Franciszek (1900–1955), T. III, s. 202
- Skrzypczak Jan (1886–1947), T. VI, s. 181
- Skrzypczak Ludwik (1886–1953), T. IV, s. 163
- Skrzypczak Piotr (1896–1971), T. III, s. 202
- Skrzypczak Stanisław (1900–1920), T. I, s. 171
- Skrzypek Józef (1900–1986), T. II, s. 184
- Sławiński Jan (1893–1919), T. VI, s. 182
- Sławiński Jan Nepomucen (1895–1981), T. I, s. 171
- Sławiński Szczepan (1898–1966), T. VI, s. 183
- Słowińska Klara (1907–1999), T. I, s. 172
- Słowiński Marcin (1883–1940), T. I, s. 174
- Smarsz Władysław (1890–1977), T. I, s. 174
- Smektała Jan Stanisław (1890–1959), T. I, s. 175
- Sment Roman (1898–1988), T. I, s. 176
- Smoliński Antoni (1901–1969), T. VII, s. 177
- Smukalski Augustyn (1873–1948), T. I, s. 177
- Snadny Feliks (1910–1977), T. III, s. 204
- Sobala Ignacy (1898–1977), T. VII, s. 177
- Sobański Bronisław (1898–1974), T. II, s. 184
- Sobański Franciszek (1894–1970), T. II, s. 186
- Sobczak Władysław (1887–1943), T. I, s. 177
- Sobiesiński Franciszek (1900–1986), T. III, s. 205
- Sobociński Walenty (1898–1946), T. VII, s. 178
- Sobolewski Józef (1901–1945), T. I, s. 178
- Sokołowski Emund (1894–1975), T. VI, s. 184
- Soloch Marcin (1897–1939), T. I, s. 179
- Sołtysiak Franciszek (1900–1969), T. VII, s. 179
- Sołtysiak Franciszek (1900–1980), T. IV, s. 164
- Sołtysiński Ludwik (1845–1928), T. V, 161
- Sondenhoff Maksymilian (1890–1940?), T. I, s. 179
- Soszyński Jan (1899–1986), T. I, s. 180
- Sowiński Stanisław (?), T. VI, s. 184
- Sporny Jan (1902–1990), T. III, s. 205
- Springer Ludwik (1897–1973), T. VI, s. 185
- Spychałowicz Wojciech (1882–1928), T. VI, s. 186
- Stachecki Antoni (1899–1973), T. IV, s. 165
- Stachecki Bolesław (1896–1977), T. IV, s. 166
- Stachecki Jan (1896–1920), T. IV, s. 166
- Stachecki Ludwik (1895–?), T. IV, s. 167
- Stachecki Mikołaj (1891–1986), T. III, s. 207
- Stachecki Piotr (1900–1977), T. IV, s. 168
- Stachecki Stanisław (1898–1928), T. II, s. 187
- Stachecki Walerian (1900–1978), T. IV, s. 169
- Stachowiak Adam (1894–1978), T. I, s. 180
- Stachowiak Kazimierz (1887–1942), T. IV, s. 170
- Stachowiak Paweł (1898–1940), T. II, s. 188
- Stanisławski Kazimierz (1890–1947), T. VII, s. 180
- Stanisławski Stanisław (1896–1940), T. VII, s. 181
- Stanchewski Bolesław (1880–1942), T. IV, s. 171
- Stankowski Antoni (1898–1989), T. IV, s. 173
- Stankowski Kazimierz Antoni (1878–1929), T. IV, s. 174
- Stanowski Adam (1871–?), T. IV, s. 176

- Stark Władysław (1886–1939), T. IV, s. 177
- Starosta Franciszek (1895–1978), T. IV, s. 178
- Starosta Stanisław (1902–1992), T. VII, s. 182
- Starybrat Leon (ok. 1890–1920), T. I, s. 181
- Staszewski Leonard Maksymilian (1877–1983), T. III, s. 208
- Stawny Jakub (1899–1977), T. IV, s. 178
- Stawski Jan Paweł (1895–1968), T. I, s. 181
- Stawski Stanisław (1903–1980), T. V, s. 162
- Stawski Walerian (1897–1940?), T. I, s. 182
- Stebner Franciszek (1898–1986), T. VII, s. 183
- Stefaniak Antoni (1899–1985), T. IV, s. 178
- Stefański Franciszek (1893–1976), T. V, s. 162
- Stein Feliks (1888–po 1937 r.), T. I, s. 182
- Stepczyński Cezary (1894–1983), T. III, s. 210
- Stepczyński Kazimierz (1881–1939), T. II, s. 189
- Stepczyński Leon (1893–1981), T. III, s. 210
- Sterna Jan (1890–1942), T. II, s. 191
- Stęplewski Józef Władysław (1899–1940), T. II, s. 191
- Stęszewski Czesław (1893–1973), T. III, s. 211
- Stolpe Stanisław (1891–1952), T. III, s. 212; T. V, s. 163
- Straburzyński Maksymilian (1886–1976), T. I, s. 184
- Stroiński Ludwik Franciszek (1865–1937), T. III, s. 213
- Stroiński Stanisław (1872–1954), T. I, s. 185
- Stróżyk Józef (1890–1951), T. I, s. 186
- Stróżyk Józef (1897–1984), T. II, s. 192
- Stróżyk Julian (1893–1919), T. VII, s. 183
- Stróżyk Walenty (1899–1980), T. VII, s. 184
- Struta Jan (1900–1988), T. II, s. 193
- Stryczyński Jan (1866–1939), T. I, s. 186
- Strzelecki Adam (1898–1977), T. I, s. 187
- Strzyżewski Jan (1893–1982), T. III, s. 213
- Strzyżewski Piotr (1899–1977), T. III, s. 215
- Strzyżewski Wiktor (1892–1979), T. IV, s. 180
- Styburski Stanisław (1898–1976), T. IV, s. 181
- Styczyński Tadeusz 1870–1942), T. IV, s. 182
- Styczyński Władysław (1900–1980), T. III, s. 216
- Styperek Jan (1899–?), T. VII, s. 184
- Styperek Maksymilian (1893–1974), T. VII, s. 185
- Styperek Stanisław (1896–1933), T. VII, s. 186
- Stypiński Ignacy (1892–1984), T. V, s. 165
- Stypiński Jan (1897–1984), T. V, s. 165
- Styziński Walenty (1900–1977), T. VII, s. 187
- Suchocki Stanisław Leopold (1855–1927), T. I, s. 188
- Suchora Jakub (1897–1949), T. I, s. 189
- Sumiński Leon (1874–1942), T. I, s. 189
- Surdyk Marceli (1901–?), T. III, s. 216
- Susła Kazimierz (1895–1920), T. I, s. 190
- Sutarski Idzi Aegidius (1882–1935), T. VII, s. 187
- Suwaliński Franciszek (1895–?), T. VII, s. 189
- Szadkowski–Rola Jan Kanty (1883–1955), T. II, s. 194
- Szafarkiewicz Stanisław (1888–1919), T. I, s. 193
- Szała Antoni (1888–1961), T. II, s. 196
- Szała Stanisław (1881–1968), T. I, s. 193, T. II, s. 196
- Szała Stanisław (1895–1977), T. I, s. 194
- Szała Walenty (1897–1987), T. VII, s. 190
- Szałek Stanisław (1885–1955), T. III, s. 217
- Szatkowski Hipolit (1895–1971), T. I, s. 194
- Szczepaniak Franciszek (1897–1971), T. I, s. 195
- Szczerbicki Alfons (1899–1975), T. IV, s. 187
- Szcześniak Kazimierz (1885–1945), T. IV, s. 188
- Szeszycki Seweryn (1897–1975), T. VII, s. 191
- Szkudlarz Antoni (1900–1980), T. I, s. 195; T. IV, s. 190
- Szmania Szczepan (1897–1982), T. I, s. 196
- Szmatuła Piotr (1892–1959), T. V, s. 166

- Szpręga Augustyn (1896–po 1939), T. II, s. 197
- Szukalski Alfons (1890–1942), T. IV, s. 190
- Szukalski Franciszek Ksawery (1878–1956), T. IV, s. 191
- Szulc Anna (1872–1949), T. VII, s. 193
- Szulc Antoni (1870–1945), T. VI, s. 188
- Szulc Antoni (1898–1971), T. III, s. 217
- Szulc Franciszek (1893–1940), T. I, s. 197
- Szulc Stefan (1899–1969), T. IV, s. 193
- Szulc Stanisław (1899–1970), T. V, s. 167
- Szulc Teodor (1883–1968), T. III, s. 219
- Szulc Władysław (1888–1939), T. V, s. 168
- Szulczewski Jerzy Wojciech (1879–1969), T. VII, s. 194
- Szumacher Stanisław (1892–?), T. III, s. 220
- Szych Jan (1887–1959), T. VI, s. 191
- Szyfter Józef (1893–1940), T. II, s. 198
- Szyfter Paweł (1993–1940), T. VI, s. 192
- Szyfter Stanisław (1891–1949), T. IV, s. 194
- Szyfter Wincenty (1897–1965), T. IV, s. 195
- Szyfter–Ubysz Zofia (1897–1968), T. VI, s. 193
- Szymanek Franciszek (1899–1962), T. II, s. 198
- Szymanowski Jan (1890–1926), T. III, s. 220
- Szymanowski Stefan Ludwik (1896–1969), T. I, s. 198
- Szymanowski Teofil (1870–1955), T. V, s. 171; T. VI, s. 193
- Szymański Franciszek (1884–1949), T. VI, s. 194
- Szymański Franciszek (1900–?), T. VII, s. 197
- Szymański Jan (1894–1987), T. II, s. 199
- Szymański Kazimierz (1898–1965), T. IV, s. 195
- Szymański Leonard (1900–1973), T. II, s. 200
- Szymański Sylwester (1897–1967), T. VI, s. 195
- Szymański Wacław (1896–1965), T. I, s. 199
- Szymczak Antoni (1899–1993), T. VII, s. 198
- Szymczak Bolesław (1890–1978), T. IV, s. 196
- Szymkowiak Jan (1900–1999), T. II, s. 200
- Szymkowiak Maksymilian (1896–1986), T. VI, s. 196
- Szymkowiak Stanisław (1901–1988), T. II, s. 202
- Szymkowiak Tomasz (1900–1994), T. V, s. 171
- Szymkowiak Walenty (1894–1970), T. III, s. 221
- Szyper Stanisław (1888–1949), T. IV, s. 196
- Szypperski Julian (1894–1967), T. III, s. 222
- Szyska Piotr (1874–1965), T. II, s. 202
- Ś.
- Ślebioda Stanisław (1890–1967), T. VI, s. 197
- Śledzikowski Franciszek (1901–1962), T. I, s. 199
- Śledzikowski Julian (1903–1959), T. III, s. 223
- Śledzikowski Mieczysław (1875–1941), T. I, s. 201
- Śledzikowski Stanisław Antoni (1901–1948), T. IV, s. 197
- Ślęzak Mikołaj (1897–1983), T. I, s. 202
- Śliwa Walenty (1880–1961), T. I, s. 202
- Śliwiński Czesław (1898–1973), T. I, s. 203
- Śliwiński Stanisław Bernard (1883–1941), T. II, s. 203
- Śliwiński Władysław (1895–1986), T. III, s. 224
- Śłószarczyk Stefan (1886–1949), T. II, s. 206
- Śmierchalska Władysława (1891–1963), T. IV, s. 198
- Śmigielski Antoni (1899–1988), T. VI, s. 197
- Śramkiewicz Kazimierz (1875–1954), T. I, s. 204
- Świdorski Dominik (1898–1977), T. I, s. 205
- Świerczyk Wojciech (1898–1987), T. IV, s. 199
- Świtalski Ludwik (1887–1969), T. VI, s. 199
- Świetlik Władysław (1882–1953), T. V, s. 172
- Świtoń Stanisław (1899–1994), T. V, s. 173

T.

- Taczak Stanisław (1874–1960), T. V, s. 173
Talarczyk Franciszek (1897–1951), T. VII, s. 200
Talarczyk Ignacy (1889–1945), T. VI, s. 200
Tanaś Stanisław (1900–1966), T. IV, s. 200
Targowski Jan (1895–1993), T. II, s. 206
Tarkowski Jan (1899–1964), T. III, s. 225
Tądrowski Wilhelm Kleofas (1883–1967), T. IV, s. 201
Telega Franciszek (1897–1977), T. II, s. 207
Terczewski Ignacy (1882–1919), T. V, s. 180
Teski Józef (1899–1975), T. VII, s. 201
Tetzlaff Bronisław (1895–1940), T. II, s. 208
Thiel Michał (1900–1975), T. IV, s. 202
Thomas Paweł Bartłomiej (1891–1969), T. IV, s. 204
Tomaszewski Aleksander (1891–1970), T. III, s. 226
Tomaszewski Józef (1897–1983), T. III, s. 229
Tomaszewski Kazimierz (1881–1938), T. I, s. 205
Tomaszewski Stanisław (1890–1939), T. III, s. 230
Tomaszewski Władysław (1894–1973), T. III, s. 230
Tomczak Jan (1897–1969), T. V, s. 180
Tomczak Marcin (1896–1959), T. VI, s. 200
Tomczak Roman (1900–1973), T. I, s. 207
Tomczak Walenty (1899–1973), T. VII, s. 202
Tomiak Stanisław (1894–1975), T. IV, s. 205
Tomkowiak Teodor (1883–1961), T. VII, s. 203
Tomys Józef (1893–1940), T. II, s. 209
Tonder Michał (1899–1975), T. II, s. 209
Torz Stanisław (1899–1982), T. VI, s. 201
Torzecki Feliks (1898–1942), T. VI, s. 201
Traeger Albert (1892–1953), T. I, s. 207
Trafas Antoni (1898–1983), T. III, s. 233
Tretyń Andrzej (1881–1920), T. IV, s. 207
Trojanowski Sylwester (1891–1940), T. VI, s. 202

- Tryjanowski Stanisław (1890–?), T. III, s. 234
Tryjanowski Wincenty (1897–1967), T. VI, s. 204
Trzciński Adam (1899–1954), T. VII, s. 204
Trzeciakowski Józef (1871–1951), T. III, s. 235
Trzeciakowski Marian (1899–1977), T. III, s. 235
Tuliszka Piotr (1898–1967), T. IV, s. 207
Turek Andrzej (1900–?), T. VII, s. 205
Turostowski Franciszek (1901–1987), T. VI, s. 204
Turski Witold (1902–1970), T. VII, s. 206
Tyc Szczepan (1899–1992), T. I, s. 208

U.

- Umbreit Henryk (1902–1983), T. I, s. 208
Undrych Jadwiga (1900–1980), T. VII, s. 206
Urbanek Roman (1899–1987), T. II, s. 210
Urbański Roman (1897–1920), T. I, s. 210

V.

- Voelkel Stanisław (1886–1976), T. III, s. 236
Vogel Dionizy (1896–1986), T. IV, s. 208
Vogel (Fogel) Franciszek (1897–1970), T. I, s. 210
Vogiel Waclaw (1881–1953), T. I, s. 211

W.

- Wachowiak Jan (1892–1968), T. IV, s. 210
Wachowiak Leon (1899–1970), T. VII, s. 207
Wachowski Tomasz (1899–1939), T. VI, s. 206
Walczak Józef (1890–?), T. II, s. 210
Walczak Szczepan (1899–1984), T. III, s. 237
Wałęsiak Józef (1893–?), T. III, s. 138
Wałęsiak Władysław (1901–1976), T. III, s. 239
Walicki Józefat (1894–1978), T. II, s. 211
Waligórski Kazimierz (1898–1941), T. III, s. 240
Walkiewicz Bolesław (1898–1968), T. VI, s. 206

- Walkowiak Andrzej (1898–1971), T. II, s. 212
 Walkowiak Feliks (1903–1939), T. VII, s. 207
 Walkowski Hipolit (1896–1961), T. IV, s. 210
 Wallicht Hipolit (1885–1933), T. III, s. 241
 Walter Jan (1895–1984), T. II, s. 212
 Walter Leon (1868–1939), T. II, s. 214
 Wawrzyniak Franciszek (1891–1980), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Ignacy (1900–1983), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Jan (1896–1972), T. VII, s. 208
 Wawrzyniak Tomasz (1895–1947), T. III, s. 242
 Wawrzyniak Władysław (1900–1990), T. III, s. 242
 Wegner Ignacy (1897–1992), T. VII, s. 209
 Wegner Witold Józef (1894–1920), T. V, s. 181
 Wendland Franciszek (1886–?), T. VII, s. 209
 Wendland Joanna (1889–1968), T. VII, s. 210
 Weychan Julian (1889–1973), T. IV, s. 211
 Wejmann Wincenty (1892–1981), T. V, s. 182
 Wesolek Czesław (1896–1966), T. V, s. 183
 Wesołowski Tadeusz (1903–2000), T. II, s. 214
 Węzyk Henryk (1891–1920), T. I, s. 213
 Węzyk Józef (1871–1946), T. V, s. 184
 Węzyk Wojciech (1890–1920), T. I, s. 213
 Wiatrolik Leopold (1890–1957), T. III, s. 244
 Wichrowski Witold Antoni (1884–1940), T. I, s. 214
 Wiciak Antoni (1903–1967), T. VII, s. 210
 Wiciak Józef (1898–1975), T. VII, s. 211
 Wiciak Ludwik (1893–1973), T. VII, s. 212
 Wiciak Stanisław (1895–1983), T. VII, s. 213
 Wiczorek Nepomucen (1889–1920), T. I, s. 215
 Wielich Józef (1889–1969), T. II, s. 215
 Wieliński Antoni (1901–1976), T. VII, s. 214
 Wiertel Albin (1903–1985), T. II, s. 216
 Wierusz Maria (1900–1968), T. I, s. 216; T. V, s. 185
 Wierzychaczewski Franciszek (1884–1947), T. III, s. 245
 Wierchosławski Stanisław (1879–1969), T. VII, s. 214
 Wierzejewski Ireneusz (1881–1930), T. V, s. 185
 Wiewiórowski Władysław (1883–1919), T. I, s. 216
 Więckowiak Józef (1897–1972), T. II, s. 217
 Wilczek Stanisław (1896–1976), T. III, s. 246
 Winiecki Franciszek (1883–?), T. V, s. 188
 Winiecki Stanisław (1886–1972), T. V, s. 188
 Winiecki Władysław (1901–1919), T. V, s. 189
 Wiśniewski Hipolit (1901–1979), T. III, s. 246
 Wiśniewski Leonard (1897–1985), T. I, s. 217
 Wiśniewski Michał (1898–1961), T. II, s. 217
 Wiśniewski Walenty (1894–1977), T. I, s. 218
 Witkowski Ludwik (1898–1981), T. IV, s. 212
 Witkowski Michał (1899–1973), T. VII, s. 215
 Witt Władysław (1900–1969), T. I, s. 218
 Wittchen Nikodem (1889–1940), T. I, s. 218
 Wize Krzysztof (1900–?), T. VI, s. 208
 Włodarczak Antoni (1900–?), T. VII, s. 215
 Włodarczak Stanisław (1897–?), T. VII, s. 216
 Włodarkiewicz Jan Józef (1897–1954), T. II, s. 218
 Wodniakowski Antoni Władysław (1877–1935), T. I, s. 219
 Wojasiak Franciszek (1896–1924), T. IV, s. 214
 Wojciechowski Józef (1901–1989), T. II, s. 218
 Wojciechowski Kazimierz (1900–1984), T. IV, s. 215
 Wojciechowski Michał (?–?), T. VII, s. 216

- Wojczak Melchior (1886–1958), T. V, s. 189
 Wojtasik Piotr (1891–1979), T. I, s. 220
 Wojtczak Antoni (1902–1973), T. V, s. 190
 Wojtkowiak Marcin (1899–1979), T. II, s. 219
 Wojtkowiak Stefan (1901–1945), T. II, s. 221
 Woliński Jan (1895–1971), T. I, s. 221
 Woliński Władysław (1883–1953), T. III, s. 246
 Wolniczak Antoni (1898–1982), T. II, s. 222
 Wolniewicz Władysław (1890–1978), T. IV, s. 216
 Wolnowski Stanisław (1893–1940), T. VII, s. 217
 Wolny Franciszek (1902–1975), T. VII, s. 218
 Wolny Ignacy (1899–1945), T. I, s. 221
 Wolski Tadeusz (1897–1983), T. IV, s. 217
 Woltman Józef (1892–1974), T. IV, s. 218
 Wołyński Wacław (1897–1986), T. II, s. 222
 Wołyński Władysław (1897–1966), T. III, s. 247
 Woroch Michał (1895–?), T. VII, s. 218
 Wosiński Stanisław (1899–1969), T. VI, s. 209
 Wozzak Andrzej (1893–1935), T. VI, s. 210
 Wośkowiak Władysław (1901–1977), T. VII, s. 219
 Woźniak Jan (1885–1974), T. IV, s. 221
 Woźniak Kazimierz (1896–1968), T. II, s. 223
 Woźniak Władysław (1887–1975), T. V, s. 192; T. VI, s. 211
 Woźny Adam (1879–1939), T. IV, s. 221
 Woźny Kazimierz Henryk (1895–1940), T. IV, s. 224
 Wróbel Leon (1892–1962), T. IV, s. 225; T. V, s. 193
 Wróblewski Józef (1879–1920), T. III, s. 248
 Wróblewski Józef (1896–1975), T. III, s. 249
 Wróblewski Kazimierz (1898–1934), T. III, s. 250
 Wrycza Józef (1884–1961), T. III, s. 251
 Wrzalski Józef (1894–1983), T. V, s. 193
 Wujec Józef (1882–1980), T. III, s. 254
 Wyduba Sylwester (1893–1958), T. VI, s. 211
 Wylegała Ludwik (1897–1935), T. VII, s. 220
 Wyrembelski Jan (1887–1953), T. I, s. 222
 Wyrwa Bronisław (1890–1970), T. I, s. 223
 Wyrwa Czesław (1900–1942), T. V, s. 193
 Wysocki Bronisław (1863–1931), T. I, s. 224
 Wysocki Jan (1899–1981), T. II, s. 223
 Wysocki Józef (1879–?), T. II, s. 225
 Wysocki Kazimierz (1892–1940), T. I, s. 224
 Występski Antoni (1895–1919), T. VI, s. 212
 Występski Franciszek (1896–1980), T. VI, s. 213
 Występski Jan (1891–1947), T. VI, s. 213
 Występski Stefan (1899–1972), T. VI, s. 214
- Z.**
 Zabłocki Wacław (1879–1973), T. I, s. 225
 Zabór Stanisław (1883–1981), T. IV, s. 226
 Zajdowicz Stanisław (1897–1969), T. V, s. 194
 Zakrzewski – Wyskota Stanisław 1902–1986), T. III, s. 254
 Zakrzewski Zdzisław (1870–1936), T. VII, s. 221
 Zapłata Franciszek (1897–1993), T. IV, s. 226
 Zaranek Franciszek (1884–1975), T. IV, s. 227
 Zawal Józef (1895–1962), T. IV, s. 228
 Zegar Ignacy (1897–1968), T. II, s. 226
 Zemler Michał (1889–1973), T. VII, s. 226
 Zemski Adam (1895–1919), T. V, s. 194
 Zeidler Bronisława (1896–1991), T. VI, s. 214
 Zeidler Konstanty (1862–1954), T. VI, s. 215
 Zenkteler Kazimierz (1884–1955), T. IV, s. 228
 Ziąła Michał (1899–1981), T. I, s. 226
 Zielewicz Stefan (1897–1963), T. IV, s. 231
 Zielewicz Władysław (1886–1984), T. II, s. 226

- Zieliński Bolesław (1900–1988), T. IV, s. 231
- Zieliński Franciszek (1893–1927?), T. I, s. 226
- Zieliński Franciszek (1898–1951), T. VI, s. 216
- Zieliński Klemens (1877–1939), T. V, s. 194
- Zieliński Szczepan (1898–1979), T. III, s. 257
- Zielke Stefan (1897–1958), T. I, s. 227
- Zięta Józef (1900–1974), T. VI, s. 216
- Ziętkiewicz Ignacy (1890–1969), T. VII, s. 227
- Znanięcki Michał (1885–1933), T. I, s. 227
- Znoliński Wincenty (1899–1989), T. VII, s. 227
- Zydr Jan (1890–1971), T. III, s. 258
- Zygmantowski Stanisław (1894–1979), T. V, s. 196
- Zygmański Kazimierz (1902–1972), T. III, s. 259
- Zygmunt Franciszek (1889–1957), T. II, s. 228
- Ż.
- Żak Wawrzyn (1901–1977), T. I, s. 228
- Żbikowski Bolesław (1878–1952), T. VI, s. 217
- Żelazek Stanisław (1885–1971), T. VII, s. 228
- Żelazny Walenty (1891–1960), T. II, s. 228
- Żmidziński Aleksander (1847–1931), T. IV, s. 234
- Żuchelkowski Edmund (1898–1939), T. I, s. 228
- Żurawski Antoni (1893–1980), T. V, s. 197
- Żurawski Marian (1902–1977), T. III, s. 260
- Życki Antoni (1856–1924), T. I, s. 229
- Życki Tadeusz (1896–1920), T. I, s. 230
- Żymiałkowski Feliks (1903–1988), T. VI, s. 219
- Żymiałkowski Kazimierz (1898–1958), T. VI, s. 220

Zarząd Główny
Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919

dziękuje serdecznie wszystkim przyjaciołom, darczyńcom
za przekazanie 1% swego podatku PIT
na rzecz idei upamiętniania Powstania Wielkopolskiego.

Dzięki uzyskaniu wsparcia Towarzystwo będzie mogło kontynuować prace
związane z dokumentowaniem oraz upowszechnianiem dziejów jego
uczestników, między innymi przez wydanie rocznika *Wielkopolski
Powstaniec i Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania
Wielkopolskiego 1918-1919*.

Dziękujemy za wierność tradycji i jej wartościom.

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa: Wypełniając moralny obowiązek, dr Marek Rezler	5
2. Skróty językowe i ogólne	8
3. Skróty bibliograficzne	10
4. Biogramy	
Adamczak Ludwik (1878–1947)	11
Andrys Stanisław (1890–1972)	12
Andrzejewski Franciszek (1895–?)	13
Andrzejewski Stanisław (1901–1985)	14
Anioła Wawrzyniec (1881–1956)	15
Balcerek Walenty (1899–1966)	17
Banaszak Edward (1892–1977)	18
Barczak Jan (1890–1961)	20
Bartkowiak Stanisław (189521–1956)	21
Baś Jan (1894–1978)	22
Bednarski Bogdan (1890–1975)	22
Berus Ludwik (1902–1945)	24
Beszterda Antoni (1895–1971)	25
Bielicki Paweł (1899–?)	26
Bigoński Edmund (1891–1937)	27
Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893–1923)	28
Bilski Józef (1880–1958)	29
Budziński Józef (1898–1980)	31
Byliński Feliks (1898–1969)	32
Bystrzyński Franciszek Ksawery (1891–1947)	32
Cepa Heliodor (1895–1974)	33
Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889–1954)	36
Chylewski Jan Władysław (1891–1940)	37
Ciesielski Franciszek (1889–1946)	39
Ciesielski Teofil (1901–1977)	41
Cieślak Antoni (1882–?)	43
Cieślak Ignacy (1900–1964)	43
Cieślak Stanisław (1898–?)	45
Czapczyk Ignacy (1891–?)	46
Czapczyk Jan (1896–?)	46

Czapczyk Stanisław (1895-?)	47
Czarnecki Antoni (1891-1939)	48
Czerniak Walerian Józef (1896-1972)	50
Czub Antoni (1900-?)	51
Czub Jan (1892-1961)	52
Czub Stanisław (1895-?)	52
Demiński Wincenty (1846-10 III 1921)	53
Dobiegał Franciszek (1903-1977)	54
Dobiegała Jan (1887-1966)	54
Dobiegała Józef (1900-1953)	55
Dobiegała Wojciech (1898-1983)	56
Domicz Władysław (1899-1961)	57
Dominiak Jan (1893-31 1947)	58
Dubicki Jan (1900-1988)	59
Dybiona Ignacy (1897-1986)	60
Dybiona Marcin (1891-1971)	61
Dylewski Czesław (1892-1981)	62
Dzierzgowski Michał (1902-1940)	62
Feifer Franciszek (1901-1977)	63
Forecki Franciszek (1891-1972)	64
Fórmanowicz Kwiryn (1881-1928)	65
Fórmanowicz Ludwik (1875-1940)	66
Fórmanowicz Walenty (1879-1948)	66
Furman Kazimierz (1899-1952)	67
Gasiński Franciszek (1884-?)	68
Gawęł Kazimierz (1900-1969)	69
Gawęł Stanisław (1895-1981)	69
Gielnik Antoni (1887-?)	71
Gielnik Wawrzyniec (1894-?)	71
Golik Leon (1898-1982)	72
Górczak Wojciech (1887-1944)	72
Graczykowski Tomasz (1886-1959)	74
Grodziński Jan (1898-1978)	76
Grzeško Jan (1893-1974)	76
Grześkowiak Marcin (1896-?)	77
Hampel Jan (1889-1966)	78
Hanke Edward (1895-1975)	79
Hanke Emilia (1895-1984)	80
Herkt Piotr (1897-1969)	81
Herkt Stanisław (1891-?)	81
Hoffa Stanisław (1896-1960)	82

Jabłoński Jakub (1898–1967)	83
Jakubowicz Stanisław (1897–1972)	84
Jakubowski Stefan (1895–1985)	86
Janiec Władysław (1899–1970)	88
Jankowiak Władysław (1897–1966)	90
Jankiewicz Stefan Ludwik (1866–1936)	88
Jankowska Urszula (1903–1995)	91
Jankowski Bolesław Kazimierz (1901–1942)	92
Jastrząb Jan (1893–1981)	93
Jesionkowski Franciszek (1901–1981)	94
Jujka Wawrzyn (1896–1949)	95
Kabat Władysław (1891–1967)	96
Kabsch Władysław (1891–1977)	96
Kaczmarek Antoni (1902–1986)	98
Kaczmarek Marcin (1891–1986)	99
Kaletka Zygmunt (1895–1920)	100
Kałek Józef (1899–1987)	102
Kaminiaż Izydor (1889–1942)	103
Kamiński Antoni (1897–1966)	104
Kierczyński Jan (1879–1927)	105
Kinecka Jadwiga z domu Ligarzewska (1900–1964)	107
Klorek Ludwik (1897–1982)	109
Klorek Michał (1893–1978)	110
Kolasiński Ambroży (1902–1977)	111
Kołaczkiewicz Stanisław (1900–?)	111
Kołodziejski Walenty (1899–1964)	112
Kowalczyk Marcin (1899–1994)	112
Krawiec Michał (1899–1943?)	113
Królikowski Józef (1890–1968)	114
Kruppik Edmund (1890–1944)	114
Ksycki Bronisław (1901–1974)	115
Kufel Józef (1897–1976)	116
Kuffel Walenty (1880–?)	116
Kulas Jakub (1899–1962)	117
Kurkowiak Piotr (1900–1964)	117
Kurowski Aleksander (1879–1958)	118
Landzwójczak Jan (1893–1979)	119
Leporowski Piotr (1898–1966)	121
Ligarzewski Apoloniusz (1895–1921)	122
Ligarzewski Mieczysław (1891–1939)	123
Ligarzewski Zygmunt (1893–1957)	125

Lisiak Marcin (1898–1954)	129
Łuczka Wojciech (1895–1949)	130
Majewski Feliks (1890–1919)	132
Maliński Jan (1879–1936)	133
Mańczak Marcin (1892–?)	135
Martenka Wiktor (1900–1985)	135
Maszek Franciszek (1903–1977)	136
Maszek Teodor (1882–?)	137
Matuszak Walenty (1887–1971)	137
Matuszewski Ignacy (1895–1987)	138
Matysiak Bronisław (1899–1973)	139
May Stefan (1890–1940)	140
Mayer Waław (1872–1930)	142
Mazurek Józef (1897–1979)	144
Mazurkiewicz Roman (1887–1969)	145
Mądry Franciszek (1895–1941)	146
Miałkas Wawrzyn (1890–1973)	148
Michalczyk Ignacy (1897–1940)	149
Michalski Jakób (1887–1952)	150
Mielżyński Jan (1900–1986)	150
Migdalek Stanisław (1892–1940)	151
Mikołajczak Tomasz (1879–1955)	152
Mikołajewski Niepomucen (1877–1962)	153
Mocek Szymon (1888–1960)	154
Mroczyk Władysław (1898–1971)	154
Mruk Antoni (1894–1978)	155
Multana Ignacy (1897–1984)	157
Namysław Jan (1882–1942)	158
Napierała Jan (1897–?)	159
Napierała Stefan (1890–?)	160
Nitka Józef (1900–1959)	160
Nowak Ignacy (1891–1940)	161
Nowak Jan (1897–1968)	162
Nowicki Alojzy (1899–1978)	163
Obrębowicz Mieczysław (1889–1920)	163
Owczarzak Władysław (1898–1987)	164
Piecha Stanisław (1890–1924)	165
Piotrowski Stanisław (1887–1967)	166
Płóceniak Bolesław Teofil (1886–1932)	167
Przybylski Antonii (1905–1966)	169
Przybył Władysław (1898–1982)	171

Radomski Karol (1885–1978)	172
Rajczak Antoni (1899–1967)	173
Rataj Franciszek pseudonim „Paweł” (1894–1958)	173
Rolewski Kazimierz (1887–1936)	175
Ryba Wawrzyn (1879–1940)	176
Rybakowski Władysław (1885–1952)	177
Rybarczyk Stanisław (1901–1976)	178
Serba Wawrzyn (1900–1968)	180
Serbiak Franciszek (1895–1970)	180
Sikora Stanisław (1896–1920)	181
Siuda Józef (1878–1921)	182
Skórzewska z Radziwiłłów Maria herbu Trąby (1872–1944)	183
Skórzewski Zygmunt Włodzimierz (1894–1974)	186
Skrzypczak Jan (1886–1947)	193
Słomiński Franciszek (1884–1932)	194
Słowiński Józef (1879–1939)	195
Smoliński Antoni (1901–1969)	197
Starosta Stanisław (1902–1992)	198
Stawski Józef (1895–1972)	199
Stawski Stanisław (1891–1966)	199
Strzelczyk Józef (1899–1975)	200
Sulierzyski Józef (1888–1975)	201
Synoradzki Telesfor Józef (1894–1940)	202
Szaroletta Jan (1898–1989)	204
Szmyt Józef (1898–1980)	204
Szutkowski Józef (1883–1952)	205
Szymanowski Marcei (1872–1964)	208
Szyszka Franciszek (1888–1940)	209
Talarowski Leonard (1902–1980)	211
Trzeciak Aleksander (1886–1921)	212
Twardy Józef (1893–1953)	212
Vollmüller Walenty (1900–1977)	215
Wachoński Józef (1895–1956)	216
Wagner Franciszek (1879–1954)	216
Walkowiak Stefan (1897–1983)	217
Walkowiak Walenty (1900–1940)	218
Weihs Franciszek (1897–1961)	219
Wiatr Stanisław (1895–1960)	220
Wilczek Stanisław (1896–1976)	220
Wilczkowiak Franciszka z domu Dembska (1880–1963)	221
Wlekliński Franciszek (1891–1992)	222

Wojciechowski Jan (1884–1974)	223
Wojciechowski Stefan ps. Smolarz (1896–1979)	224
Wojtkowski Józef (1900–1977)	225
Woroch Jan (1897–?)	226
Woroch Stefan	226
Wróblewski Kazimierz (1858–1934)	227
Wyrwa Szczepan (1897–1983)	228
Wytrykus Franciszek (1900–1974)	228
Zieliński Stanisław (1896–1969)	230
Ziętkiewicz Ignacy (1890–1969)	230

5. Aneks: Spis biogramów zamieszczonych w: „Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”, tomy I–VII, Poznań 2005–2010	232
---	-----

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

DIGITALIZACJA

000-157498-00-0

ISBN 978-83-927042-8-7